

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

JOURNAL OF TAM ACADEMY

Yıl/Year: **Mayıs/May 2023**

Cilt/Volume: **2**

Sayı/Issue: **1**

Ekin Kadir SELÇUK

Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak

Filiz RESULOĞLU

Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş

Umut T. EĞİTİMCİ

Borat Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi

Seda Nur ÇINAR

Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği

Ahmet İŞÇİ

Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme

Selman OKUMUŞ

Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması

Özgür ÖZEN

Batı Akdeniz Bölgesinde Bulunan Üniversitelerin Tanıtım Filmlerinin Analizi

Ümit Ünsal KAYA
Nezahat Hamiden KARACA

The Evolutionary Transformation of Play: Digital Games and Children's Cyber Security

Özge KULAK

Critical Mass Theory and Participation in Social Movements: The Case of Gezi Protests in Turkey

Editör Kurulu – Editorial Board

Baş Editör	Editor-in-Chief
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Editör	Editor
Öğr. Gör. Dr. Mustafa GÖKMEN Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu	Lecturer Mustafa GÖKMEN (Ph.D.) Isparta University of Applied Sciences, Technical Sciences Vocational School – Turkey
Alan Editörleri	Field Editors
Arş. Gör. Dr. Deniz Keba EKİNCİ Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Research Assistant Deniz Keba EKİNCİ (Ph.D.) Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Iğdır University, Tuzluca Vocational School - Turkey
Selim KAYA (M.A.) -	Selim KAYA (M.A.) -
Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) -	Mustafa ÇOKYAŞAR (M.A.) -
Arş. Gör. Tolgahan TİKTAŞ Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, İcra Sanatları Fakültesi	Research Assistant Tolgahan TİKTAŞ Ankara Music and Fine Arts University, Faculty of Performing Arts
Kemal AKKURT (M.A.) -	KEMAL AKKURT (M.A.) -
Yabancı Dil Editörleri	Foreign Language Editors
Öğr. Gör. Adnan SERT (M.A.) Kocaeli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu	Lecturer Adnan SERT (M.A.) Kocaeli University, Academy of Foreign Languages - Turkey
Research Assistant Umut YAVUZ (M.A.) Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Research Assistant Umut YAVUZ (M.A.) Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences - Turkey
Redaktör	Redactor
Öğr. Gör. Ali PARİM (M.A.) Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu	Lecturer Ali PARİM (M.A.) Iğdır University, Tuzluca Vocational School - Turkey
Kemal AKKURT (M.A.) -	Kemal AKKURT (M.A.) -
Görsel Yönetmen	Visual Director
Mustafa COKYASAR (M.A.) -	Mustafa COKYASAR (M.A.) -

Yayın Kurulu – Publication Board

Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi	Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU – Trakya University, Faculty of Fine Arts – Turkey
Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSON – Okan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Ali Poyraz GÜRSON – Okan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Bayram KESKİN – Kocaeli University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Bünyamin AYHAN – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Füsün ALVER – İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Füsün ALVER – İstanbul Commerce University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Anadolu Üniversitesi, Uzaktan Öğretim Bölümü	Prof. Dr. Gülsün KURUBACAK – Anadolu University, Department of Distance Education – Turkey
Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Güven Necati BÜYÜKBAYKAL – İstanbul University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi	Prof. Dr. Hale ŞIVGIN – Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters – Turkey
Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞCE – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Hüseyin Emre BAĞCE – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Prof. Dr. Muhsin HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa EMİR – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences – Turkey
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ – Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Özgür ÇENGEL – İstanbul Galata University, Faculty of Arts and Social Sciences – Turkey
Doç. Dr. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Tarih Bölümü – ABD	Assoc. Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois Üniversitesi, Department of History – USA

Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Aslı YURDİGÜL – Ataturk University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Emine KOYUNCU – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi	Prof. Dr. Faruk TURHAN – Süleyman Demirel University, Faculty of Law – Turkey
Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	Prof. Dr. Fikret ÇANKAYA – Karadeniz Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Law – Turkey
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Fakültesi	Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU – İstanbul University, Philosophy and Religious Studies – Turkey
Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Mehmet Cem PEKMAN – Kocaeli University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Selami ÖZSOY – Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication – Turkey
Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Prof. Dr. Süleyman Hakan YILMAZ – Selcuk University, Faculty of Communication – Turkey
Doç. Dr. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi	Assoc. Prof. Doğa Başar SARIİPEK – Kocaeli University, Faculty of Political Sciences – Turkey
Doç. Dr. Levent ELDENİZ – Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Assoc. Prof. Levent ELDENİZ – Marmara University, Faculty of Communication – Turkey
Doç. Dr. Mine HALİS – Kocaeli Üniversitesi, İşletme Fakültesi	Assoc. Prof. Mine HALİS – Kocaeli University, Faculty of Business Administrations – Turkey
Doç. Dr. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi	Assoc. Prof. Nedret Çağlar – Süleyman Demirel University, Faculty of Communication – Turkey

Uluslararası Danışma Kurulu – Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Sitnikov Catalina SORIANA – University of Craiova, Faculty of Economics Business and Management – Romania	Assoc. Prof. Mirsaitov Rakhymzhan GARİPZHANOVİCH – M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, Faculty of Economics And Law – Kyrgyzstan
Prof. Dr. Irfan MORINA – University of Prishtina, Filoloji – Kosovo	Assoc. Prof. Lyubkina Olena VIKTORIVNA – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Economics – Ukraine
Prof. Dr. Jonathan BEAN – Southern Illinois University, Department of History – USA	Assoc. Prof. Roslina Binti Abdul Latif – Taylor's University, Faculty of Social Sciences & Leisure Management – Malaysia
Assoc. Prof. Ergin JABLE – University of Prishtina, Filoloji – Kosovo	Assist. Prof. Funda GÜVEN – Nazarbayev University, School of Humanities and Social Sciences – Kazakhstan
Assoc. Prof. Fariz AHMADOV – Azerbaijan State Economic University, – Azerbaijan	
Assoc. Prof. Hale YILMAZ – Southern Illinois University, Department of History – USA	

Editörden,

Tam Akademi'nin 3. Sayısıyla okurlarımızın karşısında olmanın haklı gururunu yaşıyoruz. Düşünce kuruluşumuz Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin akademik yayını olan *Tam Akademi*, artık Copernicus ve Scilit indeksleri tarafından taranıyor, dolayısıyla dergimiz kısa sürede alan indeksli bir yayın hüviyetine kavuşmuş durumda. Bunun için emeği geçen tüm arkadaşlarıma buradan tekrar teşekkür ediyorum. Aynı zamanda DOAJ ve TR Dizin tarafından da izlemeye alınmış olan dergimiz nitelikli bir akademik yayın olma yolunda hızlı bir şekilde yol katediyor.

Tam Akademi'nin bu sayısında 7'si Türkçe 2'si İngilizce 9 makale yer alıyor. Ekin Kadir Selçuk, "Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak" başlıklı makalesinde Türk yazınında kadın imgesini siyasal düzlemde tartışan farklı bir bakış açısı sunuyor. Filiz Resuloğlu, "Sekoyana'nın Kapılarında Çevre Okuryazarlığına Giriş" adlı makalesinde yazar Şiirsel Taş'ın eserinden hareketle ekoleştiril bir analizle çevre okuryazarlığı konusunu tartışıyor. Umüt Tayyibe Eğitimci ise "Borat Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi" başlıklı eserinde film çözümlemesi yaparken sosyolojik bir analizi de ortaya koyuyor. Seda Nur Çınar, "Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği" adlı makalesinde ana akım medya ve alternatif medya karşılaştırmasıyla son dönem Türk medyasına ilişkin farklı bir perspektife yer veriyor. Ahmet İşçi ise "Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme" başlıklı eserinde göç sorunu karşısında AB'nin güvenlikçi politikalarını eleştirel bir bakış açısıyla tartışıyor. Selman Okumuş ise "Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması" adlı makalesinde iletişim teknolojilerindeki değişimlerle dini uygulamalar arasındaki ilişkileri ele alıyor. Özgür Özen, "Batı Akdeniz Bölgesinde Bulunan Üniversitelerin Tanıtım Filmlerinin Analizi" isimli makalesinde bölgesel bir örneklemden yola çıkarak bu tür medya ürünlerini etraflıca değerlendiriyor. Ümit Ünsal Kaya ve Nezahat Hamiden Karaca "The Evolutionary Transformation of Play: Digital Games and Children's Cyber Security" başlıklı makalesinde dijital oyunlar ve çocukların siber güvenliği meselesini ele alıyor. Özge Kulak ise "Critical Mass Theory and Participation in Social Movements: The Case of Gezi Protests in Turkey" adlı makalesinde toplumsal hareketlere bir örnek olarak Gezi Eylemlerini eleştirel kitle teorisi bağlamında tartışıyor.

Tam Akademi'yi Mayıs 2023 sayısında zengin içeriğiyle okurlarıyla buluştururken yine bu ay içerisinde düşünce kuruluşumuzun düzenlediği ve Cumhuriyetimizin 100. yılına armağan ettiği TAM 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'ni Antalya'nın Kaş ilçesinde gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşıyoruz. Toplumsal Araştırmalar Merkezi; akademik dergisi, yayınevi ve düzenlediği kongrelerle Türk dünyasına yön verme, yol gösterme ve Türkçeyi yeniden bilim dili haline getirme hedeflerine şaşmadan, emin adımlarla ilerliyor. Düşünce kuruluşumuzu ve ortaya koyduğu ürünlerini ayrıntılı bir şekilde takip edebilmek için toplumsalarastirmalarmerkezi.org, tamde.org ve tamuskon.org adlı web sitelerimizi ziyaret edebilirsiniz. Yine bütün sosyal medya mecralarında Merkezimizi görüntüleyebilir ve takip edebilirsiniz. Kasım 2023 sayımızda buluşmak dileğiyle verimli okumalar diliyorum.

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Baş Editör

From the Editor,

We are proud to be in front of our readers with the 3rd issue of *TAM Academy*. TAM, the academic publication of our think tank Center for Social Research, is now indexed by Copernicus and Scilit indices, so our journal has gained the identity of a field-indexed publication in a short time. Thanks again to all my friends who contributed to this. Our journal, which was also followed by DOAJ and TR Index, is on its way to becoming a qualified academic publication.

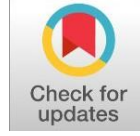
In this issue of the *TAM Academy*, there are 9 articles, 7 of which are in Turkish and 2 in English. Ekin Kadir Selçuk, in her article titled "Reading the Image of Women of Kemalism and Islamism through Novels", offers a different perspective that discusses the image of women in Turkish literature on a political plane. Filiz Resuloğlu discusses the issue of environmental literacy with an ecocritical analysis based on the work of the author Poetry Taş in her article titled "Introduction to Environmental Literacy from the Doors of Sekoyana". Umüt Tayyibe Eğitimci, on the other hand, presents a sociological analysis while analyzing the film in his work titled "The Relationship between Comedy and Identity in the Context of the Borat Movie". Seda Nur Çınar, in her article titled "The Turkish Example of Deutsche Welle in the Context of Alternative Media", includes a different perspective on the recent Turkish media by comparing mainstream media and alternative media. Ahmet İşçi, on the other hand, critically discusses the EU's security policies in the face of the migration problem in his book titled "The European Union's Security Migration Policies: An Evaluation in terms of Social Policy". Selman Okumuş, on the other hand, deals with the relationship between changes in communication technologies and religious practices in his article titled "Digitalization and Religious Practices: A Literature Review". Özgür Özen, in his article titled "Analysis of Promotional Films of Universities in the Western Mediterranean Region", evaluates such media products in detail, starting from a regional sample. Ümit Ünsal Kaya and Nezahat Hamiden Karaca discuss the issue of digital games and children's cybersecurity in their article titled "The Evolutionary Transformation of Play: Digital Games and Children's Cyber Security". Özge Kulak, on the other hand, discusses the Gezi Protests as an example of social movements in the context of critical mass theory in her article titled "Critical Mass Theory and Participation in Social Movements: The Case of Gezi Protests in Turkey".

While bringing the *TAM Academy* together with its rich content in the May 2023 issue, we are happy to hold the TAM 2nd International Social Sciences Congress, which was organized by our think tank and presented to the 100th anniversary of our Republic, in Antalya's Kaş district this month. With its academic journal, publishing house and congresses, the Center for Social Research is advancing with firm steps towards its goals of guiding and guiding the Turkish world and making Turkish the language of science again. To follow our think tank and its studies in detail, you can visit our websites toplumsalarastirmalarmerkezi.org, tamde.org and tamuskon.org. Again, you can view and follow our Center on all social media channels. Hoping to meet you in our November 2023 issue, I wish you productive readings.

Prof. Dr. Mustafa Yılmaz
Editor-in-Chief

TAM Akademi Dergisi'nde yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler ve fikirler sadece yazar(lar)ın görüşüdür. Yayınlanan içeriklerle ilgili bütün sorumluluklar yazar(lar)a aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan içerikler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

The opinions and ideas stated in the articles published in the *Journal of TAM Academy* are only the opinion of the author (s). All responsibilities regarding the published content belong to the author (s). The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Tüm makaleler DOI ve Crossmark ile kayıt altına alınmaktadır.
All articles are registered with DOI and Crossmark.

Tüm makaleler [Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) ile lisanslanmıştır.
All articles are licensed with [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

İçindekiler Contents

7 – 26
Araştırma Makalesi
Research Article

Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak

Ekin Kadir SELÇUK
10.58239/tamde.2023.03.001.x

27 – 48
Derleme Makale
Review Article

Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş

Filiz RESULOĞLU
10.58239/tamde.2023.03.002.x

49 – 65
Araştırma Makalesi
Research Article

Borat Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi

Umut Tayyibe EĞİTİMCİ
10.58239/tamde.2023.03.003.x

66 – 83
Derleme Makale
Review Article

Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği

Seda Nur ÇINAR
10.58239/tamde.2023.03.004.x

84 – 100
Derleme Makale
Review Article

Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme

Ahmet İŞÇİ
10.58239/tamde.2023.03.005.x

101 – 122
Derleme Makale
Review Article

Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması

Selman OKUMUŞ
10.58239/tamde.2023.03.006.x

123 – 145
Araştırma Makalesi
Research Article

Batı Akdeniz Bölgesinde Bulunan Üniversitelerin Tanıtım Filmlerinin Analizi

Özgür ÖZEN
10.58239/tamde.2023.03.007.x

146 – 159
Derleme Makale
Review Article

The Evolutionary Transformation of Games: Digital Games and Children's Cyber Security

Ümit Ünsal KAYA, Nezahat Hamiden KARACA
10.58239/tamde.2023.03.008.x

160 – 169
Araştırma Makalesi
Research Article

Critical Mass Theory and Participation in Social Movements: The Case of Gezi Protests in Turkey

Özge KULAK
10.58239/tamde.2023.03.009.x

Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak

Reading the Woman Image of Kemalism and Islamism Through Novels

Ekin Kadir SELÇUK¹

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş tarihi/Received:
19.04.2023

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
29.05.2022

Kabul tarihi/Accepted:
30.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Selçuk, E. K. (2022). Kemalizm'in ve İslamcılığın Kadın İmgesini Romanlar Üzerinden Okumak. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 7-26.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.001.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.001.x

ÖZ

Türkiye'de fikir akımları ve siyasi hareketler ülkeye dair teorilerini ve eylemlerini belirlerken kadınların toplumsal hayatta nasıl bir konumda bulunması gerektiği konusuna da büyük bir önem vermişlerdir. Bunun en önemli sebebi bu akımların Türkiye'nin Batılılaşma/modernleşme süreciyle doğrudan bağlantılı olması, tutumlarını bu süreçle ilişkilendirilerek ortaya koymalarıdır. Batılılaşma/modernleşme süreci belki de en radikal ve ciddi dönüşümlerini kadınların hayatında yaptığı için bu akımlar da "kadın meselesini" ele almadan duramamıştır. Bu konuyu en fazla tartışan fikir akımları ise Kemalizm ve İslamcılıktır.

Kemalizm'in ve İslamcılığın kadınlara dair görüşlerini incelemek için bu akımların entelektüellerinin yazıp çizdiklerine, siyasi önderlerinin söylev ve tutumlarına bakılabilir. Bu çalışmada ise başka bir yöntemle, bu akımları temsil ettiğine inanılan belli başlı romanlara bakılmaktadır. Kadınların toplumsal konumu denilince gündelik hayat pratikleri, kültürel ürünler de oldukça önemli hale geleceği için romanların bu konuda işlevsel olduğu düşünülebilir. Bu amaçla çalışmada Kemalizm'in hem önemli ideologlarından hem de önemli romancılarından olan Yakup Kadri'nin bir kadın karakter üzerinden kurguladığı Ankara romanı ele alınmıştır. Ankara romanı yazarın Cumhuriyet ve modernleşme sürecine dair yorumlarını, beklenti ve hayal kırıklıklarını bir kadın karakter üzerinden anlattığı için oldukça fikir vericidir.

Diğer taraftan İslamcı hareketin 1980'lerde güçlenmesi sürecinde yalnız makro siyaset alanında değil hayatın mikro pratiklerinde de İslamcılığın görüşlerini hâkim kılma teşebbüsünün bir ürünü olan, bunu öncelikle kadınların modern kent yaşamında nasıl davranmaları, nasıl giyinmeleri, nasıl bir hayat sürmeleri gerektiğini anlatarak başarmayı deneyen hidayet romanları ve bu türün etkili yazarlarından Emine Şenlikoğlu'nun yazdığı romanlar diğer bir inceleme konusudur. Çalışma sonunda Yakup Kadri üzerinden Kemalizm'in kadınlara toplumda belli sosyal haklar ve ödevler vererek onları kamusal hayata daha fazla taşıdığı, İslamcılarının ise özellikle ilk yükselme döneminde bu alanı kadınlara daha dar tuttuğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki fikir akımının da son tahlilde kadınları cinsiyet kimlikleri değil toplumsal/millî ya da dini görevleri ekseninde tanımladığı, onlara birincil olarak annelik görevi yüklediği, çalışacaklarsa da erkeklerden boşta kalan alanlarda çalışmalarını telkin ettikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, İslamcılık, Roman, Yakup Kadri, Emine Şenlikoğlu

¹ Bolu Abant İzzet Baysal, İletişim Fakültesi, Dr. Öğr. Üyesi, ekinkadirsalcuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4978-3635

ABSTRACT

While the currents of thought and political movements in Turkey determined their theories and actions regarding the country, they also attached great importance to the position of women in social life. The most important reason for this is that these movements are directly related to Turkey's Westernization/modernization process, and they reveal their attitudes by relating to this process. Since westernization/modernization has made perhaps the most radical and serious transformations in women's lives, these movements cannot stop without addressing the "women's issue". Kemalism and Islamism discuss this issue most in Turkey rather than other political thoughts.

In order to examine the views of Kemalism and Islamism on women, one can look at what the intellectuals of these movements wrote and the speeches and attitudes of political leaders. On the other hand, in this study, the main novels that are believed to represent these movements are examined. When the social position of women is mentioned, it can be thought that novels are functional in this regard, since daily life practices and cultural products will also become very important. For this purpose, in this study, the Ankara novel of Yakup Kadri, one of the most important ideologists and novelists of Kemalism, fictionalized over a female character, is discussed. The Ankara novel is very informative as it tells the author's comments, expectations and disappointments about the Republic and the modernization process through a female character.

On the other hand, in the process of the strengthening of the Islamist movement in the 1980s, the guidance novels, which are a product of the attempt to make the views of Islamism dominate not only in the field of macro politics but also in the micro practices of life, and which try to achieve this by first explaining how women should behave in modern urban life, how they should dress, and what kind of life they should lead. The novels written by Emine Şenlikoğlu, one of the influential writers of this genre, are one of the main subject of the study. At the end of the study, it is seen that Kemalism, through Yakup Kadri, gave women certain social rights and duties in the society and carried them to public life more, while Islamists kept this area narrower to women, especially in the first rise period. However, in the final analysis, it is seen that both currents of ideas define women in the axis of their social/national or religious duties, not their gender identities, assign them primarily the duty of motherhood, and encourage men to work in areas that are left unattended if they are to work.

Keywords: Kemalism, Islamism, novel, Yakup Kadri, Emine Şenlikoğlu

Extended Abstract

While different currents of thought and political movements in Turkey put forward their social and political imaginations, they gave great weight to the appearance of women in daily life and their social and political positions. Perhaps the most important reason for this is that these movements are directly related to Turkey's Westernization/modernization process, and they reveal their attitudes by relating to this process. While the phenomenon of westernization/modernization leads to serious transformations in the identity, body, preferences and life of women, these transformations are one of the important factors determining the approaches of various currents of thought towards the phenomenon of Westernization/modernization. Kemalism and Islamism are perhaps the two currents of thought that have talked the most about women in Turkey and their role in modern life, because these two currents of thought are perhaps most associated with Turkey's Westernization/modernization policy. Kemalism is essentially one of the carrier pillars of Turkish

modernization/Westernization as a set of thoughts and actions that turned the modernization policies that started before the Republic into a state policy with the Republic. Islamism is at the forefront of the currents of thought that are most critical of the modernization of the Republic and Westernization. With these aspects, it should be accepted as normal that these two currents of thought made evaluations about women, because these evaluations constitute an important part of their modernization/Westernization policies in the final analysis.

In order to understand the social/political thoughts of an idea movement, the opinions of the opinion leaders and ideologists of that movement, the policies of the social/political movements that are the carriers of that movement, the leaders of those movements, if any, and what they say and do are the basis for us to understand these thoughts. On the other hand, when it comes to the phenomenon of modernization/Westernization and the changing positions and lives of women within the framework of this phenomenon, we see the traces of these transformations in daily life and cultural products as well as major political events. Literary products, more specifically novels, both reflect and influence the intellectual life in a country with their literary and artistic aspects, as well as the perspectives they offer on social and politics. This function of novels in Turkey is even more obvious. In this context, in this study, novels will be examined in order to understand the ideas of Kemalism and Islamism on the "women issue". First of all, it is discussed how Kemalism's view on women and gender issues is handled in the novels, and then traces of this are sought in Yakup Kadri's Ankara novel. In this novel, Yakup Kadri deals with his expectations, hopes and occasional disappointment from the early Republican period, while discussing them through a female character.

Islamism in Turkey made its real breakthrough after 1980. With the rise of Islamism, a genre called "guidance novels" attracted attention in its struggle for social and cultural hegemony. In the continuation of the study, the connection between Islamism and "guidance novels" is discussed, and then the novels of Emine Şenlikoğlu, one of the leading names of this genre, are analyzed.

Selma of the Ankara novel reflects the ideal woman of the Republic with its main lines. This ideal type, on the one hand, opens up new areas of freedom for women, on the other hand, it restricts and limits them. First of all, this ideal woman understanding is the product of a patriarchal mentality. As Yakup Kadri explains from time to time in the novel, he makes a distinction between female nature and male nature and believes that these natural characteristics of women should be captured. The way to achieve this is to include it in social solidarity.

In Şenlikoğlu's novels, the areas of freedom "allowed" to women are even narrower. She, too, is of the opinion that the first duty of a woman is motherhood, just like in the early Republican period novels. When women exist in the social sphere, they are necessarily de-sexed. In the novels of both periods and currents of thought, women are primarily considered significant not with their human or sexual identities, but with their social roles. Women who dare to step out of those roles are not accepted.

Giriş

Türkiye'de fikir akımları ve siyasi hareketler insana, topluma, siyasete dair öneri ve programlarını ortaya koyarken kadınların gündelik hayattaki görünüşleri, toplumsal ve siyasal konumları üzerine büyük bir ağırlık vermişlerdir. Bunun önemli bir sebebi Türkiye'deki fikir akımlarının genellikle ülkenin Batı'yla, moderniteyle karşılaşması bağlamında doğması, olgunlaşmasıdır.

Batılılaşma/modernleşme olgusu kadınların kimliği, bedeni, tercihleri, yaşamı konularında ciddi dönüşümlere yol açarken bu dönüşümler çeşitli fikir akımlarının Batılılaşma/modernleşme olgusuna yönelik yaklaşımlarını belirleyen önemli faktörlerden biridir. Türkiye’de kadınlara, onların modern hayattaki rollerine dair en çok söz etmiş iki fikir akımı belki de Kemalizm ve İslamcılıktır. Çünkü Türkiye’nin Batılılaşma/modernleşme siyasetiyle belki de en çok bu iki fikir akımı ilişkilendirilmiştir.

Kemalizm, Cumhuriyet öncesinde başlayan modernleşme politikalarını Cumhuriyet’le birlikte bir devlet politikası haline getiren düşünceler ve eylemler bütünü olarak esasen Türk modernleşmesinin/Batılılaşmasının taşıyıcı sütunlarından biridir. Öte yandan İslamcılıksa¹ Cumhuriyet modernleşmesine, Batılılaşmaya en fazla eleştirel bakan fikir akımlarının başında gelir. Bu yönleriyle bu iki fikir akımının kadınlara dair değerlendirmede bulunmuş olmasına şaşmamak gerekir. Çünkü bu değerlendirmeler son tahlilde onların modernleşme/Batılılaşma siyasetlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bir fikir akımının toplumsal/siyasal düşüncelerinin anlaşılması için pek çok malzeme vardır. O akımın kanaat önderlerinin, ideologlarının yazıp çizdikleri, o akımın taşıyıcısı olan toplumsal/siyasal hareketlerin politikaları, o hareketlerin eğer varsa liderleri, onların söyleyip yaptıkları bu düşünceleri anlamamız için temeldir. Öte yandan modernleşme/Batılılaşma olgusu ve bu olgu çerçevesinde kadınların değişen konumları, hayatları söz konusu olduğunda bu dönüşümlerin izlerini büyük siyasal olaylar kadar gündelik hayatta, kültürel ürünlerde görürüz.

Edebiyat ürünleri, daha da özelinde romanlar, edebi, sanatsal yönleri kadar toplumsala, siyasala dair sundukları perspektiflerle de bir ülkedeki fikir hayatını hem yansıtır hem de bunları etkilerler. Türkiye’de romanların bu işlevi daha da barizdir (Karpas, 1962, s. 10). Akademiklerin daha yavaş olgunlaşması, siyaset üzerinde zaman zaman yaşanan baskılar edebiyat ürünlerinin ve romanların toplumsal/siyasal rolünü artırmıştır. Türkiye’de Batılılaşma olgusundan uluslaşma sürecine, emek ve sömürü ilişkilerinden gündelik yaşama dek pek çok olgu romanlarda işlenmiştir.

Bu bağlamda bu çalışmada Kemalizm ve İslamcılığın “kadın meselesi” konusundaki fikirlerini anlayabilmek için romanlar incelenmiştir. Öncelikle Kemalizm’in kadın ve toplumsal cinsiyet konularındaki bakışının romanlarda nasıl işlendiği tartışılmış, ardından bunun izleri Yakup Kadri’nin *Ankara* romanında aranmıştır. Yakup Kadri bu romanında Erken Cumhuriyet Dönemi’nden beklentilerini, umutlarını ve yer yer hissettiği hayal kırıklığını ele alırken bunları bir kadın karakter üzerinden kurgulamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi’nin önemli aydınlarından biri olan Yakup Kadri, romancılığının yanında Kemalizm’i bir ideoloji olarak kurgulamaya çalışan *Kadro* dergisinin de kurucu isimlerinden biridir. O romanlarını yalnızca edebi kaygılarla değil, daha ziyade siyasi ve toplumsal fikirlerini, Cumhuriyet dönemine ilişkin yorumlarını aktarmak için yazmıştır. Bu nedenle örnek çalışma için son derece uygun bir isimdir. *Ankara* romanının başkarakteri Selma, onun yaşamı, tercihleri Kemalist bir Cumhuriyet aydınının kafasındaki kadın tahayyülünü anlamamız açısından elverişlidir.

İslamcılık ve onun romanları göz önünde bulundurulduğunda ise daha geç bir tarihe odaklanılması gerekir. Türkiye’de İslamcılık Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sessiz kalmış, çok partili hayata geçilmesinden itibaren 1970’lere kadar daha çok antikomünist bir eksende kurulmuş olan milliyetçi mukaddesatçı ittifak içerisinde yer almıştır. İslamcılık bu çizgiden özerkleşmeye 1960’ların

¹ Bu yazıda İslamcılık’la Cumhuriyet dönemi İslamcılığı kastedilmiştir. Zira Meşrutiyet dönemi İslamcılığıyla Cumhuriyet dönemi İslamcılığı arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

sonunda başlamış, asıl atılımını ise 1980 sonrasında yapmıştır. Bu tarihlerden itibaren İslamcılık iktidara yürümeye çalışırken yalnız makro siyaset alanında değil gündelik hayatın deneyimlendiği mikro alanlarda da söylem üstünlüğünü ele geçirmeye çalışmıştır. İşte bu dönemde “hidayet romanları” denilen bir tür dikkati çekmiştir. Çalışmanın devamında İslamcılık ve “hidayet romanlarının” bağlantısı ele alınmış, ardından bu türün önde gelen isimlerinden biri olan Emine Şenlikoğlu'nun romanları analiz edilmiştir. Şenlikoğlu “hidayet romanları”nda modern kent kültürünün toplumsal gündelik hayat pratiklerinde belirleyici hale geldiğinin bilinciyle bunları İslami bir çerçevede dönüşüme uğratma arzusunu yansıtmıştır. Dolayısıyla o Batılı değerlerin yaygınlaştığı bir toplumda İslam'a uygun bir hayatın nasıl yaşanabileceğini kendi görüşleri doğrultusunda anlatmaya çalışmış, bunu da çoğunlukla kadın karakterler üzerinden kurgulamıştır.

Elbette Yakup Kadri ile Emine Şenlikoğlu'nun romancılığının, edebiyatçılığının kıyas edilmesi mümkün değildir. Yakup Kadri Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir, Şenlikoğlu için böyle bir şey söylenemez. Fakat bu çalışmanın konusunu edebi analiz oluşturmamaktır. Bu romanların toplumsal-siyasal işlevleri ele alınmaktadır. Söz konusu yazarlar ve romanları Kemalizm'in ve İslamcılığın dönemleri içerisindeki duruşlarını, özelde de kadın/toplumsal cinsiyet konusundaki bakışlarını anlattığı için tercih edilmiştir. Bu romanların ilgili fikir akımlarının bakışlarını büyük oranda yansıttığını düşünmekle birlikte bu yansıtmaların dönemi içinde sınırlı kaldığını, her iki fikir akımının da diğer pek çok fikir akımı gibi dönüşüme uğradığını, kendi içinde çeşitlilik kazandığını akılda tutmak gerekir.

1. Kemalizm, Kadın ve Roman

Çok uzun yıllar boyunca Kemalist devrimlerin en radikal yönünün kadınlarla ilgili olduğu, Cumhuriyet'in bir kadın hakları devrimi yarattığı iddia edilmiş, 'Yeni Türkiye'nin cinsler arası eşitlik ilkesine dayandığı söylenmiştir. Peki buna rağmen niçin toplumdaki ataerkil ilişkiler devam etmiştir?

Kadıoğlu'na göre Kemalizm, tıpkı politik İslam ve sosyalizm gibi kadın meselesini kendi büyük toplumsal mühendislik projelerinde bir araç olarak görmüştür (Kadıoğlu, 1998, ss. 90-91). Kadınların 'büyük projelerde bir araç olarak görülmesi' şu anlama gelmektedir: Öncelikle başarılması gereken daha büyük, daha ulvi bir amaç vardır ve kadın sorunu ancak o büyük amaç etrafında düşünülebilir. Kadınların durumu, bizzat kendilerinin içinde yer alacakları bir süreç sonunda yeniden şekillenmeyecek, erkekler tarafından yaratılan yeni toplumsal düzende bizzat erkekler tarafından belirlenecek, kadınların bu yeni duruma usulca uymaları istenecektir.

Sancar'a göre modern bir ulus yaratma projesinde kadınlara düşen görev, erkeklerle aynı alanlarda bir rekabete girerek gelişmek, yani devlet kademelerinde, karar mekanizmalarında yer almak değil, öncelikle modern Türk ailesinin inşasında temel özne olmaktır. Cumhuriyetle birlikte kadınlarla erkeklerin birlikte kurup yönettiği bir ulus devlet değil de erkeklerin kurup yönettiği bir devlet ve kadınların kurduğu modern aileler ve yetiştirdiği modern nesiller anlayışı hakimdir. Sancar'ın 'aile odaklı modernleşme' dediği süreçte aile, bireylerin kendi tercih ve kararlarına bırakılacak bir kurum değildir. Aksine modern kamusal hayatı düzenleyecek ideolojik bir aygıt olarak görülmüştür. Bu noktada kadının varlığı bu ideolojik aygıtla birlikte düşünülmüş, kadın aileyi çekip çevirecek ve eğitilmiş, sağlıklı nesiller yetiştirecek görevlerle yükümlü kılınmıştır. Ancak aile hayatını ihmal etmedikleri takdirde onlara kültürel/sivil alanda var olabileme hakkı tanınmış, erkeklerden farklı alanlarda kamusal görünürlük hakkına sahip olmuşlardır. Bu nedenle de eğer çalışacaklarsa hemşirelik, bakıcılık,

öğretmenlik gibi ev kadınlığı ve annelikle birlikte yürütülebilecek mesleklere yönlendirilmişlerdir (Sancar, 2013, s. 21).

Türkiye’de modernleşme süreci boyunca Batı’nın hangi kısımlarının örnek alınması gerektiği devamlı surette bir tartışma konusu olmuştur. Ziya Gökalp’in meşhur medeniyet/kültür ayrımı Cumhuriyet modernleşmesini önemli oranda etkilemiştir. Buna göre kültür özdür, değişmez, medeniyet ise beynelmineldir, başka toplumlardan alınabilir. Sancar’a göre bu kültür/medeniyet ikiliğinde kadın milli kültürün bir parçası olarak tahayyül edilmiştir. Kadının modernleşmesi istenmektedir ama “...modern Türk kadını aslında çoğu zaman Batı’dan bir farktır.” (Sancar, 2013, s. 127). Modernleşmek isteyen kadının bakması gereken yer Batı değil, İslam öncesi eski Türk gelenekleridir. Modern Türk kadınlık ve erkeklik kimlikleri çizilirken İslam öncesi Türk toplumlarındaki cinsler arası eşitlik anlayışı referans alınmıştır. Bu aynı zamanda Batılı kadınlığı ve Batılı feminizmi olumsuzlayan bir kimliktir (Durakbaşı, 1998, ss. 36-37).

Kimi zaman ideal Türk kadını olarak İstanbul kadınının karşısına, eski Türk kadınının bir devamı olarak da algılanan ‘fedakâr Anadolu kadını’ çıkarılmıştır. Fakat Türk modernleşmesinin çelişkileri burada da gün yüzüğüne çıkar. Çünkü Anadolu kadını bir yandan idealleştirilirken öte yandan “cahil ve mağdur bırakan yerel geleneklerin kurbanları olarak resmedilirler.” (Kandiyoti, 2011, s. 227).

Cumhuriyet’in ideal bir kimlik olarak tasavvur ettiği ve Batılı kadından net bir şekilde ayırdığı modern Türk kadını “ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan bir varlıktır.” (Berktaş, 1998, s. 2). Ailevi görevlerini ihmal etmeden erkeklerden farklı alanlarda kamusallaşmalarına izin verilen kadınların toplumsal hayata katılabilmeleri cinselliklerini gizlemeleri şartıyla mümkündür. Kadının kamusal alanda cinsiyetsizleşmesi bir yandan erkeğin ataerkil yapının yıkılabileceğine yönelik korkularını dizginlerken öte yandan kadınların kamusal alanda başkaları tarafından rahatsız edilmeden var olabilmelerini sağlar. Kandiyoti şöyle yazar: “Dişiliğin denetim altında tutulması ve cinsel tevazu

Sancar’a göre erken Cumhuriyet döneminde kadınların siyasete katılmaları için toplumsal hayatta daha fazla deneyim kazanmaları gerektiği vurgulanmış, öncelikli hedefin eğitimlerinin daha yukarı noktalara taşınması olduğu söylenmiştir. Bu noktada siyasal hak talep eden kadınlar feministlikle, erkek düşmanlığıyla, aşırılıkla suçlanmıştır. Sancar modern kadının modernlikte ‘aşırıya’ kaçmaması gerektiği konusunda sık sık uyarıldığını vurgular. Buna göre “aşırılıktan arındırma modernliğin erkeklere sağladığı birçok yeni yaşam deneyiminden aslında kadınların dışlanması dili ve epistemolojik kodudur.” (Sancar, 2013, s. 137).

Modernleşme sürecinde ortaya çıkan Türk romanı da ‘kadın meselesi’ni temel tartışma konularından biri yapmıştır. Esasen Türk romanının doğuşu modernleşme/Batılılaşma kaynaklıdır. Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı toplumunda hızlı bir Batılılaşma yaşanmaktadır. Batı’nın etkisinin en yaygın görüldüğü alanlardan biri de kültür ve sanattır. Bu dönemin aydınları, çeviriler ve taklitler yoluyla roman sanatını piyasaya sokmayı başarmışlardır. Şemsettin Sami, Şinasi, Namık Kemal gibi ilk romancılar geleneksel anlatı türlerini çağdışı bulup Batılılaşmanın gereği olarak yeni bir anlatı türüne ihtiyaç duymuşlar, bu noktada romanı halkı eğitmede, aydınlatmada bir araç olarak görmüşlerdir (Moran, 2012, s. 9-11).

Batılılaşma yalnızca Türk romanının doğuşunu hazırlamamış, aynı zamanda onun en temel meselesi olmuştur. Batılılaşmanın ortaya çıkardığı sorunlar, kaygılar, kimlik bunalımları sürekli olarak romanlarda işlenmiş, tartışılmıştır. Bu minvalde kadının durumu da en çok işlenen mevzulardan biri olmuştur. İlk Türk romanlarının ana konusunu geleneksel aile sistemi ve kadının bu sistem içindeki yeri

oluşturmaktadır (Kandiyoti, 2011, s. 147). Görücü usulü evliliğin zararları vurgulanır, kadınların ataerkil sistem içinde köleleştirilmesi eleştirilir. Kadın, romanlarda geleneğin boğduğu, eğitimsiz bıraktığı bir kurbandır henüz. Bu dönemin en çok altı çizilen ve tenkit edilen alafranga tipleri erkekler arasından seçilir. Namık Kemal'in, Şemseddin Sami'nin, Ahmet Mithat'ın romanlarında, "erken dönem romancının gazabını çeken fazla Batılılaşmış erkektir. Batılılaşmış alafranga kadının dikkatleri çekmesi ve yakın çevresinin felaketlerinden sorumlu tutulması daha geç bir döneme rastlar." (Kandiyoti, 2011, s. 154). Kadının romanlarda toplumsal yapının yalnızca bir kurbanı olarak görülmesi çok uzun sürmeyecektir. Giderek alafranga kadınlık da vurgulanmaya ve yozlaşmanın bir ayağı olarak görülmeye başlar. "Aşırılığın denetimiyle, sınırlamalarla ilgili kaygılar o zamandan başlamıştır. Aşırılığın sonucu kargaşadır ve bunu en iyi örnekleyecek olan da toplumsal cinsiyet rollerinin tersine dönmesidir: Alafranga kadın ya aşırılığa varan bir cinsellik sergiler ya da erkekleşirken, aşırı Batılılaşmış erkek, kadınsılaşmıştır." (Kandiyoti, 2011, s. 155).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadın yazarlar tarafından ortaya konan kadın tiplerini araştıran Coşkun (2010, s. 935), ideal kadın tipinin vurgulanması için geleneksel ve alafranga züppe kadın tiplerinin yaratıldığını söyler. Geleneksel kadın üzerinden verilmek istenen mesaj artık onun yeni bir hayat karşısında varlığını devam ettirmesinin mümkün olmadığı ve değişmesi gerektiği vurgusudur. Alafranga kadın ise yanlış Batılılaşmanın simgesidir. Bu kadınlar genellikle ahlaki zafiyetleri olan, bu yüzden erkekler tarafından tercih edilmeyen ya da Batılılaşmayı aşırı süs, giyim, eğlence olarak anlayan, iyi eğitimleri sayesinde iyi evlilikler yapsalar bile yüzeysellikleri ve basitlikleriyle kocalarını tatmin edemeyen, 'tüketici' kadınlardır. Coşkun'a göre bu dönemde eser veren kadın yazarların ortaklaştığı nokta kadının modernleşmesi gerektiğidir. Bu nedenle tıpkı dönemin sosyal hayatında da karşılaşıldığı gibi kadının eğitimi meselesi başat bir öneme sahiptir. Bu romanlarda kadın karakterler konak içinde özel hocalar ya da mürebbiyeler tarafından, ayrıca yerli ve yabancı okullarda Batılı modern eğitimden geçerler (Coşkun, 2010, s. 944). Coşkun (2010, s. 931), bu romanlarda modernitenin geleneksele galebe çaldığını, kadının modernleşmesinin aşama aşama tamamlandığını iddia eder. Peki bu nasıl bir modernleşmedir? Coşkun şöyle yazar: "Yeni ve modern toplumun ancak yeni ve modern anneler tarafından kurulabileceği fikri, Cumhuriyet'in ilanına kadar edebi eserlerin ortak tezlerinden biri hâline gelir."

Coşkun'un belirttiği bu husus Cumhuriyet'in ilanından sonra da büyük oranda devam etmiştir. Toplumda meydana gelen arayışlar, kimlik bunalımları, kaygılar ele alınırken kadınların yaşadığı değişimin de üzerinde durulmuş, makbul ve makbul olmayan kadın tipleri yaratılmış, bu tipler üzerinden Cumhuriyet'in ideal kadını kurgulanmıştır. Erken dönem Türk romanları bu özellikleri sayesinde Türk modernleşmesinin cinsiyet politikalarının anlaşılmasına yardımcı olmuş, dönemin aydınlarının bakış açılarını ortaya koymuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde kadının modern bir anne olarak kurgulanması durumu kendini romanda da göstermektedir. Aşama aşama kadın, evin anneliğinden toplumun anneliğine yükselir. "Modern kadın, arkaik eril zihniyetin gözündeki gibi et, makine, hizmetçi olmaktan çıkar, milletin annesi, öğretmeni olur." (Sancar, 2013, s. 139). Erken modernleşme döneminin ideal kadın tipini ortaya koyan yazarların en önemlilerinden biri Halide Edip'tir. Halide Edip'in romanlarında kadınlar vatani ve toplumsal görevler yüklenen, milli değerlerine son derece bağlı, iffetli, Batıcı eğilimlerden uzak tiplerdir. Halide Edip'in romanlarındaki kadın karakterler Cumhuriyet kadınının kamusal hayata nasıl girebileceğini en iyi biçimde gösterir: "Cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak." (Kandiyoti, 2011, s. 166). Erken modernleşme dönemi romanlarında ideal kadınlar aseksüeldir. Onların beslediği tek

sevgi vatan sevgisidir. Halkına, ülkesine karşı borçları olduğuna inanan bu karakterler toplumun aydınlanması için mücadele verirler ve bir tek bu şekilde mutlu olurlar. Aşk ve cinsellik ancak yozlaşmış kadınları anlatırken kullanılan temalardır ve çoğu zaman da o kadınlar hem 'namuslarını' yitirirler hem de derin bunalımlara sürüklenirler.

2. Yakup Kadri ve Ankara

Kadınlara aşırılıklardan kaçınmayı salık veren isimlerden biri de Yakup Kadri'dir. Yakup Kadri, 1915 senesinde Peyam Gazetesinde yazdığı 'Kadınlık ve Kadınlarımız' başlıklı yazı dizisinde kadınlık ve aile meselesine odaklanmıştır. Yazarın bu yazıları her ne kadar Cumhuriyet öncesinde kaleme alınmış olsa da ileriki yıllarda benzer görüşleri romanında da görüleceği için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yakup Kadri bu eserde "aşırı süs yapan", giyimleriyle Batılı hemcinslerine benzemeye çalışan kadınları eleştirir. Kadınların süslenmesine karşı olmadığını, ama bu konuda aşırıya kaçarak çocuklarını ve kocasını ihmal eden kadınlardan bahsettiğini söyler. Yazara göre toplumun çekirdeğinde aile vardır. Ailenin de en önemli bireyi, çocukları yetiştiren anadır. Ona göre bu tipten çıkan kadın mutsuzdur. İç sıkıntısı çağın hastalığıdır ve bunun en önemli sebebi kadın-erkek rollerinin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Yakup Kadri kadınların kendi kültürel bağlarından koparak bilinçsiz bir Batı hayranlığına sürüklenmeye başladığını düşünmektedir ve bu 'sosyal yara'nın ilerleyip bütün bir vatan sathına yayılmasını ülkenin işgaliyle eşdeğer olarak değerlendirmektedir. Bu bakımdan kadınlar vatandan daha önce müdafaa edilmesi gereken kutsal varlıklardır (akt, Doğramacıoğlu, 2011, ss. 26-28) Sancar'a (2013, s. 115) göre Yakup Kadri'nin bu yazılarında reformcu erkeklerin kadınlara koymak istedikleri sınırlar, korkular görünür.

Yakup Kadri'nin kaleme aldığı *Ankara* romanı üç bölümden oluşmaktadır. Selma Hanım bir bankada çalışan eşi Nazif'le birlikte eşinin işi gereği İstanbul'dan Ankara'ya yerleşmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı yılları içinde başlayan romanda, çift Ankara'da geçirdikleri ilk gece dışarıdan gelen gürültüler nedeniyle uyumakta zorlanmaktadır. Gürültünün sebebi Ankara'nın yerlilerinden olan ev sahiplerinin aile kavgasıdır. İki karısı olan Ömer Efendi, onlardan birini, genç Halime'yi dövüyordur. Halime ise sesini çıkarmıyor, bir mukabelede bulunmuyordur. Yazar daha romanın en başında geleneksel sistem içinde "köleleştirilmiş" kadını okurun gözüne sokmaktadır. Böylece geleneksel kadın-modern kadın ayrımını romanının başına yerleştirir.

Selma Hanım başta Ankara'ya hiç alışamaz, oturdukları muhitteki kadınların dedikodularından, boş muhabbetlerinden sıkılır. Kocasını Nazif onu bir gün TBMM mebusu, İstanbullu Murat Bey ve ailesiyle tanıştırır, onlara misafirlığe giderler. Orada Kurtuluş Savaşı'na katılan Erkan-ı Harp zabitlerinden Binbaşı Hakkı Bey'le de tanışır. 35 yaşlarındaki Hakkı Bey kadınları Batılı bir centilmen gibi selamlar. Bu durum Selma Hanım'a tuhaf ve hatta biraz komik görünür. Kendi kendine "Amma da alafranga bir salon zabiti" diye söylenir (Karaosmanoğlu, 2005, s. 40). Selma Hanım'ın genç binbaşı hakkındaki fikirleri, onu dinlemeye başlayınca değişir. Binbaşı Hakkı Bey'in ağzından çıkan ve Selma Hanım'ı etkileyen ilk cümleler şunlardır: "Avrupa Medeniyeti. Bu, Avrupalının uydurduğu yüz bin yalandan biridir. Yuf ki biz kendimizi bildiğimiz gündün beri bu yalana bir nas gibi inanmışız. Yalan, yalan, yalan... Avrupa bir yırtıcı kuşlar yuvasıdır ve onun karşısına ancak tepeden tırnağa kadar silahlanmış olarak çıkılır." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 41).

Binbaşı, Selma Hanım'a birlikte at gezmelerine çıkmayı teklif edince genç kadın bunu memnuniyetle kabul eder. Birlikte Ankara'da uzun gezintiler yaparlar. Selma Hanım'ın evli olmasına rağmen devamlı surette bir zabitle at gezintilerine çıkması mahallede dedikoduya neden olmaktadır.

Genç Halime bu dedikodulardan Selma Hanım'a da bahseder. Selma'nın cevabı dikkate değerdir: "Bundan sonra benim bu yolda bir bahsim daha geçecek olursa dersin ki onun yaptığı şeylerin hesabını ancak kocası sorar. Ve her kadının namusu kocasına aittir." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 67). Böylece Kemalist bir aydın olarak Yakup Kadri'nin her ne kadar evli bir kadının başka bir erkekle at gezilerine çıkmasını modernliğin bir gereği olarak kabul etse de "kadının namusunun kocasına ait olduğu" fikrini koruduğu da görülmektedir.

Selma Hanım ile eşi Nazif yine Murat Beylerin evindeki bir davete gittiklerinde Binbaşı Hakkı Bey düşmanın saldırmakta olduğunu ve cepheye gideceğini söyler. Selma Hanım atılarak Hakkı Bey'den cepheye kendisine bir vazife ayarlamasını ister. Ve binbaşı ona Eskişehir'de askeri hastanede bir hastabakıcılık görevi bulur. Selma Hanım eşinin bütün ısrarlarına rağmen görevi kabul eder ve Eskişehir'e gider. İşte Selma'nın büyük dönüşümü burada başlar. Üç dört gün Eskişehir'de kalan Selma Hanım, yaralı askerlerle birlikte Ankara'ya geri döner. Eskişehir terk edilmiş, ordu Sakarya Irmak'ına doğru çekilmiştir. Düşman büyük bir hızla ilerlemektedir. Bu esnada Selma'nın da eşi Nazif'le ilgili hisleri netleşmektedir: "Selma Hanım kocasından ne kadar uzak olduğunu, onu ne kadar sönük ne kadar şahsiyetsiz ve mıymıntı bulduğunu asıl bugün anlıyordu. Onun ütülü ve tozsuz pantolonundan, beyaz gömleğinden, saçlarının o intizamlı taranışından ve yumuşak pembe cildinden tiksiniyordu. Asker kıyafeti haricinde bir erkek timsali onun için artık tasavvuru kabil olmayan cinsiyetsiz bir şeydi ve gene bunun içindir ki Binbaşı Hakkı Bey'i her görüşünde tekrar o döğüşken erkek mahşerinin içine dönmüş gibi bir helecan duyuyor, onu gittikçe daha derin bir hisle takdir ediyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 86).

Savaşa katılmayan, aksine düşmanın Ankara'ya da gelme ihtimaline karşı Kayseri'ye kaçmayı planlayan Nazif, karısının gözünde 'yumuşak, pembe ciltli' bir adamdır. Burada yazarın Kurtuluş Savaşı'na katılmayan Nazif'i kadınsı olarak tasvir ettiği, öte yandan 'Binbaşı Hakkı'yı 'gerçek bir erkek' olarak anlattığı görülür. Selma'nın hastanede çalışırken vatani bir görev yapıyor olması kendisine Ankara'da yaşadığı bütün sıkıntıları unutturmuştur: "Çalışmak, çalışmak. Bir şeye yaramak, bir şeye yaradığını hissetmek, işte yaşamın yegâne manası' diyordu ve böyle düşünürken bütün kederlerini, hayal inkisarlarını, iç sıkıntılarını unutuyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 87) Yakup Kadri bu satırlarda modern bir kadının huzuru ancak milli/toplumsal bir görev içinde bulabileceğini anlatıyor gibidir. Romanın birinci kısmı düşmanın Sakarya'da yenilgiye uğratıldığı havadisiyle biter. Şimdi Selma'nın önünde yepyeni bir hayat vardır.

Romanın ikinci bölümü Sakarya Savaşı'ndan üç yıl sonra geçmektedir. Düşman kovulmuş, Cumhuriyet ilan edilmiş, yeni bir ülke kurulmuştur. Selma, kocası Nazif'ten boşanmış ve Binbaşı Hakkı ile evlenmiştir. Güçlü, iradeli bir tip olan Selma Hanım çekinmeden Nazif'e boşanmak istediğini söylediğinde Nazif'in buna hiçbir itirazı olmamıştır. Selma Hanım, Binbaşı Hakkı ile Ankara Yenışehir'de lüks bir evde oturmaktadır. Fakat yine büyük bir hayal kırıklığı içindedir. Hakkı Bey savaşın ardından askerlikten emekli olmuş, TBMM'de Meclis İdare Reisi olarak çalışmaktadır.

Selma yaşadıkları hayattan dolayı memnuniyetsizdir. Vakitlerini balolarda, çay partilerinde, eğlencelerde geçirmektedirler. Savaş yıllarında Kurtuluş Savaşı'na hastabakıcı olarak destek verirken coşkun bir ruh hali içinde olan Selma, yeni bir ülke kurulurken hayatlarının sadece eğlenceyle geçmesinden dolayı acı çekmekte, hiçbir işe yaramadığını düşünmektedir: "Hakkı Bey'in senede birkaç bin lira sarf ederek süslediği lavantalarla bir tropika çiçeği haline sokup nice dans kavalyelerinin kolları arasına bıraktığı bu kadının bir lüks eşyasından, bir faydasız süsten, bir zevk aletinden farkı neydi? Bu milli oluş içinde ne gibi müspet bir rolü vardı? Neye yapıyordu, ne yapıyordu?" (Karaosmanoğlu, 2005,

s. 150). Erken dönem Türk romanında toplumsal vazifelerini unutan, ülkenin ulusal kalkınmasına kadınlara biçilen rol doğrultusunda katılmayan kadınların mutsuz oldukları belirtilmişti. İşte Selma Hanım da bu nedenle mutsuzdur.

Yazar bu bölümde yeni Türkiye'yle ilgili hayal kırıklıklarını anlatmaktadır. Bunu, erken dönem Türk romancılarının pek çoğu gibi belirli toplumsal tipler aracılığıyla yapar. Kurtuluş Savaşı'nın kahraman askeri Binbaşı Hakkı Bey, bu bölümde Tanzimat'ın alafranga tiplerine dönmüştür. Batılılaşma yanlış anlaşılmalıdır: "Eski Millî Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti. Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde Avrupalılar kadar muvaffak olmak bunlara büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 106). Daha önce Türk kadınlarının yabancı subaylarla dans etmesini büyük bir tiksintiyle karşılayan Hakkı Bey, şimdi yabancı erkeklerin de katıldığı davetlerde karısının olabildiğince şık, güzel görünmesini istemektedir. Selma Hanım, daha önce eski kocası Nazif'le ilgili hislerini şimdi yeni kocası Hakkı için de hissetmektedir. Milli ruhu kaybetmek, erkeğin 'erkeksi' özelliklerini de yitirmesine neden olur. "İşte o adam şimdi bu hale geldi. Bu hale düştü. Bakınız, bu gülümsemelere, bu dudak kıpırdatmalara, bu yapmacıklıklara, bu kırılıp dökülmelere... Onu böyle gördükçe bu cemiyette bir soysuzlaşma unsuru mevcut olmadığına, bir şeyin bozulup yumuşadığına hükmetmemek mümkün müdür?" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 141). Binbaşı Hakkı'nın 'kadınsılaşması' Selma'da ona "itaat etme" arzusunu da yok etmiştir.

Yakup Kadri bu bölümde belli başlı eleştirilerini, ilk bölümde çok kısa bir yer verdiği başka bir tip üzerinden yapar. Bu, genç bir gazeteci ve muharrir olan Neşet Zabit'tir. O üst tabakanın bu eğlencelerini piyese benzetir, son derece yapay bulur. Genç yazarla Selma Hanım arasında bu davetler sırasında yakın bir arkadaşlık başlar. İkisi de içinde buldukları hayattan memnun değildir. Bu, onları birbirlerine yaklaştırır. Fakat burada şu ayrıntıyı vurgulamak gerekmektedir: Neşet Zabit, Selma Hanım'a duygusal bir yakınlık beslerken, Selma Hanım'ın ona karşı hisleri daha ziyade arkadaşça görünür. Bu bölümde Binbaşı Hakkı ile evli olan Selma'nın Neşet Zabit'e cinsel ya da duygusal bir tutku beslediğine dair en ufak bir imaya yer verilmez. Selma daha ziyade onun topluma dair eleştirilerini paylaşmaktadır.

Neşet Zabit, kültüre, ahlaka yönelik eleştirilerinde elbette kadınların durumuna da değinir. Bu eleştirilerde Cumhuriyet modernleşmesinin kurguladığı modern kadın idealinin özellikleri görülür: "Türk kadınları çarşaf ve peçelerini işe gitmek, çalışmak için daha kolaylık olur diye çıkarıp atacaklardı. Onlar için cemiyet hayatına atılmak, yalnız bu çeşit salon cemiyetlerine karışmak olmayacaktı. Evet, Türk kadını, hürriyetini dans etmek, tırnaklarını boyamak ve Rue de la Paix'in kanunlarına esir bir süslü kukla olmak için değil, yeni Türkiye'nin kuruluşunda ve kalkınışında kendisine düşen ciddi ve ağır vazifeyi görmek için isteyecekti, kullanacaktı." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 136). Neşet Zabit'in bu sözlerinde Yakup Kadri'nin diğer pek çok Kemalist aydınla benzer şekilde yanlış Batılılaşma/doğru Batılılaşma arasındaki farkı kadınlar üzerinden çizdiği görülmektedir. Giyimine, süsüne fazla önem veren, hayatını balolarda eğlencelerde geçiren, daha net bir ifadeyle cinsel kimliğini öne çıkararak yaşayan kadınlar yanlış Batılılaşma timsali olarak sunulmaktadır. Doğru Batılılaşmış kadınlar ise cinsiyetsiz olarak kamusal alanda var olmalı ve milli davaya katılmalıdır.

Romanın ilerleyen bölümünde Selma Hanım kocası Binbaşı Hakkı Bey'den boşanmaya karar verir ve bunu arkadaşı Neşet Zabit'e açıklar. Selma Hanım ondan kendisine iş bulması konusunda yardımcı olmasını ister. Neşet Zabit ona ticari şirketlerin birinde çalışmasını tavsiye eder. Ne de olsa

eğitilidir, yabancı dil biliyordur. Fakat Selma'nın hayali başkadır. O, topluma, insanlara yararlı bir işte çalışmalıdır. Cumhuriyet ideolojisinin kadınlara sunduğu belli başlı çalışma alanlarından bahsedilmişti. Selma da onların en 'klasikini' seçmeye karar verir: Öğretmen olmak ister. Bu şekilde "toplumun annesi" rolünü istediği gibi ifa edebilecektir.

Romanın üçüncü ve son bölümünde Selma Hanım artık Neşet Zabit'le evlidir ve ona büyük bir sevgiyle bağlıdır. Romanda dikkati çeken husus, Selma Hanım'ın evlilik ve boşanmalarına neden olan şeylerin özelden ziyade kamusal meseleler olmasıdır. Selma, Nazif'ten savaş zamanında ülkesi için mücadele etmek yerine kaçmayı tercih ettiği için soğumuş ve bir ulusal kahraman olarak gördüğü Binbaşı Hakkı Bey'le evlenmiştir. Fakat Hakkı Bey değişip, "alafranga bir züppe" haline gelince ondan da soğumuş ve bu kez toplumu, memleketi için faydalı şeyler yapmak arzusuyla yanıp tutuşan Neşet Zabit'i sevmiştir. Selma Hanım'ın hislerinin ardında 'kadınlık'tan ziyade 'milliyetçilik' vardır. Ülkesi için çalışan adamlara tutkuyla bağlanmış, kendisi de ülkesi için çalıştığına huzur bulmuştur.

3. İslamcılığın Hegemonya Mücadelesi ve "Hidayet Romanları"

Türkiye'de İslamcılık esas olarak 1960'ların sonlarından itibaren özerk bir siyasi güç haline gelmeye başlamıştır. Bu açıdan "Millî Görüş" partilerinin ilki olan Milli Nizam Partisi'nin kuruluşu milat olarak alınabilir. Kapatılmasının ardından onun yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) 1970'lerde önce CHP ile ortak bir koalisyon hükümetinde yer almış, daha sonra da Milliyetçi Cephe hükümetlerinin bir parçası olmuştur. Bu süreçte iktidar olanaklarından faydalanan İslamcılık, İran İslam Devrimi'nin ardından ciddi bir özgüven kazanmış ve bu süreçte kimi İslamcı gruplar sistem dışı arayışlara yönelmiştir (Aytürk & Bora, 2020, ss. 327-328). 1980 sonrasında solun gücünü büyük oranda etkisini yitirmesinin de nedeniyle sadece taşrada değil kentlerde de yaygın bir taraftar kitlesi edinmiştir. Bu dönemde İslamcı aktörler Türkiye'nin yaşadığı sorunları toplumun ve devletin İslam'dan uzaklaşmasına bağlamışlardır. Yani Türkiye'nin temel sorunu onlara göre Batıcı, laik sistemdir. Batıcı laik sistem yalnızca makro siyaset alanında, devlet yönetiminde, hukukta, ekonomide etkin değildir. O gündelik hayatın bütününe, sosyo-kültürel yaşam alanlarına da sızmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin sorunlarını çözmesinin yegâne yolu dini kuralların, hükümlerin, değerlerin, yaşam biçiminin yeniden hâkim kılınmasıdır (Çayır, 2015, s. 6). Bu da politik, ekonomik, toplumsal kültürel topyekûn bir hegemonya mücadelesini gerektirir.

Bu mücadele içerisinde "hidayet romanlarına" da önemli bir yer vardır. 1980'lerden itibaren kamuoyunda görünür olmaya başlayan, *Mektup* adlı daha çok kadınlara kitap eden İslamcı bir dergi çıkaran, ana akım televizyon kanallarında seküler kanadın önde gelen isimleriyle polemiklere giren Şenlikoğlu asıl ününü yazdığı "hidayet romanları"na borçludur. Hidayet romanları daha ziyade İslamcı camianın kanaat önderleri tarafından kaleme alınan, benzer bir akışa sahip, asıl niyeti insanlara, gençlere ve özellikle kadınlara modern kent yaşamında İslami bir hayatın nasıl yaşanması gerektiğini vaaz etmek olan, popüler niteliği yüksek, edebi değeri düşük kolay okunan kültür ürünleridir. Bu ürünler Batıcı bir siyasetin etkisiyle toplumda meydana geldiği düşünülen manevi dejenerasyona karşı dini ve dini yaşam biçimini yegâne panzehir olarak sunmuş, okurları böyle bir yaşama teşvik etmek istemiştir. Bilindiği üzere edebi metinlerde çatışma unsuru hikâyenin kurucu öğelerinden biridir. Bu romanlarda çatışma daha ziyade İslam'ı doğru bir biçimde yaşayan bir karakter ya da karakterlerle dinini unutmamış, Batıcı, seküler bir hayata bulaşmış, yazarın bilerek "çağdaş" olarak ifade ettiği karakterler arasında geçer. Aslında bunlara "karakterden" ziyade "tip" demek daha doğru olur, zira bunlar olumlu-olumsuz tüm yönleriyle sunulmaz, okurda entelektüel ve duygusal bir açılım yaratmak

amacıyla kaleme alınmaz, yazarın fikirlerini zerk edebilmesi için bir araç olarak düşünülen tek boyutlu kahramanlardır (Çayır, 2015; Erkol ve Çalışkan, 2016; Satar 2016; Uğur, 2017; Yılmaz, 2000).

Bu romanların bitişleri de birbirine benzerdir. Türe ismine veren kelimedenden de anlaşılacağı üzere romanın sonunda Batılı bir hayat süren, dinini unutan ve bu yüzden mutsuz olan, ahlaki ve ruhi bunalım içinde kıvranan karakter, İslami karakterin telkinleriyle “hidayete erer.”² Burada bu çalışma için önemli olan bir nokta ise romanda hidayete erenler çoğunlukla kadın karakterler, onları hidayete erdirenlerse çoğunlukla ileride evlendikleri erkek karakterlerdir.

Bu romanlar esas olarak doğru bir İslam’ın modern kentte nasıl yaşanacağını, bu doğrultuda Müslümanların gündelik hayatlarında nasıl davranmaları, giyinmeleri, yaşamlarını hangi tercihlerle belirlemeleri gerektiğini anlatan, bu doğrultuda İslami bir kimliğin toplumsal alanda yaygınlaşmasını amaç edinen edebiyat ürünleridir (Çayır, 2015, s. 9).

Yazının ilgili kısmında Cumhuriyet döneminde İslamcılığın bir siyasal ideoloji ve fikir akımı olarak milliyetçi muhafazakâr sağdan ayrışmasının 1960’ların sonunda başladığı belirtilmişti. Nitekim hidayet romanlarının başlangıcı da bu yıllara dayanır. Hekimoğlu İsmail’in kaleme aldığı *Minyeli Abdullah* 1967’de, Şule Yüksel Şenler’in yazdığı *Huzur Sokağı* ise 1970 yılında yayınlanmıştır. Dönemi içinde bu kitaplar oldukça rağbet görmüş, büyük bir popülarite kazanmıştır.

1980’lerde İslamcılık hızla yükselirken bu romanların önünü açan bir başka gelişme Türkiye’de nüfusun kentleşme hızının yükselmesi ve bu dönemde ilk kez kentli nüfusun kırdaki yaşayanlardan fazla olmasıdır. Çünkü bu romanlar esasen modern kent yaşamında geçerler ve İslami kimliğin en fazla zorlandığı, en fazla çatışma yaşadığı bir çevrede nasıl Müslüman kalınabileceğini anlatma iddiasındadır.

İslamcılığın 1980’lerden itibaren yükselişinden bahsederken bunun yalnız siyasi parti düzeyinde olmadığı mutlaka belirtilmelidir. Bunu daha ziyade bir ağ oluşumu olarak değerlendirmek daha doğrudur. İslamcılık merkezinde siyasi partinin yer aldığı (1980’lerde artık Refah Partisi) ama onun etrafında vakıfların, derneklerin, cemaatlerin, okulların, yurtların ve ayrıca kitap, gazete, dergi gibi faaliyetleri üstlenen yayın sektörünün bulunduğu bir toplumsal ağ olarak örgütlenmiştir. Bu ağın merkezinde her ne kadar siyasi parti bulunsa da siyasi partiyle ağın etrafını ören diğer parçalar arasındaki ilişki çelişkisiz ve gerilimsiz değildir. Bilhassa 1970’lerin sonundaki radikalleşmenin de etkisiyle İslamcı siyasi partiye oy verip vermemek bile bu gruplar arasında sıklıkla tartışılmıştır. Parti bu grupları olabildiğince kendine bağlamak isterken, bu her zaman ve sorunsuzca başarılabilmiş değildir. Ne var ki merkeze sıkıca bağlı kalmamak ve farklı alanlarda özerk bir şekilde örgütlenmek, İslamcılığın gücünü arttırmıştır. Neticede hegemonyanın toplumsal/kültürel alanda ve gündelik yaşamda kurulduğu bilinmektedir. İslamcı düşüncenin toplumun kılcal damarlarına nüfuz edebilmesi bir bakıma

² Emine Şenlikoğlu bizzat kendi hayatında da benzer bir “hidayete erme” süreci yaşadığını anlatır: “Bir dönem Allah’a inanıp, ahirete inanmama dönemi geçirdim. Hep İslam’ın karanlık olduğunu düşünürdüm. İşte bu dönem benim farkındalıkla bir arayışa girmeme sebep oldu. Önce Hıristiyanlığı araştırdım. Bütün dinlerin kitaplarını okudum. Umduğum hiçbir şeyi bulamayınca, Kuran’ı okumaya başladım ve 18 yaşında bu döneme girdim. Çok okudum, şu anki halime dönüşüm, gerçek İslam’ı öğrendikten sonra, yani 23 yaşından sonra bilincim oluştu.” (<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kadin-istekliyse-teklif-edebilir-8523775> 3 Nisan 2008 Hürriyet

bu ağ yapısı sayesinde mümkün olmuştur. Üstelik parti gerektiğinde bu özerk yapıların gücünden oldukça faydalanmıştır. Özellikle belediye başkanlığı seçimlerinde ve sonrasında, yani yerelde elde edilen başarılarla bu ağ yapısının rolü büyüktür.³

İslamcılık 1980'lerden itibaren yayıncılık sektöründe de büyük bir atılım göstermiştir. Birbiri ardına kurulan yayınevleri, yayınlanan dergiler ve kitaplarla kültürel alanı domine etme çabası içine girmiştir. Bu yayınlarda bir yandan ideolojik/teorik meseleler, bir yandan güncel politik tartışmalar yer alırken, öte yandan da gündelik hayata, popüler kültüre hitap eden yazı ve haberlere yer verilmiştir. İşte böyle bir ortamda Emine Şenlikoğlu da *Mektup* adlı bir dergi çıkararak öncelikle kadınlara hitap etmiş, onlara modern hayatta karşılaştıkları problemleri İslami yollarla nasıl çözebileceklerini, İslami bir yaşamın nasıl sürdürülmesi gerektiğini kendince anlatmaya çalışmıştır. Dergide güncel siyasi tartışmalara yer verilse de esas olarak ağırlık toplumsal/gündelik hayat üzerindedir. Kadın/erkek ilişkilerinden (buna evlilikte cinsel hayatın nasıl yaşanması gerektiğine dair tavsiyeler de dahildir) evin nasıl düzenleneceğine, çalışma yaşamından, eğitime kadar her konuda görüş serdedilmiştir.

Şenlikoğlu *Mektup* dergisi dışında görüşlerini kurgu niteliğinde kaleme aldığı "hidayet romanlarında" da aktarmaya çalışmıştır. Bu dönem hidayet romanlarına ilginin daha da arttığı bir dönemdir ve Şenlikoğlu bu romanların önde gelen yazarlarından biri olarak tanınmıştır. O 1990'larda özel televizyonlarda katıldığı programlarla popülaritesini daha da arttırmıştır. Bu popülaritenin yükselmesinde "sözünü sakınmayan çarşafli kadın yazar" imajının da önemli bir etkisi vardır. Bu çalışmanın devamında onun görüşleri ve öncelikle de kaleme aldığı romanlar, kadınlığın sunumu bağlamında ele alınacaktır.

4. Emine Şenlikoğlu'nun Romanlarında Kadın

Modern kent yaşamında doğru bir İslami duruşun nasıl sergileneceği, İslam'a uygun bir kimliğin nasıl edinileceği tartışma konusu olduğunda Şenlikoğlu da bunu öncelikle kadınlar üzerinden ele alır. Şenlikoğlu iddialarına Cumhuriyet devrimlerinin kadını özgürleştirdiği yorumuna karşı çıkarak başlar. Şenlikoğlu yazdığı *Maria* adlı romanında romanın başkarakteri Maria'yı Türkiye'ye gönderir ve bu yolculuk sırasında onu Fikriye Hanım'la tanıştırır. Bilindiği üzere Fikriye Hanım gerçek hayatta Mustafa Kemal'le bir dönem gönül ilişkisi yaşamış, daha sonra Mustafa Kemal'den ayrılınca intihar etmiştir. Romanda Maria ile Fikriye Hanım'ın tanışması ve konuşmaları elbette kurgudur. Şenlikoğlu Maria ile Fikriye Hanım arasındaki diyalog üzerinden Cumhuriyet devrimlerinin kadını hiç de özgürleştirmedini okuyucuya göstermeye çalışır. "Ankara'da, Çankaya Köşkü'nde oturuyorum," diyen Fikriye Hanım'a Maria, "Atatürk'ün karısı mısınız" diye sorduğunda Fikriye, "Hayır ama olacağım, benimle evlenecek" diye cevap verir. Bunun üzerine Maria, "Ya sizi almazsa?" diye sorar. Fikriye Hanım'ın cevabı esasen Şenlikoğlu'nun Kemalizm'i ve dahası Atatürk'ü kadın hakları konusunda samimiyetsizlikle suçlamak için bir araçtır: "Onunla yatağımı paylaşıyorum. Kadın haklarını koruyan adam beni aldatır mı? Buna imkân yok. Düşünsenize kadını korumak için, karısının üzerine bir kadın daha almak isteyenlere bunu yasakladı. Neden? Kadın ağlamasın, üzülmesin diye. Ben de bir kadını. Beni hiç ağlatmaz." (Şenlikoğlu, 1992, s. 112-113).

Romanın devamında Mustafa Kemal'in Latife Hanım'la evlendiğini ve daha sonra Fikriye Hanım'ın intihar ettiğini öğrenen Maria'nın ağzından çıkanlar dikkate değerdir: "(Fikriye'nin intiharını öğrenince) ömrümce unutamayacağım acıyla yığılıp kaldım, Ertesi gün bir gazete şunu yazıyordu. "Türk

³ İslamcı hareketin doğuşundaki bu ağ yapısının etkisine dair önemli bir çalışma için bkz. (Sezgin, 2011)

kadını özgürlüğüne kavuştu!” (Şenlikoğlu, 1992, s. 133). Mustafa Kemal’in gönül ilişkisi içinde bulunduğu bir kadının Mustafa Kemal kendisiyle evlenmeyi tercih etmediği için intihar ettiği gün gazetelerin “Türk kadınının özgürlüğe kavuştuğunu” yazması aslında Şenlikoğlu’nun bunun hiç de doğru olmadığı göstermek için kullandığı bir mizansendir. Elbette kurgusal ürünler olarak romanlar gerçek hayatta yaşananlara bağlı kalmak zorunda değildir. Fakat romanda Fikriye Hanım’ın intihar ettiği gün gazetelerde “Türk kadını özgürlüğüne kavuştu” yazması, yazarın devrimlerin kadınlar üzerindeki etkisine olumsuz bakışını göstermek için kurguyu biraz fazla zorladığını da göstermektedir. Zaten Şenlikoğlu romanlarının girişinde derdinin iyi edebiyat yapmak değil, tebliğ faaliyetinde bulunmak olduğunu belirtir. Esasında romanda çizilen sahne şunu göstermeye çalışmaktadır: Fikriye Hanım Mustafa Kemal’le yatağını paylaşmış, yani onunla nikahsız cinsel ilişki yaşamış ve ardından Mustafa Kemal tarafından kapı önüne konmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet modernleşmesi kadınlara birtakım haklar verdiğini iddia etmesine rağmen aslında onları erkeklere, onların cinsel iştah ve arzularına daha da bağlı kılmıştır. Bunun da kanıtı bizzat o devrimlerin önderi Mustafa Kemal’in yapıp ettikleridir.

Dikkat edilirse yukarıda sadece Fikriye Hanım’ın hayal kırıklığı anlatılmaz, burada daha önemli olan nikahsız yaşanan bir cinsel ilişki ve bu ilişkinin ardından kadının erkek tarafından göz ardı edilmesidir. Şenlikoğlu diğer romanlarında da evlilik dışı cinselliği mahkûm eder ve bunun üzerinden iffetli/iffetsiz kadın ayrımı yapar. Evlilik dışı cinsel ilişki yaşayan kadının Şenlikoğlu’nun nazarında “fuhuş yapan” bir kadından farkı yoktur. *İmamın Manken Kızı* romanında yaşadığı cinsel birlikteliğin ardından, “Ben vücudumu satmadım ki!” diyen arkadaşına bir başka kadın karakter şöyle cevap verir: “Bıktım bu sözden bıktım! Hayat kadını illa kendisini satarak mı olur? Parasız olarak aynı işi yapan ve hala tevbe etmeyen hayat kadını değil midir?” (Şenlikoğlu, 1997a, s. 130).

Üstelik Şenlikoğlu yalnızca evlilik dışı ilişki yaşayanları değil giyinişyle, yaşam biçimiyle cinselliğini saklamayan her kadını mahkûm eder. Kadınlar kocalarıyla yaşadıkları mahrem anlar hariç her durumda cinselliklerini saklamalı, bilhassa kamusal hayatta var olacaklarsa bile cinsiyetsiz olarak var olmalıdır. Aksi bir davranış rahatlıkla namussuzluk anlamına gelebilir. Bakıldığında Erken Cumhuriyet Dönemi’nin modernleşme romanlarında çizilen kadın portresinden çok da farklı olmayan bir tahayyüldür bu. Örneğin *Bize Nasıl Kıydınız* romanında başkarakter Rabia’nın annesi kızına, “Erkeklerin dikkatini çekmek için elinden geleni yapan genç kız sana zarar verir,” (Şenlikoğlu, 2007, s. 116) diye nasihat eder.

Karşı cinsler arasındaki ilişkiler konusunda son derece muhafazakâr bir tutum takınan Şenlikoğlu herhangi bir flört ilişkisini de ahlaki dejenerasyonun bir belirtisi olarak değerlendirir. Mesela bir romanında ana karakter flört için, “İslam’a göre hem günâh hem de kızların zinaya alışmasının en büyük sebebi. Batılılar da önce öyle başlamış. Şimdi de en az beş altı erkekle gezmemiş kızı makbul saymıyorlar. Biz de onlar gibi yavaş yavaş dejenere olmuşuz,” ifadelerini kullanır (Şenlikoğlu, 2007, s. 127). Şenlikoğlu’nun nazarında flört yalnızca “zinanın yolunu açtığı için” kötü değildir, o aynı zamanda sonu evlilikle bitse bile çiftler arasında hayal kırıklığı yaratan bir ilişki biçimidir. Çünkü flörtle başlayan bir ilişki sonunda çiftler zamanla birbirinden bıkacak, evlilik heyecanını kaybedecektir. Ona göre akrabalık ilişkileri hariç karşı cinsler arasındaki tek uygun ilişki biçimi evliliktir. Nitekim yazdığı hidayet romanlarının önemli bir çoğunluğu hidayete eren kadının, hidayete ermesine vesile olan erkekle evlenmesiyle sona erer.

Hidayete ulaşma sürecinde kadınla erkek arasında ister istemez bir diyalog ortamı doğacaktır. Peki bu süreçte kadınla erkeğin arasında duygusal ya da cinsel bir çekim yaşanmaz mı? Şenlikoğlu bu ihtimalin farkındadır ve bu yüzden çoğunlukla karakterlerden biri diğerine mektup aracılığıyla diyalog

kurmak istediğini söyler. *Mektup* dergisini çıkaran Şenlikoğlu'nun romanlarının hemen hepsinde karakterler birbirleriyle mektup aracılığıyla iletişim kurarlar. Bununla birlikte elbette diyalogun gelişmesi bir etkileşimi de beraberinde getirecektir. Buradan bir aşk, cinsel bir tutku doğabilir mi? Şenlikoğlu'nun romanlarında bu "soruna" bulunduğu çözüm karakterler arasında doğan yakınlaşmanın arkadaşlık ve dostluk temelli olduğunu vurgulamaktır. Hidayete eren kadının erkekten etkilenme nedeni, onun karakteri, daha da fazla ona İslam'ı öğretmesidir. Nasıl *Ankara* romanında Selma'nın evlilik tercihleri ağırlıklı olarak toplumsal/siyasal faktörlere bağlıysa Şenlikoğlu'nun romanlarında da çiftleri kaynaştıran faktörler dinsel, toplumsal ve siyasaldır.

Tüm bu "tedbirlere" karşın toplumsal hayatta, modern ilişkilerin yaşandığı bir çevrede kadınlarla erkekler arasında her zaman bir yakınlık ihtimali doğabilir. Flört, zina gibi Şenlikoğlu'na göre gayri İslami ilişki biçimleri bu koşullarda nasıl engellenebilir? Şenlikoğlu'nun kaleme aldığı *Hıristiyan Gülü* romanında bir karakter bir kızla bir erkeğin devamlı beraber gezmeleri halinde, "kalplerini bozmamalarının" mümkün olmadığını söyler. Ona göre bunun aksini savunmak insan fitratını tanımamaktır (Şenlikoğlu, 2006, s. 184). Bu durumda bulunabilecek en uygun çözüm haremlik selamlık uygulamasıdır. Nitekim Şenlikoğlu romanlarında haremlik selamlık uygulamasına bilhassa hassasiyet gösterir. Örneğin *Bize Nasıl Kıydınız* romanında örnek figür olarak sunulan Hüseyin diğer işçiler için yemek hazırlattığında yemek haremlik selamlık olarak yenir. *Hıristiyan Gülü'nde* tebliğ amacıyla geldiği evde insanların kadın-erkek karışık oturduğunu gören bir karakter bu durumdan rahatsız olur (Şenlikoğlu, 2006, s. 127). Yakup Kadri'nin *Ankara* romanında ise yazarın farklı bir tutum içinde olduğu daha önce gösterilmişti. *Ankara* romanında evli bir kadın olan Selma Hanım başka bir erkekle at gezilerine çıkar. Romanda geleneksel çevreler kadınla erkeğin birlikte çıktığı bu at gezilerini yadırgarken anlatıcı bu tutumu doğru bulmadığını belli eder, gayet doğallıkla kadın-erkek birlikte vakit geçirilen anları öne çıkarır.

Haremlik selamlık uygulamasını savunmasına rağmen Şenlikoğlu nasıl olur da 1990'lu yıllardan itibaren erkeklerle televizyon programlarına katılmış, sosyal hayatta aktif olarak yer almıştır? Bu sorunun cevabı onun romanları aracılığıyla yaşanan toplumda kadınlara biçtiği misyonu anlaşılabilir. Şenlikoğlu'na göre İslami bir hayat sürmenin koşulu yalnızca ibadetlerini yerine getirmek, günahtan sakınmak değildir. İslami hayat dini başka insanlara tebliğ etmedikten sonra eksik yaşanmaktadır. Şenlikoğlu kadınlardan "mücahide" olmalarını istemektedir. Mücahide olmak ister istemez zaman zaman erkeklerle aynı sosyal ortamı paylaşmayı da gerektirmektedir. Kendisi tebliğ amacıyla televizyon programlarına çıktığı için yaptığında gayri İslami bir durum yoktur ona göre. Nitekim *Hıristiyan Gülü* romanında İslam'ı tebliğ etmek için geldiği evde kadın-erkek karışık oturulmasından rahatsız olan karakterin düşünceleri şöyle aktarılır: "Alışıldık değildi bu tür toplantılara ama kültür savaşında olduğunu fark edip bozuntuya vermeden kendisine gösterilen yere oturmuştu." (Şenlikoğlu, 2006, s. 127). Nasıl Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında kadın milli-toplumsal bir misyonla donatılıyorsa hidayet romanlarında da benzer bir tutumla kadın karakterlerin (dini-siyasi) belli bir misyona sahip olmaları beklenir. Misyonlarının içeriği birbirinden farklı olabilir, ama her iki zihniyet dünyasında da kadın sadece kadın olarak kendisine yer bulamaz.

4.1. Kadının Kamusal Alanda Bulunma Şartı: Tesettür

Şenlikoğlu kadınların "mücahide" olmasını istemektedir, gerektiğinde bunun için erkeklerin de buldukları yerlerde toplumsal hayata katılabilirler, ama tesettürlü olmak kaydıyla. Tesettür İslamcılığın 1980 sonrası siyasallaşmasında önemli kaldıraç noktalarından biridir. Tesettürlü kadınların

kamusal alanlardan dışlanması, üniversitelere alınmaması özellikle pek çok dindar kadını siyasallaştırmıştır. Şenlikoğlu da bu meseleyi sıklıkla işler. Onun romanlarında tesettürlü olması neredeyse bir kadının Müslüman olmasının ve daha da önemlisi Müslüman görünmesinin biricik şartı haline gelir. Şenlikoğlu'nun kaleme aldığı romanlarda dini bir yaşama dönen kadın karakterler hemen hemen istisnasız olarak örtünürler. Örtünmek onların düşünce ve fiilde İslam'a döndüklerinin kanıtı olduğu gibi aynı zamanda çevrelerine bu dönüşümlerini gösterebilmelerini yani gerçekten Müslüman gibi görünebilmelerini sağlar. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında İslami duyarlılığı artmaya başlasa da henüz "doğru usullerle" tesettüre girmeyen kadın karakter kendi kendine, "Tamamen dinsize benzemiyor muyum? Hüseyin ağabeyin gördüğü gibi beni yolda gören bir Müslüman, Müslüman diye tanıyabilir mi? Müslüman mıyım değil miyim fark eder mi?" diye düşünür (Şenlikoğlu, 2007, s. 104).

Şenlikoğlu (2007, s. 161) kadınlara örtünmenin gerekliliğini salık verdiği gibi bunu "doğru bir biçimde" yapmaları gerektiğini de telkin eder. Nitekim bir kadın karakter için romanın anlatıcısı şu ifadeleri kullanır: "Çantası omzunda başörtüsü başında dalgın yürüyordu. Karşıdan bakıldığında Allah için mi örtünmüş, soğuk için mi belli değildi." Tesettürlü olmak dinin gerekliliklerinden, Müslüman gibi görünmenin şartlarından biri olmakla birlikte onun ahlaki-toplumsal bir misyonu daha vardır. Şenlikoğlu için tesettür İslam'a göre iffetliliğin bir göstergesidir aynı zamanda. Bu en açık biçimde *İmamın Manken Kızı* romanında babasının evinden kaçıp tesettürden vazgeçen, saçlarını boyatan Fatma için anlatıcının kullandığı ifadelerde görülür: "İslam'a göre onun iffetini hatırlatacak bir numunesi de yoktu üzerinde." (Şenlikoğlu, 1997a, s. 131)

Tesettürlü olmak öyle önemlidir ki Şenlikoğlu'nun nazarında, üniversitedeki yasaklar nedeniyle bir kadının tesettürsüz olarak okula gitmesini asla doğru bulmaz. Örneğin *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar* kitabında, "Nasıl olur da Allah'ın kesin emri olan kapanmayı bırakıp, başını, bacaklarını açıp erkeklerin içinde okuyarak, İslâm'a hizmet edeceğim denilir," diyerek bu tutumu eleştirir. Şenlikoğlu, 1993, s. 386). Şenlikoğlu kimi dindarların Peygamber'in "İlim Çin'de de olsa arayınız" sözüne atıfta bulunarak kadınların her koşulda eğitim görmesi gerektiğini savunma ihtimaline karşı, "Evet ilim farzdır ama hangi ilim?" diye sorar. O dini ilimleri öğrenmenin "hem kadın hem erkek için farz olduğunu, pozitif bilimleri öğrenmenin ise farz-ı kifaye olduğunu", yani Müslümanların bazılarının pozitif bilimleri öğrenmesinin diğerlerinin sorumluluğunu ortadan kaldırdığını iddia eder (Şenlikoğlu, 1993, s. 385). Üniversitelere kadınların tesettürlü olarak girmesinin yasak olduğu bir dönemde bu yorumun anlamı yalnızca erkeklerin üniversitede okuyabileceği, kadınlarınsa sadece hemcinslerinin bulunduğu bir ortamda dini ilimleri öğrenmek hak ve sorumluluğuna sahip olduklarıdır.

Haremlik selamlık uygulamasını eğitimde de öneren Şenlikoğlu, "Niçin kadınlara ve erkeklere özel okullar açmıyoruz? Para mı yok? Hayır... Evet, tez elden Müslümanlar bir araya gelip, özel ilkokullar, ortaokullar, liseler açmaları lâzım," diye yazar. (Şenlikoğlu, 1993, s. 387). Nitekim Şenlikoğlu'nun romanlarında İslami bir hayatı benimseyen kadınlar çoğunlukla yüksek öğretimlerini dışarıdan tamamlarlar. Romanlarında otobiyografik öğelere sıklıkla yer veren, hayatında dinden uzak geçen bir dönemin ardından "hidayete erdiğini" anlatan Şenlikoğlu'nun bizzat kendisi de eğitimini dışarıdan tamamlamıştır.

Diğer taraftan Kemalizm'in ya da Erken Cumhuriyet Dönemi'nin toplumsal/siyasal perspektifinde kadınların eğitimine büyük önem verildiği bilinmektedir. Eğitim, ki burada kastedilen dini eğitim değildir, geleneksellikten kopuşun, ülkenin modernleşmesinin ve kalkınmasının en temel aracı olarak görülür. Kadınlar da erkeklerle aynı şartlarda, aynı ortamlarda eğitim görmeli, modern ulusun bir parçası olmalıdır. Gerçi yukarıda belirtildiği gibi kadınlardan bu eğitimi aldıktan sonra

öncelikle kendilerine uygun görülen işleri yapması ve annelik vazifelerini unutmaması beklenir ama eğitimin dini gerekçelerle göz ardı edilmesi söz konusu bile olamaz.

Şenlikoğlu eğitim konusunda kadınları sınırlarken onların çalışması mevzu bahis olduğunda daha da tutucu bir tutum takınır. Şenlikoğlu çok şart olmadıkça kadınların çalışmasını doğru bulmamaktadır. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında başkarakter olan genç kadının İslam'a dönmesini sağlayan işyerinden bir erkek arkadaşı ona şöyle nasihat eder: "Eğer maddi açıdan çok mecbur değilsen, hanım hanımcık evinde otursan, ilim ile meşgul olsan daha iyi olmaz mı? Ya da İslami şartların olduğu ortamda çalış." (Şenlikoğlu, 2007, s. 91).

Şenlikoğlu kadınların çalışmasına olumsuz bakarken bunun önemli bir sebebi de onların iş hayatına fazlaca girmesinin toplumda geleneksel rollerin sarsılmasına yol açacak olmasıdır. Aynı romanda erkek arkadaşının telkinleriyle işi bırakmaya karar veren kadın karakter patronuna şunları söyler: "Sanki kadınlar çalışıyorlar da kurtardılar mı ülkeyi? İşsiz milyonlarca evli erkeğin kadrosunu kadınlar dolduruyormuş. Sonra da o ailelerde yıkım başlıyor. Ben de bir vatandaşa bir kadro boşaltıyorum, fena mı?" (Şenlikoğlu, 2007, s. 176).

Bu noktada romanlarda konuşan karakterlerin birebir Şenlikoğlu'nun görüşlerini dile getirmediği iddia edilebilir. Ne var ki bu iddia yersizdir, zira başta da belirtildiği gibi Şenlikoğlu bu romanlarda karakterlerini kendi fikirlerini topluma yaymak amacıyla konuşturur. Nitekim o, bu romanı yazmasından yıllar sonra katıldığı bir programda şöyle konuşur: "İslam tarihinden, Peygamber'in eşlerinden, sahabenin eşlerinden gördüğüm kadarıyla bir kadın lazımsa toplumun her yerinde olabilir. Kaymakamlıkta, Millet Meclisi'nde hastanede, hapisanede. Bir şartla. İhtiyaç varsa. Erkekler içeride, hanımlar işbaşı yapacak. Olmaz. Önce erkekler iş yapacak."⁴ Şenlikoğlu bu sözleriyle çok açık bir şekilde kadına toplumsal hayatta ikincil bir konum atfeder.

Emine Şenlikoğlu, kadınla-erkeğin eşit olup olamayacağı tartışmalarına "insan doğası" argümanı ile cevap verir. Buna göre kadınla-erkek doğaları itibariyle birbirlerinden ayırdır ve doğru olan onların bu doğalarına uygun toplumsal roller üstlenmeleridir. Şenlikoğlu bunu "Eşitliğe karşı adalet" söylemiyle meşrulaştırır. Adalet herkesin doğasına ve o doğadan kaynaklanması gereken toplumsal rolüne uygun davranmasıdır. *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar* kitabında Şenlikoğlu şunları yazar: "Bir defa erkek, erkek olarak, kadın da kadın olarak yaratılmıştır. Her yaratılmışı yaratılış özelliği ile baş başa bırakmak gerekir. Şimdi kalkıp da kavak ağacına gülün vazifesini yaptıramazsın. Balığı sudan çıkarıp karada yaşatamazsın. Bülbülün konduğu dala fili konduramazsın. Her yaratığın kendine has mevkii tayin edilmiştir." (Şenlikoğlu, 1993, s. 354).

Bu noktada aslında Kemalist kurucu kadroların da kadınla erkek arasında insan doğası üzerinden hiyerarşik bir ilişki kurguladıkları akla gelebilir. Tıpkı Kemalist kurucu kuşağın savunduğu gibi İslamcı Şenlikoğlu da kadının doğası gereği en temel vazifesinin annelik olduğunu iddia eder. Üstelik annelik doğal bir eğilim olarak görülmeyle birlikte, kadının topluma sağlıklı çocuklar yetiştirmesi gerekliliği anlayışıyla toplumsal bir işleve de sahiptir. Şenlikoğlu her ne kadar İslami esaslara uygun olarak kadınlara "mücahide" olmalarını salık veriyorsa da "mücahideliğin" sınırı annelikte biter. *Bize Nasıl Kıydınız* romanında Rabia kendisiyle evlenmek isteyen Hüseyin'e yazdığı mektupta şöyle der: "Ben de mutfak ve avizelerin tozunu almakla ömür geçirecek süs gelini olmak değil, davamın gelini olmak istiyorum. Yalnız bunun sırası var. Bir kadın önce iyi bir Müslüman, ona bağlı olarak iyi bir eş, iyi bir

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=anfbH782aB0>

anne olur. Yani önce ev kadınlığı sonra dava adamlığı gelir. Çocuğundan, eşinden çalarak davaya vermek yavaş yavaş karı koca bağlarını koparıyor.” (Şenlikoğlu, 2007, s. 252-255) Kadınların modernleşmesini, toplumsal alanda var olmasını isteyen Kemalistler için de bunun sınırı anneliktir. Kemalistler kadınları modern çocuklar yetiştirmekle, İslamcılar ise dindar çocuk yetiştirmekle vazifelendirmiş olsa da iki taraf da anneliği hem doğal hem toplumsal olarak kadınların en temel vazifesi olarak düşünmektedir.

Kadının doğallıktan türetilen toplumsal rolüne bilindiği üzere en büyük itirazı feminist hareket getirmektedir. Kemalist kurucu kadrolar gibi İslamcılar da feministlerden hiç hoşlanmazlar. Onu her şeyden önce tıpkı Kemalistler gibi Batı menşeiili olmakla suçlarlar. *Kadınlar Kadınları da Eziyor* romanında kadın başkarakter Aileye Hizmet Derneği'nde çalışmaktadır. Romanda dernek başkanı kendisinin feminist olduğunu söyleyenlere karşı, “Her şeyden önce feminizmin kökü dışarıda, ne gaye ile ülkemize girdi hiç belli değil,” diye cevap verir. (Şenlikoğlu, 1997b, s. 185). Şenlikoğlu'na göre kadınları Batı kökenli feminizm değil ancak İslam kurtarabilir. Nasıl Kemalistler Batıcı feminizme karşı kadının kurtuluşunu eski Türk geleneklerinde aradıysa İslamcılar da bunu İslami kökenlerde bulmaktadır. Her iki taraf da feminizmi aşırılıkla, cinsel serbestlikle, erkek düşmanlığıyla suçlar.

Şenlikoğlu her ne kadar bu konularda son derece muhafazakâr bir tutum takınmış olsa da kimi zaman düşüncelerini erkek egemen geleneksel yaklaşımlardan ayrı tutmaya çalışır. Örneğin o evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerine olumsuz bakarken bunun erkek egemen bir biçimde yorumlanmasına da itiraz eder. Örneğin *İmamın Manken Kızı* romanında serbest cinsellik yaşadığı için kendisini “hayat kadınlığıyla” suçlayan bir erkeğe, kadın karakter şöyle yanıt verir: “Ben seninle birlikte olduğum zaman hayat kadını oluyorum da sen benimle olunca aynı şeyin erkeği olmuyorsun ha. Bana hakaret ederek kendini temiz çıkartıyorsun aklın sıra.” (Şenlikoğlu, 1997a, s. 112).

Şenlikoğlu'nun romanlarında seküler bir çevrede yetişmiş olan kadınlar İslam'a yönelindiklerinde çevrelerinden, başta da anne babalarından tepki görürler. Kimi zaman aileleri onları dindar olmayan erkeklerle evlendirmek ister. Geleneksel bir çerçeveden bakıldığında kadınların ailelerine karşı gelmemeleri beklenir. Ama dini saiklerle de olsa bu romanlarda kadınlar ailelerine, çevrelerine isyan ederler, kendi kaderlerini kendi çizerler. Elbette bu çizdikleri kaderin sınırı, “doğru bir İslami yaşamdır” ama neticede romanlarda kadın kahramanlara özne rolü verilir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bu romanlar büyük oranda modern kentlerde geçer, yani aslında romanlar geleneksele dönüşü vaaz etmez, modern hayat kabul edilir. Modern hayatta nasıl İslam'a uygun yaşanabileceği aktarılır.

Aslında bakıldığında Emine Şenlikoğlu'nun vaaz ettiği şekilde “Mücahide” olabilmek başlı başına içinde bulunduğu topluma, aileye karşı çıkabilmeyi de gerektirebilir ve bu yönüyle bir bireysellik, öznellik göstergesidir. Aslında Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında da benzer bir durum söz konusudur. Onlarda da modernlik kaçınılmaz kabul edilir, fakat bilhassa kadınlar modern yaşamda, modern yaşamın gereklilikleriyle kendi olarak (burada kendilik İslam'la değil Türklükle belirlenir) kalmayı sentezlemek zorundadır.

Sonuç

Ankara romanının Selma'sı ana hatlarıyla Cumhuriyet'in ideal kadınına yansıtır. Bu ideal tip işlenirken bir yandan kadınlara yeni özgürlük alanları açılır, diğer yandan kadınların hayatları kısıtlanır, sınırlandırılır. Her şeyden önce, bu ideal kadın anlayışı ataerkil bir zihniyetin ürünüdür. Romanda zaman zaman Yakup Kadri'nin de açık ettiği gibi kadın doğası/erkek doğası ayrımı yapar ve kadının bu doğal

özelliklerinin zapt edilmesi gerektiğine inanır. Bunu sağlamanın yolu da onu toplumsal dayanışmaya katmaktır.

Roman bir yanıyla haklarının bilincinde, kendisini erkeklerle eşit gören bir kadın modeli yaratmıştır: Öte yandan aynı kadın, hayran olduğu, sevdiği adamla ilgili hayallerinde, geriliği, modern öncesi dönemi simgelediği düşünülen geleneksel kadından çok da uzağa gitmez. Romanda erkekler, hanede reis (Nazif), savaşta kahraman (Hakkı Bey), toplumu aydınlatmada önderdirler (Neşet Zabit). Kadına düşen tüm bu alanlarda erkeğin yardımcısı, destekçisi olmaktır. Haneyi çekip çeviren, savaşta yaralılara bakan, toplumun aydınlatılmasına kıyısından bucağından katılındır.

Şenlikoğlu'nun romanlarında kadınlara "izin verilen" özgürlük alanları çok daha dardır. O da tıpkı Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında olduğu gibi kadının birinci vazifesinin annelik olduğu fikrindedir. Kadınlar toplumsal alanda var olduğunda da mutlaka cinsiyetsizleştirilir. Her iki dönemin ve fikir akımlarının romanlarında da kadınlar öncelikle insani ya da cinsel kimlikleriyle değil toplumsal rolleriyle anlamlı kabul edilir. O rollerin dışına çıkmaya cüret eden kadınlar makbul kabul edilmez.

Bununla birlikte Kemalist çizginin kadına eğitim ve çalışma hayatında daha fazla alan açtığı kuşku götürmez. Bu yönüyle Kemalist anlayışta kadınların kendi hayatlarında özne olmalarını sağlayacak potansiyel daha fazladır. Fakat öte yandan Emine Şenlikoğlu gibi koyu muhafazakâr bir İslamcı yazarın metinlerinde de kadınların özneleşme potansiyelleri ve imkânları mevcuttur. Nitekim hem Kemalist anlayıştan hem geleneksel İslamcı çizgiden kadın özgürleşmesine kapıların açıldığına tanık olunmuştur. Neticede daha özgürlükçü mü daha kısıtlayıcı mı hedeflere varılacağı toplumsal/politik mücadeleler neticesinde belirlenir, fikir akımları da bu mücadeleler çerçevesinde şekillenir ve değişir. Bugün Yakup Kadri'nin çerçevesini çizdiği bir kadın modelini Kemalizm'i savunan kadınlara kabul ettirmek hiç kolay olmadığı gibi pek çok İslamcı kadın da Şenlikoğlu'nun çizdiği modele kökten bir itiraz getirmektedir.

Kaynakça

- Aytürk İ. ve Bora T. (2020). YETMİŞLİ YILLARDA SAĞ-SOL KUTUPLAŞMASINDA SİYASİ DÜŞÜNCELER. *Türkiye'nin 1970'li Yılları*. Mete Kaan Kaynar (Ed.), İletişim Yayınları, 307-329
- Coşkun, B. (2010). Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak. *Turkish Studies*. 5(4) Fall, 930-964.
- Çayır, K. (2015). *Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat -Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Doğramacioğlu, H. (2011). YAKUP KADRİ'YE GÖRE KADINLIK VE KADINLARIMIZ. *International Journal of Social Science* 4(1), 25-30
- Durakbaşa, A. (1998). CUMHURİYET DÖNEMİNDE MODERN KADIN VE ERKEK KİMLİKLERİNİN OLUŞUMU: KEMALİST KADIN KİMLİĞİ VE "MÜNEVVER ERKEKLER". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları, 29-51
- Erkol, Ç.G. ve Çalışkan, U. (2016). 1960'LARDAN 28 ŞUBAT'A CEMAATİ ROMANLARLA İCAT ETMEK: SİYASAL İSLAM'IN POPÜLER TEZAHÜRLERİ. *Moment Dergi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi* 3(1), 21-47
- İstanbul sözleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, dandik tesettür ve daha fazlası | emine şenlikoğlu*. (2019). <https://www.youtube.com/watch?v=anfbH782aB0>
- Kadın istekliyse teklif edebilir*. (2008). <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kadin-istekliyse-teklif-edebilir-8523775>
- Kadıoğlu, A. (1998). CİNSELLİĞİN İNKARI: BÜYÜK TOPLUMSAL PROJELERİN NESNESİ OLARAK TÜRK KADINLARI. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları, 89-101
- Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. Metis Yayınları
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2005). *Ankara*. İletişim Yayınları
- Karpat, K. (1962). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. Varlık Yayınevi
- Moran, B. (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İletişim Yayınları
- Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İletişim Yayınları
- Satar, N.A. (2016). MÜSLÜMAN KADININ SESİ: İSLAMCI ROMANLARIN KADIN YAZAR VE ANLATICILARI. *Muhafazakar Düşünce*, 13(49), 295-313
- Sezgin, İ.G. (2011). POLITICAL ENGAGEMENT PATTERNS OF ISLAMIST MOVEMENTS: THE CASE OF THE NİZAM/SELAMENT MOVEMENT. *Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Şenlikoğlu, E. (1992). *Maria*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1993). *Gençliğin İmanını Sorularla Çaldılar*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1997a). *İmamın Manken Kızı*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (1997b). *Kadınları Kadınlar da Eziyor*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (2006). *Hristiyan Gülü*. Mektup Yayınları
- Şenlikoğlu, E. (2007). *Bize Nasıl Kıydınız*. Mektup Yayınları
- Yılmaz, V. E. (2000), BİR KİMLİK OLUŞTURMA ARACI OLARAK İSLAMİ POPÜLER ROMANLAR. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş

Introduction to Environmental Literacy Through Sekoyana'nın Kapıları

Filiz RESULOĞLU¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
31.03.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
03.05.2022

Kabul tarihi/Accepted:
25.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Resuloğlu, F. (2023). Sekoyana'nın Kapılarından Çevre Okuryazarlığına Giriş. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 27-48. <https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.002.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.002.x

ÖZ

Doğadaki Son Çocuk kitabının yazarı Richard Louv teknolojik ilerlemenin ender söz edilen bedellerinden birinin insanın duyularının zayıflaması olduğunu ileri sürmüştür. Louv'a göre yirmi birinci yüzyılın Batı kültürü, yaygınlaşan teknoloji sayesinde bir veri bolluğu içinde yaşadığını varsaymaktadır. Ancak öte yandan bu bilgi çağında insanlar yaşamsal öneme sahip bilgilerden yoksun kalmaktadır. İnsan egemen çağ olarak adlandırılan Antroposen'de insan yaşamının kalitesini yalnızca kazandığı şeyler değil, bunların karşılığında ödediği bedeller de belirlemektedir (Louv, 2017). Son on yılda dünya üzerinde ve ulusal ölçekte baş gösteren felaket ve krizlerin ardından yaşananlar, insanın yaşamsal öneme sahip bilgilerden yoksunluğunu kanıtlar niteliktedir. İnsanın olası gelecek felaketlere hazır bulunuşluğu için zaman kaybetmeden harekete geçmesinin bir zorunluluk halini aldığı söylenebilir. Dünya üzerindeki ekolojik döngülerin bozulmasından kaynaklı birçok felaketin oluş sıklığının, etki alan ve derecesinin artmasının ardından bu makalenin amacı yapılan araştırmalar sonucunda kendisine özellikle Türkiye'deki eğitim ortamlarında yeteri kadar yer bulamadığı görülen çevre okuryazarlığı konusunda bir farkındalık yaratmak ve bu bağlamda çevre okuryazarlığı için referans kaynak olma potansiyeli taşıyan Sekoyana'nın Kapıları adlı kitabın ilk bölümünü ekoeleştirel bakış açısıyla analiz etmektir. Analiz kısmının daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak Antroposen kavramına, çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antroposen, Çevre Eğitimi, Çevre Okuryazarlığı, Ekoeleştiri

¹ Kocaeli Üniversitesi, Öğr. Gör., filizresuloglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6457-1572

ABSTRACT

In his renowned book entitled “Last Child in the Woods”, Richard Louv puts forward the idea that one of the rarely mentioned costs of technological progress is the weakening of human senses. According to Louv, Western culture of the 21st century assumes that people live in an abundance of data thanks to the widespread technology. However, in this very age of information people are deprived of vital information. In the human dominated age called Anthropocene, the quality of life is determined not only by what people achieve, but also by the price they pay for it (Louv, 2017). The things people experienced in the aftermath of the disasters and crises that broke out in the world and on a national scale in the last decade proves that people do lack vital information. Therefore it can be said that it is a must now for people to take action immediately in order to be ready for the upcoming disasters. Due to the increase in the frequency and degree of many disasters caused by the deterioration of ecological cycles in the world, the purpose of this article is to raise awareness about environmental literacy as it was found out that environmental literacy is not given the attention it deserves in Turkish curriculum. To do this, the book entitled *Sekoyana'nın Kapıları* is analysed with an ecocritical perspective as it is believed that this book has the potential to be a key reference for environmental literacy. In order to better illustrate the analysis part, the concept of Anthropocene is explained in the first place. Then a general definition of environmental literacy is given before the first part of the book *Sekoyana'nın Kapıları* is analysed in terms of environmental literacy from an ecocritical perspective.

Keywords: Anthropocene, Ecocriticism, Environmental Education, Environmental Literacy

Extended Abstract

It is no doubt that there is no individual human being on Earth that does not require some form of interaction with the natural world in order to exist (Slovic, 2015). Yet, it can be said that, being one of the so-called most intelligent species living on it, humans are rather slow in appreciating the unity of biosphere. Global climate change along with the crises that broke out in the last decade shows that humanbeings falter in environmental issues. In other words, humans are simply destroying their home. However, on the other hand, there are many names who have been warning people of the coming catastrophes and calling for collaboration to find solutions for the recovery of the Earth. Many of the pioneers of the environmental movement believe and argue that sustainability is the only salvation of humanity. One of the key aspects of sustainability is that it requires quick action and knowledge of environment. Environmental education and maximizing the number of environmental literates are of great importance in order to reach the outcomes of sustainability.

On its own part, this article can be considered a humble step towards a cooperation among academic circles for a better and safer life, in terms of environmental education and environmental literacy. The aim of this study is to analyse a White Ravens 2018 catalogued children's book entitled *Sekoyana'nın Kapıları* (2017) from an ecocritical perspective in terms of environmental literacy. This book is believed to be highly instructive in terms of environmental education and have the potential to serve as a material for introduction to environmental literacy. In order to make the analyse better understandable, first the concept of Anthropocene is introduced. Then, environmental education is explained through the data collected by a research on Turkish pre-school and primary school curriculum and on the dissertations submitted in Turkey on environmental education and environmental literacy. This is followed by defining environmental literacy and its roots. In the analysis part, first the

ecocriticism concept is explained. This is followed by the analysis of the first part of Sekoyana'nın Kapıları from an ecocritical perspective in terms of environmental literacy.

According to the results, Sekoyana'nın Kapıları fits well with Lawrence Buell's four criteria that serve ecocritics to analyse the texts. With its plot and teachings along with highly appreciated deeds of the protagonist, this book can be concluded to have the potential to serve as a key reference to introduction to environmental literacy.

Giriş

"Gelecek hakkında konuşmak ancak şimdi harekete geçmeyi sağlıyorsa yararlıdır."
E.F.Schumacher

21. yüzyılda insanlık iklim değişikliği, doğal afetler, ekonomik buhranlar, küresel salgınlar ve savaş gibi birçok olumsuzlukla iç içe bir konumda hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Küresel çapta yapılan ekolojik ayak izi analizleri insan türünün devamlılığı için iyi haberler vermemekte; aşırı insan faaliyetlerinin sonucunda dünyanın kendisini yenileyebilme kapasitesinin üzerine çıktığına ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir yaşam için yetemeyecek seviyeye gerilemekte olduğuna dair alarm vermektedir. 1980'lerin sonlarına doğru belirginlik kazanan olumsuzlukların başında ozon tabakasında oluşan delikler, ormansızlaşan alanların çoğalması, nesli tükenen türlerdeki artış ve ekolojik döngülerin bozulması gelmektedir (Dawson, 2021). Çevre hareketinin önde gelen isimlerinden birçoğu insan neslinin hayatta kalabilmesi için tek şansının sürdürülebilir bir gelecek inşası için ortak adım atmak olduğunu öne sürmektedir. Bu ortak adımı gerekli kılanın ise insanın özelde toprak, genelde çevre üzerinde hakimiyet kurma ve mülkiyet anlayışının doğal çevrenin tahribatında bir dönüm noktası olması (Arda ve Çenbertaş, 2020) olduğu söylenebilir.

Dünyanın dört bir yanında yaşanan doğal felaketler, 2019 senesinin sonunda Çin'de ortaya çıkarak tüm dünyaya yayılan Covid-19 salgını ve 6 Şubat 2023 tarihinde birçok deprem bilimci tarafından eş benzeri görülmemiş olarak nitelendirilen ve merkezi Kahramanmaraş olan, çevredeki 10 ili ve Kuzey Suriye'yi etkileyen yıkıcı depremler, seller gibi son zamanlarda yaşanan birçok olumsuzluk insan etkinliklerinin çevreye ve insan hayatına verdiği tahribatın daha da fazla irdelenmesine yol açmıştır. Öte yandan sıklıkla meydana gelen enerji kesintileri, hazırlıksız yakalanılan doğal felaketler, yağışsız geçen ve kuraklık endişesi yaratan sıcak kış mevsimleri gibi olaylar hem gündelik yaşam içindeki bireylerin hem de bilim çevrelerinin yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Bu yaşananlara paralel olarak çevreye, yenilenebilir enerji kaynaklarına, çevre eğitimine ve de çevre okuryazarlığına yönelik ilginin ve araştırmaların da geçmiş yıllara kıyasla artmakta olduğu söylenebilir ancak insan etkinliğinin çevre üzerinde ve ekolojik döngüde yarattığı olumsuzlukları en aza indirme yönündeki uygulamaların organize ve yeterli olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Çevrenin iyileştirilmesine ve korunmasına yönelik faaliyet ve eğitimleri organize edip yönetmek amacıyla yapılmış resmi ve resmi olmayan kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır ancak bu kurum ve kuruluşların senkronize ve sistematik bir örgütlenme içerisinde olmadığı, çevreci hareketin küçük ölçeklerde ve dağınık bir biçimde faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan doğası gereği ekolojik döngünün ortak ve işbirlikçi bir hareketi gerektirdiği yadsınamaz bir gerçektir.

Çevreci hareketin önde gelen isimlerinden E.F Schumacher "Gelecek hakkında konuşmak, ancak şimdi harekete geçmeyi sağlıyorsa yararlıdır" demiştir. Bu sözden hareketle bu çalışmanın temel amacı çevre okuryazarlığı konusunda farkındalık yaratmak ve alan yazına bu bağlamda katkıda

bulunmaktadır. Çalışma ilk olarak Türkiye’de çevre okuryazarlığının eğitimde ve akademik çalışmalarda ne şekilde konumlandırıldığı ve yer aldığı sorusuna yanıt bulma motivasyonu ile şekillenmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları dahilinde yapılan araştırmada Türkiye’de çevre okuryazarlığı konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde MEB okulöncesi ve ilköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar müfredatı incelendiğinde çevre konusuna yönelik ders sayılarının ve içeriklerinin bireylerin çevre okuryazarlığına erişebilmesi için yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

M.E.B 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programında ise teorik bilginin yanı sıra uygulamalı eğitim vurgusunun olduğu dikkat çekmektedir. Buna rağmen belirtilen seviye sınıflarda yapılması önerilen uygulamalara yönelik somut örneklerin ve uygulamalarla ulaşılması hedeflenen çıktılara yönelik geri bildirimlerin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Çevre okuryazarlığı konusunda yazılmış makalelerde ise makalelerin büyük çoğunluğunun belirlenen bir grubun çevre okuryazarlığı düzeyinin ve çevreye karşı tutumların belirlenmesine yönelik çalışmalar ya da belirli değişkenlerin çevre okuryazarlığına etkisi üzerine çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Bu verilerden hareketle çevre okuryazarlığına yönelik uygulamalı eğitimlerin yeterli düzeyde olmadığı ve bu konuda daha fazla çabaya gereksinim olduğu söylenebilir. Bu çalışma bu eksikliğe yönelik atılmış bir adım olma amacı taşımaktadır. Bunun için çevre okuryazarlığının gerekliliğine vurgu yapması açısından çalışmada ilk olarak “Antroposen” kavramına yer verilmiştir. Antroposen insanın kendi eliyle kendi yuvasını yani üzerinde yaşadığı gezegeni yok etmekte olduğu vurgusudur. İnsan türünün gezegende devamının, içinde yaşadığı çevreye hükmetmekten ziyade ona uyum sağlamaktan geçtiği öne sürülmektedir. Bu nedenle ikinci kısımda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı ele alınmıştır. Bu kısımda Türkiye’de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konusunda yapılan akademik çalışmalara yönelik genel bir fikir edinilebilmesi için en güncel müfredat olan 2022-2023 MEB okulöncesi ve ilköğretim müfredatının ve de MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programının incelenmesi sonucunda elde edilen veriler ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi sayfasında “çevre okuryazarlığı” ve “çevre eğitimi” anahtar kelimeleriyle yapılan aramalar ile ulaşılan konular üzerinde yazılmış tezlere dair veriler de paylaşılmıştır. Çalışmanın son kısmı ise konusu gereği ilköğretim düzeyinden başlayarak tüm yaş gruplarına hitap ederek çevre okuryazarlığına katkı sağlayacağı düşünülen tıp doktoru, çevirmen ve yazar Şiirsel Taş tarafından yazılmış olan Sekoyana’nın Kapıları adlı kitabın ekoeleştirel bakış açısıyla analizinden meydana gelmektedir. Çalışmanın analiz kısmı, kitabın sonrasına yönelik merak uyandırmak, konuya giriş niteliğini korumak ve daha sade ve özlü bir analiz için I. Kapı, II. Kapı, III. Kapı ve IV. Kapı olarak adlandırılan dört bölümden ilki olan I. Kapı ile sınırlandırılmıştır. Sekoyana’nın Kapıları okuruna ekolojik döngünün sürdürülebilmesi için hayati işleve sahip olan misel ağını tanıtmayı ve “bir orman öyküsü” olması nedeniyle de ormana yönelik merak uyandırarak okuyucusunu ormana davet etmesi bakımından çevre okuryazarlığına giriş bağlamında önem taşımaktadır.

1. Antroposen

İklim bilimci Paul Joseph Crutzen 2000 senesinde ortaya attığı Antroposen kavramı ile insanın artık kendi kendisine şekillendirdiği bir gezegen üzerinde yaşadığını öne sürerek (Schwartz, 2021) bu fikri modern bilim ve ekoloji tartışmalarının odağına taşımıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle de fosil yakıt teknolojilerinin tüm dünyayı dönüştürmeye başlamasını takip eden süreçte insanın çevreyi, toplumu ve hatta kendisini dönüştürmeye başlaması birçok bilim

insanın dünyanın yeni bir jeolojik devre girdiğine inanmasına (Christian, 2020) ve gezegen tarihinde son 10-12 bin senelik döneme, insan türünün mevcut yerleşik hayata geçtiği ve yaşam şartlarının birçok açıdan geliştiği zamana işaret eden Holosen devrinin yerini artık “antropojenik” yani insan kökenli “yarık” olarak tarif edilen Antroposen’e bıraktığını savunmasına yol açmıştır (Angus, 2021). Dört milyar yıllık tarihte ilk defa tek bir biyolojik türün değişimin baskın gücü haline gelmesi söz konusudur (Christian, 2020).

Crutzen 70’li yaşlarında kaleme aldığı makalesinde bir sıra dışılığa imza atarak makalesinin başlangıcında bebekken büyükannesinin kucağında çekilmiş bir fotoğrafını, makalenin sonunda ise kendi torunu ile çekilmiş bir fotoğrafını kullanmıştır. Crutzen’in bunu yapmaktaki amacının kendi yaşamı süresince kendisinde meydana gelen değişimlerin paralelinde Dünya gezegeninde de başta nüfusta yaşanan üç kat artış olmak üzere birçok değişimin olduğuna ve de kendisinin de bu değişimleri gözlemlediğine dikkat çekmek olduğu düşünülebilir. Crutzen dünya nüfusunun özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde yıllık %1.8 oranında o güne kadarki en yüksek artış ile 6 milyara ulaştığını ve savaş sonrası insan faaliyetlerindeki artışın doğanın hızını geride bırakarak çevrede ekolojik, atmosferin kimyasıyla ilgili ve iklimsel sonuçlar doğurduğunu öne sürer. Çalışmasında belli zaman aralıklarında gerçekleşen ormansızlaşma, atmosferdeki karbon dioksit konsantrasyonu ve ozon tabakasındaki delik gibi çevresel ve iklimsel konularla ilgili istatistiklere yer veren Crutzen küresel ısınmaya dikkat çekerek aşırı ısınmanın önüne geçilmesinin tek yolunun fosil yakıtların yerine alternatif enerji kaynakları geliştirilmesi yönünde üstün bir çaba olduğunu ileri sürer (Crutzen, 2006). Antroposen’in 18. yüzyılın ikinci yarısında başladığı söylenebilir. O dönemde yapılan kutup buzunda hapsolmuş olan havanın analizleri sonucunda karbon dioksit ve metan konsantrasyonlarında küresel bir artışın başlangıcına işaret eden sonuçlara ulaşılmıştır. Bu aynı zamanda James Watt’ın buhar makinasını tasarladığı 1784 tarihine de denk gelmektedir (Crutzen, 2002). İnsan etkinliğinin 1750 senesinden bu yana dünya iklimi üzerinde ısınma etkisi yarattığı Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından da kabul edilmiştir. Dünyanın 130 ülkesinden 2500 bilim insanının bir araya gelmesiyle hazırlanan 2007 tarihli IPCC raporunda insan etkinliği kaynaklı iklim değişikliğinin dünyadaki yaşamı tehdit ettiği onaylanmıştır (Shiva, 2021).

Karamsar senaryoya göre ısınma insan davranışının bir sonucu olarak ortaya çıktığına göre ısınmanın bu türün ortadan kalkmasıyla birlikte duracağı düşünülebilir. Hiçbir tür yok olma riskine karşı güvence altında değildir. Bunun anlaşılabilmesi için yeryüzünde yaşamın oluşmasından bugüne geçen zamana bakmak ve bu zaman içerisinde milyonlarca türün doğup, yaşayıp yok olup gittiğini anımsamak gerekebilir. Yaşamın yok olan türler olmadan da devam ettiği, kalıcı olanların ise içinde buldukları ekosistemle uyumlu bir ilişki sürdürebilen türler olduğu, çevreleriyle iyi ve dengede bir ilişki kurabilenlerin hayatta kaldığı görülür ancak insan biyosfere uyum sağlama konusunda listenin en alt sırasında bulunan türdür (Leeves ve Lenoir, 2012).

Amerikalı biyolog Rachel Carson’un 1962 senesinde yayımlanan kitabında yer alan ‘Yarının Masalı’ başlıklı bölüm modern çevreciliğin başlangıcı olarak kabul edilir. Carson’un bir zamanlar tüm yaşamın çevresiyle ahenk içinde görüldüğü, çiftlikleri, yemyeşil tarlaları, binbir çeşit canlıları ve mutlu insanları bulunan bir kasaba tasviri ile başlayan masalında insan faaliyetleri düzeni pek az bozarken mevsim döngüleri düzeni pekiştirmektedir. Ancak çok geçmeden mutlu, uyumlu kırsal yaşam yerini felakete ve yıkıma bırakır. Bu felaketin en çarpıcı örneği ise kuşların sayılarındaki ciddi azalmadır. Ortadan kaybolan kuş civıltılarıyla gelen sessiz bahar genel bir çevre felaketi için kapsamlı işlevi görür (Garrard, 2016). Carson Sessiz Bahar’ı takip eden 1963 senesinde Amerikan kamuoyuna ekosistem kavramını kapsamlı bir şekilde anlattığı tarihi “Kirlenmiş Çevremiz” adlı konuşmasında

çizdiği bütünsel bir ekolojik perspektifin ardından insanın çevre ile uyumunun önemine dikkat çekmiş ve bunun için insanın her hareketini hesaplaması gerektiğini ikna edici bir şekilde topluma iletmıştır (Angus, 2021). Bununla beraber Carson gibi bilim insanları tarafından daha öncesinde ve sonrasında sunulan bütünsel ekolojik görüşe rağmen biyosfer ve biyosferde yaşamın devamlılığı için gerekli döngüler yeterli düzeyde ilgi görmemiştir. Slavoj Zizek bu durumu I. Dünya Savaşı esnasında Alman ve Avusturya ordu karargahları arasında gerçekleşen telgraflaşmaya dair bir anekdot üzerinden irdelemiştir. Anekdotla göre Almanlar “Bizim cephede durum ciddi ama feci değil” mesajı yollarlar Avusturya karargahına. Aldıkları yanıt ise “Bizim cephede ise durum feci, ancak ciddi değil” olmuştur. Zizek bu anekdot ile özellikle Batı’da gelişmiş ülkelerde yaşayanların gittikçe yaklaşan küresel felaketlere bu gözle baktığını, birçoklarının gelmekte olan ekolojik ve toplumsal yıkımın farkında olup bunu ciddiye almadığını ileri sürmüştür (Zizek, 2012). Günümüz çevreci hareketlerine bakıldığında ortaklaşa ve sistematik bir şekilde hareketi sağlayan disipline olmuş bir oluşum ya da akımın varlığından söz edilememektedir. Buna rağmen karbon ayak izini ve karbon emisyonlarını azaltmaya, daha az tüketmeye, çevreyle daha uyumlu yaşam tarzları geliştirip benimsemeye, doğal kaynakları korumaya ve yenilenebilir enerjiye yönelmeye, doğaya eklemlenmeye kısacası dünya üzerindeki insan tahribatını ortadan kaldırmaya ya da en azından tahribatı en aza indirmeye yönelik birçok çevreci yapılanmanın ve oluşumun çevre hareketi çatısı altındaki varlığı yadsınamaz bir gerçektir. İyimser bakış açısı karamsarın aksine bu oluşumların bir gün daha birleşik bir hale gelerek daha fazla güç kazanacağı yönündedir.

2. Çevre Eğitimi ve Çevre Okuryazarlığı

Ekolojik anlamda bireyle ilişkili canlı-cansız her şeyi kapsayan bir terim olan çevre en sade şekilde bir canlının yaşam alanı olarak tanımlanabilir (Berkes ve Kışlalıoğlu,2010). T.C Anayasası’nın 56. maddesine göre “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”. Buna ilaveten “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir”. Şehircilik ve Çevre Bakanlığının tanımına bakıldığında ise çevre, insanların ve diğer canlıların hayatları boyunca ilişkilerini sürdürdüğü ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı bir hayatın sürdürülebilmesi sağlıklı bir çevreye bağlıdır ancak insan kaynaklı etkenlerin doğal dengeyi bozmasıyla çevre sorunları baş göstermiştir. Sorunların çözümlerine yönelik arayışlar paralelinde dünyanın farklı yerlerinde ve birçok ülkenin katılımıyla gerçekleşen toplantılar gerçekleştirilmiş ve bu toplantılar sonucunda “çevre eğitimi” kavramı ortaya çıkmıştır.

Çevre eğitimi kavramının ve çevre eğitimi için bir mücadeleye gerek duyulduğunun vurgulanmasının belirgin bir biçimde ilk olarak Birleşmiş Milletler öncülüğünde 1972 senesinde düzenlenen Stockholm Konferansı’nda ortaya çıktığı yaygın kabul görmektedir. 5- 16 Haziran 1972 tarihleri arasında, Stockholm’de gerçekleştirilen konferansta sosyo-ekonomik yapıları ve gelişme düzeyleri farklı olan birçok ülke çevre konusunda ilk defa bir araya gelerek konferans sonunda Birleşmiş Milletler Çevre Bildirisi’ni kabul etmiştir (UN, 1972). Bunun yanı sıra 1977 senesinde UNESCO-UNEP iş birliği ile Gürcistan’ın başkenti Tiflis’te düzenlenen Hükümetler Arası Çevre Eğitim Konferansı sonucunda yayımlanan Tiflis Bildirgesi çevre eğitimi anlamında önem taşımaktadır. Tiflis Konferansı’nın final raporunda insanlığın kendisi ve onu ayakta tutan yeryüzü için yarattığı tehditlerin, insan aklının kullanılması ve insan kararlılığının taahhüdü ile ortadan kaldırılabilir olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, tehlikelerin ciddiyetinden yola çıkarak, eğitimin insanın kendisini yenmesine ve sorumluluklarını yerine

getirmesine hazırlamasına yardımcı olabileceği konusunda iyimser bir sonuca varmışlardır. Bu bağlamda konferansta çevre sorunlarının üstesinden gelmede eğitimin rolünü tanımlamada oldukça önemli kavramsal ilerleme kaydedilmiştir. Katılımcılar, kitle iletişim araçlarıyla desteklenen ve nesnel bilgiye dayanan eğitimin, yaşı ve eğitim düzeyi ne olursa olsun her kesimden insanda geniş bir farkındalık uyandırması gerektiğine inanmaktadır. Çevre eğitimi modern dünyanın ekonomik, politik ve ekolojik anlamda birbirine bağlı olduğu konusunda da farkındalık yaratarak milletlerarasında sorumluluk ve iş birliği ruhunu beslemelidir. Bu ciddi çevre sorunlarının çözülmesi için ön şarttır. Ayrıca, final raporuna göre, eğitim çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için gerekli davranışları da şekillendirmeli ve bunu da bu amaç için gerekli bilgileri kazandırarak yapmalıdır. Bu nedenle eğitimin tüm aşamalarına çevre boyutu dahil edilerek çevre konusu farklı disiplinlerin bir bileşeni haline getirilmelidir. Bu disiplinler arası yaklaşım yaşamın birliğini ve karmaşıklığını yansıtmaya bakımından çevre eğitimi konusunda gerek duyulan yaklaşım olabilir (Unesco, 1978). Tiflis Konferansı'nda çevre eğitimi konusunda ortaya konulan amaçların, çıktılarının ve yol gösterici ilkelerin her düzeyde gerek okul sisteminde gerekse başka ortamlarda çevre eğitimi konusunda gerekli temel çerçeveyi sunmakta olduğu yaygın kabul görmektedir (Unesco,1988).

Kökleri, doğayı ve doğal kaynakları koruma eğitimine dayanan çevre eğitimi, bunlara ilaveten biyosfer, biyomlar ve ekosistemleri içine alacak şekilde tüm çevreyi korumak ve iyileştirmek üzerine odaklanmaktadır (Ünal ve Dımişki, 1999). Çevre eğitimi, bireylerin ve toplumun yaşadıkları çevre hakkında farkındalık, bilgi, değerler, yetenek, deneyim ve de gerektiğinde şimdiki ya da gelecekteki olası çevresel problemlerin çözümü için bireysel olarak ya da topluluk halinde harekete geçmelerini sağlayacak kararlılığı edindiği kalıcı bir süreçtir (Unesco, 1988). Çevre eğitiminin temel hedefi toplumun tüm kesimlerini çevre konusunda bilinçlendirmek, bilgi sahibi yapmak, sorumlu çevre davranışı yönünde olumlu ve kalıcı değişiklikler kazandırmak ve bireylerin sorunların çözümünde aktif katılımını sağlamaktır. Çevre eğitimi bilgilendirmenin ve sorumluluk hissi oluşturmanın yanı sıra insan davranışını da etkilemelidir. Bunun açıdan eğitim çalışmalarında işitsel ve görsel materyaller ile uygulamaya ağırlık verilmesi önem taşımaktadır (Şehircilik ve Çevre Bakanlığı, t.y).

Çevre okuryazarlığı teriminin 1960'lı yılların ortasından başlayarak son elli yılda giderek daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Okullarda öğretilen geleneksel okuryazarlıktan farklılaşarak çevre okuryazarlığı sorumlu çevre yönetimi ile ilintili karakteristik ve davranışlara vurgu yapmaktadır. Çevre okuryazarlığının tutumsal, bilişsel ve davranışsal boyutlarından söz edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında çevre okuryazarlığı geliştiren, inşa eden ve zamanla dönüşen doğası ile hem bir sürece hem de bir sonuca işaret etmektedir (Ardoin vd.,2022).

Yaygın kabule göre çevre okuryazarlığı ilk olarak 1968 senesinde Charles Roth tarafından öne sürülmüştür (McBride, 2011). Roth tıpkı cehalet kavramının okuryazarlık kavramından önce gelmesi gibi çevresel cehalet kavramının da çevre okuryazarlığı kavramından önce geldiğini gözlemlemiş ve bu nedenle medyada sıklıkla çevreyi kirletmekle suçlanan çevreci cahillere yanıt olması için Massachusetts Audubon'un 1969 tarihli sayısında yer alan makalesinde çevre okuryazarlığı terimini tanımlamaya yönelik ilk girişiminden bahsetmiştir. Roth'un çevre okuryazarlığını tanımlama girişiminde bulunduğu dönemde çevre sorunlarına ilişkin bir aydınlanma söz konusudur ve o dönemde çevre sorunlarına ilişkin yaygın kamuoyu bilinci ve kaygısı doğa bilimci Rachel Carson'a ve kimyasal böcek ilaçlarını ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini çarpıcı bir şekilde ele aldığı kitabı Sessiz Bahar'a (Silent Spring) atfedilmektedir. Öyle ki Carson'un Sessiz Bahar'ının yarattığı etkinin ardından çevresel cehalet artık kabul edilemezdir. Roth böyle bir ortamda makalesinde ortaya "Çevre okuryazarı vatandaşı nasıl

bileceğiz?” sorusunu atmıştır. Roth’un makalesinin kısa bir süre sonra The New York Times’da yeniden basılmasına rağmen çevre okuryazarlığı bir yıl sonra Başkan Nixon’un Ulusal Çevre Eğitimi Yasasının kabulünden sonra (1970) birkaç konuşmasında çevre okuryazarlığı teriminden bahsetmesine kadar yeterli ilgiyi görmemiştir. Nixon’un konuşmalarına çevre okuryazarlığı terimini zamanında Roth ile çevre eğitimi konusunda çalışmış ve büyük olasılıkla The New York Times’ın Pazar ekinde yayımlanan Roth makalesini okumuş bir bürokrat dahil etmiştir (Roth, 1992). Zamanla çevre okuryazarlığı terimi çevre eğitimi alanı içerisinde daha sık kullanılır hale gelmiş ve dahası çevre okuryazarlığının geliştirilmesinin çevre eğitiminin birincil amacı olduğuna dair yaygın bir ortak kabul durumu ortaya çıkmıştır.

Charles Roth’un 1992 tarihli “Environmental Literacy: Its Roots, Evolution and Directions in the 1990s” adlı çalışması 1969 yılından 1989 yılına kadar geçen süre içerisinde çevre okuryazarlığının evrimini ele alması ile çevre okuryazarlığına dair geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmada da yer alan en genel tanıma göre çevre okuryazarlığı çevresel sistemlerin görelî sağlığını anlama, yorumlama ve bu sistemlerin sağlığını korumak, kötüye gidenleri eski haline geri getirmek veya iyileştirmek için uygun önlemleri alma kapasitesidir. Çevre okuryazarlığını geliştirmek, gezegenin ve toplumun sorumlu ve üretken bireylerinin yetiştirilmesi amacıyla koşut çevre eğitiminin birincil hedefidir.

1989 senesinde Rockcastle tarafından yapılan bir tanıma göre ise çevre okuryazarlığı, temel düzeyde hem canlılar hem de cansız şeyler (hava, su, toprak ve kayalar) ile ilgili olarak insanların ve doğal çevrelerinin etkileşimlerinin anlaşılmasıdır. Hem biyotaya hem Dünya’nın mantosuna hiçbir etkisi olmayan bir insan faaliyeti neredeyse yok gibidir. Etkileşimin kısa ve uzun vadeli etkilerinin yanı sıra daha büyük ve belirgin neden ve sonuçları da olabilmektedir. Çevre okuryazarlığı bu etkileşimdeki temel ilişkilerin farkındalığı ve idrakidir (Rockcastle, 1989). Roth’un “Çevre okuryazarı vatandaşı nasıl tanıyacağız?” sorusunun yanıtına gelince, çevre okuryazarı olmanın temel şartının çevre ve çevreye yönelik tehditler hakkında sağlam bir bilgi birikimi olduğu ve en yalın şekilde söylenecek olursa, bu bilgiye sahip olup onu çevrenin ve kendisi de o çevrenin bir parçası olan insanın sağlığı ve sürdürülebilirliği yönünde kullanan kişinin çevre okuryazarı olarak nitelendirilebileceği söylenebilir (Loubser vd., 2001).

2.1. Türkiye’de Okul Öncesinde, İlköğretimde ve Ortaöğretimde Çevre Eğitimi

Türkiye’de 2022-2023 M.E.B okul öncesi ve ilköğretim müfredatına bakıldığında çevre eğitime yönelik içeriklerin görece zayıf kaldığı ve geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. İlk olarak 25.07.2013 tarihinden itibaren yürürlükte olan Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde çevre eğitiminin okul öncesi eğitiminin dört temel amacı içerisinde yer almadığı ve çevre eğitime yönelik amaç ve kazanımların yetersiz olduğu görülür. Okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri;

1. Çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,
2. Onları ilkökula hazırlamak,
3. Şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak,
4. Çocukların Türkçe’yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır (M.E.B), olarak belirtilmiştir.

Mevcut sorunlar içinde yaşanan çevreyi ve uzun vadede tüm insanlığı tehdit etmekte olduğundan çevre eğitimi her yaş ve eğitim kademesi için gereklidir. Çevre eğitimi çevre sorunlarının meydana gelmeden önlenmesi noktasında çevre sorunlarına karşılık önemli koruyucu önlemlerden biri

olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda küçük yaşlardan itibaren verilecek çevre eğitimi çocukların çevreyi tanımalarında ve çevreye karşı sorumlu davranış geliştirmelerinde önem taşımaktadır (Gülay ve Öznacar, 2010). Bu bağlamda ilköğretim müfredatına bakıldığında okul öncesi eğitim programındaki benzer bir manzara ile karşılaşılmaktadır. Güncel 1, 2 ve 3. Sınıflar Öğretim Programı incelendiğinde çevre eğitimi ile ilgili konuların Hayat Bilgisi dersi içeriğine dahil edildiği ve bu dersle sınırlı kaldığı görülmektedir. Öğrencilerin hem ulusal hem uluslar arası düzeyde ; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında gereksinimleri beceri yelpazeleri olan yetkinlikleri belirleyen Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi kapsamında çevre eğitime yönelik bir maddenin olmadığı, maddelerin anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik ve son olarak kültürel farkındalık ve ifade olmak üzere sıralandığı görülür. Diğer taraftan Hayat Bilgisi dersi öğretim programının özel amaçlarına bakıldığında temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmenin amaç edinildiği belirtilmektedir. Bu çerçevede öğrencilere kazandırılması hedeflenen davranışlar listesinde çevre eğitime yönelik iki madde yer almaktadır:

- Kendini ve yaşadığı çevreyi tanıır.
- Doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur (MEB, 2018).

1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi dersi öğretim programı detaylı incelendiğinde her bir kademede çevre eğitime bir ünite ayrıldığı görülmektedir. Doğada Hayat isimli bu ünitenin kazanım sayısı, üniteye ayrılan öngörülen süresi ve ders saati yüzdesi her sınıfta farklılık göstermektedir:

Tablo 1: Hayat Bilgisi Dersi 1.,2.,3. Sınıflar Öğrenme Programı 6. Ünite Kazanım Sayıları,Ders Saatleri ve Ders Saatleri Yüzdeleri (M.E.B, 2018).

Sınıf	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Doğada Hayat	8	22	16
2	Doğada Hayat	9	26	18
3	Doğada Hayat	6	14	16

Kazanımlar incelendiğinde Doğada Hayat adlı ünitenin işleme sürecinin yapılandırılmış sınıf ortamında, doğadan uzak ve teorik ağırlıklı işlenmesine yönelik ifadelerin çokluğu dikkat çekmektedir. 1. sınıf kazanımları arasında yer alan hayvan gözlemi ve 2. sınıf kazanımları arasında yer alan imkanlar dahilinde bitki yetiştirip hayvan besleme yönünde maddeler dışında uygulamalı bir yaklaşıma yönelik kazanım maddesi bulunmamaktadır. Kazanımlar sıklıkla belirlenen konunun “üzerinde durulur” ibaresi ile ifade edilmektedir (MEB, 2018).

Doğa ve eğitim alanındaki en önemli düşünürlerden biri olan David Sobel günümüz eğitim olanakları çerçevesinde öğrencilerin doğadan, onu yüceleştirecek ya da ondan korkacak kadar kopuk olmaları durumu olan ekofobiye dikkate çekmektedir. Sobel ekofobiyi ekolojik olarak kötüye gidiş korkusu olarak tanımlamaktadır. O'na göre sınıfların çevrenin suiistimaliyle ilgili örneklerle doldurulması fark edilmeyen bir kopuşa neden oluyor olabilir; çocukların dünyanın sorunlarının bilincine varıp bunlar için sorumluluk almalarını beklerken onları köklerinden uzaklaştırıyor olabiliriz.

Öyle ki doğayla doğrudan temasın yokluğunda çocuklar doğayı sevinç ve merak duygusundan çok korku ve kıyametle özdeş görmeye başlayabilir. Yağmur ormanları hakkında bilgi edinen çocuklar, genellikle kendi bölgelerindeki ormanlar ya da Sobel'in deyişiyle "dersliğin kapısının hemen ötesindeki yeşillik" hakkında hiçbir şey öğrenememektedir (Louv, 2010). Bu düşünceler çerçevesinde çevre eğitimi konusunda uygulamalı doğa deneyimleri yönünde programların geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Bu yolla çocukların doğayı bir laboratuvar deneyi gibi görmelerinin önüne geçilebilir.

İlköğretim 1, 2 ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi dersi çerçevesinde teorik ağırlıklı planlanan çevre eğitimi derslerinin aksine MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. Sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programında öğrencinin kendi öğrenmesinden sorumlu olduğu, sürece aktif olarak katıldığı, araştırma – sorgulama yoluyla öğrendiği ve bunları örnek olaylar üzerinden gerçek yaşama transfer ettiği bir anlayışın esas alındığı görülmektedir. Bu dersin; argümantasyon, araştırma, sorgulama, proje, iş birliği, probleme dayalı öğrenme vb. yaklaşımları temel alan yöntemlerle yürütülmesi öngörülmektedir. Keşfetme, sorgulama, argüman oluşturma, farkındalık geliştirme, sorumluluk alma ve ürün tasarlama süreçlerinde öğretmenin öğrencilere rehberlik etmesi gerekmektedir. Burada öğrencilere düşen görev sadece teorik bilgi vermenin ötesinde, çevresindeki tüm fırsatları değerlendirerek öğrencilerle beraber uygulama yapması ve öğrencilerin farkındalıklarına katkı sağlayacak eğitim ortamları oluşturması yönündedir. Bu nedenle bu eğitimin sınıf ortamıyla sınırlı kalmamalı, yakın çevrede yer alan okul dışı öğrenme ortamlarına yapılacak gezi ve gözlemlerle öğrencinin hem yaşadığı çevreyi fark etmesi hem de çevre sorunlarını yakından görmesi sağlanmalıdır (M.E.B, 2022).

MEB 2022 tarihli 6, 7 veya 8. sınıflar Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programı incelendiğinde, programın birtakım aşamalardan sonra güncellendiği belirtilmektedir. Bu güncellemeler için yurt içi ve yurt dışında konuya ilişkin akademik çalışmalar taranmış; başta T.C. anayasası olmak üzere ilgili mevzuat, kalkınma planları, hükümet programları, şüra kararları, siyasi partilerin programları, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil araştırma kurumlarının raporları vb dokümanlar analiz edilmiş; MEB programlar ve öğretim materyalleri daire başkanlıkları tarafından geliştirilen anketler aracılığıyla öğretmenler ve yöneticilerin programlar ve haftalık ders çizelgelerine yönelik görüşleri toplanmış; Tarım ve Orman Bakanlığı, enerji ve tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığında bu dersin kapsamına yönelik görüşler alınmıştır (MEB, 2022).

Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği dersi öğretim programı ile öğrencilerin,

- Doğada ve yakın çevrede meydana gelen olaylara ilişkin ilgi ve merak duymaları, olumlu tutum geliştirmeleri,
- Çevresinde her insanın olumlu veya olumsuz bir iz bıraktığını kavramaları,
- Doğal kaynakların kullanımı ile üretim ve tüketim faaliyetleri arasında ilişki kurmaları,
- Doğanın keşfedilmesi ve insan-çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması sürecinde, bilimsel süreç becerilerini ve yaşam becerilerini kullanmaları,
- Sürdürülebilir kalkınma bilinci kazanarak gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakılmasının gerekliliğine inanmaları,
- Çevre sorunları ile iklim değişikliğine yönelik yerel, ulusal ve küresel bir bakış açısıyla bu sorunların çözümünde kaynakların verimli kullanılması ve sürdürülebilirliğinin önemini kavramaları,

- Çevre sorunları ve küresel iklim değişikliğinin çevre, toplum ve ekonomiye yönelik etkileri hakkında bilgi sahibi olmaları,
- İklim değişikliğinin oluşturduğu sorunların önlenmesine ve azaltılmasına yönelik sorumluluk almaları,
- İklim değişikliğinin Türkiye'deki etkileri konusunda bilgi sahibi olmaları,
- İklim değişikliği ve çevreyle ilişkili ulusal/uluslararası düzeyde yapılan anlaşmalar ile bu konuda çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar hakkında farkındalık kazanmaları,
- Çevre dostu teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmaları,
- Çevreyle ilgili kariyer bilinci oluşturmaları ve ilgili meslek alanlarını tanımaları,
- Çevre konularındaki ikilemleri kullanarak bilimsel muhakeme ve karar verme becerilerini geliştirmeleri,
- Millî, kültürel, evrensel ahlak değerlerini ve çevre etiği ilkelerini benimsemeleri amaçlanmaktadır (MEB,2022).

Özetle Türkiye'de ilköğretim ve orta öğretim müfredatında çevre eğitime ayrılan ders saatinin Antroposen olarak adlandırılan ve iklim krizi ile anılan bir çağda yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Orta öğretim müfredatında uygulamalı derslerin yapılması yönünde kararların ve vurgunun olduğu dikkat çekmektedir ancak Türkiye'de ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerine yönelik yapılan akademik çalışmaların yeterli olmaması, müfredat dahilindeki konuların eksiksiz işlenmesi halinde çıktılara ne ölçüde ulaşıldığı yönünde bir çıkarımda bulunmayı güçleştirmektedir.

2.2. Türkiye'de Çevre Eğitimi ve Çevre Okuryazarlığı Üzerine Yazılan Tezlere Yönelik Değerlendirme"

Çalışma kapsamı dahilinde MEB öğretim programlarının yanı sıra Türkiye'de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine de bakılmıştır. Burada amaç akademik çalışmalarda çevre eğitiminin ve çevre okuryazarlığının kendilerine ne ölçüde ve hangi açılardan yer bulabildiğine dair genel bir fikir edinmektir. İlk olarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi'nin çevrimiçi platformunda yer alan arama motoruna "çevre okuryazarlığı" anahtar kelimeleri yazılarak bir tarama yapılmıştır. Yapılan hızlı taramanın ardından elde edilen nicel veriler 24.03.2023 tarihi itibari ile şu şekildedir:

- Tarama sonucunda 35 kayıt bulunmuştur.
- Çevre okuryazarlığı üzerine yazılan tezlerden 8 tanesi doktora tezidir.
- Çevre okuryazarlığı üzerine yazılan tezlerden 27 tanesi yüksek lisans tezidir.
- Doktora tezlerinin 1 tanesi Biyoloji alanına, diğer 7 tez Eğitim ve Öğretim alanına aittir.
- Yüksek lisans tezlerinin 24 tanesi Eğitim ve Öğretim alanına, 1 tanesi Hemşirelik, 1 tanesi Halk Sağlığı ve 1 tanesi de Kimya alanına aittir.
- Konuya ilişkin yazılan en eski iki tezin 2008 tarihli olduğu görülmektedir.
- Yıllara göre dağılıma bakıldığında: 2008'de 2 tane yüksek lisans tezi; 2009'da 2 tane doktora 1 tane yüksek lisans tezi; 2010'da 2 tane doktora tezi; 2011 ve 2012 senelerinde 1'er tane doktora tezi; 2013'te 3 tane yüksek lisans tezi; 2015'te 2 tane yüksek lisans tezi; 2016'da 1 doktora, 2 yüksek lisans tezi; 2017'de ve 2018'de 1'er tane yüksek lisans tezi; 2019'da 2 tane yüksek lisans tezi; 2020'de 4 tane yüksek lisans tezi; 2021'de 2 tane yüksek lisans tezi;

2022’de 1 doktora 5 yüksek lisans tezi ve son olarak 2023 senesinde Mart ayı itibari ile bir 1 yüksek lisans tezi yazıldığı görülmektedir.

- Yıllara göre dağılıma bakıldığında çevre okuryazarlığına yönelik en fazla tezin 2022 senesinde tamamlandığı, 2014 senesinde ise konuya ilişkin tamamlanmış bir tez bulunmadığı görülmektedir.

Tez başlıkları ve konuları incelendiğinde ise çalışmaların büyük çoğunluğunun belirgin bir grubun çevre okuryazarlığı düzeyinin belirlenmesi ve belli değişkenlerin çevre okuryazarlığına etkisi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Aynı arama motoruna “çevre eğitimi” anahtar kelimeleri yazılarak yapılan taramada ise ilki 1988 senesinde yapılmış toplam 166 yüksek lisans ve doktora çalışması ile karşılaşılmaktadır. 1988 senesinden sonra özellikle 2000’li yılların başından itibaren konuyla ilgili tamamlanmış çalışmaların sayısında istikrarlı bir artışın olduğu söylenebilir.

İki farklı tarama sonucunda elde edilen bulgular sonucunda çevre okuryazarlığı konusu üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının sayısının çevre eğitimi üzerinde yazılanlara oranla oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle ülkemizde çevre okuryazarlığı konusunda daha fazla yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmasına gereksinim olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca başka ülkelerin çevre eğitimi müfredatları ve çevre bakanlıklarının eylem planları incelenerek karşılaştırmalar yapılması, örnek uygulamaların çevre eğitim müfredatına adapte edilmesi, Türkiye’de çevre bilincinin oluşmasına ve çevre eğitimi müfredatının iyileştirilmesine katkı sağlayabilir.

3. Sekoyana’nın Kapılarına Ekoeleştirel Bir Bakış

“Yalnızca bir dağ, bir kurdun ulumasını tarafsızca dinleyecek kadar uzun yaşamıştır”.

Aldo Leopold

Tıp doktoru, çevirmen ve yazar Şiirsel Taş tarafından kaleme alınan Sekoyana’nın Kapıları (2017), kitabın kapağında da belirtildiği üzere bir orman öyküsüdür. Bu öykünün görünürde yer alan iki kahramanı Sekoyana ve konuğu, kitabın akışı içerisinde okuruna Sekoyana’nın mütevazı kulübesinden kocaman bir dünyanın kapılarını aralar. Ailesi tarafından kendisine çok şey öğreteceği söylenerek bir süreliğine münzevi bir kadın olarak nitelendirilen Sekoyana’nın yanına bırakılan küçük bir kızın ormandaki kulübede başlayan serüveni, kızın Sekoyana’dan öğrendikleri aracılığıyla okuruna ormana, ortak yaşama ve ekolojik döngüye dair çok şey öğretir. Belki de “*Ahimsa*” bu öğretilerin en kıymetlisidir.

3.1. Ekoeleştiri

1756 senesinde Selbourne papazı “kan ve pislik” görüntüsünü temizlemek için eviyle karşıda bulunan kasabın bahçesinin arasına dört ıhlamur ağacı diker. Bu papaz büyük doğabilimci Gilbert White’tır ve White ilerleyen dönemde ekoeleştirmenler tarafından çevre edebiyatı alanında oldukça değer verilen eseri The Natural History of Selbourne’u yazar. White’ın ağaçlarla mezbahane görüntüsünü gizlemeye çalışması da bir bakıma eseri kadar öneme sahiptir öyle ki bu davranış Keith Thomas’ın “1500-1800 Yılları Arasında İngiltere’de Doğal Dünyaya Karşı Değişen Tutumlar Tarihi’nde ortaya koyduğu en önemli gelişmelerden birini örneklemektedir: yemek için hayvanların öldürülmesi konusunda giderek artmakta olan hassasiyet. 18. Yüzyılın sonlarına doğru duyarlılıklar konusundaki bu değişiklik İngiliz şair Shelley de olmak üzere bazılarının vejeteryan olmasına yol açmıştır. Selbourne papazı da dahil olmak üzere insanların büyük çoğunluğu yine de hayvanları yemeye devam etmiştir.

Değişen şey daha çok mezbahaların halkın gözünden uzaklaştırılması, et satışının artarak devam etmesi, etin ise yüzü olmayan yani başı olmayan et olarak tezgâhta yerini alması ve satılması olmuştur. Bu noktada sorun edilen et tüketimi konusundaki etik kaygılardan öte, gizleme tutumudur. Öyle ki belki de küresel ekolojik tehlikenin dramatik boyutlara ulaşmasıyla sona yaklaşmakta olan modern çağda toplumun doğal dünyayla olan ilişkisinin özelliği haline gelecek olan bu tür bir gizlemedir (Rigby, 2002). Artık farklı disiplinlerden birçok bilim insanı çevresel konularda yolunda gitmeyen birçok şeyin gizlenemeyecek kadar ileri boyutlara ulaştığını farklı şekillerde ifade etmektedir ve sorunlara çözüm üretmeye yönelik çalışmalara hız verilmiştir. Bu noktadan hareketle, en genel tanımla ekoeleştirin, edebiyat akademisyenlerinin çevreyi analiz ettiği ve mevcut çevresel sorunların çözüme ulaştırılabilmesi için olası çözümler yönünde beyin fırtınası yaptığı ve edebiyatın çevre konusunu ele alış şekillerini disiplinler arası bir bakış açısıyla incelediği edebiyat ve çevre çalışması olduğu söylenebilir.

Ekoeleştiri, terim olarak ilk defa William Rueckert'in 1978 tarihli *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism* adlı makalesinde kullanılmıştır. Makalenin terimin akademik çevrelerde dolaşımında olmasına katkı sağlamasına rağmen hemen benimsendiği söylenemez. Dahası bilim insanlarının zaten Rueckert'in ekoeleştiri terimini kullanmasından çok öncesinde edebiyatta doğal temaları ve çevreyle ilgili konuları çalışmakta olduğu bilinmektedir. David Mazel'in çağdaş ekoeleştirel çalışmalar için bir temel sağlayabilecek nitelikte ve 1864-1964 yılları arasında yapılmış çok çalışmayı tespit ederek 2001 senesinde yayımladığı *A Century of Ecocriticism* adlı proto-ekokritik yazı koleksiyonu bu iddiayı kanıtlamaktadır. Rueckert'in ekoeleştiri terimini ilk kullanan kişi olmasına karşın eleştirmenlerin terimi karanlıktan çıkarıp çevresellik odaklı edebi alana uygulamaları 1990'larda gerçekleşmiştir (Slovic, 2015).

Alanyazına bakıldığında, ekoeleştiri çalışmalarının özellikle 1990'lardan sonra başta Amerika'da ve İngiltere'de olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde hız kazandığı görülmektedir. Ekoeleştirin temel motivasyonunun edebiyat akademisyenlerinin yaşamakta olan çevre krizini anlamak yönünde edebi alanın nasıl bir katkı sağlayabileceğini sorgulamaya başlaması olduğu söylenebilir. Çağdaş edebiyat ve kültür kuramları arasında özgün bir yere sahip olan ekoeleştiri, *The Ecocriticism Reader*'ın (1996) giriş bölümünde yer alan tanıma göre edebiyatla fiziksel çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Tıpkı feminist eleştirin dili ve edebiyatı cinsiyetçi bilince sahip bir perspektiften ele alması ya da Marksist eleştirin üretim tarzları ve ekonomik sınıflara dayalı bir bakış açısına sahip olması gibi, ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına yeryüzü merkezli bir yaklaşım sunar (Glotfelty, 1996). Scott Slovic ekoeleştiri tanımını daha da genişletmiştir. O'na göre ekoeleştiri yüksek kültürden popüler kültüre tüm insan ifadesinin ekolojik anlamlarını ortaya çıkartmak için kolayca farklı eleştiri stratejilerini bir araya toplayan, esnek ve boşlukları olan bir disiplindir. Ekoeleştiri, herhangi bir bilimsel yaklaşımdan çevreyle ilgili metinlerin ya da tam aksi bir şekilde edebi, sanatsal ve hatta ilk bakışta insan dışı dünyanın farkında değilmiş gibi görünen metinlerdeki ekolojik imaların ya da insan-doğa ilişkisinin çalışılmasıdır (Slovic, 2015).

Harold Fromm ile *The Ecocriticism Reader*'ın editörlüğünü yapan ve giriş bölümünün de yazarı olan Cherly Glotfelty, Amerika'daki ilk edebiyat ve çevre profesörü ünvanı ile ekoeleştiri alanının önde gelen isimlerindedir. Glotfelty Edebiyat ve Çevre Çalışmaları Derneği ASLE'nin (Association for the Study of Literature and the Environment) kurucu ortağı ve bir dönem başkanı olarak ekoeleştiri alanına birçok katkıda bulunmuştur (Asle, 2023). Akademisyenlere göre ekoeleştiri Asle'nin hakimiyeti altındadır. Düzenli aralıklarla konferanslar düzenleyen ve yaratıcı yazarlık, çevre eğitimi ve çevre

aktivizmi üzerinde yazılan makaleler içeren bir dergi yayınlayan ASLE daha genel bir kültürel ekoeleştiriyeye yönelmiş ve inceleme kapsamına popüler bilimsel yazın, film, televizyon, sanat, mimari, eğlence parkları, hayvanat bahçeleri ve AVM'ler gibi kültürel eserleri de dahil etmiştir (Garrard, 2016).

Ekoeleştirme alanında öne çıkan birçok isim bulunmaktadır ancak Henry David Thoreau, ekoeleştirmenin babası olarak kabul edilmektedir. Thoreau'nun Walden adlı eseri modern yaşamdan ayrılıp "doğaya dönüş" yoluyla kendini yenileme arayışının klasik anlatımıdır. Thoreau'nun bir kulübede iki sene kalışının otobiyografik anlatımı olan Walden yazıldığı dönemde okurlarında ego-bilincinden eko-bilince geçiş yönünde etkili bir tutum değişikliğine neden olmuştur (Mishra, 2016). Thoreau'nun ekoeleştirme alanında bilinirliğine katkı sağlayan en önemli ismin The Environmental Imagination adlı eserinde Walden'daki doğa algısını analiz eden ve ekoeleştirmenin önde gelen bir diğer ismi olan Lawrence Buell olduğu söylenebilir. Doğa ve edebiyat üzerine çok sayıda çalışması olan Buell, Amerikan ekoeleştirmesinin en önemli eseri kabul edilen The Environmental Imagination (1995) adlı kitabında Amerikan edebiyatındaki pastoral ideolojinin kapsamlı bir eleştirisini sunar. Bu kitabında özellikle Thoreau'ya geniş yer veren Buell, Walden'daki çevre projelerini ve edebi kanonda doğa yazınının rolünü ve önemini yeniden değerlendirmiştir. Thoreau'nun ilerlediği yol ve doğa yazınının anlamsal değerinin devamlı eleştirel bir açıdan ele alınıyor olması onu örnek bir isim haline getirmiştir. Buell Walden'ın edebiyat alanındaki yerinin dikkatli bir şekilde okunması halinde çevre krizine neden olan etkenlerin yeniden değerlendirilmesine yol açabileceğini ileri sürer (Garrard, 2016).

Buell'in ekoeleştirmenin kriterlerine yönelik önemli bir eleştirisi bulunmaktadır. Ekoeleştirme ya içinde "doğa" geçen tüm edebi eserleri kapsayacak şekilde fazla geniş, ya da ekoloji odaklı eserler dışında kalanları dışlayacak kadar katıdır. Bu eleştiri paralelinde Buell'in önerdiği dört kriter bulunmaktadır:

1. İnsan dışı çevre, yalnızca bir çerçeveleme aracı olarak değil, doğa tarihinin insanlık tarihini kapsadığını öneren bir mevcudiyet gösterir.
2. İnsanın çıkarı yegâne meşru çıkar olarak görülemez.
3. İnsanlığın çevreye hesap verebilir olması metnin etik yöneliminin parçasıdır.
4. Metinde çevrenin verili veya sabit kabul edilmeyip bir süreç olarak ele alındığına dair en azından bir ima yer almaktadır (Buell, 1995'ten akt. Garrard, 2016).

Ekoeleştirme alanında önemli isimlerden bir tanesi de avcılıktan vazgeçerek çevreci olan ve bugün modern çevre etiğinin babası olarak anılan Aldo Leopold'dur. Leopold'un en bilindik eseri Bir Kum Yöresi Almanlığı'nda, tüm türlerin biyotik bir hak olarak yaşamaya hakkının olduğu ruhuyla, insan dışı doğanın insan tarafından vicdanlı bir biçimde kullanılmasına dayanan bir "toprak etiği" kavramını öne sürer (Buell, 2001). Leopold'a göre toprak etiği, Homo Sapiens'in rolünü toprak topluluğunun hükümdarlığından onun sade bir üyesi ve vatandaşına çevirir. Bunun anlamı ise hem topluluk üyelerine hem de topluluğun kendisine saygı duymaktır. Toprak etiği elbette kaynakların kullanılmasını, yönetilmesini vb.'ni engelleyemez ancak onların varlıklarını sürdürme haklarını onaylar. Bir Kum Yöresi Almanlığı adlı eserin Buell'in kriterlerini etkin bir biçimde karşılamakta olduğu ve ekoeleştirme alanı için referans kaynaklardan biri olduğu söylenebilir. Leopold adı geçen kitabında insanın biyotik bir ekibin yalnızca bir üyesi olduğu gerçeğinin tarihin ekolojik açıdan yorumuyla ortaya çıktığını ileri sürer. Günümüze dek yalnızca insan girişimiyle açıklanan birçok tarihsel olay, esasen insanla toprak arasındaki etkileşimlerdir. Gerçekleri toprak üzerinde yaşayan insanlar kadar, toprağın özellikleri de güçlü bir şekilde belirlemiştir (Leopold, 2020).

Leopold'u avcı kimliğinden uzaklaştırıp çevreci olmaya iten sebep bir kurdu ölürken gördüğü an hissettikleri olmuştur. Leopold'un anlattığına göre geyik avına çıktıkları bir gün umulmadık bir anda karşlarına bir kurt sürüsü çıkınca kurt sürüsüne kurşun yağdıran Leopold ve arkadaşları tüfekleri boşaldığında yerde yatan ve ölmekte olan anne kurdun yanına gider. O an Leopold kurdun gözlerinde keskin bir yeşil alevin sönmekte olduğunu görür. O sıralar daha az kurdun daha fazla geyik anlamına geldiğini, hiç kurdun kalmamasını da avcının cenneti demek olduğunu düşünen Leopold (2020), kurdun gözlerinde sönen yeşil alevden sonra kurdun ve dağın bu düşünceden yana olmadığını anladığını söyler. Nasıl bir geyik sürüsü kurtların karşısında ecel terleri döküyorsa, dağ da geyiklerin karşısında aynı ecel terlerini dökmektedir. Belki de dağın sebebi daha haklıdır öyle ki birçok geyik tarafından alaşağı edilen bir bölgenin yenilenmesi yıllar boyu mümkün olmayabilir. Bu bilinç düzeyine erişen Leopold'un daha fazla doğa koruma eğitime gereklilik olduğu yönünde bir vurgusu vardır. Ancak O'na göre yalnızca eğitimin hacminin artırılması tek başına yeterli değildir, içerik konusunda da geliştirilmesi gerekenler bulunmaktadır. Toprak etiği anlaşılması gerekenlerin belki de en başında gelmektedir.

Özetle içinde bulunduğumuz çevreyi ve üzerinde yaşadığımız gezegeni inceleyip eleştirmemizi sağlayan tamamen dönüştürücü bir söylem ortaya koymaya çalışan ekoeleştirici, doğayla kültür arasındaki karmaşık müzakerelere hem sahne hem de araç olan geniş çaplı kültürel süreç ve ürünlere gittikçe daha fazla önem vermektedir (Garrard, 2016). Bu bağlamda ele alındığında ve de Leopold'un bir dağ gibi düşünmek metaforundan hareketle ekoeleştirmenin, insanların bir dağ gibi düşünebilmelerini sağlama yolunda büyük bir çaba olduğu da söylenebilir.

3.2. Sekoyana'nın Kapılarından Ormana Açılmak

Şiirsel Taş'ın yazdığı, Oğuz Demir'in resimlediği ve White Ravens 2018 seçkisinde yer alan Sekoyana'nın Kapıları, anne ve babası tarafından ormanda yaşayan münzevi bir kadına emanet edilen bir çocuğun bu bilge kadının rehberliğinde ormanı tanıma hikayesidir.

Küçük çocuğun Sekoyana ile karşılaşması alışlagelen tanışmaların aksine sessizlik üzerine kuruludur. Sessizlik *kendinden başkasını duymak* için gereklidir ve kız henüz bunu bilmemektedir. Bu nedenle ses çıkarmadan karşılıklı oturdukları zaman *çölün ortasında duran iki taş gibi* hisseder ve zaman geçmek bilmez. Üstelik küçük çocuğa ailesi zamanı unutmaması gerektiğini söylemiştir. Bu esnada odayı incelemeye başlayan kız odada oldukça az eşyanın bulunduğunu fark eder, hatta yatak bile yoktur odada. Esas şaşırtıcı olan ise bir kitaplığın ya da kitapların olmamasıdır. Oysa anne babası ondan çok şey öğreneceğini söylemiştir! Zaman geçtikçe kız olayları daha farklı bir gözle anlamlandırmaya başlar:

Onun hayatında her şey gerektiği kadar var sanki. Hiçbir şeyin fazlasına yer yok bu kulübede. Yiyebileceğimiz kadarı konuyor sofraya ve hepsi bitiyor, bittiğinde ne aç hissediyor insan kendini ne de çatlayasıya tok. Birkaç parça tabak çanağı elde yıkıyoruz.

Çamaşırı büyük bir leğende yıkayıp yazın güneşte, kışın sobanın önünde kuruttuğunu, kullandığımız sabunları zeytinyağından yaptığını söylüyor (Taş, 2019).

Zaman ilerledikçe küçük çocuğun anladıklarından biri de sessizliğin aslında o kadar da sessiz olmadığıdır; ses vardır, olmayan gürültüdür. Ormandaki yaprakların hışırtısı, masayı kemirmekte olan tahtakurusunun çıkardığı çıt çıt sesi, verandaya asılı deniz kabuklarının rüzgârda birbirine çarpmasıyla çıkan çling çlong sesi, gece kuşunun çıkardığı U-uuuu, U-uuuu sesi...Bir de anlam veremediği bir Pa-po-vii sesi. Küçük çocuk Sekoyana'ya: "Siz de duydunuz mu sesi" dediğinde aldığı yanıt "Siz değil, sen de

bana. Ormanın dilini öğrenmek için buradasın. Ormanda herkes ‘sen’ ya da ‘ben’dir. *Sadece orman çoğuldur*” olur.

Ertesi sabah bir yabankedisi dokunuşuyla güne uyanan küçük çocuk tuvaleti sorduğunda Sekoyana ona dışarıdaki küçük barakayı göstererek sifon aramaması gerektiğini, *kuru tuvalet* kullandığını ve gübreyi de suyu da ziyan etmemek gerektiğini söyler. El yüz yıkamak için tulumba, banyo içinse aşağıda bir dere vardır. Tuvalet dönüşü küçük çocuk verandada duran bir bisiklet, boy boy, biçim biçim sepetler, bahçeye ekili fideler görür. Fosil yakıtların doğaya verdiği zararla kıyaslandığında bisikletin burada çevreyle barışık bir ulaşımı sembolize etmekte olduğu düşünülebilir. İklim değişikliğinin, petrol krizinin ve küreselleşmenin yoksulların gıda ve geçim kaynaklarına erişimini etkilediği ve de bunun sonucunda gıda krizinin baş gösterdiği (Shiva, 2012), ve insanın temiz gıdaya ulaşmasının evrensel bir kriz noktasına geldiği günümüzde, kendi ihtiyacını karşılayacak ürünleri yetiştirebilme yetisi, insanın yaşamda kalması için daha elzem hale gelmiştir. Sekoyana’nın ekili fideleri, insanın temel ihtiyacı olan beslenmeyi gerçekleştirebilmesi için toprağın önemini hatırlatır niteliktedir.

Kulübenin dört kapısı vardır. Sekoyana neden dört kapı olduğunu sorduğunda aldığı yanıt “kapını çalacak konunun nereden geleceği belli olmaz. Hangi yönden gelirse gelsin açacak kapım var ona” olur. İlk gün ilk kapıdan dışarı çıktıklarında aslında ormana girer küçük çocuk, ormanla tanışmaya. Ormanın içine ilerlediklerinde Sekoyana bir noktada küçük çocuğa gözlerini kapamasını, o şekilde de görebileceğini söyler; rüzgârın esintisini teninde hissetmesini, kuş cıvıltılarını duymasını sağlar. Sekoyana kıza her fırsatta bir şeyler gösterir, koklatır ve hatta tattırır. En çok da “dokun” der. Ağaç gövdelerine, yapraklara, çalılara, taş, toprağa, kayaların üstündeki yosuna, liken kaplı ağaçlara dokunması yönünde cesaretlendirir. O gün Sekoyana ve kız kulübeye *Ağaç Bilmeceleri* oyunu oynayarak döner. Bu oyun ağaçla ilgili bilmeceler uydurma oyundur. Örneğin “Ağacın çocukluğu” diye sorar Sekoyana, kız “ağaççık” diye yanıt verir. Sekoyana bu yanıtın daha önce hiç aklına gelmediğini ama yanıtı sevdiğini zaten doğru yanıt diye bir şeyin olmadığını söyler. Ağacın çoğulu ormandır; ağacın şarkısı kuşların cıvıltısı olarak yanıtlanabilir, ağacın susuzluğu kuraklık, ağacın mutluluğu yağmur, ağacın mutsuzluğu ise yangın olabilir. Sekoyana burada oyunun gerçekleri öğretmenin en yalın yollarından biri olabileceğini düşündürür. İronik bir biçimde, bir ağacı orman havası solurken ve kuş cıvıltılarının arasında anlamının, bir kitaptan okuyarak öğrenmeye yeğ olduğunu resmeden bir kitaptır Sekoyana’nın Kapıları. Deneyimlerin ve hissetmenin çevreyi anlamadaki önemini her sayfada, hikâye çözüldükçe daha vurgulu bir biçimde hissetmek mümkündür. Okur bu vurgudan hareketle çevre eğitimi müfredatlarında da vurgulu bir biçimde ele alınan, deneyime ve uygulamaya yönelik eğitim planlamalarını ve bu planlamaların gerçekte ne düzeyde uygulandığını sorgulama fırsatı yakalar.

Çevreci hareketi belki de diğer tüm düşünürlerden daha fazla etkilemiş olan isimlerden biri olan E. F. Schumacher’in kitapları sürdürülebilirlik konusunda özgün bilgiler içeren eşsiz kılavuzlardır. Schumacher kitaplarında sürdürülebilir şehirler, biyolojik bölgeler, doğal sağlık ve yeşil enerji gibi konuları ele alırken bir taraftan da çevreci hareketin içerdiği en yeni teknoloji ve fikirleri ortaya koyar (Dawson,2021). Küçük Güzeldir adlı kitabında Schumacher, çağdaş insanın kendini doğanın bir parçası değil; yazgısı, onu egemenliğine almak ve yenmek olan bir dış güç olarak hissetmekte olduğunu ileri sürer. Hatta çağdaş insan doğayla bir savaş halindedir; oysa bu savaşı kazanmasının kendisini de yenik düşen tarafta bırakacağını gözden kaçırma eğilimindedir (Schumacher, 1989). Sekoyana’nın geçimini sağlama şekli Schumacher’in vurguladığı ve insanların göremediğini ileri sürdüğü gerçekliği insanlara tam da bu gerçekliği hatırlatma noktasında örnek teşkil edecek bir edim olarak ortaya çıkar. Sekoyana geçimini bir bakıma ağaç parçalarını işleyerek yaptığı tahta kaşıklardan ve ördüğü hasır sepetlerle

sağlar. Bu ürünleri ormanın yakınındaki köylülerle bakliyat, un, yağ gibi gereksinimleriyle takas eder. Sekoyana'nın ağaçtan kaşıklar yapmasının eşyayı aşan bir anlamı bulunur; belki de insanlara unutmamaları gereken bir şeyi anımsatmak için kaşık yapar Sekoyana:

Orman yaşamı besliyor. Lakin çoğu insan ormanın o kadar dışında ve uzağında ki artık, onlara yaşamı besleyenin aslında "kim" olduğunu hatırlatmak hoşuma gidiyor galiba. Belki de bu yüzden, sırf hatırlatmak için, başka bir şey değil de kayınlardan armağan tahta kaşıklar yapıyorum kim bilir (Taş, 2019).

Orman yaşamı beslerken ormandaki ağaçlar da birbirini besler. Ormanda hayat bireysel değil kolektiftir. Sekoyana tuttuğu günlüklerden birinde Bereket Yılı'nı anlatırken ormandaki yaşamın "birimiz hepimiz hepimiz birimiz için" felsefesine dayalı olduğunu ifade eder. Aslında insan da ormandan beslenen avcı toplayıcı atalarının bir devamı olarak köklerini ormandan almakta değil midir? Sekoyana insanın duyduklarını sese dökmeyi öğrenmesiyle ve söze döküp anlatabilir hale gelmesiyle ormanın sesini unuttuğuna dair bir hikâye anlatır küçük çocuğa.

İnsanın kulaklarını kendi sözünden başka tüm seslere kapattığını anlayan orman, evrenin başlangıcından beri ilk kez susmuş. O büyük sessizlik anında, yalnızca ve yalnızca insanın ağzından çıkan söz var olmuş. Orman sözde kendinden bir iz aramış ama bulamamış çünkü insan konuşurken hep kendini anlatıyormuş (Taş, 2019).

Ormanın sesini unutmak insanın doğaya yabancılaşmasını hızlandırmıştır denilebilir. Kendi elleriyle ördüğü tuğla duvarların arasına hapsolan insan zamanla bir parçası olduğu doğadan da kopma noktasına gelmiştir. Oysa Sekoyana günlüğünde örmeyi sevdiğinden ve ördüğü sepetlerden bahsederken doğadaki büyüleyici ağ olan "Misel" ağını ve örmeyi sevmesinin altında yatan güçlü kadim bilgiyi paylaşır okuruyla. Toprak altında nemli ve karanlık ortamda çoğalan mantar hücreleri zincirin halkaları gibi eklemelenip hif adı verilen incecik lifleri, lifler ise bir araya gelerek misel denen ağ yapısını oluşturur. Misel ağ tıpkı sazlardan örülen bir sepetin elmaları taşıması ve koruması gibi bütün ormanı toprağın altından saran, kapsayan, taşıyan ve koruyan bir sepettir. Birçok kişi tarafından görmezden gelinen ve bazılarınca kötülünen mantarlar insan ve gezegenin sağlığı için hayati önem taşımaktadır. Özellikle ormanlardaki organik maddenin geri dönüştürülmesinde hayati rolü olan mantarlar olmazsa bitkilerin köklerini topraktaki besin maddeleriyle buluşturan misel ağ da olmayacağından ağaçlar ve yeşil bitkiler büyüyüp olgunlaşamaz. Dünyanın etrafını çevreleyen miselin öneminin bilim insanları tarafından da hak ettiği biçimde anlaşıldığına ve ilgi gördüğüne dair tartışmalar bulunmaktadır. Ancak mantar uzmanı Paul Stamets mantarlara benzersiz bir bakış açısıyla yaklaşım misel için gözle görülür keşiflerde bulunmuştur. Stamets'in Mycelium Running adlı kitabında miselin önemine dair farkındalık yaratmak için öne sürdüğü bir soru bulunur:

Yeryüzünde bir Birleşmiş Organizmalar Örgütü (United Organization of Organisms) olsaydı ve türler için bir oylama yapılsaydı, acaba insanlık yeryüzünde varoluşunu sürdürebilmek için yeterli oyu alabilir miydi? (Stamets, 2005).

Cevap çok nettir. İnsan Dünyayı sorumsuz bir şekilde sömürdüğünde hastalıklar, açlık ve ekolojik yıkım kaçınılmazdır. Biyosferin insanı öldürücü bir organizma olarak tanımlayıp reddetmesiyle karşı karşıya gelme olasılığı belirir. Ancak sorumlu bir tür olarak hareket edildiğinde doğa insan türünü evinden atmayacaktır. Miselin öneminin anlaşılması bu bağlamda büyük önem taşımaktadır çünkü insan miseli anladığında mantar arkadaşları onu sorumluluk sahibi bir biçimde davranması ve ortak

yaşanılan alanı iyileştirmesi için gerekli araç gereçlerle donatacaktır. Daha da önemlisi Antroposen olarak anılagelen 21. Yüzyıl mantar teknolojilerinin doğal yaşam alanlarının güçlendirilmesinde seçkin bir rol oynadığı bir Biyoteknoloji Çağı olarak anılmaya başlanabilir (Stamets, 2005). Bu gibi öngörülerin ve biyoteknolojik çalışmaların hız kazandığı bir dönemde Misel Ağ'ını anlatma çabasıyla Sekoyana'nın Kapıları'nın çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı alan yazınına yadsınamaz bir katkı sağladığı söylenebilir. Sekoyana'nın Kapıları bir taraftan ormandaki organik ve inorganik maddeler dünyasının birbiriyle kurduğu bağları gözler önüne sererken bir taraftan da insanın ve onun yarattığı kültürün maddi dünyayla birlikte örüldüğünü, karşılıklı olarak girift bir şekilde bir varlık sürdürdüğünü anlatmaktadır (Gökçe, 2018).

Sekoyana'nın sıklıkla tekrar ettiği Ahimsa'yı, kitabın vermek istediği en önemli mesajlardan biri olarak okumak mümkündür. Dünyaya geldiğinde kendisine verilen adı kullanmayı bir yana bırakarak doğayla kurduğu bağ ve deneyimlerinden sonra bir sekoya ağacından esinlenerek kendisinin kendisi için seçtiği adı kullanan Sekoyana'nın sol kolunda bir el dövmesi bulunur. Bu elin ortasında güneş ve bir takım garip şekiller bulunur. Küçük çocuk Ahimsa'nın anlamını sorduğunda Sekoyana kolundaki dövmeyle göstererek ona şu yanıtı verir:

“Ahimsa, zarar verme, incitme demek. Bu da onun imgesi. Elini, yapmak için de kullanabilir insan yıkmak için de; korumak için de kullanabilir yok etmek için de” (Taş, 2019).

Güneşin ortasındaki işaretler de eski bir dilin harfleriyle yazılmış Ahimsa kelimesidir. Ahimsa bilerek, isteyerek, kasten zarar verme demektir. Yaşamın bir bütün olduğunun bilinci ile yaşa demektir. Bu öğretiyi derinlemesine anlayan küçük çocuk münzevi bilge kadınla geçirdiği zamansız zaman sonunda kendi adını seçecektir: Ahimsa. Bu da sembolik olarak bir bütün halinde yaşamının, doğanın bir parçası olarak yaşam sürme gerekliliğinin bilgisinden yoksun olarak bir orman kulübesine bırakılan bir kızın çevre okuryazarına dönüşmesine işaret etmektedir. Sekoyana ise günlüğüne şunları yazar:

“İnsanlık uzun zamandır yeni bir şeyler söyleyebilmenin peşinde. Yeni bir şey söyleyebilen yok oysa ki, söylediklerimiz zaten söylenmiş olanların tekrarıdır ibaret. Gelgelelim zaman içinde unutulmuş sözler var. Doğanın çocuğu olarak yaşamış yerli halkların konuştuğu dillerde saklı kalmış sözler. Belki de onları, unutulmuş olanı hatırlamanın, dillendirmenin zamanıdır şimdi” (Taş, 2019).

Günlükte yazılanlar okurunu parçası olduğu doğaya dair daha fazlasını öğrenmeye yöneltecek onlarca kadim bilgiyle doludur. Sekoyana'nın Kapıları okurunu küçük çocukla bilge kadının hikayesinin başladığı kulübenin kapılarından ormana, ormandan doğayla barışık yaşamış kadim halkların sırlarına sürükler.

Buell'in dört maddelik ekoeleştirme kriterlerine göre değerlendirildiğinde ise:

1. Sekoyana'nın Kapıları'nda insan dışı çevre bir çerçeveleme aracı olarak değil Sekoyana'nın minimalist yaşam tarzı üzerinden doğanın insanı kapsayıcılığına örnek teşkil edecek şekilde kurgulanmıştır.
2. Kitabın ana kahramanlarından biri olan Sekoyana sıklıkla kulübeye davetsiz gelen ve küçük çocuğu korkutan yabankedisini evcilleştiremeyeceğini, onun bir yabankedis ve kendine has bir yaşamı olduğunu söyler kıza. Bu bakış açısını benimseyen bir insan olarak Sekoyana, insan dışı dünyada yer alan türlerin yaşam haklarına saygılı edimler ve söylemler sergileyerek

insanın çıkarının yegâne meşru çıkar olmadığını göstermeye ve öğretmeye çalışır küçük çocuğa. Zaten doğayı bir rakip gibi karşısına alacak insanın elde edeceği yegâne şey kendisine savaş açmak yoluyla kendi yenilgisini zafer saymak olacaktır. Bu bağlamda Leopold'un bir dağ gibi düşünmek felsefesi yansıtılır Sekoyana'da.

3. Ahimsa öğretisi insanlığın çevreye hesap verebilirliği noktasında önem taşımaktadır. İnsan çevreye zarar vermemeli, parçası olduğu çevreyi ve yaşamı koruma yönünde edimler sergilemelidir.
4. Sekoyana'nın günlüğüne yazdıkları arasında yaşamın döngüsellığı vurgusu vardır. Doğada yaşam bir noktadan başlayıp başka noktada biten bir çizgi değildir, döngüsel. Başlangıç ve bitişlerden ziyade sürmekte olan döngüsel bir yaşamın mevcudiyeti söz konusudur.

Bütün canlılar arasında, bütün halklar arasında, zihinler arasında, geçmişle gelecek arasında, ağaçların kökleriyle mantarların hifleri arasındakine benzer bir akışa, açıklanamayan bir iletişim ihtimaline inanan ve bu inanç doğrultusunda öğretiler ortaya koyan bir hikayedir. Sekoyana'nın Kapıları, okuruna ormanın kapılarını aralar.

Sonuç

Eserleri birçok önemli edebiyat ödülüne layık görülmüş olan Hint asıllı yazar Amitav Gosh, İklim Değişikliği ve Hiç Düşünülmeyenler – Büyük Kaos adlı eserinde iklim değişikliğinin kendisine diğer toplumsal alanlara kıyasla edebi kurguda daha az yer bulduğunu, iklim değişikliği konusunun genellikle kurgu dışı bir eserde ele alındığını öne sürer. Hatta iklim değişikliğini konu edinen edebi eserlerin çok da ciddiye alınmadığını söyler. Öyle ki iklim değişikliğini işleyen herhangi bir edebi eserin kendisini bilim kurgu raflarında bulması söz konusudur. Bu bağlamda düşününce yazar iklim değişikliğinin sanki gezegenler arası bir seyahatmiş ya da dünya dışı bir varlıkmiş gibi muamele gördüğü eleştirisi paralelinde konunun aciliyetinin onun ciddiyetini belirleyecek olması durumunda çağın tüm yazarlarının yegâne meşguliyetinin iklim değişikliğinin gezegenin geleceğini nasıl değiştireceğine dair işaretler üzerinde yazmak olacağı sonucuna varır. Ancak Gosh'a göre mevcut durum böylesinden oldukça uzaktır (Gosh, 2022).

Bu çalışmada Gosh'un umutsuz tablosunu değiştirme yetisine sahip kitaplardan biri olmaya aday Sekoyana'nın Kapıları'nın ilk bölümü, ekoeleştirel bir bakış açısıyla ele alınmış, konusu ve içeriği bakımından çevre okuryazarlığı için potansiyel bir referans kaynak olma özelliği taşıdığı sonucuna varılmıştır. Kitabın White Ravens 2018 seçkinde yer almış olması da bu sonucu destekler niteliktedir. Öyle ki White Ravens, Uluslararası Gençlik Kütüphanesi tarafından her yıl çocuk ve gençlik edebiyatı için bir öneri listesi olarak yayınlanan bir katalogdur ve bu katalogta seçilen kitapların özelliği işledikleri evrensel temalar ve/ya istisnai ve çoğunlukla yenilikçi sanatsal ve edebi tarzları nedeniyle uluslararası ilgiyi hak ettiklerinin düşünülmesidir.

Çalışmada okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim çevre eğitimi müfredatının ve çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı üzerine yazılan akademik tezlerin incelenmesi sonucunda Türkiye'de çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularının geliştirilmeye açık olduğu ve bu yönlü daha fazla çalışma ve uygulamaya gereksinim olduğu söylenebilir. Bu gereksinimden hareketle bu çalışmada çevre müfredatı çerçevesinde değerlendirilme potansiyeli olan "Sekoyana'nın Kapıları" ekoeleştirel bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bunu yapmaktaki amaç kitabın içerdiği öğretiler aracılığıyla çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularına olumlu yönde katkı sağlayabileceği görüşünü desteklemek ve kitabın bu alanda eğitim veren yetkililer tarafından bilinmesini sağlamaktır.

Roth'un en genel haliyle "çevre okuryazarını nasıl anlayacağız" sorusuna verilen yanıt paralelinde gerek yaşam tarzı gerekse çevre hakkındaki bilgisi ve çevreyle olan ilişkisi ile kitabın ana kahramanı Sekoyana'nın örnek bir çevre okuryazarı olduğu görülmektedir. İronik bir şekilde Sekoyana'nın saçları bile yaş aldıkça ağarmak yerine yeşermektedir. Ormanın içinde küçük bir kulübede sürdürdüğü minimalist yaşam ile, ihtiyacı olandan fazlasını tüketmeyen, çevreyle uyumlu edimleri ile ve doğayla barışık yaşamış kadim halkların öğretilerini şiar edinmiş bir münzevi olarak Sekoyana'nın örnek bir çevre okuryazarı profili çizdiği sonucuna varılabilir. İronik bir şekilde Sekoyana'nın münzeviliğinin yapılan araştırma sonucunda çevre okuryazarlığı konusunda insanlığın bulunduğu seviyeye de göndermede bulunduğu söylenebilir. Acil eylem planları gerektiren küresel iklim değişikliği ve beraberinde yaşanan krizlerle anılan Antroposen'de insanların en kısa zamanda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı konularında daha gerçekçi adımlar atmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda:

- Çevre eğitimi müfredatı, başka ülke müfredatlarıyla kıyaslanıp yararlı örneklerin adaptasyonu ile güncellenebilir,
- Çevre okuryazarlığı projeleri yürütülebilir,
- Akademik çalışmalarda çevre eğitimi ve çevre okuryazarlığı uygulamaları üzerine çalışmalar yapılarak sonuçları paralelinde bu alanda eğitim veren zümreye geribildirim sağlanabilir,
- Ulusal bir çevre eğitimi ve okuryazarlığı ağı kurularak okul dışı eğitimler planlanabilir; bu alana hizmet etme potansiyeli taşıyan nitelikli eserlerden oluşan bir açık erişim kütüphane sistemi hizmete sunulabilir,
- Orman okulları ve ekolojik çiftlikler ile iş birlikleri yapılarak çocukların erken yaşlarda uygulamalı olarak çevre eğitimi almaya başlamaları sağlanabilir.

Bu çalışma kendi payına çevre okuryazarlığı adına atılmış küçük bir adım olarak kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Angus, Ian (2021). *Antroposen'le Yüzleşmek. Fosil Kapitalizm ve Dünya Sisteminin Krizi*. Çev. Nuray Onuk. Marx21 Yayınları.
- Arda, Özlem, Çenbertaş, Kemal, Ozan (2020). Prens Mononoke Filminin Ekoeleştirilerek Olarak Değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi*. Konferans Bildirisi.
- Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Wheaton, M. (2023). Leveraging collective action and environmental literacy to address complex sustainability challenges. *Ambio*, 52(1), 30-44. <https://doi.org/10.1007/s13280-022-01764-6>
- Berkes F. ve Kışlalıolu M. (2010). *Çevre ve Ekoloji*. Remzi Kitabevi
- Buell, Lawrence (2001). *Writing for an Endangered World. Literature, Culture and Environment In the U.S and Beyond*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Christian, David (2020). *Başlangıç Hikayesi*. Her Şeyin Büyük Tarihi. Çev. Ezgi Başer. Doğan Egmont Yayıncılık.
- Crutzen, P. J. (2002). Geology of mankind. *Nature*, 415(6867), 23-23. <https://doi.org/10.1038/415023a>
- Crutzen, P. J. (2006). The Anthropocene: The Current Human-Dominated Geological Era. İçinde *Paths of discovery: 5-8 November, 2004*. Ex Aedibus Academicis in Civitate Vaticana.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2023). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Broşürü*. Dawson.
- Garrard, Greg (2016). Ekoeleştirilerek. *Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*. Çev. Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap.
- Glotfelty, Cheryl (1996). *Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis. The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology*. The University of Georgia Press.
- Gosh, Amitav (2022). *İklim Değişikliği ve Hiç Düşünülmeyenler Büyük Kaos*. Çev. İrem Uzunhasanoğlu. Timaş.
- Gökçen, N. (2018). Unutulmuş Bir Dili Canlandırmak: Sekoyana'nın Kapıları'nda Doğa Okuryazarlığı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 2485-2496.
- Gülşay, Hülya ve Öznacar Mehmet Duran (2010). *Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Çevre Eğitimi Etkinlikleri*. Pegem Akademi.
- Jonathan (2021). *Ekoköyler*. Çev. Deniz Dinçel. Sinek Sekiz Yayınevi.
- Leopold, Aldo (2020). *Bir Kum Yaresi Almanlığı*. Çev. Ufuk Özdağ. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Loubser, C. P., Swanepoel, C. H., & Chacko, C. P. C. (2001). Concept formulation for environmental literacy. *South African Journal of Education*, 21(4), 317-323. <https://doi.org/10.4314/saje.v21i4.24922>
- Louv, Richard (2017). *Doğadaki Son Çocuk. Çocuklarımızda Doğa Yoksunluğu ve Doğanın Sağaltıcı Gücü*. Çev. Ceyhan Temürcü. Tübitak Yayınları.
- M.E.B (2013). *M.E.B Okul Öncesi Eğitim Programı*.
- M.E.B (2018). *M.E.B Hayat Bilgisi Dersi 1,2 ve 3. Sınıflar Öğretim Programı*.
- M.E.B (2022). *M.E.B Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği Dersi Öğretim Programı 6.,7. ve 8. Sınıflar*.
- Mcbride, Brooke Baldauf (2011). *Essential Elements of Ecological Literacy and the Pathways to Achieve It: Perspectives of Ecologists*. Dissertation. Doctor of Philosophy in Forestry, Society and Conservation. The university of Montana.
- Mishra, Sandip Kumar (2016). Ecocriticism: A Study of Environmental Issues in Literature. *BRICS Journal of Educational Research*, 6(4), 168-170.
- Reeves, Hubert ve Lenoir, Frederic (2012). *Yeryüzünün Acısı*. Çev. Şule Demirkol. YKY.

- Rigby, Kate (2002). *Chapter 7: "Ecocriticism" from Julian Wofreys (ed.), Introducing Criticism at the Twenty-First Century*. Edinburg UP, 151-178.
- Rockcastle, V.N (1989). What our students should know and be able to do. *Nature Study*, 43, 8-9, 22.
- Roth, C.E (1992). *Environmental Literacy: Its Roots, Evolution and Directions in the 1990s*. The Ohio State University.
- Schumacher, E.F. (1989). *Küçük Güzeldir*. Çev. Osman Deniztekin. Cep Kitapları
- Schwartz, J. (2021). *Paul Crutzen, Nobel Laureate Who Fought Climate Change, Dies at 87*. New York Times.
- Shiva, Vandana (2021). *Petrol Değil Toprak*. Çev. Özge Olcay. Sinek Sekiz Yayınevi
- Slovic, Scott (2015). Ecocriticism 101: A Basic Introduction to Ecocriticism and Environmental Literature. *Pertanika J.Soc.Sci. & Hum.* 23, 1-14.
- Stamets, Paul (2005). *Mycelium Running*. Ten Speed Press.
- Taş, Şiirsel (2019). *Sekoyana'nın Kapıları. Bir Orman Öyküsü (4. Baskı)*. Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- Unesco, Unep (1978). *Intergovernmental Conference on Environmental Education*, Tbilisi, USSR, 14-26 October 1977.
- Unesco, Unep (1988). *International Strategy for Action in the Field of Environmental Education and Training for the 1990s*. Mockba 1987.
- Unesco. Unep himayesinde çevre eğitiminin gelişimi ve türkiye. (1999). *Hacettepe Üniversitesi - Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Zizek, Slavoj (2012). *Antroposen'e Hoşgeldiniz*. Çev.Mehmet Budak. Encore.

Borat Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi*

The Relationship between Comedy and Non-Identity in the Context of the Borat Movie

Umut Tayyibe EĞİTİMCİ¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
05.01.2023

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
05.05.2023

Kabul tarihi/Accepted:
26.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Eğitimci, U. T. (2023). Borat Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 49-65. <https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.003.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.003.x

ÖZ

'Komedi nedir?' sorusunun cevabı, filozofların Aristoteles'ten beri açıklamaya çalıştıkları ancak kolay bir formülle ifade edilememiş bir konudur. Farklı türleri olmasına karşın genel anlamda yapısı ve sonuyla tanımlanan komedi, gülme eylemine yöneliktir ve yaşamın gülünç taraflarını ele alması yönüyle tragedyanın zıddı bir duruş sergilemektedir. Tragedyanın kahramanla kurduğu özdeşleşme ilişkisinin tersine komedi figürünün ne dış dünya ne de özellikleriyle özdeşleşmemesi, gülmek için gerekli olan eleştirel mesafeyi sağlayabilmektedir. Mutlakla öznellik arasındaki özdeşlik ilişkisinin getirdiği eleştirel ve muhalif yapı, komedi sinemasında da popüler bir şekilde kullanılmıştır ve bu çalışmanın amacı da özdeşlik ilkesine dayanan komedinin sinemadaki temsilini incelemektir. Literatür araştırmasının yapıldığı çalışmada tesadüfi olmayan amaçlı örneklem tekniği kullanılarak belirlenmiş olan 2006 yılı yapımı "**BORAT: Şanlı Kazakistan Milletinin Çıkarlarını Arttırmak İçin Amerikan Kültürünün İncelenmesi**" adlı film **komedi ve özdeşlik** ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede sosyolojik analiz yöntemiyle film çözümlenirken filmin anlatı yapısı, kullanılan mizah söylemleri ve komik figürün hiçbir şeyle özdeş olmama hali ortaya konulmaktadır. Filmin bu şekilde incelenmesi yoluyla, özdeşliğe dayanan komedinin eleştirel zemini sağlayarak toplumu nasıl etkilediği ve tartışmacı düşünmeye teşvik ettiği gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Borat filmi, Komedi, Mizah, Özdeşlik, Özdeşlik, Sosyolojik Analiz

- ¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü Sinema Bölümü, utayyibe.egitimci@istanbulticaret.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7078-5339

* Bu makale yazarın "Komedi ve Özdeş(siz)lik" adını taşıyan Yüksek Lisans tezinden uyarlamadır.

ABSTRACT

The answer to the question 'What is comedy?' is a subject that philosophers have been thinking about since Aristotle but could not be explained with a simple formula. The comedy, which is defined by the general structure and ending of different genres, is aimed at the act of laughter and is the opposite of tragedy in that it deals with the humorous aspects of life. Contrary to the identification relationship that the tragedy establishes with the hero, the fact that the comedy figure does not identify with neither the outside world nor its features can provide the critical distance necessary for laughing. The critical and oppositional structure brought about by the relation of non-identity between the absolute and subjectivity has also been popularly used in comedy cinema, and the purpose of this study is to examine the representation of comedy based on the principle of non-identity in cinema. In the study in which the literature research was conducted, the 2006 movie "***BORAT: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan***", which was determined by using the non-random sampling technique, is discussed within the framework of the relationship between **comedy** and **non-identity**. In this framework, while the film is analyzed with the sociological analysis method, the narrative structure of the film, the humorous discourses used and the state of the comic figure not being identical with anything are revealed. By analyzing the film in this way, it is shown how comedy based on non-identity influences society by providing critical ground and encouraging argumentative thinking.

Keywords: Borat movie, Comedy, Humor, Identity, Non-identity, Sociological Analysis

Extended Abstract

After thousands of years of trying to understand comedy, there is still debate about what exactly is or why something is funny. Comedy, which philosophy still does not take very seriously, although it is very closely related to reasoning, deserves at least as much attention as tragedy. Although there are different types, comedy, which is about the act of laughing with its general structure and ending, is the opposite of tragedy in that it deals with the ridiculous aspects of life. Contrary to the identification relationship that the tragedy establishes with the hero, the fact that the comedy figure does not identify with neither the outside world nor its features can provide the critical distance necessary for laughing. In comedy, the wise man is in the position of the fool, and the funny figure is the philosopher, often without even realizing it. Only the comic figure can violate social differences and lead the action to justice and equality by being critical and oppositional. In this context, comedy, which we can describe as anarchic and often ironic, exhibits a structure that is based on deep thinking and requires reason.

The critical and oppositional structure brought about by the relation of non-identity between the absolute and subjectivity has also been popularly used in comedy cinema, and the purpose of this study is to examine the representation of comedy based on the principle of non-identity in cinema. Unfortunately, comedy, which has remained far from being considered respectable from the Ancient Greek period to the present day, is often not valued as it deserves in today's cinema. Contrary to dramas and tragedies, which the culture easily respects by attributing greatness, comedies have not found a place in the film criticism corners of serious publications and have rarely been nominated in major award competitions of the cinema industry. Despite this, we can say that comedy has always been one of the richest veins of world cinema culture.

In this study in which the literature research was conducted, the 2006 movie “**BORAT: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan**”, which was determined by using the non-random sampling technique, is discussed within the framework of the relationship between **comedy** and **non-identity**. The fact that the leading comic character in the movie Borat does not identify with the distance he puts between himself and the situations offers the audience the opportunity to have fun and laugh, away from the anxiety of the situation. The film presents the differences between individuals and communities, the consumer lifestyle and the feeling of alienation and otherness related with non-identity. In this framework, while the film is analyzed with the sociological analysis method, the narrative structure of the film, the humorous discourses used and the state of the comic figure not being identical with anything are revealed.

Giriş

İnsana özgü en belirgin özelliklerden biri kabul edilen ‘gülme’nin kaynağı olan komik ya da komedinin ne olduğu sorusu filozofların Aristoteles’ten beri dile getirdikleri ancak kolay bir formülle açıklanamamış olan bir konudur. Akıl yürütmeye çok yakından ilişkili olmasına karşın felsefenin ne yazık ki hala çok ciddiye almadığı komedi, en az tragedya kadar önemsenmeyi hak etmektedir. Ölümü ve insanın sonluluğunu işaret eden tragedyadan farklı olarak komedi, hayata ve yaşamın yenilenmesine yöneliktir. Genellikle şakalar, kelime oyunları, kahkaha gibi unsurları kullanan komedi eğlencelidir ama bir o kadar da ciddi bir konudur. Komede, çoğu zaman farkında bile olmadan akıllı olan *aptal*, komik figür *filozof/düşünür* konumundadır. Yalnızca komik figür toplumsal farklılıkları ihlal edebilir, sorgulayıcı ve muhalif olma yönüyle eylemi adalet ve eşitliğe yöneltebilir. Bu bağlamda anarşik ve çoğu zaman ironik olarak nitelendirilebileceğimiz komedi, derinlikli düşünmeye dayanan ve akıl gerektiren bir yapı sergilemektedir.

Antik Yunan döneminden günümüze ‘onurlu’ nitelendirmeden uzak kalmış olan komedi, çoğu zaman Amerikan sinemasında dahi bu ‘üvey evlat’ özelliğiyle değerlendirilmektedir. Kültürün asil amaçlara atfettiği saygıyı rahatlıkla gösterdiği dram ve trajedilerin tersine komediler, ciddi bir gazetenin film eleştirisi köşesinde yer bulamadıkları gibi dünya sinemasının en popüler ödül yarışması olan Akademi Ödülleri’ne dahi nadiren aday gösterilmişlerdir. Buna rağmen komedinin her zaman Amerikan sinema kültürünün en zengin damarlarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Charlie Chaplin’in bir süreliğine dünyanın en tanınmış yüzü olduğu sessiz çağdan başlayarak, Amerikan filmlerinin en başarılı olduğu türlerden biri komedir (Austerlitz, 2010, s. 13). Aristo, tragedyaya adanmış *Poetika* adlı koca bir kitap yazmasına rağmen komedyaya çok az oranda yer vermiştir. Ondan yirmi beş yüz yıl sonraysa, tahlil niteliğindeki komik filmleriyle ünlenen Amerikalı komedyen Woody Allen, komedi yazarlarının daima çocuk masasına oturmak zorunda kaldıklarından şikâyet etmiştir. Bu bağlamda, Aristo’nun ortalama bir insandan “daha kötü” veya “daha aşağı” olan insanlara odaklandığını söylediği, gülünç ve acısız şekilde nitelendirdiği komedi için o zamandan bu yana çok büyük değişimler olmamıştır ve komedi hala hakettiği saygınlık için mücadelesini devam ettirmektedir (Kaplan, 2013, s. 30).

Sinemanın ortaya çıkış koşulları ve kullanım amaçları dikkate alındığında gelir getiren bir eğlence sektörü işi olması kadar sosyal, siyasal ve ideolojik işlevleri de bulunmaktadır. Gerektiğinde bir propaganda aracına dönüşebilen sinema ortaya çıktığı hemen her toplumda ideolojik amaçlar için kullanılmıştır. Sinemada işlenen konuların belirlenmesinde toplumsal değişim ve dönüşümün payı yüksektir (Akerson, 1966, s. 35). Bu bağlamda sinema ve sosyoloji arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve

film, toplumu anlamada bir araç olabilmektedir. Gerçekliğe yönelik olguları yansıtan sinema, toplumsal olayları farklı senaryolarla canlandırarak insanların zihinlerinde bir anlamlandırma işlevi görmektedir. Bunun yanında gerçekliğin ötesinde olması muhtemel olaylara da değinmektedir. Sinemada çoğu zaman bireylerin veya kitlelerin sorunlara karşı direnişi ideolojik reflekslerle yansıtılmaktadır (Diken & Laustsen, 2016, ss. 19-21).

Sinemanın melez bir türü olarak sahte-belgesel komedi ise gerçeği alaycı bir üslup ile gerçekmiş gibi yorumlarken toplumsal bir işleve sahiptir. Komedinin toplumdaki çarpıklıklarla eğlenerek gerçeklik oluşturma özelliğini belgesel anlatım tekniğiyle birleştirerek kullanan sahte-belgesel komedi türü, Amerika'dan başlayarak günümüzde pek çok ülkeye yayılmıştır. Kısaca "Borat" olarak bilinen ve orjinal adıyla *BORAT: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan/BORAT: Şanlı Kazakistan Milletinin Çıkarlarını Arttırmak İçin Amerikan Kültürünün İncelenmesi* filmi de sahte-belgesel komedi türünde bir filmidir. Film Kazakistan'ın ülke olarak dünya çapındaki tanınırlığını sağlamış olsa da Kazakların olumsuz tepkisiyle karşılaşmıştır. Sacha Baron Cohen'in senaristliğini ve yapımcılığını üstlendiği ve aynı zamanda başrolünde oynadığı film çok ünlenince, filmin kahramanı olan karakterin adı "Borat" da Amerika'dan Asya'ya her kıtada bilinir olmuştur.

Genel anlamda komedi trajedinin aksine sadece iyi sonla bitmekle kalmaz, aynı zamanda seyirciyi daima belli bir mesafede ve aksiyondan uzak tutar. Seyirci böylece düşünceli ama içgüdüsel olmayan bir şekilde tepki vermektedir ve kişisel olarak etkilenmediğinden acıma ve dehşet gibi duyguları uyanmamaktadır (Gold, 2013, s. 19). Komik karakter trajik karakterden farklı olarak çatışma durumunda ızdırap çekse de bu durum uzun sürmemekte ve uzlaşmayla sona ermektedir. İçinde bulunduğu çelişkilerin arasında dahi rahat yaşamaya devam eden komik karakter çatışma karşısında da acı çekerek kendini tasdik etme yerine zekasını kullanarak geliştirdiği yöntemlerle tepki göstermeyi tercih etmektedir. Bu doğrultuda seyircinin kader karşısında empati kurmasının önüne geçerek ölç alma, kendine acıma, üzüme gibi duyguları yüklenmesine izin vermemektedir. "Zira komik karakteri, trajik karakterden ayıran en temel özellik, kendisi ile seyirci arasında duygusal özdeşlik kurulmamasıdır. Bu durum aynı zamanda, duygulardan büyük ölçüde yoksun olması gereken komedinin tragediyadan farkına da işaret eder" (Şentürk, 2021, s. 42).

Tıpkı tragedya gibi komedide öznellik ve mutlak bütünlük arasında bir özdeşlik ilişkisi bulunmaktadır. Burada dikkat çekici olan bu özdeşliğin komedide çok daha fazla olmasıdır. Komik karakter uyumsuzluklarla dolu dünyası içinde en başından özdeş olmama halini kabul etmenin rahatlığındadır. Bu rahatlık gülmenin de yolunu açmaktadır. Komik karakterin kendisiyle durumlar arasına koyduğu mesafeyle özdeşleşmemesi, seyirciyi, durum kaygısından uzak, eğlenme ve gülme imkânı sunmaktadır. *Borat* filmi de komedinin bu imkânlarını kullanmasının yanı sıra izleyiciye, bireyler ve topluluklar arasındaki farkları, tüketici yaşam tarzını ve özdeşliğe bağlı olarak yabancılaşma ve ötekilik duygusunu sunmaktadır. Cohen'in filmi, ırkçılık, cinsiyetçilik, batıl inanç ve yoksulluk gibi bir dizi ciddi sorunu komedi diliyle ele alması yönüyle dikkat çekicidir ancak bu kavramların ele alınışıyla hedeflenen etkinin tarafsızlığı ve faydası tartışmalı olduğu gibi, konuların ele alınış biçimleri yüzeysel, kaba ve hatalı olması yönüyle eleştirilere de maruz kalmaktadır. Dünya çapında tartışmalara neden olmasıyla merak uyandıran filmdeki komedi ve özdeşlik ilişkisi bu çalışma çerçevesinde incelenmektedir.

1. Filmin Künyesi ve Özeti

1.1. Filmin Künyesi

Tür: Komedi / Sahte-Belgesel

Yıl: 2006

Süre: 84 dk.

Dil: İngilizce

Yönetmen: Larry Charles

Yapımcılar: Sacha Baron Cohen, Jay Roach

Senaryo: Sacha Baron Cohen, Anthony Hines, Peter Baynham, Dan Mazer

Öykü: Sacha Baron Cohen, Peter Baynham, Anthony Hines, Todd Phillips

Oyuncular: Sacha Baron Cohen, Ken Davitian, Luenell, Pamela Anderson

Görüntü Yönetmeni: Anthony Hardwick, Luke Geissbühler

Kurgu: Peter Teschner, James Thomas, Craig Alpert

Müzik: Erran Baron Cohen

Yapım Şirketleri: Four by Two Films, Everyman Pictures, Dune Entertainment, Major Studio Partners, One America Productions, Ingenious Media, Talkback, Channel 4

Yapım Ülkeleri: Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri

Bütçe: 18 milyon \$

Gişe: 262.6 milyon \$

Ödüller: Müzikal veya Komedi Filminde En İyi Erkek Oyuncu dalında Altın Küre Ödülü, San Francisco Film Eleştirmenleri Birliği, Utah Film Eleştirmenleri Derneği, Toronto Film Eleştirmenleri Derneği, Los Angeles Film Eleştirmenleri Derneği ve Çevrimiçi Film Eleştirmenleri Derneği'nden eşdeğer ödüller.

1.2. Filmin Özeti

2006 yılı yapımı *BORAT: Şanlı Kazakistan Milletinin Çıkarlarını Arttırmak İçin Amerikan Kültürünün İncelenmesi* filminde, Kazakistan'lı saf ama aynı zamanda ırkçı, homofobik ve aşırı Yahudi karşıtı bir spiker olan Borat Sagdiyev'in, memleketi Kazakistan'ı bırakıp Amerika'ya gitmesi ve orada Amerikan halkının yaşamına dair bir belgesel çekmeye çalışması anlatılmaktadır. Sahte-belgeselin yarattığı gerçeklik kurgusu evreniyle komediyi birleştiren filmin başrol karakteri Borat'ı canlandıran kişi, gerçekte dindar bir Ortodoks Yahudi olarak bilinen İngiliz komedyen Sasha Baron Cohen'dır. Röportaj yapılan ve adını bile duymadıkları bir ülkeden gelmiş bir yabancıyla konuştuğunu zanneden Amerikalılar, Kazakistan televizyonu için çekilen bir belgesel filme katkıda bulduklarını düşünmektedirler.

Borat Sagdiyev adlı Kazak gazeteci karakteri aslında, Sacha Baron Cohen'in HBO televizyon dizisi *Da Ali G Show* için yarattığı ve oynadığı tartışmalı bir kurgusal karakterdir. Borat karakteri, Amerikan hayat tarzlarını öğrenmek için can atmaktadır ve film boyunca görüştüğü kişilerle kurduğu

etkileşimlerde ırkçı, Yahudi karşıtı ve cinsiyetçi görüşlerini ortaya koymaktadır. Onun bu, Batı dünyasında sevilen “ne de olsa yabancı nahifliği” klişesi, ironik bir şekilde insanların ona tahammül etmesini sağlamaktadır. Cohen mizahıyla, insanların yabancı bir karakterin kaba ve başka türlü kabul edilemez davranışlarına karşı tepkilerini yakalamak ve göstermek amacıyla olduğunu iddia etmektedir. Borat ve yarattığı durumlar, röportaj yapılanların, en iyi ve en kötü ihtimallerle, önyargı ve ırkçılığa ilişkin bariz kanıtlara kayıtsız kalmalarını göstermeyi amaçlamaktadır (Carpenter, 2017, s. 15). Cohen’in film boyunca Kazakça konuştuğunu zanneden Amerikalılar onun aslında Rus aksanıyla İbranice konuştuğunun farkına varamamaktadırlar. Amerika'nın büyük çoğunluğunun, dünyanın geri kalanı hakkında pek bir şey bilmemesinden hareket eden komik karakter, yabancı olmasının avantajını kullanarak türlü iğrençlikler sergileyebilmekte ve bu saygısız davranışları film boyunca “*Adamın kendi kültürü*” şeklinde duyarsızlığa varacak bir tepkiyle karşılaşılabilmektedir. Röportaj yapılan kişilerin, belgeselin Amerika'da gösterilmeyeceğini düşündüklerinden dolayı rahatlıkla ırkçı ve cinsiyetçi gözlemlerde bulunabilmeleri de dikkat çekicidir.

Borat için Amerika yeni bir yerdir ve Amerikan tavrı/anlayışı ya da geleneği hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Bundan dolayı farkında olmadan yol boyunca Amerikalılara hem onları çileden çıkararak hem de korkunç insanlara benzeten şeyleri rahatlıkla yapar. Cohen, Borat rolündeki oyunculuk stiliyle Andy Kaufman ile karşılaştırılmıştır. Performansı ve filmin sahte-belgesel çekim teknikleriyle gerçekleştirilmiş olması, “çılginca gerçeküstü” ile “tamamen gerçek” arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. Çekimler sırasında Cohen'in tıpkı Andy Kaufman gibi kendini projeye son derece adanmış, uyandığı ve yattığı zaman arasında karakterden hiç çıkmadığı belirtilmektedir. Film boyunca kullandığı bıyığı gerçektir, daha “yabancı/öteki” kokabilmek için elbisesini yıkatmamıştır ve tüm röportajları Borat karakteri olarak yapmıştır. Film, aşırı saçmalığa, iyi kullanılmış gerçekçiliğe/gerçekmişgibiliğe dayanmaktadır. Borat'ın görüntüsü grenli, ucuza çekilmiş görüntülerden oluşmaktadır ve bu Borat'ın gerçekten böyle az gelişmiş bir ülkeden geldiği gerçeğini yansıtmak amacıyla kasıtlı yapılmıştır (Mousseau-Douglas, 2008, ss. 37-38).

Filmle ilgili olarak öncelikle tepkiler Kazakistan'dan gelmiş ve ülke halkının imajı üzerindeki etkisine dair eleştiriler yapılmıştır. Filmin, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) özellikle 11 Eylül sonrası dönemde yükselen 'ötekilik' fikrini güçlendirmenin yanı sıra ırkçı, cinsiyetçi ve anti-Semitik içeriğin kabul edilebilir olmasına izin verdiği söylenmiştir. Öte yandan filmde Kazakistan köylüleri olarak gösterilen ama aslında Romanya köyünün yoksul sakinleriyle ilgili sahnelerin de etik mi değil mi tartışmaları olmuştur. Cohen'in niyeti ne olursa olsun, Borat karakterinin uluslararası bir sansasyon haline gelen gerçek toplumsal etkisi sorgulanmalıdır (Carpenter, 2017, ss. 15-16).

2. Bir Yöntem Olarak Sosyolojik Eleştiri

Sinemanın sosyolojiyle ilişkisi çerçevesinde komedi türündeki *Borat* filmi sosyal bağlamda değerlendirmek ve “özdeşsizlik” kavramına dair tespitleri sunabilmek amacıyla bir yöntem olarak sosyolojik eleştiri seçilmiştir. Filmlerin toplumsal bir sanat ve kültür ürünü olarak eleştirildiği “Toplumbilimsel yaklaşım” ya da “sosyolojik eleştiri” yöntemi uygulandığı film hakkında herhangi bir değer yargısında bulunmak yerine filmin temsil ettiği koşullar ve durumun incelenmesine odaklanmaktadır. “*Toplumbilimsel yaklaşım filmin, sinemacının ya da bireysel seyircinin psikolojisini saptar; filmin bir kurum olarak toplumu nasıl yansıttığını ve etkilediğini tanımlar; filmin yapımını ve seyircinin ürünle ilişkisini irdeler*” (Biryıldız, 2002, s. 53). Sosyolojik film eleştirmeni tıpkı bir sosyolog gibi değerlendirdiği filmleri, toplumun değerlerini, kurallarını, ideallerini ve hayata bakış açılarını yansıtmaya yönüyle incelemektedir.

“Sinema konusunda araştırma yapan toplumbilimciler farklı sonuçlara da ulaşırsalar, çıkış noktaları çoğu kez aynı olmuştur. Bu çıkış noktası, sinemanın, toplumun yaşam tarzının ve kültürünün biçimlenmesinde etkili bir araç olduğudur. Sinema toplumlarda var olan 'materyal kültür'e büyük katkılar sağlar. Güçlü görsel etkisi nedeniyle de, modern kültürün görsel yanına olan katkısı yadsınamaz” (Kalkan, 1988, s. 4).

Tıpkı psikoloji gibi sosyoloji de bir iletişim aracı olarak sinemanın etkileriyle yakından ilgilidir. “Sinemaya sosyolojik açıdan yaklaşan bilimsel nitelikli ilk kaynak olarak Hugo Munsterberg'in 1916 yılında yazdığı *The Photoplay: A Psychological Study* (Fotooyun: Psikolojik Bir İnceleme) adlı çalışması bulunmaktadır” (Özden, 2020, s. 155). Alman-Amerikalı bir psikolog olan Hugo Münsterberg (1863-1916) neden sinemaya gidildiğine dair yazdığı bir incelemenin sonunda şöyle demektedir: “Nasıl heykelin resmin, şarkı sözlerinin müziğin yerini alamayacağı gibi, filmlerin sunumları da asla tiyatronunkilerin yerini almayacak, ama bize diğer sanatların hiçbirinin getiremeyeceği sanatsal bir arzunun nitelikli tatminini getirecekler. Bu gerçekten geleceğin sanatıdır” (Aktaran: Langdale, 2002, s. 182).

Sosyolojik film eleştirisi, toplumdaki insan ilişkilerini farklı yönlerden incelerken sinemaya bir kültürel ürün gözüyle bakmaktadır. Bu bağlamda tarihsel yaklaşım kadar siyasetin incelikli bir ifadesi olan ideolojiyi de değerlendirmeye katmaktadır (Corrigan, 2018, ss. 136-138). Sosyolojik eleştiri yöntemini kullanan bir kişinin filmi izledikten sonra yanıt araması gereken soruları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Film ne zaman çekilmiştir?
- 2- Film nerede (hangi ülke, toplum, şehir vs.) yapılmıştır?
- 3- Filmin çekildiği zamanda çekildiği ülkede yaşanan toplumsal durumla ilgili herhangi bir ampirik çalışma/araştırma vs mevcut mudur?
- 4- Film içinde çıktığı topluma ilişkin neyi temsil etmektedir? Toplumsal bir mesajı var mıdır?
- 5- Film popüler olmuş mudur? Evetse, sebepleri (mitsel, toplumsal ya da psikolojik) nelerdir?
- 6- Toplum ya da toplumlar filmden nasıl etkilenmiştir?
- 7- Filme yönelik veya filmin etkilediği bir sonuç olarak ortaya çıkmış belgelenmiş toplumsal tepkiler var mıdır?
- 8- Gişe hasılatı/rejting gibi unsurların filmi izleme psikolojisine etki etmiş midir?
- 9- Filmin izlendiğini ekran/ortam/platform seyirciyi nasıl etkilemiştir?
- 10- Film seyircisi hakkında bize neler söyleyebilir?

Sosyolojik film eleştirisi, bir yandan toplumun yaşadığı kültür ile sinema arasındaki etkileşimi gözönüne sergilerken diğer yandan da seyircinin de içinde bulunduğu toplumsal yapıya mesafeye bakabilmesini ve böylece eleştirel bir değerlendirme yapabilmesine katkıda bulunmaktadır (Özden, 2020, s. 164). Söz konusu *Borat* filminin sosyolojik eleştirisi kapsamında, filmin Amerikan toplumunun değerlerini nasıl yansıttığı ve toplumsal cinsiyet rolleri, ırk, sınıf, güç dinamikleri ve batıl inançlar gibi sosyal meselelere ne şekilde yaklaştığı incelenmektedir. Ayrıca felsefi bir ilke olan özdeşlik kavramının *Borat* komedisindeki kullanımına dikkat çekme yoluyla birey-toplum ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, bireyin kavramlar üzerinden anlam ifade ederken ihtiyaç duyduğu özdeşlik düşüncesinin toplumu tek tip durumuna getirebilme ihtimaline karşı filozof

Adorno'nun ortaya koyduğu özdeşlik felsefesi, rasyonel düşüncenin temel ilkelerini sorgulamaya teşvik etmektedir (Silberbusch, 2018, ss. 2-7). Kullanılan sosyolojik eleştiri yöntemi, komedi türündeki filmin toplumun dikkatini çekmek ve sosyal normları şekillendirmek adına nasıl bir etki yaratabileceğine dair tespitlerde bulunulmasını sağlarken, özdeşlik felsefesinin komedinin yapısına uygunluğuna bağlı olarak, özdeş olmayan bireyin toplumsal değerlendirilmesinin yapılmasını teşvik etmektedir.

3. BORAT Filmi Bağlamında Komedi ve Özdeşlik İlişkisi

3.1. Komedi ve Özdeşlik İlişkisi

Komedinin ilk örneklerinin Antik Yunan'da Şarap Tanrısı olarak bilinen Dionysos için yapılan şenliklerde ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Aşırı coşkuyla kendinden geçmeye varan şenlik niteliğindeki bu ritüellerdeki maske kullanımı ve taklitler tiyatro oyunu sürecini de başlatırken trajedi ve komedinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ritüellerde öne çıkan fallus, müstehcen mizah ve sarhoşluk gibi unsurlar antik Yunan'daki komik performansın doğası hakkında birçok teorinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan M.Ö. 486'dan itibaren Atina'da kutlanan *Dionysia* festivalinde komedi yarışmalarının başlatılmasıyla birlikte komedyanın önemli bir edebi biçim olarak kurumsallaştığını söyleyebiliriz (Palmer, 1994, ss. 31-33). Yunanca bir kelime olan komedi Aristo'nun *Poetika*'sının dördüncü bölümünde (1987, s. 1448b4) ifade ettiği üzere, köy anlamındaki *kome* köküne dayanmaktadır ve bir *kome*'den diğerine dolaşan köylü gezginler *komen/komos* ile şarkı söylemek anlamındaki *ado* kelimelerinin birleşimidir. Megare sakinlerinin şehir dışındaki yerleşim bölgelerinde yaşayan ve aslında antik Makedonya bölgesinden gelen Hint-Avrupa kökenli göçebe kabile olan Dorlar'a *komen* dediklerini ifade eden Aristo, "*ilk komedi tarzındaki oyunlarının şiir formunda M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan Atinalı Chionides ile Magnes'den çok önce Epicharmos tarafından yazıldığını, ilk tragediyaların ise Dorlar tarafından sahnelenme ihtimaline işaret etmektedir*" (Şentürk, 2021, s. 20). Köylülerin *Dionysos* festivallerinde şehre indikdiklerinde, yanlış yapan yurttaşları alaya alan şarkılar söyleyerek şenlikli gösteriler yapmaları aynı zamanda, eleştirel bir toplumsal diyalog ortamında sınıflar arası rekabette küskünlük olmadan bir yüzleşme sağlanmasına da olanak tanımaktaydı (Nikulin, 2014, s. 3).

Kahkaha ve eğlenceyi tamamen farklı bir bağlamda ortaya çıkaran komedi yalnızca şakalardan çok daha karmaşık bir yapıya sahip olmasına karşın Antik Yunan'da bedensel ve nesneliliğin hakim olduğu bir zevkle sınırlı kalmıştır. Aristo'nun yazdığı ve tiyatro üzerine en iyi bilinen arkeolojik metin olan *Poetika*'nın dördüncü bölümünde ifade edildiği şekliyle; tragedya *dithyrambos* korosuyla, komedyaya ise Dionysos ritüellerinin törensel şarkıları ve fallus kültürünün ürünü olan *phallika* ile özdeşleştirilmiştir (Aristoteles, 2013, ss. 21-22). Tragedyanın daha iyi insanları, komedyanınsa daha kötüleri taklit ettiğine dikkat çeken Aristo aynı eserin beşinci bölümünde komediyi küçümsemiştir:

"Komedyaya, daha önce de söylediğimiz gibi, aşağı karakterli insanların taklididir. Ne var ki kötülüğün tümünden değil, yalnızca gülünç olanından söz eder; bu da çirkinliğin yalnızca bir bölümüdür. Çünkü gülünç olmak kusurdur, çirkinliktir, ama ne acı ne de zarar getirir insana. Komedyaya maskesi bunu çok iyi simgeler: Çirkin ve biçimsizdir, ama herhangi bir acı belirtisi yoktur bu yüzde." (Aristoteles, 2013, s. 23).

Komedi genellikle parodiyi dramatik bir araç olarak kullanırken neyin parodisinin yaptığının bilincinde olan bir yansıtıcı gibidir. Komedinin bu yansıtıcı özelliği, komedinin parodisi yapılan şeyin özelliklerinin farkında olması gerektiği anlamına gelmektedir. Komedi bu farkındalığı kendi görev ve özelliklerine göre taklit etmekte ve yeniden üretmektedir. Macar filozof Ágnes Heller'in (1929-2019) dediği gibi, komedi her zaman "*düşünce, anlayış ve zekanın aracılığıyla sağlanır*" (Heller, 200, s. 11).

Sosyolojik olduğu kadar psikolojik de değişim yaratan komedi ve mizah, bilinçsiz kaygıların, kahkahayla bünyeden atılmasına izin verebilmektedir. Sigmund Freud'un (1856-1939) bastırılmış duyguların boşalması durumuna indirgelediği gülme eylemi ve mizah anlayışı tartışmalıdır. Ancak, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten/Espriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri* (1905) adlı eserinde eğlencenin veya kahkahanın bir tür rahatlama ileri geldiğini öne süren "Freud'a göre gülme esnasında boşalan psişik enerjiler, daha önceki bastırılmış ve engellenmiş ya da tasarruf edilmiş hazlardan kaynaklanır. Bu bağlamda Freud, gülmenin de daha önce belirli psişik süreçlerin istila edilmesinde kullanılmış ve artık kullanılmayan enerjilerin, serbestçe boşalmasıyla oluştuğunu düşünür" (Şentürk, 2021, s. 96). Öte yandan Herbert Spencer (1820-1903), "On the Physiology of Laughter/Gülmenin Fizyolojisi Üzerine" (1860) adlı makalesinde; "Sinir enerjisi her zaman kas hareketine yol açma eğilimindedir ve belirli bir yoğunluğa yükseldiğinde, her zaman onu yaratır" diyerek duyguların vücudumuzda sinir enerjisi biçimini aldığını ifade etmektedir (Morreall, 2009, s. 16).

Gülmeye neden olan şeyin bir başkasına karşı üstün hissetmek olduğunu ifade eden üstünlük kuramı ilk olarak Platon ve Aristoteles ve daha sonra kuramın bugüne kadarki en ünlü temsilcisi olan on yedinci yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes (1588-1679) tarafından dile getirilmiştir. İnsan ırkının birbirleriyle sürekli mücadele halinde olan bireyler topluluğu olduğunu ifade eden Hobbes, ilk olarak 1651 yılında yayınlanan *Leviathan* adlı eserinde; "... ilk sıraya, bütün insanlarda varolan ve ancak ölümle sona eren sürekli ve durmak bilmez bir kudret, daha fazla kudret arzusu eğilimini koyuyorum" diye yazmıştır (Hobbes, 1992, s. 76). Hobbes, "ani sevinç" olarak nitelendirdiği gülmeye ilgili "... ya kişinin kendini mutlu eden anlık bir hareketi nedeniyle, ya da başka birinde yanlış bir şey görmesi nedeniyle ortaya çıkar; ki, bu ikinci durumda, kişi o yanlış şeyin kendisinde bulunmadığına sevinip memnun olur" diyerek kişinin kendini başkalarıyla kıyaslamasından doğan üstünlük duygusuna işaret etmektedir (Hobbes, 1992, ss. 51-52). Hobbes gibi bir siyaset felsefecisinin gülme hakkında yorum yapması, mizah ve güç arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. Hobbes'un ifadelerinde üstünlük meselesinin yanı sıra "ani bir sevinç" nitelendirmesiyle zaman faktörüne dair bir değerlendirme söz konusudur. Hobbes'tan yaklaşık üç yüzyıl sonra gelen Bergson, üstünlüğe bağlı gülme konusuna sosyolojik açıdan yaklaşarak komedinin toplumsallığına değinmiştir: "Ne kadar içten olduğunu zannetsek de gülme, gerçek veya hayalî, gülen diğer kişilerle yapılmış bir ittifakın, hatta neredeyse bir suç ortaklığının art düşüncesini barındırır" (Bergson, 2014, s. 7). Gülme Bergson'un iddia ettiği gibi bir düzeltici unursa, dini deneyimin fenomenolojisi bağlamında, kader kavramının gerektirdiği insan failliğinin eşzamanlı reddini eleştirir veya düzeltir (Alznauer, 2021, s. 150). Üstünlük bilinci komedide tıpkı trajedide olduğu gibi bir kibir sergilese de ulaştığı sonuçlar açısından farklılık göstermektedir. Üstünlük bilincini muhafaza eden komik figürün çelişkili durumlarla karşılaşması onun kendi içinde herhangi bir çelişkiye yol açmamaktadır. Muhafiz yapısını sürdüren komik figür üstünlük duygusundan hareketle bütün çelişkileri umursamadan aşabilmektedir. Üstünlük bilincinin temelinde yatan özdeşlik, komik figürün kendini hiçbir şeyle özdeş olarak görmemesine bağlı olarak her duruma mesafeli yaklaşabilmesini sağlamanın yanı sıra izleyicinin de aynı mesafeyle filmi değerlendirebilmesine katkıda bulunmaktadır.

Borat filmi özelinde komik figürün özdeşlik üzerinden kurduğu mizah yapısı, seyirci topluluğuyla arasında ironik mesafeye katkıda bulunmakta ve gülmeyi sağlamaktadır. Özdeşlik kavramı karşıtlıklar üzerinden ortaya çıkmaktadır ve bir şeyin başka bir şeyle özdeş olmama halidir. Özdeşlik ilkesinin temel açıklamasına göre "her nesne kendisine özdeştir" ancak, klasik mantık özdeşliğe sahip iki şeyin arasında farklılık olduğu fikrine dayanmaktadır ve bu iki şeyin niteliği aynı olsa dahi "mekan ve zaman" unsurları üzerinden birbirlerinden farklılaşabilirler (Tarımcıoğlu, 2019, ss. 252-253). Öte yandan diyalektik akıl yürütmenin özünde varolan özdeş olmama ya da bir diğer ifadeyle özdeşlik hali, zıtlık olarak karşımıza çıkabildiği gibi, çelişki ya da uyumsuzluk gibi farklı şekillerde de tezahür

edebilmektedir. Bu durum sadece bir şeyin kendisi dışındaki bir şeyle özdeş olmamasıyla sınırlı değildir ve kendi içindeki çelişki, zıtlık ya da paradokslarıyla bir benlik olmasından kaynaklı kendi benliğiyle özdeş olmamasını kapsamaktadır.

Komedideki gülünç olay örgüsü ile diyalektik argüman arasında yapısal benzerlik dikkat çekicidir. Diyalektik argümanın güncel bir sorunu çözmesiyle komedinin güncel bir çatışmayı çözmesi benzerdir ve her ikisinde de bir şeyin doğruluğunu ispatın yanı sıra neden doğru olduğunun da belirlenmesi gerekmektedir. Komediye, başlangıçta çözümsüz görünen çatışma, diyalektik bir hareketle, bir diğer ifadeyle her adımın muhakeme edilip bir sonraki adıma geçilmesi ve çelişkilerin aşılması sonuca ilerlenmesi şeklinde çözüme erdirilmektedir (Nikulin, 2014, ss. 50-51). Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in (1770-1831) ortaya koyduğu diyalektik kuramın özünde yatan özdeşlik kavramı üzerinden bir muhalefet geliştiren Frankfurt Okulu'nun önemli teorisyenlerinden Adorno, 1966 yılında yayınlanan *Negative Dialektik/Negatif Diyalektik* adlı çalışmasıyla özdeşlik teorisini tam anlamıyla sorgulamıştır. Eleştirel Teori'nin temsilcilerinden Adorno'nun çalışmalarında yer verdiği ve özdeşizliği ifade eden "*Nichtidentität*" kavramı, özdeşleşmenin doğal sonucu gerçekleşen özdeş olmama halidir. Adorno bunu *Negatif Diyalektik*'te şöyle açıklamaktadır: "*Özdeşsizlik düşüncesi bir şeyin ne olduğunu ifade etmeyi, özdeşlik düşüncesi ise o şeyin neye kapsandığını, neyin örneği ve temsilcisi olduğunu, yani kendisinin ne olmadığını ifade etmeyi amaçlar*" (Adorno, 2019, s. 143). Adorno, özdeşlikle ilgili olarak öznenin nesne üzerindeki üstünlüğünü eleştirirken bireyin niteliklerini görmezden gelmesini ve üzerinde iktidar kurmasını dile getirmektedir. Özdeşliğin her zaman bütünlüğü arzuladığını ifade eden Adorno, bütünlük dışında kalan özdeş olmayanın toplumsal anlamda ortadan kaldırılması gerektiğine dayanan faşizm yanlısı düşünce sisteminin tehlikesine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Borat filmindeki özdeş olmayan komik figürün Amerikan toplumundan farklılığının yarattığı etki de bu sosyal eleştiri incelemesinin konusudur.

3.2. Borat Filmindeki Komedi ve Özdeşizlik

Filmdeki Borat, koyu renkli kabarık saçlar, karakterize bir bıyık ve Doğu Avrupalı'ya benzeyen ağır aksanlı bozuk İngilizcesi ile iyi niyetli, nahif ama aynı zamanda ırkçı, cinsiyetçi ve anti-Semitik bir kahramandır. Borat'ın açıklamaları o kadar saçmadır ki ciddi olduğuna inanmak zordur. Bu ifadelerden bazı örnekler; kız kardeşinin bir fahişe olması, Kazakistan'ın milli içkisinin at idrarından yapılması ve kadınların atlardan ve köpeklerden sonra önem sırasına göre kafeslerde tutulmalarıyla ilgili düşünceleridir. Aslında Cohen bu karakter aracılığıyla, İngiliz ve Amerikan kamuoyundaki mevcut yabancı/öteki klişeleriyle de dalga geçmektedir. Benzer şekilde, Peter Sellers da *Dr. Strangelove/ Dr. Garipaşk* (1964) filminde uyruğu belirsiz olan yabancı bir adamı canlandırmıştır. Ayrıca Charlie Chaplin de benzer bir fikri, Nazi Almanyası'nı açık bir şekilde ele alan *The Great Dictator/ Büyük Diktatör* (1940) filminde kullanmıştır.

Görsel 1: Borat Filminden Kazakistan Olarak Geçen Bir Sahne

Sasha Baron Cohen'ın yarattığı komik karaktere son derece sadık bir şekilde her türlü riski göze alarak kendini bir anlamda ateşe atma cesaretini göstermiş olması veya bir diğer ifadeyle, izleyici bakış açısına göre şuursuzluğa varacak şekilde tehlikeli durumlara atılabilmesi filmin başarısının başlıca nedenlerindedir. Cohen, Yahudi düşmanı kovboyların doldurduğu bir mekanın sahnesinde *In My Country There Is a Problem/Ülkemde Bir Sorun Var* adlı kendi yazdığı şarkısının *“Throw the jew down the well/Yahudiyi kuyuya atın ki ülkem özgür olsun”* nakaratını söylemiş bir Yahudi'dir. Bu bağlamda Cohen'ın özdeşlik ilkesine dayanan Yahudi mizahını başarıyla kullanımını dikkat çekicidir. William Novak, Yahudi mizahının ne olduğunu anlatırken sık sık kullanılan “ne olmadığını belirtme” yönteminden bahsetmiştir. Novak, benzer bir şekilde mizahın dayandığı Yahudi kültürüne istinaden, *“Yahudi ilahiyatçıları, Tanrı'yı tanımlarken ‘Tanrı'nın ne olduğu değil, ne olmadığını’ ifade etmenin daha kolay olduğunu söyler”* demektedir (Novak & Waldoks, 1990, s. 21). *“Komedyen Lenny Bruce bir keresinde Yahudi olmanın sadece bir din değil, ‘bir ruh hali, bir durum, dünyaya bir bakış açısı’ olduğunu söylemiştir”* (Finkelstein, 2010, s. 4). Tanrı dahil her şeyle dalga geçebilen Yahudi mizahının kökeninde yatan üstünlük bilincine bağlı komedi ve özdeşlik karakteristiğini sık sık kullanan Yahudi komedyenler ve komedi filmlerinin başarısı detaylı incelenmeyi hak etmektedir.

Cohen'ın film çekimi sırasında aldığı risklere bir diğer örnek olarak, Cohen'ın yazdığı ve diğer ülkeleri “küçük kızlar” nitelendirmesiyle aşağılayan sözde Kazak milli marşını, stadyumu dolduran milliyetçi Amerikalılar karşısında son derece rahat bir tavırla söylemesidir. Cohen'ın bu kendini adeta “aslanın ağzına yerleştirme” riskini tüm film boyunca gerçekleştirmesi, filmin sahte-belgesel türünün de bir özelliği olarak gerçeklik algısını hem izleyiciler açısından hem de kendi açısından arttırmıştır.

Borat'ın bir diğer başarısı, filmde karşılaşılan cahil ve toleranssız bir toplum tutumuna karşı geliştirdiği iğneleyici bakış açısidir. Sasha Baron Cohen'ın filmde canlandırdığı komik figür, Yahudi kimliğine sahip kişilerin gün batımından sonra hamam böceklerine dönüştüğü fikrine inanacak kadar Yahudi düşmanı bir karakterdir. Onun bu yolculukta karşılaştığı ve filmin sahte-belgesel özelliği dahilinde gerçek röportajlarıyla yer alan karakterlerin çoğu Borat'tan daha ırkçı söylemlerde bulunmaktadır. Bunların arasında, Yahudilerin dünyayı yönettiğine inanan genç delikanlılar ya da hayattaki görevinin eşcinselleri darağacına asmak olduğuna inanan yaşlı rodeocu gibi gerçek karakterler yer almaktadır. Film komedi türünün karakteristik özelliklerini kullanarak eleştirmeyi amaçladığı hoşgörüsüz davranışları ele almakta ve bu davranışları abartarak bir çeşit ayna görevi gören iğneleyici bir hiciv anlayışı sergilemektedir.

Kazakistan hükümeti filmin gösteriminin ardından tepki savunmasına geçerek New York Times ve International Herald Tribune gazetelerinde tam sayfa turizm ilanları yayınlamıştır. İlginç olarak başlangıçta, Cohen'e karşı yasal işlem yapmakla tehdit eden Kazaklar, ülke turizminin inanılmaz yükselişi ve dünyanın ilgisini çekmeleri üzerine zamanla değişen tepkilerini ifade etmeseler de olumlu yönde olduğu muhakkaktır. 2010 yılında Kazak basınında çıkan bazı haberlerde Borat karşıtı bir filmle intikam alınacağı konuşulurken söz konusu bir film çekilmemiştir. Ayrıca Borat'ın devamı olarak çekilen *Borat 2/Borat Subsequent Moviefilm* (2020) filminin ardından Kazakistan ülkenin turistik tanıtım reklamlarında bir Borat karakteri sloganı olan *“Very nice!”* (Çok güzel!) ifadesini kullanmasıyla dikkat çekmektedir (Stein, 2020, s. 5).

Kazakistan ülkesinin tarihine kısaca baktığımızda, 1990 yılının 25 Ekim gününde, Sovyetler Birliği içinde bir cumhuriyet olarak egemenliğini ilan etmiştir. 1991 yılının 16 Aralık tarihinde bağımsızlığının ilanından kısa bir süre sonra da Sovyetler Birliği dağılmıştır. Baskın partili sistemle yönetilen Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev, 19 Mart, 2019 tarihine kadar görevde kaldıktan sonra yerini bugünkü Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Kemeloğlu Tokayev'e bırakmıştır. *“Nazarbayev, ülkenin ilk yıllarında hem devlet başkanı, ekonomist, bir ulus inşacı ve en çok*

da dış işleri bakanı olarak hareket etmiştir” (Gürler, 2020, s. 154). Kazakistan, bölgedeki stratejik konumu ve doğal kaynaklarının zenginliği sebebiyle Rusya ve ABD gibi ülkelerin siyasi politikalarında önemli bir yere sahiptir. Sovyetler Birliği’nden kalma demokratik bir geleneğin olmayışı ve çok uluslu devlet yapısından kaynaklı resmi dil, bölücü hareket girişimleri vs gibi sebeplerle kapalı bir yapı sergilemekte ve bu bağlamda insan haklarının yeterince uygulanmaması gibi konular çerçevesinde uluslararası arenada eleştirilmektedir (Kesici, 2003, ss. 284-285). Ülkenin tarihine bağlı olarak Borat filmi öncesinde çok bilinir olmaması ve kapalı sosyal yapısı filme malzeme kullanımına sebebiyet vermiştir.

Cohen, ortalama bir Amerikalının, insanların yabancı ülkelerde nasıl yaşadığı ve davrandığı konusunda “en saçma şeylere” bile inanma istekliliğinden yararlandığını söylemektedir. Kazakistan, “ortalama bir Amerikalının coğrafya konusundaki titrek bilgisindeki birçok boşluktan” birini temsil ettiğinden, filmde Borat’ın ülke hakkında söylediği her şey tartışmasız onay görmektedir: “İroni şudur ki Cohen, komedinin temelini oluşturan ‘bilgisiz, çaresiz, iyimser yabancıyı’ canlandırırken, Borat’ın Amerikan olma girişimleri tam olarak dünyanın bizi nasıl gördüğünü belirler: gösterişli, şiddetli, sonradan görme zenginliği, Donald Trump ve 50 Cents ülkesi” (Mousseau-Douglas, 2008, ss. 39-40).

Borat filminin ortaya koyduğu sosyal yorum tartışmalı da olsa dikkat çekicidir. Film komedide neyin, ne dereceye kadar kabul edilebilir olduğunun limitlerini zorlayan bir yapıya sahiptir. Amerikalı bir kadının evinde tuvaleti kullanan Borat’ın elinde kendi dışkısının dolu olduğu bir torbayla gelip “Bununla ne yapacağım?” demesi gibi kimilerinin midesini bulandıracak sınırlarda gezinen bir mizah anlayışı söz konusudur. Diğer yandan Borat’ın röportaj yaptığı kişilerin sınırlarını zorladığı durumlara örnek olarak, bir grup feministle feminizmin ne olduğunu öğrenmeye çalıştığı sahnedir. Kadınlar feminist teoriyi açıklarken “kadınların ekonomik, sosyal ve politik anlamda erkeklerle eşit olması” ifadelerini kullanmaları sırasında Borat’ın gülmesi ve ardından ülkesinin bilimadamı tarafından kanıtlandığı üzere kadınların küçük beyinli oluşunu dile getirmesiyle gerilen ortamda söyleşi kısa sürede kesilmek zorunda kalmıştır.

Görsel 2: Borat Filminden ABD’de Bir Sahne

Popüler kültürün insanların jeopolitik dünyayı kabul etme tavırlarını nasıl saptırdığına dair argümanlar son yıllarda hız kazanmıştır. Bu bağlamda toplumsal kültürün şekillenmesinde mizah önemli bir rol oynamaktadır. Hatta mizahın politik doğası üzerine, mizahı masum bir kültürel pratik niteliğinde ve ciddiyetin panzehiri olarak dikkate alınmasının ne kadar kusurlu bir bakış açısı olduğuna ve hatta “masum kahkaha” diye bir şeyin var olmadığına dair vurgulamalar yapılmıştır. Bu çerçevede, ‘mizahın ciddi bir iş olduğunu’ iddia eden görüşler, mizahta kullanılan aşağılayıcı, ikincilleştirici, ırkçı ve kadın düşmanı söylemleri eleştirmektedir. Medyada ve gündelik şakalarda kullanılan mizahta etnik stereotiplerin nasıl yeniden üretildiğinin yanı sıra daha geniş bir sosyal ötekileştirme kurumunun aynı anda nasıl sürdürüldüğüne dair görüşler söz konusudur. Bu iddiaların sahipleri mizahın insanların sosyal duruşunu zedeleyebileceği gibi, ciddi siyasi çıkarımlara ve yankılara da sebep olabileceğini dile

getirmektedirler. İşte mizah üzerine son zamanlarda yapılan eleştirel tartışmalar onun ciddiyetini vurgulamaktadır ve özellikle hoşgörünün sınırları hakkındaki sorgulamaları oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak Hz. Muhammed ile ilgili yapılan karikatür tartışması ve mizahın sınırlarının bakış açılarıyla nasıl bir uluslararası jeopolitik krize dönüştüğünün örneği gösterilebilir (Ridanpää, 2014, ss. 141-142). Mizahı yorumlama tarzları milletler arasında farklılaşmaktadır ve bu bağlamda evrensel kahkaha kodu ya da yaygın olarak paylaşılan mizah anlayışı diye bir şeyin olmadığını hatırlamak önemlidir. Kişinin neye güleceğinin seçimi belirli kültürel, sosyal ve politik bağlamlar ve durumlar içinde gerçekleşir ve nihayetinde politik olarak yapılan bir şakayı komik bulmak ya da bulmamak, kişinin jeopolitik durumu kadar kendi kişisel zevklerine de bağlıdır.

Filmin yayınlandığı zamana dönecek olursak, Kazakistan'ın haricinde Rusya da Borat'ı komik bulmamıştır. Ayrıca Ürdün, Kuveyt, Bahain, Umman ve Katar, çoğunluğu Müslüman nüfuslu ülkelerde filmin dağıtımını yasaklamıştır. Cohen'ın kendisi de bir Yahudi olmasına karşın, Tucson Arizona'daki bir kovboy barında çekilen sahnelerde Yahudileri aşağılayan sözlerden oluşan bir şarkıyı söylemiş olması sebebiyle Yahudilerin de tepkisiyle karşılaşmıştır. Bütün bu tepkilere rağmen ABD'de göstermiş olduğu gişe başarısıyla dikkat çeken filmin ilerleyen yıllardaki olumsuz bir başka etkisi de Kuveyt'te düzenlenen 10. Arap Atış Şampiyonası'nda birinci gelen Kazakistan milli takımı adına Borat filmindeki marşın çalınmış olmasıdır (YeşilGazete, 2022).

ABD ve İngiltere destekli bir yapım olan filmin, sosyal ve siyasi anlamda Amerikan halkına karşı sergilediği gizli dalga geçer tutumunun, ilginç bir şekilde gişe hasılatını olumlu yönde etkilemiş olması da ayrı bir sosyolojik araştırma ve tartışma konusudur. Amerika'da altmışlardan günümüze genel olarak kültür savaşları liberaller ile muhafazakarlar arasında gelişmiştir. *“Çoğu film ise siyasi açıdan belirsizdir, çelişkili siyasi motifleri barındırır veya apolitik olmaya gayret eder”* (Kellner, 2013, s. 11). Bu bağlamda filmin ırkçılık, cinsiyetçilik, batıl inanç, yoksulluk, toleranssızlık gibi hassas konuları ele alış ve sunduğu tablonun özellikle Amerikalı izleyici profiline toleransıyla buluşmuş olduğunu ifade eden gişe rakamları şaşırtıcı bir sonuç olarak düşünülebilir. Ayrıca bunun nedeni, izleyicilerin çelişkili veya belirsiz siyasi motiflere alışkın olmasından kaynaklı fazla sorgulayıcı olmaması ve komedinin merkezinde “yabancı” kültürden birinin absürd davranışlarına odaklanması da olabilir. Bu tam olarak anlaşılmayan durumun yanı sıra filmin uluslararası anlamda merak uyandırması da pazarlamasını olumlu yönde etkilemiş olabilir. Konuyla ilgili bir başka ilginç noktaysa Kazakistan'ın hukuksal anlamda tehditlerine karşı herhangi bir şey yapmaması ama buna karşın Cohen hakkında çok sayıda Amerikalının ve Romanya köylülerin açmış olduğu davalardır (Decider, 2022). Öte yandan Cohen'ın bugüne dek hiç bir davayı kaybetmemiş olması da çekimler sırasında röportaj yaptığı kişilere imzalattığı *“appearance release”* adını taşıyan ve görüntü iznine onay verildiğini gösteren belgeyi mahkemelere sunabilmesidir (Sanicki Lawyers, 2020).

Cohen, Borat karakterini, Amerika'daki ırkçılığı ve Yahudi düşmanlığını ortaya çıkarmak için bir araç olarak kullandığını savunmaktadır. Bununla birlikte, karakterinin yaratımında ve filme alınmasında kullandığı yöntemlerin kendilerinin de ayrımcı olması ironiktir. Borat izleyenleri farklı şekillerde olumsuz etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Bu karakter, stereotip olarak başka yerlerde de uyarlanabilir veya Kazak, Doğu Avrupalı ya da muhtemelen bir Müslüman gibi klişeleri teşvik eden gruplar tarafından kullanılabilir. Cohen ise tam tersi bu filmde kullandığı bu aracın yüzleşmeye etki edebileceği iyi niyetini taşıırken gelen eleştirilere, *“Auschwitz'e giden yol kayıtsızlıkla döşenmişti”* cevabını vermiştir. Ancak garip bir şekilde, Cohen, karakteri ün kazanmaya başladığından beri hem kendisinin hem de genel halkın Kazakistan'a yönelik tutumlarına kayıtsız görünmektedir. Ne yazık ki Borat filminin yapımıyla Cohen'ın uluslararası üne ve şöhrete ulaşmasının yolu da kayıtsızlıkla döşenmiştir (Carpenter, 2017, ss. 23-24). Bir diğer yandan Cohen'ın, Amerikan toplumuyla özdeş olmayan Borat karakterini, eleştiride bulunduğu insanların önyargılarını ifşa etmek amacıyla

kullanması, komedi türündeki bir film aracılığıyla siyasal etki yaratabilme gücü açısından önemlidir. Bu bağlamda komedi, eğlenceli olduğu kadar hayatla kurduğu ontolojik ilişkileri bakımından da derinlikli bir türdür. Borat komik karakteri kuralları daha en başından oyuna dönüştürmekte ve buna bağlı olarak onları ihlal etme hakkını kendinde görebilmektedir. Bu ihlaller bir gerçekliğin sadece kaderde belirlendiği gibi değil başka türlü de olabileceğini gösterirken farklı bakış açılarını, dolayısıyla eleştiri imkânını doğurmaktadır. Böylece Borat komik karakterinin de toplumsal sınırları ihlal etme hali, izleyenler açısından güçler eşitliği, hak gibi kavramların eleştirel değerlendirilmesi imkânını doğurmaktadır.

Sonuç

Sacha Baron Cohen'in dünya çapında ünlenen *BORAT: Şanlı Kazakistan Milletinin Çıkarlarını Arttırmak İçin Amerikan Kültürünün İncelenmesi* (2006) adlı sahte-belgesel komedi türündeki filmi toplumsal düzeyde eleştirilerle karşılaşmış ve siyasi düzlemde tepkilere maruz kalmıştır. Kazakistan hükümeti, Kazakistan kültürü ve halkının olumsuz imajı nedeniyle yasal işlem tehdidinde bulunurken birçok Müslüman ülkede film yasaklanmış ve Rus hükümeti sinemaları filmi göstermekten caydırmıştır. Benzer şekilde Orta Asyalı eleştirel araştırmacılar tarafından da gizli Oryantalizmin çağdaş bir örneği olarak algılanmıştır. Eleştiriler genellikle, modern küreselleşmeye rağmen Batı popüler kültürünün hala nasıl olmadığına yöneliktir. Doğu halklarının kendi adlarına konuşmalarına izin vermek yerine, Batı'nın Doğu'dan üstün olarak görüldüğü bir zihniyet oluşturması yönünde devam etmektedir (Ridanpää, 2014, s. 147-148). Bu tepkilere rağmen Sasha Baron Cohen, Borat'ın 2006 yılında yakaladığı gişe başarısının ardından 2020 yılında filmin devamı niteliğinde ikinci bir Borat filmi (*Borat Subsequent Moviefilm: Delivery of Prodigious Bribe to American Regime for Make Benefit Once Glorious Nation of Kazakhstan*) çekmiştir. İlginç olan bu kez Kazakistan'ın ülke turizmini artırmak amaçlı hazırlanan reklamlarında Borat'ın meşhur "Very nice!" (Çok güzel!) sloganını kullanmayı tercih etmesidir (Stein, 2020, s. 5).

Filmin sahte-belgesel türüyle ilgili olarak teknik anlamda da birtakım eleştiriler söz konusudur. Filmde Borat'ın tek başına kaldığı sahnelerde kameranın kimin tarafından kullanıldığı merak konusu olurken, ilk çıkış noktası olan sözde ülkesi Kazakistan'daki fakirlik içinde nasıl olup da son teknoloji ürünü kameraların bulunduğu gibi sorular sorulmuştur. Diğer yandan bu eleştiriler, filmin melez bir sinema türü olarak sahte-belgesel komediyi kullanmış olmasının anlaşılammış olmasından ve ayrıca bu türün yeterince bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu çerçevede Cohen, sahte-belgeselin filmin söylediği/gösterdiğiyle gerçekte varolan ya da kastedilen arasındaki çelişki hakkında düşünmeye yönlendirici özelliğini başarıyla kullanmıştır.

Bir diğer önemli nokta da filmin bazı kesimlerce, "Borat, tekrar tekrar kurguladığı ve izleyicinin daha sonra ne olabileceği veya olması gerektiği konusundaki beklentilerini yenerken izleyicilerin neye güldükleri ve neden güldükleri konusunda huzursuz hissetmelerini sağlıyor" şeklinde eleştirilmesi ve özellikle genç kuşak izleyicilerin yanlış yönlendirilebileceği düşünülmektedir (Low & Smith, 2017, ss. 37-38). Bu noktada "Borat'ı komik yapan nedir ve kime komik geliyor?" sorusu tartışmalıdır ancak genel bir çerçevede bakıldığında, mizahın ABD'deki tepkisi, Avrupa, Rusya ya da dünyanın başka yerlerine göre farklı olabilmektedir. Borat filmi ABD'deki izleyiciyi komedinin özdeşsizliğine bağlı mesafesinin rahatlığıyla aslında huzursuzluk kaynağı olacak bir yerden güldürülebilmektedir. Seyirci, eğlence endüstrisinin klişeleşmiş somurtkanlıktaki kültürüne komik bir yandan bakma fırsatını yakalarken Borat'ın siyasal doğruluk gibi egemen ideolojilere meydan okumasından etkilenebilmektedir.

Filmin sonunda Borat'ın komşusu mini de olsa yeni bir iPod alabildiğinde, "Herkes bunun kızlar için olduğunu bilir" diye açıklama yapan Borat'ı ve böylece rekabetin ve kapitalizmin Kazakistan'ın

köyünde de varolduğu görülmektedir. Bu yönüyle Amerikanlaştırılmış, tüketimci “Kazakistan” da artık “materyalist” konuma getirilmiştir. Borat filmin sonunda, ABD'den örnek almayı umduğu “şanlı milletine fayda sağlama” arayışı sayesinde köydeki yaşamın gerçekten de geliştiğini ifade ederken alay etmeye devam etmektedir ve aslında ABD'den alınabilecek derslerin dünyanın geri kalanı için yararlı mı yoksa zararlı mı sorgulamasına dikkat çekmektedir. “*Borat'ın başarısının, ABD kültürünün en savunmasız yönlerini tespit edebilmesi ve bu nedenle çoğu zaman hedefte olmasıyla ilgili olduğunu söylemeye gerek dahi yoktur*” (Lalo, 2009, s. 6). Cohen bir zamanlar Charlie Chaplin'in komedi sinemasında yaptığı entelektüel derinliğine ulaşamamış olabilir ancak filmdeki mizah kullanımıyla bağnazlık kavramının boyutlarını gözler önüne sermiş ve Amerikan halkının bir kısmının cehalet ve ırkçılığını açıkça teşhir edebilmiştir.

Komedide normların ve değerlerin aşılması beklense bile bu tür, kabul edilebilir ve kabul edilemez sözler arasındaki sınırdaki gidip gelmekte ve bu nedenle tartışma yaratabilmektedir. Borat filmine yapılan eleştiriler de bu yönde olmakla birlikte filmin manipülatif bulunması adeta Eleştirel Teori'nin temsilcilerinden Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in birlikte yazdıkları *Dialektik der Aufklärung/ Aydınlanmanın Diyalektiği* (1944) adını taşıyan eserdeki iddialarını desteklemektedir: “*Fun [komiklik] şifalı sudur. Eğlence endüstrisi onu sürekli reçetesine yazar. Güldürmek insanları mutlu olduklarına inandıran bir aldatma aracıdır*” (Adorno ve Horkheimer, 2014, s. 188). Bu bağlamda kültür endüstrisinin gülmeyi manipülasyon amaçlı kullanımı hala tartışılmaktadır.

Komedi, son derece karmaşık doğası nedeniyle yeterince araştırılmamıştır. Bu zorluk aynı zamanda komedinin çok çeşitli olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Ancak komedinin genelinde mevcut bulunan mutlakla öznel arasındaki özdeşlik ilişkisi, bu türün sinemada kullanımı yoluyla eleştiriye uygun bir zemin sağlamaktadır. Bu bağlamda özdeşliğe dayanan komedi, muhalifliğe izin vermesi yönüyle sosyolojik etki ve tartışmacı düşüncenin de yolunu açmaktadır.

Komedi ve mizah söz konusu olduğunda, kabul edilebilir ve edilemez sınırlar son derece gergin bir alandır. Ancak yine bu nedenle, bir toplumun norm ve değerlerini araştırmak ve tespit etmek için yararlı bir araç sağlamaktadır. Borat komedi filminde, komik figürün kendini ne Amerikan halkıyla ne de kendi sözde Kazak halkıyla özdeşleştirmemesi ve keza seyirciyle arasına koyduğu mesafeden dolayı gülmeye yönlendiren, eleştirel ve muhalif tavrı sosyolojik tespitleri gözler önüne sermektedir. Bu tavrın kaynağı, kendini hiçbir şeyle özdeşleştirmeyen Yahudi mizahına dayanan komedir ki özellikle Amerikan sinemasında birçok başarılı komedi filminin aynı temelden beslenmesi tesadüf olmamakla birlikte detaylı araştırılması gereken bir konudur.

Kaynakça

- 7 Lawsuits the 'Borat' Movies Have Gotten Sacha Baron Cohen In. (2020, Ekim 22). Haziran 14, 2022 tarihinde Decider: <https://decider.com/2020/10/22/borat-lawsuits-sacha-baron-cohen/> adresinden alındı
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Akerson, T. (1966). Türk Sinemasında Eleştiri. *Yeni Sinema Dergisi*, 3, 35-37.
- Alznauer, M. (2021). *Hegel on Tragedy and Comedy, New Essays*. State University of New York Press.
- Aristoteles. (2013). *Poetika Şiir Sanatı Üzerine*. Can Sanat Yayınları.
- Austerlitz, S. (2010) *Another fine mess: A history of American film comedy*. Chicago Review Press.
- Bergson, H. (2014). *Gülme Gülücün Anlamı Üzerine Deneme*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları .
- Biryıldız, E. (2002). *Örneklerle Türk Film Eleştirisi*. Beta Yayınları.
- Bu da oldu: Borat'ın Kazakistan milli marşı kürsüde. (2012, Mart 25). Mayıs 22, 2022 tarihinde Yeşil Gazete: <https://yesilgazete.org/bu-da-oldu-boratin-kazakistan-milli-marsi-kursude/> adresinden alındı
- Carpenter, P. (2017). Examining Borat and His Influence on Society. *Taboo: The Journal of Culture and Education*, 11(1), 15-26.
- Corrigan, T. (2018). *Film Eleştirisi Elkitabı*. Dipnot Yayınları.
- Diken, B. & Laustsen, C. B. (2016). *Filmlerle Sosyoloji*. Metis Yayınları.
- Finkelstein, N. H. (2010). *Jewish COMEDY STARS: Classic to Cutting Edge*. Kar-Ben Publishing.
- Gold, B. (2013). *Women and Comedy içinde Comedy in Ancient Greece and Rome, What Was Funny, Whose Humor Was It, and How Do We Explain the Jokes Without Killing Them?*. Fairleigh Dickinson University Press
- Gürler, T. (2020). *Dünyanın Kalbi: Kazakistan*. Galeati Yayıncılık.
- Heller, A. (2005). *Immortal Comedy: The Comic Phenomenon in Art, Literature, and Life*. Lexington.
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. Yapı Kredi Yayınları
- How does Borat not get sued. (2020, Kasım 1). Aralık 1, 2020 tarihinde Sanicki Lawyers Hukuk Bürosu: <https://sanickilawyers.com.au/news/how-does-borat-not-get-sued-sacha-baron-cohen-hasnt-lost-a-borat-lawsuit-yet-and-heres-why/> adresinden alındı
- Kalkan, F. (1988). *Türk Sineması Toplumbilimi*. Ajans Tümer Yayınları.
- Kaplan, S. (2013). *The Hidden Tools of Comedy The Serious Business of Being Funny*. Michael Wiese Productions.
- Kellner, D. (2013). *Sinema Savaşları*. Metis Yayınları.
- Kesici, A. K. (2003). *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Lalo, A. (2009). Borat as Tragicomedy of Anti US-Americanism. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, 11(2). 1-8.
- Langdale, A. (2002). *Hugo Munsterberg on Film the Photoplay: A Psychological Study and Other Writings*. Routledge.
- Low, B., & Smith, D. (2017). Borat and the Problem of Parody. *Taboo: The Journal of Culture and Education*, 11 (1). <https://doi.org/10.31390/taboo.11.1.06>
- Morreall, J. (2009). *Comic Relief A Comprehensive Philosophy of Humor (New Directions in Aesthetics)*. Wiley-Blackwell.

- Mousseau-Douglas, E. (2008). What's So Funny: Comedy in America. *The Morning Side Review*, 4, 37-44.
- Nikulín, D. (2014). *Comedy, Seriously / A Philosophical Study*. Palgrave Macmillan.
- Novak, W. & Waldoks, M. (1990). *The Big Book of Jewish Humor*. HarperCollins Publishers.
- Özden, Z. (2020). *Film Eleştirisi / Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Film Eleştirisi*. İmge Yayınları
- Palmer, J. (1994). *Taking Humour Seriously*. Routledge.
- Ridanpää, J. (2014). 'Humour is serious' as a geopolitical speech act: Imdb film reviews of sacha baron cohen's *the dictator*. *Geopolitics*, 19(1), 140-160. <https://doi.org/10.1080/14650045.2013.829819>
- Şentürk, R. (2021). *Gülme Teorileri*. Pruva Yayıncılık.
- Silberbusch, O. C. (2018). *Adorno's Philosophy of the Nonidentical: Thinking as Resistance*. Palgrave Macmillan.
- Stein, J. (2020). *In Reversal, Kazakhstan Now Embraces 'Borat'*. New York Times NY Edition Print.
- Tarımcıoğlu, H. (2019). Özdeşlik ilkesi sorunu ve yansımaları olmayan mantıklar. *Felsefe Arkivi - Archives of Philosophy*, 51. <https://doi.org/10.26650/arc2019-5117>

Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği

Deutsche Welle Türkçe in the Context of Alternative Media

Seda Nur ÇINAR¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
05.01.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
05.05.2023

Kabul tarihi/Accepted:
26.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Çınar, S. N. (2023). Alternatif Medya Bağlamında Deutsche Welle Türkçe Örneği. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 66-83.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.004.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.004.x

ÖZ

Türkiye’de son yıllarda kamusal tartışma ortamı yaratma bağlamında artan alternatif ses oluşturma çabasındaki bağımsız/muhafif girişimlerin sayısında kayda değer bir artış gözlemlenmektedir. Medya mülkiyetinin yayın politikasına olan etkisi açısından bakıldığında, sansürlü ve oto-sansürlü, muhafif diye tanımlanabilecek alternatif medya organları arasında Türkiye menşeli alternatif internet haber sitelerinin yanı sıra Sputnik News, Deutsche Welle (DW) gibi yabancı sermayeli internet haber sitelerinin olduğu görülmektedir. Türkiye’de ana akım medyada işinden çıkarılan isimleri de kadrosuna alan DW Türkçe, ana akım medyada yer almayan devlet eleştirileriyle ve gündem konularını ele alış şekliyle dikkat çekmektedir. Bu makalede Türkiye’de medya mülkiyetinin değişiminin çoksesliliğe etkisini de göz önünde tutarak, DW Türkçe’nin alternatif medya işlevini yerine getirip getirmediği irdelenmiştir. Farklı kuramsal tanımlamalardan çıkartılan finansal açıdan bağımsızlık ve süreklilik, profesyonel işgücü ve kaynak kullanımı, konu seçimi kriterleri göz önüne alınarak DW Türkiye’nin ve ana akım medyada en çok takip edilen haber sitesi hurriyet.com.tr’nin betimsel analizi yapılmıştır. DW Türkçe’nin ve hurriyet.com.tr’nin haber dilini ve gündeme yaklaşımını daha iyi anlamak için 6 Şubat Pazartesi günü Kahramanmaraş’ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen ve toplam 11 ilde etkili olan depremlerle ilgili iki mecrada da 2 Mart-9 Mart 2023 tarihleri arasındaki haberlerin niceliksel olarak taraması yapılmış, haber başlıkları incelenmiştir. Deutsche Welle’nin Almanya’daki rolü tartışması ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte Alman devleti yani yabancı sermaye kaynaklı finansmanı sayesinde Türkiye’de ana akım medyadan farklılaştığı aşikardır. Alternatif medyanın çeşitli unsurlarını barındıran DW Türkçe’nin bazı noktalarda alternatif medya olarak tanımlanmasında eksiklikler bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Medya, İnternet Gazeteciliği, Hürriyet, Deutsche Welle Türkçe, Ana Akım Medya

¹ İstanbul Üniversitesi, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, snurcinar@outlook.com, ORCID ID: 0000-0001-9308-2161

ABSTRACT

In recent years, Turkey has tried to create an independent public debate environment by creating and developing alternative voices for the sake of virtually silencing opposition to have a voice. As the owner of the media has a great impact on the policy of individual outlets there are not many uncensored and opposing media channels left; a gap that has been tried to be filled by local news outlets as well as foreign-financed ones like Sputnik News and Deutsche Welle. Hosting some well-known journalists who have been sacked from their mainstream media channels, DW Türkçe shows promise by touching government issues that have long been omitted by the mainstream press and the way that they handle daily news. In this article, it is discussed if DW Türkçe edition fulfills the function of being an alternative media outlet, keeping Turkey's media ownership changes effects on the pluralism of the press in mind. The criteria that have been harvested from different theoretical definitions such as financial independence and continuity, professional workforce and resource use, and news selection, a descriptive analysis was made for DW Türkçe. Moreover, in order to better understand the news language and the journalistic approach of DW Türkçe and hurriyet.com.tr the news about the Kahramanmaraş devastating earthquake that affected 11 cities in south Turkey, was quantitatively scanned between 2 March - 9 March 2023 by examining the titles. Although the discussion of Deutsche Well's role in Germany is a separate research topic, it is apparent that it differs from the mainstream media in Turkey thanks to its financing from the German state, that is, foreign capital. While DW Turkish contains various elements of alternative media, it can be said that there are deficiencies in defining it as alternative media at some points.

Keywords: Alternative Media, Internet Journalism, hurriyet.com.tr, Deutsche Welle Türkçe, Mainstream Media

Extended Abstract

As the ownership of the media has a great impact on the policy of individual outlets there are not many uncensored and opposing media channels left; a gap that has been tried to be filled local news outlets as well as foreign financed ones like Sputnik News and Deutsche Welle. Selection of topics to cover and language of the stories are the main points that define an alternative media outlet. On the other hand, there is no clear-cut definition of what makes an alternative media outlet it is even though there are some ideas those shared by the most. After a scan through the sources, there are many approaches that might define an alternative media which can be summarized in these topics: Providing an alternative to the mainstream media, providing a voice for minorities and other different groups of people, ability to oppose the dominant political climate, being a part of or providing a voice to the civil movements, respect to the every part of the society with its code of conduct, the ability to touch to the public with the content they create.

Purpose and Methodology

This article aims to provide an insight about alternative media in Turkey and their position on journalism in the age of media ownership shifts via researching DW Turkish's position in alternative media. Sometimes sourcing news from fired journalists in Turkey in its pages, Deutsche Welle is one of the established alternative media outlets that also provide pieces related to government criticism.

The criteria that has been harvested from different theoretical definitions such as financial independence and continuity, professional workforce and resource use, and news selection are what

the most of sector agrees upon in defining the term alternative media. Considering these criteria, a descriptive analysis of DW Türkçe is made. Moreover, in order to better understand the news discourse and the journalistic approach of DW Türkçe and hurriyet.com.tr, the news about the Kahramanmaraş devastating earthquake that effected 11 cities in the south Turkey, was quantitatively scanned between 2 March - 9 March 2023 by examining the titles.

Findings

It is virtually impossible to discuss the alternative media without bringing up the issues like ideology, domination, and ownership. As a liberal media outlet DW can act more critical in Turkey than it is for Germany while promoting the interests of German state and stand in the opposite side of the ideas of the former East German state. Choice of topics and language of the news are quite visible especially following the founding of DW Türkçe after DW General manager Peter Limbourg's comments on nonexistence of freedom of press in Turkey. DW Turkish hosts many well-known journalists who were fired from their former jobs because of their political stance and social media posts, like Mirgun Cabas and Nevsin Mengü. It is possible to say that DW Turkish's staff is mostly having background from media outlets with liberal, Kemalist, and leftist tendencies like Birgun, Cumhuriyet, Diken, Bianet, Hurriyet, milliyet, Sol Haber, Evrensel, and Radikal.

After a quantitative scanning of the news about the Kahramanmaraş earthquake between March 2 and 9, it was concluded that DW Türkçe was featured 12 times, 36 times in Hurriyet.com.tr, 11 times in Hürriyet TV, and 2 times in the author's articles. When we look at the news that are highlighted in general, it is seen that Turkey and Germany are on the agenda, and there were also news that directly affect Turkey on the German agendas. It is possible to say that DW Türkçe is trying to reflect different perspectives by supporting the 2023 elections, which is closely following the hot agenda, with expert opinions. Similar topics like possible Istanbul earthquake covered in Hurriyet.com.tr but in a magazine-like fashion, intended as a click grabbing content.

Results and Discussion

DW, as a publicly funded news outlet with content over 30 languages firmly says that they are treating governments and oppositions the same and they are an independent entity. DW's General Manager Peter Limburg puts the DW Turkish's approach in Turkey by criticizing the government with harsh words and saying, "there is no freedom of press in Turkey".

Although Deutsche Well's role in Germany is a different discussion topic, it is clear that DW Türkçe differs from the mainstream media in Turkey thanks to its financing from the German state. For instance, DW Türkçe has huge coverage on politics and human right while also employing many journalists those who were fired from their mainstream media jobs affirms its stance as an alternative media. Its news topics and discourse are also the signals of alternative media. However, while fulfilling various criterion of alternative media, it would not be wrong to say that there are deficiencies in its use as alternative media at some points. To conclude, the existence of such media outlets with foreign capital (state-supported) in Turkish, as well as alternative media channels such as TV24, Halk TV, Diken, with local capital, gives expectations about for the re-establishment of large masses in Turkey.

Giriş

1980'li yıllarda yaşanan radikal dönüşümlerle birlikte sendikasılaştırılan gazeteciler sonraki yıllarda yaşanan ekonomik krizlerde ya da TMSF'nin el koyması gibi olaylarda işsiz kalırken, son yıllarda ana akım medyada yaşanan olaylı satın almaları hala konuşulmaktadır. Medyada tekelleşme eğilimi ve medya mülkiyetinde yaşanan yoğunlaşmayla birlikte çoksesliliği ve kamuoyu oluşturma işlevi sorgulanır hale gelen medya kuruluşları için ana akım medya kavramı kullanılmaktadır. Merkeze yakın medya kuruluşlarına ana akım, kendisini merkezden geriye yaslayan oluşumlara ise alternatif medya denilmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve medya mülkiyetinde yaşanan dönüşümün Türk mediasında çoksesliliği yok etmesi alternatif medyanın gelişimindeki itici güçlerdir. Türkiye'de son yıllarda kamusal tartışma ortamı yaratma bağlamında artan alternatif ses oluşturma çabasındaki bağımsız/muhafif girişimlerin sayısında kayda değer bir artış gözlemlenmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte 2000'li yıllarda internet kullanımının artışı ve yaygınlaşması, web 2.0. yani kullanıcının da dahil olduğu etkileşim ve iki yönlü mesaj akışını sağlayan internet teknolojisi sayesinde kullanıcının da üretici hale gelmesi söz konusu olurken, alternatif medya başlığının altında yurttaş gazeteciliği, hak haberciliği gibi gazetecilik türleri ortaya çıkmıştır. Ana akım dışında haber almak isteyen halk, internet teknolojilerinin de gelişmesiyle bazen kendi haberini kendi yaparak alternatif mecralara iletmış yani "yurttaş gazeteciliği" yapmış ya da gazeteciler ana akım medyada yer almayan olayları Twitter ya da Scope gibi canlı yayın imkânı sunan yeni medya araçlarıyla halka ulaştırmıştır. Kamuoyunu bilgilendirme ve kamuoyu yaratma işlevleriyle demokrasiye hizmet etmesi gereken medyanın işlevsizleşmesi de alternatif medyayı doğuran ve geliştiren önemli etkenlerdendir.

Medya mülkiyetinin yayın politikasına etkisi açısından bakıldığında, sansürsüz ve oto-sansürsüz, muhafif diye tanımlanabilecek alternatif medya organları arasında Türkiye menşeli alternatif internet haber sitelerinin yanı sıra Sputnik News, Deutsche Welle gibi yabancı sermayeli internet haber sitelerinin olduğu görülmektedir. Konu seçimi, haber dili ile ana akım medyadan farklılaşan alternatif medya için farklı kuramsal tanımlar ve ayrımlara gidilse de net bir tanım yapılamamıştır. Öte yandan yapılan literatür taramasıyla farklı kuramsal yaklaşımlar bağlamında alternatif medyanın genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür: Ana akım medyaya alternatif olma, azınlıkların ve toplumdaki farklı grupların sesi olma, mevcut politik sese karşı çıkabilme, sivil toplum hareketlerinin parçası olabilme, çalışma ilkeleri ile toplumun her kesimine saygılı ve oluşturduğu içeriklerle kamuoyu yaratarak halkı etkileyebilme.

Bu bağlamda Türkiye'de alternatif medya örneklerine bakıldığında alternatif medya kuruluşları ekonomik sorunlar, politik baskılar yaşasalar da gelişmeye devam etmektedir. İnternette haber okumaya alışan kitle Reuters Enstitüsü'nün 2022 Dijital Raporu'na göre hala ana akım medyayı tercih etse de alternatif medyanın varlığı ve işlevlerini yerine getirmesi, basın ve ifade özgürlüğünün savunulması açısından önem teşkil etmektedir. Yaptıkları haberler nedeniyle hukuki soruşturmalara karşılaşan, yargılanan, tutuklanan gazetecilerin bir kısmı da alternatif medya diye tabir edilen -örneğin ODA TV- medyanın yayın kadrosundandır. Türkiye'de hem politik baskılar hem de ekonomik sorunlara rağmen ayakta kalmaya çalışan T24, Gazete Duvar gibi yerli sermayeli bu alternatif haber sitelerinin yanı sıra Alman devlet sermayeli Deutsche Welle (DW) Türkçe, ana akım medyada yer almayan devlet eleştirileriyle de dikkat çekmektedir. DW'in genel yapısı ve Türkiye'deki habercilik anlayışı betimsel analizle incelediğinde devlete ait olmasına rağmen konu seçimi, haberlerde yer verdiği uzman görüşleri, gazeteci seçimi, kamu yararı gözetmesi gibi özellikleriyle alternatif medyaya örnek teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle 2018 yılında Türkiye'de basın özgürlüğünün büyük tehdit altında olduğunu söyleyerek hükümete tepki gösteren DW Genel Müdürü Peter Limbourg'un da harekete geçmesiyle birlikte DW Türkçe TV'si kurularak ana akım medyadan tasfiye edilen ya da istifa eden Nevşin Mengü, Banu Güven gibi isimlerle çalışmaktadır.

1. Türkiye’de Medyada Tekelleşmenin Oluşması ve Çoksesliliğin Yitimi

Medyanın siyasi iktidarla olan ilişkisi yadsınamaz. Demokrasi basın ilişkisi basın tarihinin doğuşundan beri hep sorgulanmıştır. Demokratik rejimlerde medyanın yasama, yürütme ve yargıyı denetlemek ve farklı görüşlere yer vererek serbest düşünce pazarının oluşmasına destek olmak üzere iki temel işlevi bulunmaktadır (Demirtaş, 2016, s. 25). Siyasiler tarafından kendi politik mesajlarını iletme aracı olarak görülen dördüncü kuvvet basın/medyanın görevlerinden biri de ortak bilinç olan kamuoyunu oluşturmaktır. Düşünce özgürlüğü, basın-yayın özgürlüğü, hukuk devleti ve siyasal katılımın sağlanması medya bağımsızlığının teminatı olan demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır (Demirtaş, 2016, s. 41). Birbirinden beslenen medya ve demokrasinin organik ilişkisi çoksesliliğin temsilini doğurmaktadır.

Farklı görüşlere yer veren, halkı bilgilendirme işleviyle kamuoyu oluşturarak demokrasiye de katkıda bulunan dördüncü kuvvet medya mülkiyetlerinde yaşanan değişimler zamanla bu işlevlerini yitirmesine sebep olmuştur. Halkın gözü kulağı olarak eleştirilere de yer veren, olayları kamuya ulaştıran medya mensuplarının anayasayla güvence altına alınan basın özgürlüğü kavramı, gazetecinin sadece haber yazma özgürlüğünü değil halkın haber alma özgürlüğünü de kapsamaktadır. Basın özgürlüğünü etkileyen temel unsurlardan biri olan sermaye, dünyada basının işlevini özgürce yerine getirmesinin önündeki ortak engel olarak gözükmektedir (Demirtaş, 2016, s. 44).

Dünya genelinde neo-liberal politikaların etkisiyle medyada sahiplik yapılarının değişmesiyle medya tekellerinin oluşması, kamuoyu oluşturma işlevine sahip olması gereken medya kuruluşlarını iletişim pazarının içinde birbirini geride bırakmayı hedefleyen rekabet ortamının içine sokmuştur. Medya kuruluşları ticari kaygılarla zaman zaman haber içeriklerinde “kamusal tartışmaları ve siyasi konuları” kısıtlamakta, haber içeriklerinde magazinleşme öne çıkmaktadır. Birincil kaygı kamunun bilgilendirilmesi ve çoksesliliğin halka yansıtılarak kamuoyu oluşturulması değil artık ticari kaygılardır. Bu noktada tartışmalar dünya genelindeki anlayışla birlikte paralel olarak kamu yararını gözetme ilkesinden uzaklaşması, reklam pastasından daha büyük pay alınması gibi ticari kaygıların medyaya hâkim olması 1980 sonrası tüm dünyada yaygınlaşan neo-liberal politikalar ekseninde yoğunlaşmaktadır.

Medyada basın özgürlüğü ve medya yapılanmasında sermaye etkenini göz önünde bulundurarak Türkiye’de alternatif medyanın doğuşunu incelemeyen önce medya mülkiyetinin değişiminin etkilerini daha iyi anlayabilmek için Türkiye’de medya tarihini mülkiyet değişimi bağlamında ele almak faydalı olacaktır.

Kitle iletişim araçlarındaki değişimle ilgili 24 Ocak 1980 kararları önemli bir dönüm noktası olmuştur. 24 Ocak kararlarıyla hızlanan ekonomide liberalleşme hareketi, diğer sektörleri olduğu gibi basını da etkilemiş; basın sektöründe sermayenin gücü artmıştır. Üretim maliyetlerindeki artış küçük ve orta ölçekli basın kuruluşlarının direnme gücünü kırmıştır. Devletin bu süreçte kendine yakın gruplara devlet teşviki vererek zaten sermayesi güçlü olan grupları desteklemesi de gazeteci kökenli patronların olduğu basın kuruluşlarının ekonomik çıkmazını daha da zorlaştırmıştır.

Bankacılık, inşaat gibi farklı alanlarda yatırımları olan büyük iş adamları ve holdingler, 80 sonrası basın sektörüne girmiş, Babıali Dönemi sona ererek 90'lara doğru medyada holdingleşme süreci başlamıştır. Yeni patronların hem kendi ürün ve hizmetlerinin reklamını yapabilmek, hem de sahip oldukları medya araçlarını devlete karşı kimi zaman şantaj aracı olarak kullanarak avantajlar sağlayabilmek, medya sektörüne girişlerindeki ana sebeplerdir. Özellikle büyük holdinglerin, medya sektöründe önemli bir yer edinmesi, sektörde çeşitliliği azaltmış, tekelleşmeye neden olmuştur. 90'lı yıllarda gazetelerde yaşanan promosyon savaşlarının ardından medya kuruluşları artık haber olarak

ürettiği “fikir paketlerini izleyici kitlesine satmak değil, izleyici kitlesini reklam verenlere satmak” amacıyla hareket etmeye başlamıştır (Tılıç, 1998, s. 192). Doğan Grubu, Uzan Grubu, Bilgin Grubu gibi büyük medya holdingleri gazete yanında televizyon kanallarının sahibi olmuş, çapraz ve dikey tekelleşme yaygınlaşmıştır (Özsever, 2004, s. 116). 1990’larda Doğan, Bilgin, Aksoy, İhlas ve Uzan Gruplarının medyada hakimiyeti güçlenmiştir. 90’lı yılların sonunda hisselerini satan Aksoy grubunun medya sektöründen çekilmesi ile Şahenk ailesine ait Doğu Grubu, Karamehmet ailesine ait Çukurova, Ciner Grubu’na ait Park Grubu sektördeki yeni aktörler olmuştur. Tekelleşmeyle gelen çoksesliliğin yitimi mesleğini icra etmek isteyen gazetecilerin oto-sansür uygulamasına neden olmuştur. Öyle ki oto-sansür uygulamayan ya da uyarıları dikkate almayan gazeteciler işten atılır hale gelmiştir.

1980 döneminde basında yaşanan büyük dönüşümün ardından medya mülkiyet yapısını 2000’lerin başında yaşanan ekonomik kriz ve 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara gelmesi etkilemiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından medya sahiplik yapısı değişime uğramış, bankacılık sektöründe bulunan medya patronları bu krizden etkilenmiş ve sahip oldukları bankalara ve sonrasında bir kısmının da medyasına el konmuştur. Medyada uzun yıllardır mülkiyetin çoğunluğunu elinde barındıran Doğan Grubu bu dönemde satılan medya organlarını da satın alarak iyice güçlenmiştir.

2000’lerin ilk 10 yılına bakıldığında; 2001 yılından sonra Koza-İpek Grubu, Star Medya Grubu, Çalık Grubu, Demirören Grubu ve Alkım Gazetecilik medya sektöründeki yeni gruplar olarak ön plana çıkmaktadır. Uzan Grubu’na 2004 yılında TMSF tarafından el konulmasının ardından grubun borçları karşılığında medya varlıkları satılmıştır. Star TV Doğan Grubu, Star Gazetesi ise medya sektörüne yeni giriş yapan Sancak Grubu tarafından satın alınmıştır.

İlerleyen yıllarda ise iktidar tarafından Doğan Holding gibi kendine muhalif yayın yapan kurumlar mali yollarla denetim altına alınmaya çalışılmış, Doğan Holding örneğinde olduğu gibi yüksek vergi baskısıyla başlayan tasfiye süreci Doğan Holding’in sektörden 2018 yılında elinde kalan son yayın organlarını Demirören Grubu’na satarak tamamen çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Ciner’in kontrolündeki ATV-Sabah Grubu şirketlerine el konulması ve 2007 yılında AKP’ye yakınlığıyla bilinen Turkuvas Medya’ya satılması ile artık medya, ‘AKP medyası ve diğerleri’ şeklinde yapılanmıştır (Demir, 2013, s. 44). Bu dönemde yaşanan önemli gelişmeler 2007’deki e-muhtıra, AKP’nin kapatılma davası, Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Medyanın gücünün öneminin daha iyi anlaşılmasıyla bu iki önemli siyasi gelişme sonrasında muhalif medyaya yönelik mali baskılar, 2011 yılında medya kuruluşlarının pazar paylarının yüzde 30 ile sınırlanması kuralı gibi uygulamalarla sertleşmiştir.

Doğan Grubu’nun 2005 yılında TMSF’den satın aldığı Star TV Doğu Grubu’nun, Milliyet ve Vatan gazeteleri de Şubat 2012’de tamamen Demirören Grubu’nun kontrolüne geçmiştir (Sözeri, 2015, s. 13). Doğu Medya Grubu özellikle 2013 yılında yaşanan Gezi Olayları sırasında yaptığı haberler nedeniyle muhalif kesim tarafından çok eleştirilmiştir. Grup, AKP iktidarına muhalif Ruşen Çakır, Mirgün Cabas, Banu Güven gibi deneyimli gazetecileri kadrosundan tasfiye etmiştir (Feridunoğlu, 2016, s. 1059).

2013 yılında dersanelerin kapatılması kararı, 17/25 Aralık operasyonları ve 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası çıkarılan kanun hükmünde kararnamele Gülen Cemaati bağlantılı medya kuruluşları ve Kürt medyasının kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte cemaatle ilişkisi olduğu öne sürülen Koza-İpek Grubu’nun medya organlarına; borçları gerekçe gösterilerek Sabah, Takvim, Star gazeteleri; Star TV, Kral TV, ATV, Cine-5 TV, Show TV, SkyTürk TV; Akşam ve Güneş gazeteleri; Türkiye’nin en büyük dijital platformu Digitürk ile radyolar ve dergilere TMSF tarafından el konulmuştur. 2018 yılının ortalarında Habertürk ve Vatan gazeteleri yüksek baskı maliyetleri nedeniyle

basılı yayınlarına son vermişlerdir. 2013 ve 2017 yılları arasında yazılı gazete ve dergilerin sayısı yüzde 33 oranında düşmüştür (Fletcher, Kalogeropoulos, Newman & Nielsen, 2019, s. 115).

E-muhtıra, cumhurbaşkanlığı seçimi gibi olaylarla medyanın gücünün iyice anlaşılmasıyla medya sahiplik yapısında değişim yaşanması için iktidara yakın sermaye gruplarına devlet destekli krediler verilmiş, muhalif duruşuyla hükümeti rahatsız eden gazeteciler tasfiye edilmiş, ayrıca Ahmet Şık, Can Dündar gibi yargılanan ve tutuklanan gazeteciler de son yıllara damgasını vurmuştur.

2. Alternatif Medyaya Farklı Kuramsal Yaklaşımlar

Ana akım medya tarafından gerçekleştirilen içerik üretim ve sunum faaliyetlerinden farklılaşan uygulamalar için kullanılan çatı terim alternatif medyanın tanımıyla ilgili farklı yaklaşımlar ve sınıflandırmalar bulunmaktadır. Farklı boyutlarının öne çıkarılması, herkes tarafından kabul gören net bir alternatif medya tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Alternatif medyanın çıkış noktası küresel ölçekte faaliyet gösteren ticarileşmiş yaygın/geleneksel medya karşısında, farklı türde iletişim ortamlarının/mecralarının da olabileceği inancıdır (Taylan, 2013, s. 113). Katılımcı yayıncılık anlayışından hareketle alternatif medya uygulamalarında ana akım medya kanallarında yer verilmeyen, doğru temsil edilmeyen düşünce, olay, kişi ve enformasyonun medyada yer almasını sağlayarak demokrasiye katkı sağlamaktadır.

Medya metinlerinin ve özelde de haber metinlerinin hak ihlalleriyle dolu olduğu düşüncesinden yola çıkan hak odaklı habercilik; izleyicinin haber üreticisine dönüştüğü yurttaş gazeteciliği, Twitter'ın canlı yayın yapma gibi özelliklerini kullanarak anlık olarak haberi yayan Twitter gazeteciliği; çatışmaları sorumlu ve bilinçli şekilde haberleştirmenin normatif biçimi olarak tanımlanan barış gazeteciliği (Demirtaş, 2016, s. 141); ana akım medya kanallarının yanlış temsil ettiği, sunduğu ya da çoğu zaman hiç yer vermediği düşünce, olay, kişi ve bilginin medyada yer almasının sağlanması anlayışını öne çıkaran radikal medya (Vatikodis'ten akt Demirtaş, 2016, s. 139) gibi gazetecilik türleri ve medya yapılanmaları alternatif medya başlığı altında toplanmaktadır.

Merkeze yanaşmış olan medya kuruluşlarına ana akım tanımı getirilirken, kendisini merkezden geriye yaslayan oluşumlara ise alternatif medya denilmektedir (Taylan, 2012, s. 3). Aydoğan ve Kırık (2012, s. 63) ise alternatif medyayı küçük azınlıkların görüşlerini yayan medya olarak ya da yaygın olarak bilinen ve tüketilen medyanın karşısında olan, ona alternatif üretim yapan medya olarak tanımlamıştır. Mutlu (2004) için alternatif medya yerleşik ve kurumsallaşmış siyaseti açıkça red eden veya ona meydan okuyan kitle iletişim biçimleridir.

Alternatif medyayı “başka medya” olarak adlandıran Alankuş, yerel/sivil medyanın mevcut olan egemen yapıya ve söyleme alternatif bir söylem ve örgütlenme geliştirmesi gerektiğini bunun da ancak zihniyet kırılması ile mümkün olduğunu söyler (Alankuş, 2003, s. 28). Ana akım medyanın yaygın söylemini yapı-bozuma uğratabacak bir dille, yapısı ya da iddiası gereği “başka” medya, seslerini duyurmamaların seslerini eşdeğerlilikle duyurmalarında, öteki medyanın gündelik hayatın bütün eşitsiz ilişkilerini sorgulayarak politik alanların çoğalmasını sağladığı ölçüde demokrasinin genişlemesini ve derinleşmesini sağlamak gibi bir rolü vardır (Alankuş, ss. 116-117).

Alternatif medya kavramını eleştirel medya tanımını öneren Fuchs'a (2010, s. 107) göre alternatif medyanın merkezi yönleri gazeteciler ve uygulamaları, bunu talep edenler ve uygulamaları (aktör odaklı olarak), medya ürünlerinin yapıları, medya organizasyon yapıları ve medya dağıtım yapılarıdır. Eleştirel medyayı eleştirel biçim ve içerikle ifade eden Fuchs (2010, s. 179), eleştirel medya için beş nitelik önermektedir (Fuchs, 2010): olumsuzlamanın içerik düzeyinde olumsuzlanması, olumsuzlamanın form düzeyinde olumsuzlanması, içerik düzeyinde diyalektik gerçekçilik, form

düzeyinde diyalektik gerçekçilik ve hâkim olanların çıkarlarının içerik düzeyinde materyalist ifadesi. Bu niteliklere ek olarak, alternatif medya kamuoyu tartışmalarını teşvik etmeli ve karşı kamusal alanı yaratmalıdır.

Alternatif medyanın politik bilincin uyandırılmasında çok önemli rol oynadığını belirten Downing'e göre ise alternatif medya uygulamalarında ana akım medya kanallarının yanlış temsil ettiği, sunduğu ya da çoğu zaman hiç yer vermediği düşünce, olay, kişi ve enformasyonun medyada yer almasının sağlanması anlayışı öne çıkmaktadır (Taylan, 2012, s. 114). Sosyal değişimden yana olmak, baskı altındaki grupların sesi olmak, alternatif bir kamusal alan yaratmak alternatif medyanın içeriğini şekillendiren temel güdüler arasında yer almaktadır. Binark ve Bek'e (2010, s.197) göre alternatif medya mülkiyet ve sahiplik ilişkisi, çalışma ilkeleri ve üretilen içerik ile ana akım medyadan farklılık göstermektedir.

Alternatif medyanın farklı kuramsal yaklaşımlar açısından genel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür: Ana akım medyaya alternatif olma, azınlıkların ve toplumdaki farklı grupların sesi olma, mevcut politik sese karşı çıkabilme, sivil toplum hareketlerinin parçası olabilme, çalışma ilkeleri ile toplumun her kesimine saygılı ve oluşturduğu içeriklerle kamuoyu yaratarak halkı etkileyebilme.

2.1. Türkiye'de Alternatif Medya

Tarihsel bağlamda baktığımızda II. Meşrutiyet dönemine kadar dayanan alternatif medya örnekleri, Anadolu basını azınlık gazeteleri geleneğine kadar uzanan yerel basın örnekleriyle devam ederken 1980'lerin anti demokratik uygulamaları medya üzerinde baskı yaratmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren farklı İslamcı çevrelere, çeşitli alt kültür grupları ve etnik gruplara ait ve politik görüşlere sahip muhalif/alternatif sayılabilecek içeriklerle yayınlanan gazete/dergilerin sayısında büyük bir artış olmuştur. 1990'larda dünyada yaşanan siyasal dönüşüm ve küreselleşmenin etkisi ile daha önce azınlıklara ait radyo-televizyon yayıncılığı üzerindeki yasak kalkmış, bu da Yol TV, Su TV, Cem TV, Mozaik TV, Dem TV, Ekin TV, IMC TV gibi kanalların da açılmasına imkân sağlamıştır. Alternatif medyanın gelişmesini sağlayan bir diğer önemli dönüm noktası ise 2000'li yılların başında iletişim teknolojileri ile birlikte gelişen internet olmuştur.

Geleneksel medyada bu süreçler yaşanırken internet ve teknolojinin gelişimi gazetecilik mesleğini ve haber platformlarını haber yapış şekillerini de etkilemiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin kitle iletişim araçlarında kullanılmaya başlanması farklı gazetecilik tanımlarını doğurmuş, artık kullanıcının pasif olmadığı ve sesini duyurabildiği bir mecra haline gelmiştir.

Ana akım medyada medya sahipliklerinde yaşanan dönüşümler ve değişen siyasal konjonktürde muhalif basının yok oluşu, farklı sesleri internet teknolojisinin de gelişimiyle çevrimiçi dünyaya yönlendirmiştir. Web 2.0. vatandaşların kendini ifade etmesini sağlarken, gazetecilik pratiklerini de değiştirmiştir. Medya tarafından bilgi alamayan halkın muhabirlik yapmaya başlaması yurttaş gazeteciliğini (civil journalism) doğurmuş; farklı kesimlerin ve azınlıkların sesini duyuran habercilik hak haberciliği altında yer almış; sosyal medya platformu Twitter ise ana akım medyada yer almayan Ergenekon duruşmaları, Gezi olayları gibi Türk kamuoyunu yakından ilgilendiren konuları canlı yayınlarla aktararak Twitter gazeteciliği örneklerini teşkil etmiştir. Ayrıca ana akım medyada işten çıkartılan gazetecilerin alternatif internet haber sitelerinde yazılar yazdığını ya da kendi Youtube kanallarını kurduklarına şahit olunmuştur. Web 2.0 teknolojisiyle hem izleyicinin/kullanıcının haber üretim sürecine katılımını hatta gazetecilik yapmasını sağlarken hem de gazetecilerin bir yayın organına bağlı olmadan kolaylıkla yayın yapar hale gelmesini sağlamıştır.

Tüm bu yeni gazetecilik tanımlamalarına zemin hazırlayan teknolojik gelişmeler halkın yani hedef kitlenin medya izleme alışkanlıklarında da birtakım değişikliklere yol açmıştır. Reuters Institute'nin 2022 Dijital Haber Raporu'na göre Türkiye'de televizyon birinci haber kaynağı olarak yer alırken sosyal medyanın da dahil edildiği internet kategorisi ikinci haber alma kaynağı olarak son 7 yıldır yükselişini korumaktadır. İnsanların internet üzerinden haber okumayı tercih ettiği sitelerde Fox Tv news online, Sözcü online ve Cumhuriyet online hariç ana akım medyada siyasal erke ve liberal görüşe yakın ana akım medya kuruluşlarının yer aldığı görülmektedir (Reuters Institut, 2022).

Alternatif medya açısından bakıldığında sosyal medya ve küçük ölçekli internet siteleri alternatif medyanın ana platformlarını oluşturmaktadır. Yerel ve genel seçimlerde aktif olarak kullanılan sosyal medya siteleri siyasal iletişimin önemli bir parçası haline gelirken, küçük ölçekli internet doğumlu (digital born) internet siteleri göze çarpmaktadır. Habervesaire, başka haber, turnusol, sol defter, Yeşil Gazete, haber fabrikası, haberlink, Gzone, sendika.org, demokrat haber gibi küçük ölçekli alternatif medya siteleri dikkat çekmektedir.

Bianet (Bağımsız İletişim Ağı), T24, Oda TV, Diken, Sputnik News alternatif medyada daha büyük ölçekli yayınlar olarak öne çıkmaktadır. Kendi küçük ekibiyle orijinal içerikler üreten BBC Turkish, Deutsche Welle ve Euronews gibi uluslararası medya kuruluşlarının da Türkçe yayınları internet haberciliğinde önemli yer tutmaktadır. Bu küresel markaların dışında Rus menşeli Sputnik ve İngiltere merkezli Suudi Araştırma ve Pazarlama Grubu tarafından finanse edilen Independent da Türkiye'de ve dünyada yaşanan önemli gelişmeleri farklı perspektiflerden sunmaktadır (Fletcher, Kalogeropoulos, Newman & Nielsen, 2019, s. 115). Medya mülkiyeti açısından yabancı menşeli internet haber sitelerinin konu seçiminde ve üslupta daha özgür olduğu göze çarparken, Türk menşeli Oda TV, TV24 gibi önemli alternatif medya kuruluşlarının yaptıkları haberler nedeniyle yargılandığına şahit olunmuştur.

3. Amaç ve Yöntem

1953 yılından bu yana Alman devletine bağlı olarak yayın yapan DW, teknolojinin de dönüşümüyle birlikte yayıncılık platformu haline gelmiş bulunmaktadır. Bu araştırmada, alternatif medyanın tanımlanan özellikleri ışığında Alman menşeli kamu yayıncılığı yapan Deutsche Welle Türkçe'nin Türkiye için alternatif medya olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Türkiye'de internet üzerinden yayın yapan Deutsche Welle'in alternatif medya kapsamına girip girmediği farklı alternatif medya tanımlarından çıkartılan alternatif medyanın genel özellikleri üzerinden incelenmiştir. Farklı kuramsal tanımlamalar ve alternatif medyaya yaklaşımlardan yola çıkıldığında alternatif medyanın genel özellikleri finansal açıdan bağımsızlık ve süreklilik, profesyonel işgücü ve kaynak kullanımı, konu seçimi ve çalışma ilkeleri ekseninde ortaklaşmaktadır. Bu kriterler göz önüne alınarak DW Türkiye'nin betimsel analizi yapılmıştır. DW Türkçe'nin haber dilinin ana akım medya ile karşılaştırılması için 6 Şubat 2023 Pazartesi günü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen ve toplam 11 ilde etkili olan depremlerle ilgili DW Türkçe ve son 5 yıldır Reuters Enstitüsü Dijital Haber Raporları'nda Türkiye'de takip edilen online haber sitelerinde ilk 5'teki yerini koruyan hurriyet.com.tr'de 2 Mart-9 Mart 2023 tarihleri arasındaki haberlerin niceliksel olarak taraması yapılmış, haber başlıkları incelenmiştir.

3.1. Bulgular

3.1.1. Deutsche Welle

Konrad Adenauer'ın başbakanlığı döneminde 3 Mayıs 1953'te Köln'de kurulan Deutsche Welle (DW), 30 farklı dilde radyo, televizyon ve internet üzerinden yayın yapan bir Alman kamu medya kuruluşudur. İkinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Hitler Almanyası'nın ardından Soğuk Savaş döneminde Almanya'nın Sesi adıyla yayın yapmıştır. Kısa dalga radyo yayınlarıyla yıllar içinde ulaştığı ülke sayısını artıran DW, programlarında yeni Almanya'nın özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi mesajlarına ağırlık vermiştir. 1960 yılında DW bağımsız bir kamu yayıncısı unvanını almıştır. 1992 yılında radyo programlarının yanı sıra televizyon ve internet yayıncılığına da ağırlık veren DW, 2011 yılında kısa dalga radyo yayınlarına son vererek, programlarını internet platformuna taşımıştır. Deutsche Welle'nin 24 saat İngilizce yayın yapan bir televizyon kanalı bulunmaktadır.

DW kullandığı teknolojiyi, *“Küresel bir uydu ağına, yaklaşık 5.000 ortak istasyonumuza, internete ve giderek artan bir şekilde mobil erişime güveniyoruz”* sözleriyle açıklamaktadır (Deutsche Welle, 2020). Bunlarla birlikte DW uygulaması, kullanıcı tercihlerine göre online içerik sunmaktadır. 10 dilde yayın yapan radyo yayınları Afrika'da ve Asya'nın bazı bölgelerinde birçok kişiye ulaşmaya devam etmektedir (Deutsche Welle, 2020).

Kendini alternatif değil tarafsız olarak tanımlayan Almanya merkezli DW, ayda 30 dilde 1 milyardan fazla insana özgürce kendi fikirlerini geliştirmelerine imkân veren bir gazetecilik anlayışını misyonu olarak tanımlamaktadır. 2025 vizyonunda ise yayın yaptığı bölgelerdeki hedef kitlelere sayısal bilgi taşıyan ve talebe dayalı içerik üretimiyle hedef kitle arasındaki iletişimi tetikleyen özel konumunu güçlendirmek bulunmaktadır. Almanca yayınlarıyla tüm dünyada Almanca konuşan herkesi hedefleyen DW, Almanca öğrenen veya öğrenmek isteyenlere yönelik çok fazla yayına da sahiptir.

DW yayın politikası ise web sitesinde şu şekilde açıklamaktadır (Deutsche Welle, 2020):

“Gençlere, kanaat önderlerine, aktif olarak kamuoyu tartışmasına katılanlara ve dünyada neler olduğunu anlamaya çalışan herkese ulaşıyoruz. Kitle yaklaşımımız sayesinde kullanıcılarımızın, izleyicilerin ve dinleyicilerin kalbine ve günlük gerçekliğine yakın hikayeler anlatıyoruz. Diyalog için platformlar sağlıyoruz, endişelerini dinliyor, dillerini konuşuyor ve bilgi boşluklarını kapatıyoruz.”

Gazetecilik, eğitim ve kültürün insanların yaşamlarını iyileştirdiğini ve güvenilir, tarafsız bilgi ve bilgiye evrensel erişimin temel haklar olduğunu belirten DW, dünyanın dört bir yanındaki ortaklarıyla ifade özgürlüğünü, insan haklarını ve işleyen medya sistemlerinin geliştirilmesini teşvik etmek için çalıştıklarının da altını çizmektedir.

Din, dil, ırk cinsiyet ayrımı yapmadan önyargıların bulunmadığı bir çalışma ortamı sunduğunu belirten DW; Bonn'da bir genel merkezi, Berlin'deki ana stüdyo ve uluslararası ofislerinde yaklaşık 60 ülkeden 1.500 çalışanı istihdam ederken, neredeyse bir o kadar da serbest çalışana sahiptir. Misyonu doğrultusunda toplumsal meselelerle ilgilenirken, *“Medya ve Bilgi Okuryazarlığı Medya Canlılığı”*, *“Medya ve Gazetecilik Eğitimi ve Diyalog ve Dijital Haklar için İnovasyon”* odağındaki uluslararası medya eğitimi ve etkinliklerini 1965 yılında kurduğu Deutsche Akademie altında yürütmektedir. Basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü için çalışmalar düzenleyen Deutsche Akademie bu bağlamda eğitimlerine farklı coğrafyalarda devam etmektedir. Deutsche Akademie ifade özgürlüğünün bir insan hakkı olduğunu tüm tanıtım metinlerinde ve çalışmalarında yer vermektedir (Deutsche Welle, 2020).

DW, federal vergi kaynakları tarafından finanse edilen bir kamu yayıncısıdır. Kamu yayıncısı olan DW'nin politik duruş olarak Batı Almanya'ya yakın olduğu Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından yaşanan sevince dair ayrı bir bölüme yer vermesinden anlaşılmaktadır. 1990 yılında doğu bloğunun çökmesi, konjonktürün değişmesi ve küreselleşmeyle birlikte yayın ilkelerini de yenilemiş ve tarafsız bir anlayış benimsemiştir.

3.1.2. Deutsche Welle Türkçe

1 Temmuz 1962'de yayına başlayan Deutsche Welle'nin Türkçe servisi zaman içerisinde yayınlarını daha fazla kişiye ulaştırmak için TRT ve NTV Radyo gibi bazı medya kuruluşlarıyla işbirliğine girmiştir. Bu işbirliği DW Türkçe'nin partnerlerinden haber almasına değil onlara haber servis etmesi üzerine kuruludur. Ana akım medya ile benzer ajanslardan ya da haber kaynaklarından beslenmeyen DW Türkçe, ancak 2012'de TRT'de bir yıl boyunca yer almıştır (Çelikkafa, 2012). Şubat 2012'de yeni bir yapılmaya giden kanalın logosu değişmiş ve Türkiye'deki basın partnerleri vasıtasıyla konuk olarak tartışma ve yorumlama programları içerisine eklenmiştir. Türkiye'de internette yayın yapan bazı haber siteleri de yapılan ikili anlaşmalar uyarınca DW Türkçe'nin haberlerini kullanmaktadır. 2018 yılında Türkiye'de basın özgürlüğünün tehdit altında olduğu vurgusu ile Türkçe yayın yapan DW Türkçe TV'yi eklemiş, 2019 yılında ise yine Türkçe özgün içeriklerin yer aldığı diğer örneklerden farklı olarak TV yayıncılığında da kendini geliştirmiş BBC, France 24 (F24) ve Amerika'nın Sesi (Voice of America - VoA) ile birlikte +90 isimli Youtube kanalı ile 9 ayda 200 bin kullanıcıya ulaşmıştır (Deutsche Welle, 2020).

3.1.2.1. Ekonomik Bağımsızlık ve Süreklilik

Deutsche Welle, kâr amaçlı bir kurum olmadığından ticari anlamda izlenme oranlarıyla ilgili de bir veri elde etme çabasına da girmemektedir. Öte yandan Türkiye'de ekonomik sıkıntı alternatif medyanın birincil sorunları arasında yer alırken, sürekliliği de tehdit eden unsurlar arasında politik baskılar da bulunmaktadır. DW Türkiye'nin 2016 yılında Hürriyet Gazetesi'nin kurucusu Sedat Simavi'nin torunu Harun Simavi'nin sahibi olduğu ve Ocak 2014'ten beri yayın yapan diken.com.tr'nin Genel Yayın Yönetmeni Erdal Güven ile yaptığı röportajda Güven, kısıtlı bütçeler ve dar kadrolarla yaptıkları yayıncılığın küresel gazetecilik ilkelerine bağlı bağımsız haberciliğin hayat bulduğu mecralar olduğunu ifade etmiştir.

Alternatif medyanın kuramsal temellerine baktığımızda kamu yayınları mevcut egemen ideolojinin ve siyasi tahakkümün sözcüsü konumunda olduklarından kamu yayınları genelde ana akım medya örnekleri arasında görülmektedir. Ancak Türkiye'de Türkçe yayın yapan Alman menşeli DW'in Alman menşeli kamu kanalı olması, Türkiye'de herhangi bir kurum veya kuruluşla ekonomik ilişkisinin bulunmaması basın özgürlüğü konusunda DW üzerinde sermayenin olumsuz etkisini ortadan kaldırmaktadır.

Sürekliliğin sağlanması konusunda sıklıkla sıkıntı yaşayan özellikle küçük ölçekli alternatif medya sitelerin yaşadığı sıkıntıyı DW Türkiye yaşamamaktadır. Alman Eski Şansölyesi Angela Merkel ve Devlet Bakanı Monika Grütters DW'in 2018 yılının haziran ayında gerçekleşen 65. yıl kutlamasında yaptıkları konuşmada DW'e devlet desteğinin güvencesini yinelemişlerdir (Deutsche Welle, 2018)

3.1.2.2. Konu Seçimi ve Haber Dili

Alternatif medyayı ideoloji, tahakküm ve hâkimiyet gibi kavramlardan bağımsız olarak tartışmak mümkün değildir. Kendi ülkesinde ve dünyaya karşı Alman hükümetlerinin politik duruşlarına uygun şekilde liberal ve Doğu Almanya karşıtı bir duruş sergileyen DW, Türkiye'de politik eleştiriler yapmak konusunda daha rahat davranabilmektedir. DW'nin 65. yılı için Peter Limbourg ile yapılan bir röportajda DW gündemini belirlerken ne kadar bağımsız sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir (Jumpelt, 2018):

“Bizim büyüklüğümüz bağımsız çalışma yeteneğimizde ve her türlü devlet kontrolünden uzak olmamızda yatıyor. Almanya'da hem hükümete hem de muhalefete yer veren, içeriklere toplumun her kesimini dahil etmeye istekli bir haber kuruluşuyuz. Diğer birçok devlet yayıncısının aksine, biz

hükümetin sözcüsü değiliz. Biz tüm Almanya'nın sesiyiz. Bizi ayıran budur. Yaptığımız iş gazetecilik, PR değil. Hedeflediğimiz yeni pazarlarda da bunu yapıyor, hükümete ve muhalefete eşit miktarda yer vermeyi hedefliyoruz."

Hedefini barışçıl, istikrarlı bir küresel toplumu teşvik etmek olarak açıklayan DW, bu nedenle, özgürlük ve insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim, serbest ticaret ve sosyal adalet, sağlık eğitimi ve çevre koruma, teknoloji ve yenilik gibi konulara odaklandığını belirtmektedir.

Downing'in belirttiği gibi alternatif medya uygulamalarında ana akım medya kanallarının yanlış temsil ettiği, sunduğu ya da çoğu zaman hiç yer vermediği düşünce, olay, kişi ve enformasyonun medyada yer almasının sağlanması anlayışı öne çıkmaktadır. Geleneksel medyada yer almayan ya da farklı şekilde verilen haberlere yer vermek ve farklı açılardan yer vererek demokrasiye katkıda bulunma misyonunu yerine getirip getirmediğini hurriyet.com.tr ile DW Türkiye arasında yaptığımız analizden çıkan sonuçlara dayanarak DW'nin konu seçiminde ana akım medyadan farklılaştığını söylemek mümkündür.

2018 yılının haziran ayında gerçekleştirilen 65'nci yıl kutlama töreninde konuşan ve Türk hükümetini eleştiren Peter Limbourg, DW Türkçe TV'nin açılması konusunda hızla harekete geçeceklerini şu sözlerle belirtmiştir (Jefferson, 2018): *"Almanların bu kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğu bu harika ülke olan Türkiye'de artık basın özgürlüğü yok. Misyonumuzu ciddiye alırsak, burada acil bir eylem ihtiyacı var."*

1 Kasım 2018'de Deutsche Welle Türkçe yayınlarının yeni yöneticisi olarak göreve başlayan Erkan Arıkan, aynı zamanda yeni Türkçe kanalının kurulması görevini de gerçekleştirmiştir (DW Türkçe, 2018).

Deutsche Welle'nin Türkçe yayınlar bölümünde 2013 Eylül ayında 5 editör ile yarı yapılandırılmış formda görüşmeler yapan Selami Özsoy'un "Almanya'daki Türk Medyası ve Kamusal Bir Alman Kurumu: Deutsche Welle" başlıklı makalesinde yer alan görüşme detaylarında muhabirlerden biri DW Türkçe'nin alternatif yapısı ile ilgili şunları söylemiştir (Özsoy, 2014, s.11):

"Biz alternatif haber kaynağı olmak istiyoruz. Ana akımı vermek zorundayız. Almanya'da çoğunluk toplumunun azınlıklar üzerindeki baskısı gibi gündemde alt sıralarda olan konuları biraz daha su yüzüne çıkarmaya çalışıyoruz. Almanya'daki seçim sürecinde herkes büyük partileri konuşuyordu. Ama anahtar konumunda olan küçük partiler vardı. Alternatif parti veya korsanlar partisi gibi. Bu partilerde Türkler de var. Onlarla konuştuk mesela (K1)."

Alternatif medyayı "başka medya" olarak adlandıran Alankuş, yerel/sivil medyaların mevcut olan egemen yapıya ve söyleme alternatif bir söylem ve örgütlenme geliştirmesi gerektiğini bunun da ancak zihniyet kırılması ile mümkün olduğunu söyler (Alankuş, 2008, s. 12). Ana akım medyanın yaygın söylemini yapı-bozuma uğratacak bir dille yapısı ya da iddiası gereği "başka" medya, seslerini duyurmamaların seslerini eşdeğerlilikle duyurmalarında, öteki medyanın gündelik hayatın bütün eşitsiz ilişkilerini sorgulayarak politik alanların çoğalmasını sağladığı ölçüde demokrasinin genişlemesini ve derinleşmesini sağlamak gibi bir rolü vardır (Alankuş, 2003, ss. 116-117).

+90 isimli Youtube kanalının basın toplantısında DW yöneticisi, bir soru üzerine, Türkiye'de Türk gazetecilerle çalıştıklarını ve çalışmaya devam edeceklerini ve onlarla çalışmaktan memnun olduklarını aktarırken basın özgürlüğü ile ilgili endişelerini şu sözlerle dile getirmiştir (Haberturk, 2019): *"Bu ülkede gazetecilik konusunda sorunlar var, basın özgürlüğü tehlike altında. Umarız ki, bizim gazetecilerimiz işlerini özgürce yapabilirler"*.

DW Türkçe'nin ana akım medyada söylemlerini karşılaştırmak için 6 Şubat 2023'de yaşanan Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen ve toplam 10 ilde etkili olan deprem ilgili DW Türkçe'deki ve hurriyet.com.tr'deki 2-9 Mart 2023 tarihleri arasındaki haberler taranmıştır. Depremden özellikle 1 ay sonrasının tercih edilmesinin sebebi tüm Türkiye ve dünyanın gündemi en az 2 hafta boyunca meşgul eden bu doğal afete hala yer verilip verilmediği, habere konu oluyorsa nasıl ele alındığı görülmek istenmiştir.

Depremden bir ay sonra yapılan haberlerin içeriğine bakıldığında seçilen haftada 2023 seçimleri, Türkiye ekonomisine yer verilmiştir. DW Türkiye'nin ana sayfasında depremden bir ay sonra üst başlıklarda öne çıkanlar arasında Kahramanmaraş depremi sekmesine hala yer verildiği ve deprem olduğundan beri her gün depremle ilgili en az bir haber yapıldığı dikkat çekmektedir. hurriyet.com.tr ise Kahramanmaraş depremi ile ilgili gelişmelerden çok olası Marmara depremi'ne yönelmiş gözükmektedir.

DW Türkçe ve hurriyet.com.tr'de 2-9 Mart tarihleri arasında yayınlanan Kahramanmaraş depremi ve ardından yaşanan gelişmelerle ilgili haberlerde "Kahramanmaraş depremi" söz öbeği niceliksel olarak taranmıştır. DW Türkçe'de aynı tarihlerde yayınlanan haberlerde belirtilen söz öbeği 12, hurriyet.com.tr'de ise 36 kez yerildiği saptanmıştır. Yine aynı tarih aralığında "Kahramanmaraş depremi" söz öbeğine Hürriyet TV'deki videolarda 11 kez, yazar yazılarında 2 kez yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Genel olarak öne çıkarılan haberlere bakıldığında Türkiye ve Almanya gündemlerinin, Almanya gündemlerinde de Türkiye'yi doğrudan etkileyen haberlerin de yer aldığı görülmektedir. DW Türkçe'nin sıcak gündemi yakından takip ettiği 2023 seçimlerini uzman görüşleriyle destekleyerek farklı açıları da yansıtmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: 2-9 Mart tarihleri arasında Kahramanmaraş depremi ile ilgili haber başlıkları ve spotlar

2 Mart	Depremzedelerin hukuki hakları ne?	Depremde maddi-manevi zarara uğrayanlar haklarını nasıl aramalı? Sorumluların tespiti için ne yapmalı? Deprem sigortası olanlar nasıl hareket etmeli? DW Türkçe, TBB Başkanı Erinç Sağkan'a sordu.
3 Mart	Depremde kaybolanlar nerede?	
4 Mart	Kızılay'a sahip çıkan Kızılhaç hedef oldu	Türk Kızılay'ın Ahbap'a çadır sattığının ortaya çıkmasının ardından Alman Kızılhaç'ın yaptığı destek açıklaması eleştirilere neden oldu. Kızılhaç, DW Türkçe'nin sorularını yanıtladı.
5 Mart	Bir ay sonra Türkiye: Enkaz başında bekleyen sorular	Deprem şokunun üzerinden bir ay geçti. Enkaz başında yaşanan acılar ise yerini soru işaretlerine bıraktı: Kaç kişi kayıp? Sorumlulara ne olacak? Refakatsiz çocuklar nerede? Ya da yardımların neden geciktiği...
6 Mart	Fay hattına kurulu 4 binden fazla okul ne olacak	Jeoloji Mühendisleri Odası'na göre Türkiye'de fay hatlarının yüksek risk

		alanı içinde 4 bin 159 okul var. Okulların tümünde depremsellik analizi yapılmadığını belirten uzmanlar MEB'i sorumluluk almaya çağırıyor.
6 Mart	Adıyamanlı depremzedeler "Hakkımı helal etmiyorum" diyor	DW Türkçe'ye konuşan Adıyamanlı depremzedeler, ilk günlerde yalnız ve çaresiz bırakılmaktan şikâyetçi. İhmal nedeniyle çok sayıda insanın can verdiğini söyleyerek, "Adıyaman diye bir şey kalmadı" diyorlar.
7 Mart	Almanya'dan depremzedelere verilen vize sayısı bini geçti	Almanya'nın depremzedeler için yürürlüğe koyduğu kolaylaştırılmış vize prosedüründen şimdiye kadar 1.097 kişinin yararlandığı, deprem bölgelerinden toplam 1.333 kişiye vize verildiği açıklandı.
8 Mart	Almanya'dan deprem bölgelerine bir üst düzey ziyaret daha	Alman içişleri ve dışişleri bakanlarının ziyareti sonrası hükümetin insani yardımlar sorumlusu Amtsberg de deprem bölgesine gidiyor. Amtsberg, yeniden imarın yıllar alacağını, Almanya'nın desteğinin süreceğini belirtti.
8 Mart	"Afet dönemlerinde kadınların sorunları daha derinleşiyor"	Kadın hakları savunucuları, depremlerin kadınların omuzlarındaki yükü arttırdığına dikkati çekiyor. Depremlerin kadınların yaşamlarını nasıl etkilediğini Afet için Feminist Dayanışma'dan Ezgi Karakuş ile konuştuk.
9 Mart	EBRD'den deprem bölgesi için 1,5 milyar euro yatırım kararı	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) Türkiye'de depremden etkilenen bölgelerin yeniden inşası için önümüzdeki iki yıl içinde 1,5 milyar euroya varan yatırım yapacak.
9 Mart	Deprem bölgesinde kimliği belirlenemeyen çocuk sayısı 213	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın internet sitesindeki "kimliği belirlenemeyen çocuk sayısı 79" verisine karşın Emniyet Genel Müdürlüğü deprem bölgesinde 213 çocuğun kimliğinin belirlenemediğini açıkladı.
9 Mart	Depremlerin sigortalara maliyeti milyarlarca doları buluyor	Kahramanmaraş merkezli depremlerin sigorta şirketlerine maliyeti 3,5- 4 milyar dolar olacağı tahmin ediliyor. Alman Talanx sigorta grubunun hesaplamasına göre felaket şirkete 250 milyon euro ek yük getirecek.

“Deprem bölgesinde kimliği belirlenemeyen çocuk sayısı 213” başlıklı 9 Mart tarihli haberde “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın internet sitesindeki "kimliği belirlenemeyen çocuk sayısı 79" verisine karşın Emniyet Genel Müdürlüğü deprem bölgesinde 213 çocuğun kimliğinin belirlenemediğini açıkladı” spotu devletin iki kurumu arasındaki bilgi farklılığını vurgulamaktadır. “Adıyamanlı

depremzedeler hakkımı helal etmiyorum diyor”, “Depremzedelerin hukuki hakları ne?” başlıklı haberler DW Türkçe’nin deprem bölgesinde ihmal yaşandığından hareketle bunu gündeme taşıdığını göstermektedir. 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’nü de DW Türkçe yine depremzedeler üzerinden "Afet dönemlerinde kadınların sorunları daha derinleşiyor" başlıklı haberle ele almıştır. Bununla birlikte DW Türkçe Avrupa’dan gelen yardımları, Alman üst düzey yetkilerinin Türkiye’ye deprem nedeniyle yaptıkları ziyaretleri ve Almanya’nın Türk depremzedelere sağladığı vize muafiyetini de haberleştirmiştir.

Aynı period içinde ise hurriyet.com.tr’de deprem sonrasında depremden etkilenen illerde sağlam yeni binalar için temel atıldığına ve maddi destek verildiğine dair haberlere yer verilmiştir. “11 ilimize Bakan Kirişçi: 11 ilimize 5 milyar liralık destek sağlıyoruz”, “Süheyla Sultan gemisi, depremzedelerin konaklaması için İskenderun’da”, “Nurdağı’nda 16 bin depremzedenin barınacağı konteyner kent kuruluyor”, “Adıyaman’da 750 kişiye istihdam sağlayacak” başlıklı haberler bu tür haberlere örnek gösterilebilir.

Haberlerde kullanılan dil açısından da Kahramanmaraş depremi ve ardından yaşanan gelişmelerle ilgili haberlerde DW Türkçe’nin deprem sonrası devlet tarafından yapılan müdahale ve desteği sorguladığı, konuyu hala haberleştirdiği göze çarpmaktadır. hurriyet.com.tr’de ise Kahramanmaraş depreminin ardından popülerite kazanan İstanbul depremiyle ilgili haber yapıldığı, devletin müdahalesinin yeterliliğini eleştirmek yerine yeni yapılacak binalar için hazırlıklara başlandığına dair haberlere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra video haberlerde depremden mucize kurtuluş gibi başlıklarla yer verildiği, ünlülerin deprem için yaptıkları çalışmaların haberleştirilerek konuya aynı olaylara magazinelleşen açıdan yer verildiği görülmektedir. “Depremde 3 ferdi kaybeden aileden geriye mutlu günlerdeki fotoğrafları kaldı”, “Kate ile William’dan anlamlı ziyaret” başlıklı haberler bu tür haberlere örnek teşkil etmektedir.

3.1.2.3. Kaynak Kullanımı ve Profesyonel İşgücü

Erkan Arıkan, Batı Alman Radyo ve Televizyon Kurumu’ndaki (WDR) görevinden ayrılarak 2018 yılı Ekim ayında Almanya’nın uluslararası yayın kuruluşu Deutsche Welle Türkiye yayınlarının başına geçmiştir (Deutsche Welle Türkiye, 2018). Deutsche Welle Türkçe servisinde yarı zamanlı çalışanlar, uzaktan çalışanlar ve tam zamanlı muhabirlerle birlikte yaklaşık 40 personel görev yapmaktadır. Muhabir kadrosunun ve serbest çalışan gazetecilerin deneyimlerine baktığımızda BirGün, Cumhuriyet, Diken, Bianet, Hürriyet, Milliyet, Sol Haber, Evrensel ve Radikal gibi liberal, Kemalist ve sol görüşlerden beslenen gazetelerde gazetecilik deneyimine sahip bir muhabir ekibinin olduğunu söylemek mümkündür. Gülsen Solaker, Cumhuriyet gazetesi eski muhabiri Pelin Ünker, DW Türkçe’den önce Middle East Eye’da çalışan Çağrı Özdemir, Vatan gazetesi ve CNN Türk eski muhabiri Kıvanç El, insan hakları haberleriyle öne çıkan Burcu Karakaş, Radikal gazetesinin eski diplomasi muhabiri Başak Özyay, Almanya konulu haberlerde Elmas Topçu, yargı muhabiri Alican Uludağ, DW Türkçe Diyarbakır muhabiri Felat Bozarlan, DW Türkçe’deki haberlerde imzaları bulunan muhabirleridir. Bu muhabir kadrosunun yanı sıra yıllarca NTV’de çalışmış deneyimli gazeteci ve haber spikerlerinden Banu Güven, Yalçın Karatepe, Erdal Sağlam’ın yorum disiplin başlığı altında köşe yazısı yazdığı göze çarpmaktadır. Bu ekipte tekil Almanya menşeli haberlere imza atan isimler de yer almaktadır. DW Türkçe’nin kendine has bir kadrosu olması özgün haber içeriğini göstermektedir.

Portföyünde sosyal medyada yer alan DW Türkçe içeriklerini partner haber portalları ile de paylaşmaktadır. Ancak Türkiye’deki otoritelerin baskıcı önlemlere başvurmamasından duyulan endişe nedeniyle bağımsız Batılı medya kuruluşları ile çalışmayı reddeden potansiyel partnerlerin sayısı

giderek artmaktadır. Bu nedenle DW açısından kendi platformlarını güçlendirmek ve sosyal medya kanallarını geliştirmek giderek daha fazla önem kazanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Alternatif medyanın çıkış noktası küresel ölçekte faaliyet gösteren ticarileşmiş yaygın/geleneksel medya karşısında, farklı türde iletişim ortamlarının/mecralarının da olabileceği inancıdır (Demirtaş, 2016, p.113). Katılımcı yayıncılık, habercilik anlayışından hareketle ana akım medyayı da dönüştürme çabasında olan alternatif medya uygulamaları ana akım medya kanallarının yanlış temsil ettiği, sunduğu ya da çoğu zaman hiç yer vermediği düşünce, olay, kişi ve bilginin medyada yer almasını sağlayarak demokrasiye katkı sağlamaktadır.

Türkiye’de basın özgürlüğünün olmadığını belirterek Türk hükümetini sert sözlerle eleştiren DW genel müdür Peter Limbourg, aslında DW’ın Türkiye’deki vizyonunu ortaya koymaktadır. İçeriğinde politika, insan hakları gibi konulara ağırlık verdiği görülen DW, Türkiye’de ana akım medyada işten çıkartılmış isimleri de istihdam ederek duruşunun ana akımın karşısında olduğunu göstermektedir.

Bir kamu yayıncısı olarak 30 dilde yayın yaptığı ülkelerde hükümetlere ve muhalefete eşit mesafede durduğunun, bağımsız olduğunun altını çizen DW’ın bağımsızlığı, bir medya kuruluşunun ne kadar siyasetten uzak ve bağımsız olabileceği ekseninde hem kuramsal hem de pratik bağlamda başka bir tartışmanın konusu iken, Türkiye’de hem konu seçimi, hem profesyonel ekibi hem de haberlerinde seçtiği kelimeler ve söylemleriyle alternatif medya özelliklerini barındırmaktadır. Konu dağılımı üzerine yapılan analiz ve DW Türkiye üzerine yapılan betimsel analiz bunu göstermektedir.

Kâr amaçlı olmayan bir kamu kurum yayıncısı olmanın avantajı ile DW Türkçe’nin küçük bir kadro ile de olsa ana akım medyada yer almayan konulara, ya da yer olsa da farklı bakış açılarıyla uzman görüşleriyle yer verdiği, ana akım medyada hükümet çizgisine uymayan haber ve tutumları nedeniyle işten çıkartılan Banu Güven, Nevşin Mengü gibi deneyimli gazetecileri de kadrosuna kattığı görülmektedir.

Farklı haber kaynaklarından haber almak yerine partnerlerine haber üreten DW Türkçe’nin 2018 yılından beri Türkçe yayın yapan televizyonu ise Türkiye’de basın özgürlüğünün yok sayıldığı iddiası üzerine kurulmuş, basın ve ifade özgürlüğünün önemi belirtilmiştir.

Kurumun haber dilini daha iyi anlamak için Kahramanmaraş depremiyle ilgili yapılan karşılaştırmalı bir haftalık haber taramasında hurriyet.com.tr’de DW Türkçe’ye göre sayıca daha fazla haber olsa da haberlerin başlıklarından içerik ve dil açısından farklılaştığını göstermektedir. Alternatif medyanın özellikleri arasında sayılan katılımcılığı arttırma, toplumsal olayları destekleme hatta yaratma tavrını DW Türkçe sergilemese de devletin müdahalesine ve Kızılay’ın AHBAP derneğine çadır satışı gibi haberlere Kızıllaç üzerinden yer vererek olaylara ana akım medyadan daha eleştirel yaklaşmıştır. hurriyet.com.tr’deki gibi sadece devletin depremzedelere maddi destek vermesi gibi haberleri, depremzedeler haklarını arıyor diyerek ihmal olasılığını gündemine almıştır.

Sonuç olarak Deutsche Well’nin Almanya’daki rolü tartışması ayrı bir araştırma konusu olmakla birlikte Alman devleti yani yabancı sermaye kaynaklı finansmanı sayesinde Türkiye’de ana akım medyadan farklılaştığı aşikardır. Alternatif medyanın bazı işlevlerini yerine getirirken, bazı noktalarda alternatif medya olarak tanımlanmasında eksiklikler bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mevcut yerel sermayeli TV24, Halk TV, Diken gibi alternatif medya kanallarının yanı sıra Türkçe dilinde yabancı sermayeli (devlet destekli) bu tür medya organlarının olması Türkiye’de medyada çoksesliliğinin yeniden sağlanabilmesi için umut vadetmektedir.

Kaynakça

Alankuş, S. (2003). *Medya ve Toplum. Habercinin El Kitabı*. İstanbul, Turkey : IPS İletişim Vakfı Yayınları.

- Alankuş, S. (2008). *Türkiye’de Başka Bir Demokrasi İçin, Başka Bir Medya ve Habercilik. Uygun Adım*
- Atabek, N. (2002). Kamuoyu, Medya ve Demokrasi. *Kurgu*, 19 (1), 214-229
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59554/856792>
- Ayan, V. M (2018). Türkiye’de Medyanın Dönüşümünün Ardındaki İtki: İslamcı Burjuvazi. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 21(42), 142-169.
- Aydoğan, F, Kırık, A. (2012). Alternatif Medya Olarak Yeni Medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi*
- Binark, M. & Bek, M. G. (2010). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. Kalkedon Yayınları.
- Christoph, J. (2018, 8 Mayıs). Peter Limbourg: 'We Are The Voice of All Of Germany'. Deutsche Welle. Retrieved from <https://www.dw.com/en/peter-limbourg-we-are-the-voice-of-all-of-germany/a-43687517>
- Cumhuriyet Online. (2018, 28 Aralık). Fatih Portakal’a ‘Sarı Yelek’ Soruşturması. (2018, 28 Aralık). Erişim adresi <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fatih-portakala-sari-yelek-sorusturmasi-1184551>, 9 Eylül 2022.
- Çağlar İ., Akdemir H. & Toker S., (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*. SETA.
- Çelikkafa, M. (2012, 30 Haziran). 'DW ile Avrupa' Her Hafta TRT Türk'te. DW Türkçe. Erişim adresi <https://www.dw.com/tr/dw-ile-avrupa-her-hafta-trt-t%C3%BCrkte/a-16062382>, 5 Ekim 2022.
- Çınar, S.N.(2019). *Muhafazakârlaşan Türkiye Ekseninde Muhafazakâr Kadın Dergileri (Âlâ ve Cosmopolitan Dergilerinin Karşılaştırılması)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erişim adresi <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001011.pdf>
- Demir, S. (2013). *Türkiye’de 2001 Yılı Sonrasında Medya-İktidar İlişkileri ve Gazeteci Pratiklerine Yansıması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirtaş, O. (2016). *Başlangıçtan Günümüze Türk Basınında Alternatiflik Arayışları ve Alternatif Medya Olgusu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erişim adresi <http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/4204>
- Aydoğan, F. & Kırık, A. M. (2012). Alternatif Medya Olarak Yeni Medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18), 58-69. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akil/issue/48077/607860>
- Deutsche Welle Türkçe. (2018, 16 Ekim). DW Türkçe’nin Yeni Yöneticisi Erkan Arıkan. Retrieved from <https://www.dw.com/tr/dw-t%C3%BCrk%C3%A7enin-yeni-y%C3%B6neticisi-erkan-ar%C4%B1kan/a45906866>, 20 Ekim 2022.
- Deutsche Welle. (2018, 5 Haziran). German Chancellor Angela Merkel: 'Deutsche Welle Is A Success Story'[Press Release]. Retrieved from <https://www.dw.com/en/german-chancellor-angela-merkel-deutsche-welle-is-a-success-story/a-44089172>, 21 Ekim 2022.
- Deutsche Welle. About Us. Retrieved from <https://www.dw.com/en/dw-akademie/about-us/s-9519>, 10 Kasım 2022.
- Deutsche Welle. Unbiased Information For Free Minds. Retrieved from <https://www.dw.com/en/about-dw/profile/s-30688>, 30 Ekim 2022.
- Duran A.E. (2016, 3 Mayıs). Türkiye’de “Alternatif Medya” Yükselişte. DW Türkçe. Erişim adresi
- Duran, R. (2000), *Medyamorfoz*, (1. baskı). Avesta Yayınları.
- Temizgüney, F. (2022). Çok partili hayata geçiş sürecinde siyasete muhalif basın penceresinden bakmak: İzinsiz muhalefet dergisi. *Tarih ve Tarihçi*, 1(1), 73-113.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/history/issue/71362/1194689>
- Fletcher R., Kalogeropoulos A. Newman N. & Nielsen R. K. (2019). Reuters Institute Digital News Report 2019. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf

- Fuchs, C. (2010). Alternative Media as Critical Media. *European Journal of Social Theory*,13(2), 173-192.
- Görgülü, Güventürk (1991). *Basında Ekonomik Bağımlılık* (1st ed.). İstanbul, Turkey: Gazeteciler Cemiyeti.
- Haberturk, (2019, 29 Nisan). +90: Deutsche Welle'nin Türkçe YouTube Kanalı Yayında. Erişim adresi
- Çağlar, İ., Akdemir, K. H., & Toker, S. (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*. Seta Yayınları.
- <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-alternatif-medya-y%C3%BCKseli%C5%9Fte/a-19230883>, 1 Kasım 2022.
- <https://www.haberturk.com/90-deutsche-welle-nin-turkce-youtube-kanali-yayinda-2446306>, 1 Kasım 2022.
- Hurriyet Online. (2018, 20 Haziran). The Walt Disney Company, Fox'u satın aldı. Erişim adresi <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/the-walt-disney-company-foxu-satin-aliyor-40872960>, 15 Kasım 2022.
- Hürriyet. (2016, 28 Temmuz). Kapatılan Televizyonlar ve Gazeteler Belli Oldu! Erişim adresi <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/3-ajans-16-tv-45-gazete-23-radyo-kapatildi-40172869>, 10 Kasım 2022.
- İnternethaber. (2013, 4 Ekim). Akşam ve SKYTürk360'ın yeni sahibi. Erişim adresi <https://www.internethaber.com/aksam-ve-skyturk360in-yeni-sahibi-592044h.htm>
- Jefferson. C. (2018, 5 Haziran). Angela Merkel Stresses Media Freedoms As Deutsche Welle Celebrates 65 Years. Retrieved from <https://www.dw.com/en/angela-merkel-stresses-media-freedoms-as-deutsche-welle-celebrates-65-years/a-44082995>, 1 Kasım 2022.
- Kadioğlu, Z. K. (2018). Türkiye'de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010). *İnsan & İnsan Dergisi*, 5 (16), 100-120. Erişim adresi https://www.researchgate.net/publication/324899119_Turkiye'de_Medya_Sahipligi_Ekseninde_Mulkiyet_Yapilarindaki_Degisimin_Kronolojik_Analizi_1950-2010
- Media Ownership Monitor Türkiye, Kapatılan Medya. Erişim adresi 5 Mayıs, 2019, from <http://turkey.mom-rsf.org/tr/bulgular/el-koyulan-medya/>, 10 Kasım 2022.
- Medya*. İncilay Cangöz(derleyen). Ayraç Kitabevi.
- Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özsever, Atilla (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*. İmge Kitabevi.
- Özsoy, S. (2014). Almanya'daki Türk Medyası Ve Kamusal Bir Alman Kurumu: Deutsche Welle. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 4 (1), 2-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-kiad/issue/49298/629845>
- Reuters Institut. (2022). *Reuters Institute Digital News Report 2022*. Retrieved from https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf, 2 Ocak 2023.
- Sözeri C. (2015). *Türkiye'de Medya-İktidar İlişkileri Sorunlar ve Öneriler*. İstanbul Enstitüsü
- Taylan, A. (2012). *Alternatif Medya ve Bianet Örneği: Türkiye'de Alternatif Medyaya Dair Etnografik Çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Erişim adresi <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/3413>
- Tılıç, Doğan L (1998). *Utaniyorum Ama Gazeteciyim, Türkiye'de ve Yunanistan'da Gazetecilik*. İletişim Yayınları

Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme

Security-Oriented Migration Policies of The European Union: An Assessment in Terms of Social Policy

Ahmet İşçi¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
04.04.2023

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
26.04.2023

Kabul tarihi/Accepted:
26.04.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

İşçi, A. (2023). Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları: Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme, 2(3), 84-100.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.005.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.005.x

ÖZ

Avrupa, küreselleşmenin de etkisi ile uzun yıllardan beri geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları için cazibe ve istihdam merkezi olmuştur. Kimi zaman emek piyasasının gereksinimlerini karşılamak için göçü teşvik edici yasalar çıkartan Avrupa devletleri, modern çağın ilk kitlesel göç deneyimini, 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması ile yaşamıştır. Yugoslavya'nın dağılması ile oluşan göç krizi, o yıllarda henüz "Schengen Bölgesi"nde ulusal sınırlar kaldırılmamış olduğundan, yoğunlukla Yugoslavya'nın sınır komşuları olan Almanya ve Hollanda'yı etkilemiştir. 21'inci yüzyılın başında ise Avrupa, bölgesel çatışmalardan kaçan sığınmacıların sınırlarına ulaşması ile ikinci kez, güçlü bir kitlesel göçün hedefi haline gelmiştir. İlk başlarda, sığınmacı akınına insancıl söylemlerle yaklaşan Avrupa Birliği (AB) devletleri, sonrasında kendi aralarında fikir birliği sağlayamadığı gibi, zaman içerisinde, sınırlarını korumayı önceleyen bir tutum sergilemiş ve ağırlıklı olarak güvenlik tedbirlerine dayalı politikalar gütmeyi tercih etmişlerdir. Arap Baharı'nın "artçı etkisi" olan kitlesel göçün yükü, doğuda Türkiye ve güneyde İtalya ile Malta'nın üzerinde kalmıştır. Yasa dışı göç ve suç ile mücadele amacıyla kurulan Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Dış Sınırlarının Yönetimi İçin Operasyonel İşbirliği Ajansı'nın (FRONTEX), kolluk kuvvetleri marifetiyle sığınmacıların geri itilmesine varan uygulamaları, birçok açıdan eleştirilen konulardır. Ancak, güvenlik önlemleri ve kuvvet kullanımıyla kitlesel göçün engellenmesinin mümkün olmadığı tarihin değişik aşamalarında tecrübe edilmiştir.

Bu bağlamda hazırlanan çalışmanın amacı, eleştirel bir yaklaşımla güvenlik önlemlerin yerine sosyal politika perspektifli tedbirlerin geliştirilmesinin önemine dikkat çekmektir. Göçmen işgücünün sanayileşmiş toplumlarda ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Göçmenlerin yasal çerçevede ve uygun şartlarda kayıt altına alınmaları, insan hakları bağlamında en doğal haklarıdır. Bu doğal hakkın, AB'deki yasal karşılığının ne durumda olduğunun teorik bir çalışmayla araştırılması amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Göç rakamları ve tarihi süreçteki deneyimlerin incelenmesi amacıyla "ikincil kaynak araştırması" metodu ile doküman incelemesine ağırlık verilmiştir. Çalışmanın sonucunda, AB'nin güvenlikçi yaklaşımının, zaman zaman uluslararası ölçekte tanınan insan ve sığınmacı haklarını zorlayan ince bir çizgide olduğunu belirtirken, sosyal politika üretiminin söylemlere göre geride kaldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Güvenlik önlemleri kapsamında, geri itme gibi insanlık dışı hareketler kabul edilemez olduğu gibi sınır güvenliği adı altında yapılan harcamaların doğru sosyal politikalara yönlendirilmesinin daha isabetli ve kalıcı çözümleri destekleyeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: AB, Göç, FRONTEX, Çalışma Hakkı, İstihdam

¹ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, ahmetisci@yahoo.com, ORCID ID: 0009-0003-4094-5527

ABSTRACT

As a repercussion of globalization, Europe has been a center of attraction and employment for the citizens of underdeveloped and developing countries for many years. The European states, which sometimes enacted laws encouraging immigration to meet the needs of the labor market, experienced the first mass migration wave of the modern age in the European continent with the disintegration of Yugoslavia in the 1990s. The migration crisis, which occurred as a result disintegration of Yugoslavia, mainly affected Yugoslavia's neighbors Germany and the Netherlands, since national borders had not been abolished yet in the "Schengen Area" in those years. At the beginning of the twenty-first century, Europe became the target of a strong mass migration wave for the second time, with the refugees fleeing from regional conflicts reaching its borders. At the beginning, European states approached the refugee influx by adopting a humanitarian rhetoric, however, could not reach a consensus on it, and over time, they presented an attitude that prioritized the protection of borders and preferred to pursue policies based mainly on security measures. While the burden of mass migration, as the "aftershock" of the Arab Spring, was on Turkey in the east, Italy and Malta received the impact in the south. The practices of the EU FRONTEX ("*Frontires extrieures*," *European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders*) agency, which was established for the purposes of combating illegal immigration and crime, including pushing back asylum seekers by law enforcement, are issues that have been criticized in many respects. However, it has been experienced in different stages of history that it is not possible to prevent mass migration through security measures and the use of force.

The aim of the study prepared in this context is to draw attention to the importance of developing measures with a social policy perspective instead of security measures with a critical approach. It is a fact that a migrant workforce is needed in industrialized societies. Registration of immigrants within the legal framework and under appropriate conditions is their most natural right in the context of human rights. Qualitative research method was preferred in order to investigate the legal equivalent of this natural right in the EU with a theoretical study. In order to examine the migration figures and the experiences in the historical process, document analysis was focused on with the "secondary source research" method. As a result of the study, it would not be wrong to state that the EU's security approach is sometimes on a fine line that enforces internationally recognized human and refugee rights, while social policy production is left behind according to discourses. Within the scope of security measures, inhuman actions such as pushback are unacceptable, and it should be taken into account that directing the expenditures made under the name of border security to the right social policies will support more accurate and permanent solutions.

Keywords: EU, Migration, FRONTEX, Right to Work, Employment

Extended Abstract

As a result of the impact of globalization, Europe has been a center of attraction and employment for the citizens of underdeveloped and developing countries for many years. From time to time, Europe has promoted legal migration by enacting laws that pave the way for migration and set its rules to support the labor market. The labor shortage seen after the Second World War was met with immigrant laborers to support industrial development. Although the transformation of labor-

intensive sectors into machinery-intensive sectors with the development of technology seems to have reduced the need for labor, the need for skilled labor continues at a level that requires policy production in every sector, especially in the service sector (Şenkal, 2015). European states, which sometimes enacted laws to encourage immigration to meet the needs of the labor market, experienced the first mass migration of the modern era with the disintegration of Yugoslavia in the 1990s. This migration crisis arose from the disintegration of Yugoslavia, and it mainly affected its border neighbors Germany and the Netherlands since the national borders were not yet abolished in the "Schengen Area" in those years. At the beginning of the 21st century, Europe has become the target of a strong mass migration for the second time, with the arrival of refugees fleeing regional conflicts.

Although the EU's approach to asylum seekers initially contained humanitarian discourses, it turned into more security-oriented policies as the result of the negative economic repercussions of the Covid-19 outbreak, the war that broke out and still continues on the territory of Ukraine and the sanctions imposed on Russia. In this context, while the European Union Strategic Committee on Migration, External Borders and Asylum (SCIFA) has been continuing to provide operational cooperation for the management of border security since 2019 with a new mandate, the activities of the Operational Cooperation Agency for the Management of External Borders of the European Union Member States (FRONTEX) have been steadily increasing. Although European states want to regulate their migration policies in a way that supports their own economies by providing skilled labor transfer with regular migration, the "idea of migration to Europe" has become an unstoppable phenomenon today. A situation, due to the influence of mass migration flows, that cannot be prevented only by enacting laws or taking measures at the borders. Initially, EU member states approached the refugee influx with humanitarian discourses, but later, they failed to reach a consensus among themselves, and over time, they preferred to protect their borders and preferred to pursue policies based mainly on security measures.

In this context, the general tendency of the populations who migrate in order to find a job and to improve their living conditions is towards countries with a high level of prosperity. At this point, European countries with a high level of prosperity, have become a target region as a center of attraction for immigrants due to their labor shortage and aging populations. For the aforementioned industrial states, migration is the desired locomotive to close the employment gap. One of the best examples of this mutual relationship is the German industry. After the Second World War, Germany met the labor force deficit by making temporary labor agreements with second countries such as Turkey. Despite many past migration experiences, some EU member states have not been very eager to accept refugees when it comes to asylum requests from immigrants displaced by internal conflicts in Syria, except for sharing some of their previous mass migration experience with Turkey and supporting Turkey with the UN. Although German Chancellor Angela MERKEL's open door policy in 2015 which accepted 1.2 million immigrants brought her the UNESCO Peace Prize, this attitude was not warmly welcomed by many EU countries and differences of opinion emerged. Some countries such as Hungary, on the other hand, preferred to close their borders, using their own economic and sociological structures as an excuse.

In today's chaotic environment, the question of "what kind of an arrangement will EU make for migration management within the framework of human rights" is one of the questions for EU that does not have a simple and single answer, especially in the light of the fact that the EU has not been

able to find solutions to its previous problems. In this area, the European Social Charter, which was opened for signature by the EU council in Turin and put into effect in 1965, has implemented secondary rights such as the right to work and the right to organize, as well as the primary rights defined in the Human Rights Convention for the member states of the Council of Europe (Erdogan, 2008). EU countries have agreed that they guarantee the rights of migrant workers and their families in addition to the rights defined for their own citizens in the "EU Social Charter". It is stated by different authors that, although the member states aim to improve the arrangements for immigrants in the upcoming years, with the studies that include the arrangements to reduce social exclusion and increase integration, the improvement efforts have different results in practice and they contain unsuccessful policies to reduce discrimination. In his article on EU migration, Bloch mentioned that immigration legislation has an important place in EU studies and stated that the EU States Action Plan for Refugees and Asylum Seekers, which was prepared in Tampere in 1999, is one of the most important studies. However, these efforts have not been fully successful due to the countries' failure to make legal arrangements. (As cited in Alcock, May and Rowlingson, 2008).

It is possible to conclude that the EU immigration legislation has not been fully successful, by inferring from the fact that Syrian citizens are treated differently by different EU countries. The failure of the EU, which is trying to develop a common asylum system, has become evident with the reactions of the member states by closing their borders after the Syrian crisis, when it was faced with the first real problem. The security oriented approach, on the other hand, has reached levels that will cause deaths in sea migration routes with its increasing dosage. As stated before, closing borders with complete security measures is against the realities of today's world. EU countries have legal structures that are very familiar with integration policies, as they benefit from the migrant workforce in industrial zones, which are the locomotives of the modern world. At this point, the increasing continuation of security oriented measures and the increase in the budgets allocated to these issues are the most important issues to be criticized. Instead of prioritizing the security measures, the EU's production of mechanisms that will ensure regular migration by producing policies that will ensure integration, will be a beneficial approach for both the industry and the immigrants who are the source of labor. The weight of the mass immigration as an aftermath of the "Arab Spring" has been left on Turkey in the east and Italy and Malta in the south. The practices of the EU FRONTEX agency, which was established for the purpose of combating illegal immigration and crime, including the pushing back of asylum seekers by law enforcement, are subjects that have been criticized in many respects. However, it has been experienced in different eras of history that it is not possible to prevent mass migration with security measures and the use of force.

The aim of the study prepared in this context is to draw attention to the importance of developing measures with a social policy perspective instead of security oriented measures with a critical approach. A qualitative research was conducted to examine the hypothesis that it would be more appropriate to develop social policies in line with the promises made in the European Social Charter, and to create environments where the immigrants will be treated in accordance with human rights, rather than pushing them back within the scope of security measures. In order to examine migration figures and experiences in the historical process, document analysis was focused on with the

"secondary source research" method. As a result of the study, it would not be wrong to state that the EU's security approach is sometimes on a fine line that enforces internationally recognized human and refugee rights, while social policy production is left behind according to discourses.

Giriş

Batı, tarihin gelişiminde kimi zaman uzak doğudan ve buluşlarından etkilense de çoğunlukla bildiğimiz toplumsal yaşamın ve medeniyetin formunu oluşturma konusunda her zaman bir adım önde olmuştur. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde doğmuş insanlar için daha iyi bir yaşamın hayalinin kurulduğu bölge olan Avrupa, zaman zaman iş gücü piyasasını desteklemek için göçün yolunu açan ve kurallarını belirleyen yasalar çıkartarak yasal göçü desteklemiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası görülen işgücü açığı, sanayideki kalkınmanın desteklenmesi için göçmen emekçiler ile karşılaşmıştır. Teknolojinin gelişmesi ile emek yoğun sektörlerin makine yoğun sektörlerle dönüşmesi, işgücüne olan ihtiyacı azaltmış gibi görünse de vasıflı işgücü ihtiyacı başta hizmet sektörü olmak üzere her sektörde, politika üretimi gerektirecek seviyede devam etmektedir (Şenkal,2015). Gelişen teknolojiler ve küreselleşme sadece iş piyasasını değil, insanın toplumsal yaşamını da etkilemiştir. İletişim kanallarının gelişmesi ile dünya daralmış, ulaşım araçlarının hızlanması ile dünya küçülmüştür, *"mekân artık engel değildir"* (Bauman,2018).

Mesafelerin kısalması, ekonomiyi çeşitlendirdiği ve şekillendirdiği gibi, Şenkal tarafından belirtilen, gelişmiş ülkelerin "Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri"ni gerçekleştirme gayretiyle oluşturdukları istihdam artışları, işgücü sağlamaya aday her insanda, refah bölgelerinde yaşama fikrini cesaretlendirmiştir (Şenkal,2015). Avrupa devletleri, göç politikalarını düzenli göç ile vasıflı emek transferi sağlayarak, kendi ekonomilerini destekleyecek şekilde düzenlemek isteseler de *"Avrupa'ya göç fikri"* günümüzde, kitlesel göç akımlarının da etkisi ile sadece yasalar çıkartılarak veya sınırlarda tedbirler alınarak engellenemeyen bir hâl almıştır. Tarihinde sömürgecilik olan Avrupa Devletleri, bağımsızlığını kazanmış ama sömürülmüş olmanın izlerini üzerinden atamamış Afrika ülke vatandaşlarının, süreklilik arz eden göçlerinde hedef ülkelerin başında gelmektedir. 2011'yılı sonrası Arap Baharı'nın istikrarsızlaştırdığı ülkelere kaçanların kitlesel göçü ise bu göç yüküne ilave olmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın en önemli varsayımı; Avrupa Birliği'nin (AB) son dönemlerde kitlesel göçe karşı, güvenlikçi politikalara olması gerekende fazla ağırlık vererek, BM kararları ve Avrupa Sosyal Şartı ile belirtilen söylemlerin aksine insan haklarını hiçe sayan tutumlar sergiledikleridir. Çalışmada ikincil kaynaklar kullanılarak, AB'nin göçün hedefi olmasının nedeni ile AB sosyal yaklaşımından bahsedilerek, AB'nin güvenlikçi yaklaşımı ile bireyin çalışma hakkına yönelik sosyal politika üretimine verdiği önem, arasında karşılaştırma yapılmasına gayret edilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar neticesinde; AB'nin, yasadışı göçü kontrol altına almak için oluşturduğu, güvenlik ajanslarına verdiği önemi gün geçtikçe artırdığı, Arap Baharı, Suriye, Afganistan ve Ukrayna krizleri sonrası Avrupa Sosyal Şartı ve hatta insan haklarına aykırı şekilde uygulamalara rastlandığı, AB'nin kendi içinde anlayış bütünlüğü sağlayamadığı ve insancıl sosyal politikalarından uzaklaştığını tespit etmek mümkündür.

1. Avrupa Birliği ve Göç: Tarihsel Bir Perspektif

Medyanın siyasi iktidarla olan ilişkisi yadsınamaz. Demokrasi basın ilişkisi basın tarihinin doğuşundan beri hep sorgulanmıştır. Demokratik rejimlerde medyanın yasama, yürütme ve yargıyı denetlemek ve Avrupa ülkeleri, tarih boyunca göçün hedefi olmuştur. İspanyol iç savaşından kaçan kitlelere İngiltere ve Fransa tarafından tanınan sığınma hakkı bir kitlesel göç örneği olarak tarihe not düşülse de modern dünya kavramları ile düzene sokulmaya çalışılan göçün yakın tarih örneği, Bosna Savaşı sonrası görülmüştür (Topçu, Cumali, 2021). 1990'lı yıllarda yaşanan bu tecrübe Yugoslavya'nın

dağılması ile tecrübe edilmiş ve sınırdaş ülkeleri olan yoğunlukla Almanya ve Hollanda'nın etkin geçici göçmen politikaları ile aşılmıştır. Günümüze geldiğimizde ise AB, kitlesel göç tecrübesini Arap Baharı'nın artçı etkisi olarak yerinden edilen veya çatışma alanından kaçan Suriye vatandaşlarının 2011 sonrası Türkiye üzerinden Batı'ya sığınmak istemeleri ile yaşamıştır. Almanya gibi bunun bir insanlık görevi olduğu görüşünü benimseyerek, sığınmacıların ülke yaşamına ve çalışma hayatına entegrasyonunu hayata geçirmek isteyen yaklaşımlar kadar bu göç dalgasının AB düzenini ve yaşam formunu bozmak maksadıyla yapılan kasıtlı hareketler olduğunu iddia eden komplo teorileri de gündeme gelmiştir. Kaynağının ne olduğuna bakılmaksızın, ortaya çıkması sonrası bu göç sorunu AB'nin politikalarını temelden sarsmıştır. Macaristan gibi ülkeler sınırlarını kapatmaya varan eylemler göstermişlerdir.

AB'nin sığınmacılara yaklaşımı, başlangıçta insani söylemler içerse de Covid-19 salgını ve sonrasında Ukrayna topraklarında çıkan ve halen süren savaşın durdurulması için Rusya'ya uygulanan yaptırımların olumsuz ekonomik yansımaları ile daha güvenlikçi politikalara dönüşmüştür. Bu bağlamda, Avrupa Birliği Göç, Dış Sınırlar ve İltica Stratejik Komitesi'nin (SCIFA) ve 2019 yılından itibaren yeni görev tanımları ile sınır güvenliğini sağlamaya devam eden FRONTEX faaliyetleri artarak devam etmektedir. Bahse konu ajanslar ile bu kurumlara güvenlik gücü desteği sağlayan ülkelerin, özellikle deniz göç yollarında kurtarma çalışmalarından çok, sertlik ve insan haklarına uymayan engelleme veya geri itme faaliyetleri göstermeleri, zaman zaman kendi iç kamuoyları tarafından da eleştirilmektedir.

2. Göçün Hedefi Olarak Avrupa ve AB Sosyal Politika Yaklaşımları

Avrupa devletleri, uzun zamandır göç sorunu ile uğraşmaktadır. J.J. Rousseau (1762), insanoğlunun uygarlaşma öncesi toplumlarda eşit olarak yaşadığından bahsederken, doğal eşitliğin insanlığın kültürel anlayışındaki farklılaşma ile bir eşitsizliğe dönüştüğüne vurgu yapar (Rousseau, 2016). İlk çağlardan günümüze, insanlığın yaşama ortamına göre evrilmesi, zaman içerisinde toplumsal farklılıkların artmasına neden olmuştur. Morris, toplumsal yaşam biçimlerini geliştirme konusunda önde olan Avrupa devletlerinin, Sanayi Devrimi ile hem sosyal hem de ekonomik zenginleşme açısından hızla yol aldıklarını ve öncülük ettikleri medeniyet seviyesinin, geçen yüzyıllarda etki altına aldıkları topluluklar tarafından da takip edildiğine vurgu yapmaktadır (Morris, 2014). Avrupa'nın göç için hedef bölge olması tesadüf değil geçmişteki sömürgeci ve yayılmacı politikalarının günümüzdeki yansımalarıdır.

Destekler mahiyette, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yayınlanan, 2020 Dünya Göç Raporları incelendiğinde, Avrupa ve Asya bölgesinin, dünya üzerinde mevcut genel göçmen sayısının %61'ine (82-84 milyon) ev sahipliği yaptığını görmek mümkündür (IOM,2020). Bölgesel nüfus yoğunluğu ile karşılaştırıldığında, göçmen nüfusun, Avrupa kıtası nüfusuna oranının %11 olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bakanlığı (UNDESA) 2020 yılı raporlarında da benzer şekilde, 2005-2019 yılları arasında, Avrupa'nın göçmen yükünde 25 milyonluk dramatik bir artış olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bu yönelimin sadece bölgesel çatışma ve karışıklıklardan ziyade büyük oranda emek gücünün istihdam kaynaklarına yönelmesinden kaynaklandığı belirtmekte fayda vardır. Rakamlar kayıt altına alma metotları dolayısı ile değişik kaynaklarda, küçük farklılıklar arz etse dahi, 2017 yılı kayıtları, bahse konu, göçmenlerin yaklaşık 111 milyonunun (%68) refah seviyesi yüksek

ülkelere, 47 milyonunun (%29) orta gelir seviyeli ülkelere ve 5,6 milyonunun (%3) ise düşük gelir seviyeli ülkelere göç ettiklerini göstermektedir (ILO,2018).

Genç nüfus dünyanın bir bölümü için bir lütfü olarak gözükmektedir, nüfusun artış hızı ile doğru orantılı olacak şekilde, kaynak sağlama ve istihdam yaratmakta güçlük çeken ülkeler için, fakirleşme ve işsizlik gibi sorun alanlarına dönüşmektedir. Bu bağlamda gerek iş bulma kaygısı ile gerekse yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla göç eden nüfusların genel eğilimi, refah seviyesinin yüksek olduğu ülkelere doğru olmaktadır. Bu noktada, refah seviyesi yüksek Avrupa ülkeleri, işgücü açığı ve yaşlanan nüfusları nedeniyle, göçmenler için cazibe merkezi olarak hedef bölge haline gelmektedir. Castles göçü ele aldığı çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda, başta İsveç gibi yaşlanan nüfusu nedeniyle işgücü açığı olan ülkeler olmak üzere, yüksek refah seviyeli ülkelerin, göçmen işgücüne ihtiyaç duyduklarından bahsetmektedir (Castles,2014:220). Bahse konu dönemde alınan önlemler bağlamında bakılacak olursa, Castles'in bu tespitini doğrular nitelikte en belirgin örneğin Almanya olduğu görülmektedir. Almanya sanayisi, iş gücü açığını Türkiye gibi ikinci ülkelerle geçici işçi anlaşmaları yapmak suretiyle karşılamıştır. Göçmen işgücünden kazanım tek taraflı olmamıştır: emekçiler işgücüne katılımlarıyla Almanya'nın, ülkelerindeki ailelerine gönderdikleri paralar ile de Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında rol oynamışlardır. Zaman içerisinde, ilk grupta giden geçici işgücünün ikinci kuşak çocukları ve üçüncü kuşak torunları Alman toplumuna entegre olarak sanayi devi Almanya'nın parçası haline gelmişlerdir. Hali hazırda AB'nin ekonomik lokomotifini Almanya'nın göçmen işgücü oranının, genel nüfusa oranı yaklaşık %13'tür (OECD,2022).

İnsanlar, itici sebepler dediğimiz yoksulluk, yaşamsal güçlükler, bölgesel karışıklık ve savaşlar gibi kaynağı ne olursa olsun sorundan uzaklaşma refleksi ile yola çıktıkları noktadan, çekici sebepleri barındıran, refah seviyesi yüksek ülkelere ulaşma gayretindedirler. Refahın paylaşımı kapsamında yasal yollardan, emekleri karşılığında kazandıkları paraların bir kısmını vatandaşları oldukları ülkelere göndermek suretiyle de küresel refah paylaşımına katkı sağlamaktadırlar. *Bu bağlamda; göç meselesine büyük oranda işgücü göçü yaklaşımı ile bakmak kaydı ile* Avrupa'nın göçmenler bakımından çekici bir bölge olduğunu ve Avrupa devletleri açısından da vasıflı iş gücünün cazibesini sürdürdüğünü vurgulamak yanlış olmayacaktır.

Avrupa devletleri, geçen yüzyıllar içerisinde edindikleri sosyal ve ekonomik tecrübelerini, bölgesel refahın artırılması maksadıyla, AB çatısı altında toplamışlardır. Başta ekonomik güçlenme amaçları ile yola çıksa da AB, özellikle 1980 sonrası küreselleşmenin etkisi ile özgürlüklerin ve ekonomik yapının desteklenmesi kapsamında serbest dolaşımı hedefleyen, ulus devlet yapısından bazı perspektiflerde vazgeçilen bir anlayışa ulaşmıştır. 14 Haziran 1985 yılında beş Avrupa ülkesinin (Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda) kendi aralarında serbest dolaşım da dâhil olacak şekilde bir dizi anlaşma ile belirledikleri "*Schengen Bölgesi*", günümüzde 26 Avrupa ülkesini kapsayan geniş bir yapıya kavuşmuştur (EU Commission, 2022). Bu yapı, AB üyesi ülkelerin vatandaşlarına ülkeler arası serbest dolaşım imkânı sağladığı gibi, bazı sorunlar da yaratmıştır. Serbest dolaşımın getirdiği en önemli sorunlardan birisi, sınırların kaldırılması ile sınır güvenliği meselesinin, karada ve denizde göç yolları üzerindeki ülkelerin sorunu haline gelmiş olmasıdır. Hava alanı ile girişler dışında kalan bu sınırların denetimi sorunu, ortak bir sınır güvenliği ajansı kurularak aşılmaya gayret edilmiştir.

3. Avrupa Birliği'nin Güvenlikçi Göç Politikaları

AB'nin güvenlikçi yaklaşımına geçmeden önce, göç ve özellikle kitlesel göçün nasıl bir sorun algısı yarattığını incelediğinde; süregelen kitlesel göç ve sığınmacı akınının, açık ara en önemli sorun olarak görüldüğünü tespit etmek mümkündür (UNHCR, 2019). Günümüzde ise, Covid-19 salgınının artçı etkilerinin azaltılmasına ve ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik politikaların ön plana çıkması

beklenirken, NATO'nun Afganistan'da yürüttüğü ISAF¹ görevini sonlandırarak ülkeden ayrılması sonrası Taliban karşıtı Afganların ülkeden ayrılması, Mart 2022'de Rusya'nın Ukrayna topraklarında başlattığı savaş sonrası savaşamayacak Ukraynalı çocuk ve kadınların sığınma talepleri, savaş karşıtı Rusların kendi ülkelerini terk etmeleri, AB'nin göç ile mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır.

2011 sonrası Suriye ve günümüzdeki Afganistan ile Ukrayna krizleri, AB'nin karşı karşıya kaldığı ilk kitlesel göç krizleri değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, iki kutuplu dünya görüşü ve Soğuk Savaş etkisi 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Bu dönemde AB ülkeleri, güvenlikçi tedbirler ile sınırların kapatılmasının mümkün olmadığını, Yugoslavya'nın dağılması aşamasında deneyimlemişlerdir (Uçarol, 2015). 1990'larda Yugoslavya'nın dağılması ve yaklaşık iki milyon insanın yerinden edilmesi ile sonuçlanan kitlesel göç akınından etkilenen iki sınırdaş ülke, Almanya ve Hollanda, başta savaşta yerinden edilen göçmenlere sınırlarını kapamayı denemiş olsalar da BM kararları doğrultusunda önce "geçici koruma" statüsü ve ilerleyen zamanlarda da çalışma hakkı tanımışlardır. Savaş hâli 1995 yılında Dayton Anlaşması ile son bulmuş ve Bosna savaşından kaçarak Almanya ve Hollanda'ya sığınan göçmenler için oluşturulan iki politik yaklaşım olan, Almanya'nın "Hoşgörü Belgesi" (Duldung) ve Hollanda'nın "Yerinden Edilmiş Kişiler için Geçici Düzenleme" (Temporary Arrangement for Displaced Persons/Tijdelijke Regeling Opvang Ontheemden) (TROO)) yasaları, geçici göçmen statüsü uygulamalarına iyi birer örnek olarak tarihe geçmiştir (Topçu, Özbek, 2021). Burada üzerinde durulması gereken bir husus, geçici koruma statüsü verilen Bosnalı göçmenlerin bir kısmının barış sonrası ülkelere dönmek istemesi üzerine, işgücünden yoksun kalmak istemeyen Almanya'nın göçmenlerin ülkede kalmaları yönündeki teşvikleridir. Bu tecrübe, göçmen iş gücünün, başarılı entegrasyon politikaları ile ekonomiye faydalı hale getirilmesinin başarılı örneklerindedir.

2011 yılı sonrasında Suriye'de yaşanan iç çatışmalarda yerinden edilen göçmenlerin, sığınma talepleri söz konusu olduğunda ise, AB üyesi ülkelerin bir bölümü, geçmişte yaşadığı kitlesel göç tecrübesinin bir bölümünü Türkiye ile paylaşmak ve BM ile Türkiye'yi desteklemek dışında sığınmacı kabulü konusunda çok istekli olmamışlardır. Alman Şansölyesi Angela MERKEL'in, 2015'teki açık kapı politikası ile kabul ettiği 1.2 milyon göçmen kendisine UNESCO Barış ödülünü getirmiş olsa da bu tutum birçok AB ülkesi tarafından sıcak karşılanmamış ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Macaristan gibi bazı ülkeler ise kendi ekonomik ve sosyolojik yapılarını bahane ederek sınırlarını kapatmayı tercih etmişlerdir. Konuya ilişkin tartışmalarda ise bir grup yazar ve düşünürün, bu göç akınlarının AB değerlerini bozmaya yönelik kasıtlı hareketler olduğunu iddia etmeye kadar ileri gittikleri de görülmüştür. (Arbour, Schama, Farage, Steyn, 2016). BM, geçmişte edinilen tecrübelerden yola çıkılarak, bölgesel çatışmalardan kaynaklı, ani ve yoğun kitlesel göçün ağırlığının, komşu ülkelere kaldığını belirtmektedir (IOM, 2020)². Türkiye'nin dalga dalga sığınmacı akınına maruz kaldığı ilk dönemlerde, sorunun BM kriterlerine uygun paylaşılması beklense de daha önceki örneklenen krizlerde olduğu gibi göç dalgası ağırlığının komşu ülke olarak ülkemiz Türkiye'de kalmasının beklenen

¹ NATO'nun, NATO üyesi 26 ülkenin yanı sıra, 10 partner ve 5 bağımsız ülke olmak üzere, toplam 41 ülkenin katkıları ile 2001-2014 yılları arasında sürdürdüğü, Afganistan Uluslararası Destek Gücü (ISAF) görevini sonlandırması ve 2020 yılında son askerlerin bölgeden çekilmesi sonrası, Taliban yönetiminde kendini güvende hissetmeyen Afganların ülkelerini terk etmeleri ile sonuçlanmıştır.

² "Büyük ölçekli göç" tanımlaması ile, "bölgesel sorun olduğu" tespiti bir arada kullanıldığında yadsınsa da rakamsal olarak, Bosna, Afgan ve Suriye örneğinde olduğu gibi özellikle uzun süreli karmaşıklıklardan kaynaklanan ani ve büyük ölçekli göçün etkilerini, yoğunlukla Almanya, Hollanda, Pakistan, Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi sınır komşularının yüklenmek durumunda kaldığı görülmüştür. Bu nedenle, özellikle UN çatısı altında organize çabaların yanı sıra, bölgesel ve ulusal kurumların birbiri ile etkileşimli çalışarak krize çare olacak politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

bir durum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. AB, 2011 sonrası sınır güvenliğini artırmak, Türkiye ile geri kabul anlaşması yapmak, Suriyelilerin entegrasyonuna yönelik eğitim alanında paydaşları ile projeler yapmak maksadıyla ciddi bir bütçe ayırmıştır (EU Commission, 2022). Kendi sınırlarında başarısız bir sınav veren AB, istihdam sağlamak maksadıyla yatırım yönlendirmesi yapmaması bakımından da başarısız olmuştur.

Şenkal, dünya genelinde çözülemeyen yoksulluk ve eşitsizliklerin, sınır kontrolleri ile çözülemeyeceğine vurgu yapmaktadır (Şenkal, 2005). Düzensiz göçmenlerin, “ne pahasına olursa olsun” durdurulmaya çalışılması, BM konvansiyonlarına göre insanca yaşama, serbest seyahat hakları gibi, birçok insani bakış açısına aykırıdır. Ancak, ulusların adil davranışların önüne geçen kendilerini koruma refleksine en iyi örneklerden birisi, Güllüpınar’ın Almanya özelinde vermiş olduğu örnektir. Güllüpınar, 1960’ların başında kalkınma ve yeniden yapılanma politikasının bir parçası olarak davetle Almanya’ya giden misafir Türk işçilere, zamanla “denizens” statüsü ile süresiz oturma izni verilse de sosyal haklarının tamamen eşit olmadığından bahsetmektedir (Güllüpınar, 2014). Buna mukabil, hiçbir kontrol veya entegrasyon mekanizması olmadan, bir bölgeden başka bir bölgeye göçmenin de barınma ve işe dahil en temel haklara çözüm olmadığı gibi yerleşik halkların birikmiş beşerî ve maddi toplumsal haklarına müdahale içerdiği göz ardı edilmemelidir. Şenkal, henüz Avrupa Kıtası’nı hedefleyen, kitlesel göçlerin tetiklenmediği 2010’lu yılların başında AB ülkeleri vatandaşları arasında yoksulluk oranının genel nüfusa göre %16 (78 milyon AB vatandaşı) olduğu zamanlarda, politika üretmekte güçlük çektikleri tespitinde bulunmuştur (Şenkal, 2005). Günümüz kaotik ortamında da geçmiş sorunlarına çözüm bulamamış olan AB’nin, “insan hakları çerçevesinde göç yönetimi için nasıl bir düzenleme yapacağı”, kolay ve tek bir cevabı olmayan soruların başında gelmektedir.

Serbest dolaşımın her insanın özlük hakkı olduğu, gerçeği kadar kitlesel göç ile karşılaşmadığı her durumun izne tabi olması da günümüz gerçeğidir. Ulus devletlerin sınırlarının belirginleşmesinin ardından, yasal çerçevede kalmak kaydı ile korunma ihtiyaçlarını içeren sığınma ve mültecilik talebi 1951 Cenevre Sözleşmesi sonrasında devamı niteliğindeki yasalarla tanımlanmış ve modern dünya mekanizmasında yerini almıştır. Ancak kitlesel göçe karşı bu gerçekler ülke refleksleri ile doğru orantılı olarak, uluslararası konvansiyonlardakinin dışına taşabilmektedir. Bu bağlamda, 2011 sonrası AB’nin güvenlikçi yaklaşımının göç sorununa katkı sağlayıp sağlamadığının değerlendirilmesi, kitlesel göçün idaresi açısından sosyal politikalara ne kadar ihtiyaç duyulduğuna yönelik tespitler kapsamında ön plana çıkmaktadır.

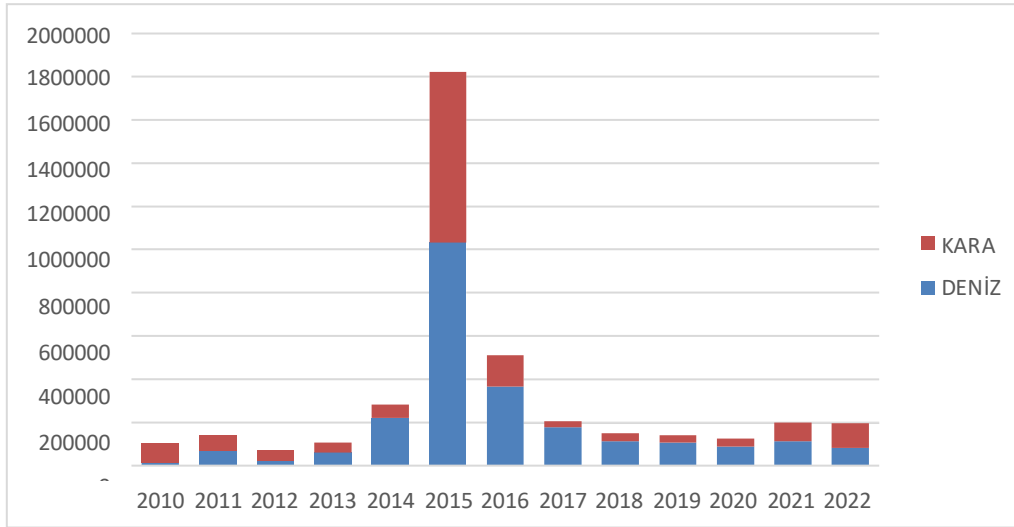
4. Göçün Güvenlik Önlemleri ile Engellenmesine Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar

AB konseyinin, Turin’de mutabık kalarak imzaya açtığı ve 1965 yılında yürürlüğe soktuğu Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi’ne üye devletler için İnsan Hakları Sözleşmesi’nde tarif bulan birincil hakların yanı sıra, çalışma hakkı, örgütlenme hakkı gibi ikincil hakları da hayata geçirmiştir (Erdoğan, 2008). AB ülkeleri, “AB Sosyal Şart”ı ile kendi vatandaşları için tanımlanan hakların yanı sıra, göçmen çalışanların ve ailelerinin haklarını da güvence altına aldıkları konusunda mutabık kalmışlardır. Üye devletler ilerleyen yıllarda ise sosyal dışlanmayı azaltıcı ve entegrasyonu artırıcı düzenlemeleri içeren çalışmalar ile göçmenlere yönelik düzenlemelerde iyileşme amaçlarını ortaya koysalar da iyileştirme çabalarının pratikte farklı sonuçlar doğurduğu, ayrımcılığı azaltma konusunda başarısız politikalar içerdiği değişik yazarlar tarafından belirtilmektedir. Bloch, AB göçünü incelediği yazısında, göç mevzuatlarının AB çalışmalarında önemli bir yer tuttuğundan bahsederken 1999 yılında Tampere’de hazırlanan AB Devletleri Mülteci ve Sığınmacılara Yönelik Eylem Planının en önemli çalışmalardan birisi olduğunu, ancak bu çabalarının, ülkelerin yasal düzenlemeleri yapmalarını nedeniyle tam olarak başarıya ulaşmadığını belirtmiştir (Aktaran Alcock, May ve Rowlingson, 2008).

AB, bir yandan yeterliliği tartışılan sosyal iyileştirmeler yaparken, diğer yandan da Schengen bölgesi dış sınırlarının güvenliğinin artırılması maksadıyla yeni yapılanmalara devam etmiştir. Bu bağlamda, Schengen bölgesinde göçmen, sığınmacı ve emniyet konularında iş birliğinin genişletilmesi için Avrupa Birliği Göç, Dış Sınırlar ve İltica Stratejik Komitesi (SCIFA) 2010 yılında, 1999 Amsterdam Sözleşmesine ek olacak şekilde, strateji geliştirme ile görevlendirilmiştir (EU Commission, 2010). Güvenlikçi tarafı ağır basan ve "Avrupa Kalesi" tanımı ile sorgulanır hale gelen yaklaşımlar, "Avrupa Sınır ve Sahil Güvenliği Ajansı (FRONTEX)" yapısı altında devam etmektedir. 2019 yılında kanuni alt yapısı kuvvetlendirilen FRONTEX ajansı, hali hazırda bir icra direktörü tarafından yönetilen görev gücü ve NATO SNMG unsurları dâhil uluslararası askeri destekler ile sürdürölmektedir (AB, 2016). Ajans, sınır ölkelerinin sınır güvenliği imkân kabiliyetlerinin kapasite artırımında önemli roller oynamakta ve sınır komşuları ile irtibat sağlama gayreti göstermektedir. Bu kapsamda açtığı, irtibat ofislerden birisi 2016 yılında Ankara'da faaliyete geçirilmiştir (Regulation (EU) 2019/1896).

FRONTEX ajansı, gayretlerini AB üyesi ölkelerin topraklarını hedef alan, kaçak göçmenlerin yanı sıra, uluslararası terör, organize suç şebekeleri, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ve yasa dışı mal kaçakçılığı gibi suç unsurlarını da önleme olarak tanımlamaktadır. FRONTEX'in deniz operasyonları, deniz gücü olarak, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya, Slovenya, Malta ve Portekiz'in, hem operasyonel hem de insan gücü olarak katkı sağlaması ile yürütölmektedir. Avrupa Büyük Arama Kurtarma (SAR) Harekâtı adı altında yürütölen operasyonlarla denizde kayıpların önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Uzaydan izleme imkânı sağlayan, Copernik Sınır İzleme Servisi, 2015 yılında aktive edilmiş, Avrupa Yolculuk Bilgi ve İzin Sistemi (EITAS) adı ile online kontrol sağlayan sınır güvenlik programı hayata geçirilmiş ve karada Finlandiya'dan Yunanistan sınırına kadar 3500 km'den fazla sınır hattı, durumsal farkındalığı sağlayacak üst düzey gözlem imkanları ile donatılmıştır. 2021 yılı Ocak ayından itibaren "FRONTEX Resmi Kolluk Kuvvetleri" sınır güvenlik birimi olarak göreve başlamıştır (FRONTEX, 2022).

Yukarıda kısaca geçmişi ve mevcut imkânları verilen FRONTEX Ajansı'nın ne büyüklükte bir önleme harekâtı olduğunun anlaşılması bakımından, ajansın hava yolları risk analizleri incelendiğinde, bir yıl içerisinde AB'ye hava yoluyla gelen 271 milyon insanın %45'nin yasa dışı göç veren ölkelerden olduğu görölebilmektedir. 271 milyonun %45'ine denk gelen bu 121 milyon riskli bölge vatandaşı yolculardan, sadece %1'inin kaçak göçmen olarak kalmaya niyetlenmesi durumunda, FRONTEX ajansı havaalanları görevlilerinin yıllık yaklaşık 1,2 milyon insana, göçmenlik başvurusu için işlem yapması gerekeceği göz önünde bulundurulduğunda harcanan eforun yüksek olduğu tespiti yanlış olmayacaktır (FRONTEX, 2016). Bu veriler işliğinde, cevaplanması gereken asıl soru ise, sıkı sıkıya uygulanmaya ve her geçen gün artırılmaya devam eden bu güvenlikçi politikaların, kaçak göçmenlerin veya kitlesel göçün önlenmesi ya da azaltılmasında yeterli olup olmadığıdır.

Şekil 1: AB Yasa Dışı Sınır Geçişleri İstatistikleri

Kaynak: (https://FRONTEX.europa.eu/assets/Migratory_routes/2022/Monthl_Detections_2022_10_04.xlsx Erişim Tarihi: 06.11.2022)

2021 yılı risk analizi kapsamında, FRONTEX ajansı tarafından yayınlanan veriler incelendiğinde, 2021 yılı içerisinde, 200.101 yasa dışı giriş tespit edildiği görülmektedir. Bu rakam 2017 yılından beri en yüksek rakam olarak dikkat çekmektedir. Raporda, Covid-19 salgın kısıtlamaları sonrası hareketliliğin dünya genelinde yavaşlaması ile azalan göçmen akımının, pandemi sonrası daha kuvvetli olmasının beklendiği, göç veren ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın ve özellikle pandemi sonrası görülen yüksek enflasyonun itici kuvvetler olarak göç miktarlarını artıracağına beklendiği belirtilmiştir (FRONTEX, 2022). Yıllara sarı olarak AB deniz ve hava sınırlarında tespit edilen kaçak göçmen miktarları Şekil 1’de sunulmuştur. Sunulan kaçak göçmen miktarları FRONTEX Ajansı tarafından, FRAN³ ve JORA’nın⁴ Ağustos 2022 tarihlerindeki kayıtlarından faydalanılarak hazırlanmıştır. Rakam içeriklerinde aynı kişilerin birden fazla sınır geçişleri olabileceği belirtilse de bu detayda verinin kesin olarak ayırt edilemediği belirtilmektedir. 2015 yılında Suriye kaynaklı göçün AB sınırlarına gelmesi ile yaşanan kitlesel göç miktarının 1.822.102 kişiye ulaştığı ve bu etkinin artçıları olarak 2016 yılında rakamın yine olağandan yüksek seyrederek 511.047 yasa dışı sınır geçişinin kayda geçtiği görülmektedir. Bu iki yılı istisna olarak grafikten çıkarttığımızda, 2010 yılından 2014 yılına kadar artarak devam eden bir artış trendinin, 2017-2019 yıllarına kadar azalma eğilimi gösterdiği ve 2020 yılında, Covid-19 salgınının tüm dünyada hareketliliği kısıtlayan etkisi sonucunda 126.423 kişilik bir kayıpla, 2013 seviyesine indiği görülmektedir. Pandemi sonrası ise rakamlar hızlı bir şekilde artarak 2018 seviyesine geri ulaşılmıştır. Salgının halen süren ekonomik sonuçları ve Ukrayna topraklarında süren savaşın etkisi ile 2022 yılı ilk altı ayında bir önceki yılın tamamından fazla sayıda kaçak göçmen tespiti yapılmıştır.

³ FRAN, FRONTEX Risk Analysis Network, AB üye ülkelerin sınır kontrol yetkilileri tarafından sağlanan sekiz düzensiz göç göstergesi ve bir sığınma göstergesinin üç aylık değişikliklerine dayanan istatistiksel analizdir. (Göstergeler: Sınır Geçiş Noktaları (Border Crossing Point (BCP) arasında yasa dışı sınır geçişlerinin tespiti, BCP’lerde yasa dışı sınır geçişlerinin tespiti, şüpheli kolaylaştırıcıların tespiti, yasa dışı kalış tespitleri, giriş reddi, sığınma başvuruları, sahte belgelerin tespiti, üçüncü ülke vatandaşlarının yasa dışı olarak kalmasına ilişkin geri dönüş kararları, yasa dışı olarak kalan üçüncü ülke vatandaşlarının iadeleri.)

⁴ JORA, Joint Operation Reporting Application, FRONTEX birimleri arasında bilgilerin paylaşılması amacıyla kullanılan, internet tabanlı yazılım programıdır.

Ukrayna'da hâlihazırda süren savaşın başlaması ile savaştan kaçarak Avrupa ülkelerine sığınan Ukrayna vatandaşlarının sayısı iki milyonu, savaşa karşı oldukları için Rusya'yı terk eden Rusya vatandaşlarının sayısı 1,3 milyonu geçmiştir (FRONTEX, 2022). Rusya'nın, Ukrayna topraklarında sürdürdüğü savaş, insanların kendilerini en güvende gördükleri andan sığınmacı durumuna düşecekleri ya da siyasal nedenlerle topraklarını terk edecekleri an arasında ince bir çizgi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Güllüpinar'ın, birçok yazarın tespitinden yola çıkarak yapmış olduğu şekilde yaşam söz konusu olduğunda, *"göçün sadece sınırlarda fiziki kontrollerle engellenemeyecek kadar derin bir sosyolojik alt yapısı olduğu"* tespiti ise, bu konuda sosyal politika üretme ihtiyacını ortaya koyan en önemli tespitlerdendir (Güllüpinar, 2014).

AB perspektifinden bakıldığında, FRONTEX ajansının faaliyet raporu şeklinde yayınladığı rakamlar, başarılı bir fiziki korumayı gösteriyor gibi anlaşılabilir ancak, bu rakamlar aynı zamanda, geçmişten günümüze değişik şekillerde sömürülmüş Afrika ülkeleri vatandaşları ve savaş ortamına silah sağlanmış orta doğu ülkeleri vatandaşlarının, çatışma ve yoksunluk bölgelerinden insanca yaşam hayali ile Avrupa'ya gelme isteklerini göstermektedir. Rakamlara yansımayan ancak, haberler kanalıyla takip edilebilen, siyasilerin halklarına karşı popülist söylemlerle geliştirdikleri söylemleri ise sahada davranışlara zaman zaman sertlik şeklinde yansımaktadır. Politikalar bakımından, açıkça agresif bir "geri itme"den söz ötmek mümkündür. Örneğin, İtalya'nın yeni Başbakanı Giorgia Meloni'nin, Kuzey Afrika'dan Akdeniz'i geçen göçmenlere karşı sert önlemler alacağına söz vermesinin hitamında, 06 Kasım 2022 tarihinde, Orta Akdeniz göç yolunu denizden aşarak, İtalya'ya sığınmak isteyen Afrikalılardan bulunduğu bottaki göçmenleri kurtaran Alman bandralı, Arama Kurtarma gemisinin (SOS Humanity-1)⁵ İtalya'nın Catania Limanı'na aborda olmasını müteakip, erkek göçmenlerin gemiden inmelerine izin verilmemesi, insan hakları bakımından hoş görülecek bir durum değildir (Binley, 2022). AB'nin doğusunda ise karşılıklı anlaşmalar ve ortak çabalara rağmen Yunanistan'ın benzer şekilde Ege Denizi'nde geri itme olaylarına mahal verdiği sık sık basının gündemine yansımakta ve Türk Sahil Güvenlik Komutanlığı ile İçişleri Bakanlığı kayıtlarından görülebilmektedir. Deniz göç yolları, karada olduğundan farklı bir önem arz etmektedir. Denizde yaşanması muhtemel kazalar ölümlerle sonuçlanmaktadır. Cenevre Sözleşmesi açıkça insan hayatını öncelemektedir (BM,1958). Türkiye, karada olduğu gibi çok sayıda insanın hayatını kaybedilmesine neden olan deniz göç yollarında da yasa dışı göçe karşı tedbirleri almaktadır. 2005-2022 yılları arasında Türkiye'de bir milyona yakın yasa dışı göçmen güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır. Türkiye denizde güvenlik önlemleri kapsamında, yasa dışı göç ve suçla mücadelesini "Akdeniz'de Güven Harekâtı (Operation Safe Med)", Ege'de "Ege'de Umut Harekâtı (Operation Aegean Hope)" ile kesintisiz sürdürmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

İtalyan kamuoyu veya bir takım insan hakları savunucularının hareketlerinin yanı sıra AB Konseyi'nin de denizde can kayıplarına yol açan sıkı güvenlik tedbirlerinin, insani bir yaklaşımla geliştirilmesi için ilave tedbirler alması gerekmektedir. Türkiye, AB'ye örnek teşkil edecek şekilde güvenlikçi yaklaşımların yanı sıra, bu alandaki politikalarını geliştirme konusunda da adımlar atmıştır. İçişleri Bakanlığı bünyesinde 11 Nisan 2014 tarihinden itibaren teşkil edilen, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün gayretleri, kitlesel göç ile Türkiye'ye sığınan ve geçici koruma statüsü verilen Suriyeli göçmenlerin Türkiye'nin sosyal ve çalışma hayatına entegrasyonu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu

⁵ SOS Humanity Vakfı, denizden göç etmeye çalışanların kaybolmasını engelleme çabasıyla kurulmuş bir vakıftır. <https://sos-humanity.org/en/about-us/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2022)

kapsamda, Türkiye’de 6 milyar Euro bütçe ile 105 adet AB projesi hayata geçirilmiştir (T.C. Göç İdaresi, 2022). Türkiye olumlu ve işbirlikçi yaklaşımını her platformda göstermektedir. AB de dâhil 15 ülke ile geri kabul anlaşmalarını imzalayarak, düzensiz göçmenlerin güvenli ve hızlı bir şekilde ülkelerine gönderilmesine gayret harcanmaktadır. AB bu hususta Türkiye’ye vermiş olduğu vize muafiyeti sözünü de halen yerine getirmemiştir. AB’nin, samimiyetinin sorgulanmasına neden olan bu tutuma rağmen, Türkiye insani yaklaşımdan yana tavır sergileyerek yükümlülüklerini yerine getirmeye devam etmektedir.

AB göç mevzuatlarının tam anlamıyla başarıya ulaşmadığı sonucuna, Suriye vatandaşlarına değişik AB ülkeleri tarafından farklı muameleler yapılması hususundan çıkartım yapılarak ulaşılabileceği mümkündür. Ortak bir sığınma sistemi geliştirmeye çalışan AB’nin bu konudaki başarısızlığı, ilk gerçek sorunla karşılaştığı, Suriye krizi sonrası üye ülkelerin kendi sınırlarını kapatmak suretiyle vermiş oldukları tepkiler ile belirginleşmiştir. Güvenlikçi yaklaşım ise giderek artan dozajı ile deniz göç yollarında ölümlere neden olacak seviyelere gelmiştir.

5. Sosyal Politika Bağlamında Göç nedeniyle Ortaya Çıkan Sosyoekonomik İhtiyaçların Paylaşımı

Sosyal Politika bağlamında konunun ele alınmasında ise, en temel insan haklarından olan **“çalışma hakkı”** doğru bir çıkış noktası olacaktır. Sennett, tarihçi Edward Thompson’dan aktardığı yaklaşımda, işsizlerin dahi statü sembolü olarak bir iş kolunu kendilerine yakıştırdıklarından örnek vermektedir (Sennett, 2006: 127). Günümüz toplumlarında, hayatta kalmak ve insanca yaşamak için, asıl etken **“çalışma hakkı”dır ve “çalışma hakkına ulaşmanın sağlanması”** hususunun, barınma hakkı, beslenme hakkı, korunma hakkı gibi doğal ihtiyaçlar literatürüne girmesi gereken hususlardan birisi olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Dışlanmamak ve ailesinin geçinmesi için çalışmak, göçmenler için son derece önemli değerlerdir (Sennett, 2006). Çalışmasına yardım edilmeden sadece yardımlarla ayakta tutulan bir göçmen, bekleme süresince devletlerin minneti kadar yaşama hakkı verilmiş bir varlıktan öte bir durumda değildir. AB kriterlerine göre geri gönderme sebeplerinden olan, evraklarının süresinin dolması gibi süreçlerde herhangi bir suça karışmamış veya bulunduğu ülkenin yasalarını çiğnememiş her dünya vatandaşının hukuk şemsiyesi altında korunması esas olmalıdır.

Bu çerçevede Bloch, 20. yüzyılın başından itibaren Afrika, İrlanda, Almanya, Polonya ve Rusya’dan çalışma maksadıyla göçmenlerin İngiltere’ye geldiğinden bahseder (Aktaran Alcock, May ve Rowlingson, 2008). Özellikle dünya savaşlarını etkisi ve Sanayi Devrimi’nin emek gücü gereksinimini artırması bakımından ihtiyaç duyulan ve normal karşılanan bu göç alma durumu İkinci Dünya Savaşı’nın ardından İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) ülkelerinden gelen göç ile artmıştır. Almanya benzer şekilde göçmen işgücü ile kalkınmasına devam etmiştir. İşgücü dünyadaki en büyük zenginliklerden birisidir. Entegrasyon programları geliştiren Almanya gibi AB ülkeleri son derece uyumlu şekilde çalışan ve toplum hayatına ayak uyduran göçmen işgücü ile AB’nin ekonomik lokomotifine olmaya devam etmektedir.

Daha önce belirtildiği şekilde, tamamen güvenlik önlemleri ile sınır kapatmak günümüz dünyası gerçeklerine aykırıdır. AB ülkeleri modern dünyanın lokomotifine olan sanayi bölgelerinde göçmen iş gücünden faydalanmaları hasebiyle, entegrasyon politikalarına son derece aşina hukuksal yapılara sahiptirler. Gelişen noktada, güvenlik tedbirlerinin artarak devam etmesi ve bu konulara ayrılan bütçelerin artması eleştirilmesi gereken en önemli hususlardır. AB’nin, güvenlikçi önlemleri incelemek yerine, entegrasyonu sağlayacak politikalar üretmek düzenli göçü sağlayacak mekanizmalar üretmesi hem sanayisi hem de işgücü kaynağı olan göçmenler açısından faydalı bir yaklaşım olacaktır. Türkiye’de bütçelenmiş birçok proje AB fonları ile yürütülmektedir (AB Komisyonu, 2019). Göç yükünün

paylaşılması bakımından son derece samimi olan bu yaklaşımlar ise Türk ekonomisinin istihdam yaratarak, göçmen işgücü için kalıcı hayat alanları oluşturulması aşamasına yansımamaktadır. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım verilerine bakıldığında, yatırımların bir önceki yıla nazaran %19,09 oranında azaldığı, yatırım miktarının tablolara yansıyan 2013 yılı verilerinin yarısından daha az olduğu görülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022).

Özellikle çatışma bölgelerine sınırdaş, sığınmacılara yaşam alanı sağlama görevi diğer ülkelere göre daha yoğun olan ülkelere, sadece doğrudan maddi yardım sağlanması yerine, istihdamda kapasitesi artırımının desteklenmesinin işsizliği azaltmak suretiyle, göçün gereksinim olmasını ortadan kaldıracığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Ticaret Bakanlığı verilerinde görüldüğü üzere, 1980 sonrası Neo-liberal akımın da etkisi ile küreselleşen piyasaların, yaşanan krizlerle paylaşıcılıktan vazgeçmesi yeni bir sarmal tetiklemiştir. AB bu noktada, refahın paylaşımıcısı olmaktan uzaklaşması ile itici sebepleri fazlalaşmaya devam eden ülkelerin vatandaşları için göçün hedefi olmayı sürdürmektedir.

Sonuç

Günümüzde teknolojinin de gelişimi ile küçülen dünya, sadece küresel bir piyasa olmaktan öte küresel hayallerin de gelişmesini tetiklemiştir. Sanayi Devrimi ile refah devletinin bir nevi öncüsü ve tanımı haline gelen Avrupa kıtası refah seviyesi gelişimi ile ön plana çıkmış ve geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları için yaşanmak istenen topraklar haline gelmiştir. AB, emek piyasasının ihtiyacı kapsamında, iç ve dış göçün desteklenmesini sağlayan politikalarla, entegre şekilde birçok ülke vatandaşının bir arada yaşamasını sağlayan bir kültür oluşturmuştur. Endüstriyel gelişim ve nüfus yaşlanması kaynaklı işgücü açığını, yasal düzenlemeler ve anlaşmalar ile sağladığı genç işgücü göçü ile kapatmıştır. Suriye krizi sonrası ise, bu insancıl yaklaşımlar yerini statükocu söylemlere bırakmış ve Almanya'nın yaklaşımı diğer AB ülkelerinde karşılık bulmamıştır. AB, zorunlu sebeplerden kaynaklanan göçü, kayıtlı göç haline getirerek işgücüne kazandırma politikalarında gönülsüz davranmıştır.

Çalışmanın önemli bulgularından birisi, AB'nin son dönemlerde kitlesel göçe karşı, güvenlikçi politikalara olması gerekenden fazla ağırlık vererek, BM kararları ve Avrupa Sosyal Şartı ile belirtilen söylemlerin aksine, insan haklarını hiçe sayan tutumlar sergiledikleridir. AB, günden güne artırdığı önlemlerin, özellikle deniz yollarında can kayıplarına yol açması nedeniyle eleştirilerin hedefi olmaktadır. Suriye krizi sonrası yaşanan kitlesel sığınmacı krizi, göçmenlere bakış açılarındaki farklılık nedeniyle, AB üyesi ülkelerin arasındaki derin çatlakları ve fikir ayrılıklarını ortaya çıkartmıştır. Kitlesel göç sorunu, Türkiye ve AB sınırına dayandığında; Türkiye, Suriye krizinde insani sorumluluk kapsamında açık kapı politikası yürütmüş, BM ve AB ile ortak çalışmalar yürütmek suretiyle geçici koruma statüsü verilen Suriye vatandaşlarının yaşamsal alanını geliştirerek, politikalar üretmeye devam etmiştir. Almanya 1,2 milyon Suriye vatandaşına kapılarını açmış ve entegrasyon programları dahilinde çalışma ve yaşama hakkı sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası normlaştırılan insani yaklaşımların test edildiği benzer olaylarda, AB üyesi ülkelerin ortak bir yaklaşımla insani politikalar üretmesi, özellikle deniz yolu ile sınırlarına ulaşmak için canlarını hiçe sayan göçmenlerin, güvenle karaya ulaşmalarının sağlanması önem arz etmektedir.

Bu bağlamda gerek çatışma alanlarından kaçan gerekse çevre şartlarının itici gücünden uzaklaşmak isteyen göçmenler için göçü düzenleyen ve kendilerine insan haklarına uygun muamele edilmesi hakkını ön plana çıkartan politikalar yapılmalıdır. Karaya ulaşarak, kayıt altına alınmak ve

şartları sağlamayanların uygun ulaşım araçları ile geri iade edilmesi her sığınma talep eden insanın hakkıdır. Çalışmanın kısıtlılıkları bakımından da görüldüğü üzere, kitlesel göçlerin kayıt altına alınmaları kurumsal kaynaklar kanalı ile yapılmaktadır ve emek gerektiren bir süreçtir. Verilerin doğruluğu çoğu zaman bağımsız olarak denetlenememektedir. Ancak öznesi insan olan bir durumda, geri itme kabul edilemez bir muameledir, göçmenlerin kayıt altına alınması ve yasal haklarının verilmesi, insan hakları bakımından zaruri bir durumdur.

Göçmenlere yaklaşımı, güvenliklerinin sağlanması, göç hallerinin kayıt altına alınarak yasallaştırılması ve müteakiben statülerine uygun işlem yapılması şeklinde üç basamakta ele alırsak, sınırların ne pahasına olursa olsun korunması gibi bir yaklaşımla, geri itme olaylarının insanlık dışı muamele olduğunu anlamak daha kolay olacaktır. Güvenlik güçlerinin kanunlar ve uluslararası anlaşmalar hakkında iyi eğitilmeleri sağlanmalıdır. Barışın hâkim olduğu dönemde yazılı kurallara dönüştürülen insan haklarının, gerçek olaylarda, insan hayatını önceleyen bir bakışla, uygulaması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Göç yükünün adil olarak paylaşılması için ise, ihtiyaca yönelik kaynak aktarımları yerine, kalıcı refahın desteklenmesi kapsamında istihdam kapasitesinin artırımını sağlayacak politikalar üretilmesinin, problemin çözümünde anahtar rol oynayacağını göz önünde bulundurmalıdır.

Kaynakça

- AB Komisyonu (2019). *Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programının Dördüncü Yıllık Raporu*. Brüksel.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Alcock P., May M., & Rowlingson K. (2008). *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*. Siyasal Kitapevi.
- Alptekin M. Yavuz (2004). Avrupa Birliği'nde Kültürel Entegrasyon ve Türkiye'nin Durumu. *TASAM Siyasal ve Sosyo-Kültürel Çalışma Grubu*.
- Arbour Louise, Schama Simon, Farage Nigel, & Steyn Mark (2016). *The Global Refugee Crisis: How Should We Respond*. House of Anansi Press Inc.
- Bauman, Zygmunt (2018). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları (Globalization The Human Consequences)*. Ayrıntı Yayınları.
- Göçmen İ (2014). Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analiz. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13 (2), 21-86.
- Güllüpinar Fuat (2014). Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1),1-16, <https://doi.org/10.18037/ausbd.37339>.
- Gülnur Erdoğan (2008). Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 21(78), 123-165.
- ILO (2018). ILO Global Estimates on International Migrant Workers, International Training Center of ILO, Turin-Italy.
- Morris Ian (2014). *Dünyaya Neden Batı Hükmediyor Şimdilik*. Alfa Yayınları.
- Sennett, Richard (2002). *Karakter Aşınması (Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri)*, (Çev. B. Yıldırım). Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard (2006). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, (Çev. A. Onacak). Ayrıntı Yayınları.
- Şenkal Abdülkadir (2011). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları.
- Şenkal Abdülkadir (2015), *Sosyal Boyutu ile Bilgi Ekonomisi ve Emek*. Umuttepe Yayınları.
- Uçarol, Rifat (2015), *Siyasi Tarih*. DR Yayınları.
- Topçu Emel, Özbek Cumali (2021), Uluslararası Göçte Geçi Koruma Politikasının Politika Transferi Çerçevesinde Karşılaştırmalı Analizi: Almanya, Hollanda ve Türkiye Örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 855-886. DOI:10.21560/spcd.vi.799478
- Binley Alex (2022 Kasım 06), İtalya Göçmen Krizi Haberi, <https://www.bbc.com/news/world-europe-63533769>
- European Commission. (2010). *The Schengen area*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2758/45874>
- FRONTEX (2022, Ekim 22). Göç Raporları, <https://FRONTEX.europa.eu> FRONTEX (2022, Kasım 13), BEYOND EU Borders (AB Sınırları Ötesinde),
- European Border and Coast Guard Agency. (2021). *Frontex: Beyond EU borders*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2819/355871>

- European Border and Coast Guard Agency. (2022). *Frontex 2021 in brief*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2819/039733>
- FRONTEX (2022,13 Kasım). AB Göç Risk Analizleri, https://FRONTEX.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/ARA_2022_Public_Web.pdf
- ICRC (2022, Kasım 13). Uluslararası İnsan Hukuk Veri Tabanı, <https://ihl-databases.icrc.org/ihl>
- International Organization for Migration (IOM) (2020), World Migration Report 2020, www.iom.int/wmr.
- OECD (2022, Kasım 12). Yabancı Ülke Doğumluların İşe Yerleşim Göstergeleri, https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/foreign-born-employment/indicator/english_05428726-en, doi: 10.1787/05428726-en
- TC Dışişleri Bakanlığı (2023, Mart 12). Türkiye’de Düzensiz Göç, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_de-duzensiz-goc.tr.mfa
- TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2023, Ocak 11). Uluslararası Doğrudan Yatırım Rakamları, <https://sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri/mi0803011615>
- TC Göç İdaresi (2022, Ekim 11). Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/Yayinlar/UYUM-STRATEJI/Uyum-Strateji-Belgesi-ve-Ulusal-Eylem-Plani.pdf>
- UNHCR (2022, Kasım 11). The Three-Year Strategy (2019-2021) on Resettlement and Complementary Pathways, <https://www.unhcr.org/protection/resettlement/5d15db254/three-year-strategy-resettlement-complementary-pathways.html>
- UN IOM (2022, Kasım 11). Uluslararası Göç Rakamları, <https://www.iom.int/data-and-research>
- UK Göç Ajansı (2022, Eylül 17). Göç İstatistikleri, <https://www.migrationwatchuk.org/statistics-net-migration-statistics>

Dijitalleşme ve Dini Pratikler: Bir Literatür Taraması*

Digitalization and Religious Practices: A Literature Review

Selman OKUMUŞ¹

Derleme Makale Review Article

Geliş tarihi/Received:
02.12.2022

Son revizyon teslimi/Last
revision received:
25.03.2023

Kabul tarihi/Accepted:
25.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Okumuş, S. (2023). Dijitalleşme ve
Dini Pratikler: Bir Literatür
Taraması. *TAM Akademi
Dergisi*, 2(3), 101-122.
[https://doi.org/10.58239/
tamde.2023.03.006.x](https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.006.x)

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.006.x

ÖZ

Günümüzde dijitalleşme, sadece teknik boyutuyla değil toplumsal hayata etkileriyle de gündelik hayat pratiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. İnsanoğlu tarihin her döneminde mevcut olanakları zorlayarak yeni teknolojiler üretmiştir. Üretilen bu teknolojiler, toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle iletişim alanındaki yenilikler, insanların birbirleriyle ve toplumla ilişkilerinde önemli değişimlerin kaynağı olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren hayatımıza giren internet ise zamansız ve mekânsız ortamlar yaratarak gündelik sosyal alanda gerçekleştirdiğimiz bütün etkinlikleri dijital ortama taşımış; yeni bir kültür alanı oluşturmuştur. İnsanlık tarihi boyunca var olan din kavramı ise toplumsal bir kurum olarak sosyal yaşamda önemli etkilere sahiptir. Toplumların iletişim yolculuğu içinde, teknolojiye etkilerden dini iletişim de etkilenmektedir. Kuşkusuz içinde bulunduğumuz dijital dünyada da dini pratikler, bu teknolojiden oldukça etkilenmişlerdir. Özellikle Covid-19 pandemisi döneminde dinin iyileştirici ve destekleyici gücüne ihtiyaç duyan bireyler, dini pratikleri dijital ortamlara taşımışlardır. Bu dönemde dinin manevi gücüne olan ihtiyacın artmasına karşın, yaşanan sosyal ve fiziki izolasyon nedeniyle ibadet mekanlarından uzak kalan bireyler, kendilerine yeni alan olarak dijital ortamları seçmişlerdir. Özellikle etkileşimin yüksek olduğu sosyal medya, dini vaazların/konuşmaların gerçekleştirilebileceği, din pratiklerinin özgürce uygulanabileceği ortamlar olarak tercih edilmiştir. İnsanlar böylece, karşılıklı soru-cevap etkinliklerini gerçekleştirebilecek ve sohbeti takip eden diğer kullanıcılarla iletişim kuracakları bir ortama sahip olmuşlardır. Bu çalışma iletişim teknolojilerindeki değişimlerle dini uygulamalar arasındaki ilişkileri ele alan kuramsal yaklaşımları haritalandırmayı ve dijitalleşme-din ilişkisi çerçevesindeki kuramsal tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Din, Gündelik Hayat, Dini Pratikler, Yeni Medya

^{1.} İstanbul Ticaret Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, selmanokumus@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-6012-4094

* "İletişimsel Eylem Kuramı Bağlamında Dini Pratiklerin Dijital Dönüşümünde Youtube Örneği" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

ABSTRACT

Digitalization in today's world has not only impacted daily life practices from a technical standpoint but also from a societal perspective. Throughout history, humans have constantly pushed the boundaries of available resources to create new technologies. These technologies have brought about social transformations. Innovations in communication, in particular, have been a significant source of change in how individuals interact with each other and society. Since the 1990s, the internet has entered our lives, creating timeless and location-independent environments, transferring all our everyday social activities to the digital realm, and establishing a new cultural domain. Religion, a concept that has existed throughout human history, holds significant influence as a social institution in social life. In the journey of communication within societies, religious communication is also influenced by technological advancements. Undoubtedly, in the current digital world, religious practices have been greatly impacted by this technology. Especially during the Covid-19 pandemic, individuals in need of the healing and supportive power of religion have shifted their religious practices to digital platforms. Despite the increased need for the spiritual power of religion during this period, individuals who were distanced from places of worship due to social and physical isolation chose digital platforms as a new space. Particularly, social media, with its high level of interaction, has been preferred as an environment where religious sermons/speeches can be delivered and religious practices can be freely conducted. As a result, individuals have gained access to an environment where they can engage in interactive question-and-answer activities and communicate with other users following the conversation. This study aims to map theoretical approaches that address the relationship between changes in communication technologies and religious practices and contribute to theoretical discussions within the framework of the digitalization-religion relationship.

Keywords: Digitalization, Religion, Everyday Life, Religious Practices, New Media

Extended Abstract

It Today, digitalization has significantly influenced the practices of everyday life not only with its technical dimension but also with its impact on social life. Humankind has produced new technologies by pushing the existing possibilities in every period of history. These technologies have brought about social transformations. According to Walter Ong, the communicative journey of humanity begins with oral culture. In the period when the oral culture was dominant, the means of communication was 'the word'. In this period, the equipment needed to communicate effectively with the target audience was a strong memory and cogent oratory techniques. With the written culture brought about by the invention of writing, a new cultural structure much different from the dynamics of oral culture was born, and this cultural structure had been the initiator of cognitive changes in society. According to Ong, the invention of writing, which is also considered the beginning of civilization, caused the invention of the printing press with the innovations that followed it, and the invention of the printing press is considered the milestone of the transition from traditional society to modern society.

For the reasons mentioned above, some social scientists have seen technological developments as the main initiator of the transformation taking place in society on political, cultural, and social grounds and have suggested that technology has a determining effect on social values. This approach called technological determinism evaluates technology at the center of social changes and

transformations. Herold Innis, one of the prominent technological determinists in the field of communication, states that humans create their own technology and that this technology shapes their cultural life. According to Innis, the main sources of developments in communication technology are social and cultural changes. McLuhan, on the other hand, treats technological tools as an extension of human beings, like all devices. According to him, media of communication have an effect on sensory organs in terms of perception and thought acquisition through the technologies they use. The philosopher, who works on television in particular, emphasizes that this medium is an audiovisual medium and that the intellectual dominance of individuals is high. Through television, culture evolves from local to global, turning the world into a 'global village.' At this point, Manuel Castells states that society has acquired a network form in the globalizing world with the influence of communication technologies and that not only culture but also social and political structuring has been affected by this transformation.

Innovations, particularly in the field of communication, have been the source of significant changes in people's relationships with each other and with society. The internet, which has been in our lives since the 1990s, came into our lives as another communication channel by creating timeless and space-free spaces. All the activities we carry out in the everyday social sphere have moved to digital environments and created a new cultural space. Digitalization, which is defined as digitalizing any business, commodity, service, or work; presenting it on a digital medium; creating a different business model with digital resources, is one of the most dominant concepts influencing the social developments of our time. Historically, humanity has tried to increase the speed of communication in every period. Speed takes the lead in possibilities offered by the digital communication age. Paul Virilio states that with the prevalence of speed-oriented technologies today, a new model of social organization based on movement for modern societies has been put forward. According to Virilio, speed is a null subject in modern societies. Moreover, speed not only transforms societies but also transforms the nature of the human body.

On the other hand, the concept of religion that has existed throughout the history of humankind has significant effects on social life as a social institution. Religion has been one of the main areas of thought in all fields of social sciences. Belief systems, which started with the history of humanity, have been important research topics in sociology and psychology. Esteemed researchers in this field have produced studies and thoughts on religion. The concept of religion, which has such an important place in the history of thought, also has an important place in the field of communication. Religious communication is also affected by the effects of technology within the communication journey of societies. In particular, the increase in individual religious practices through these opportunities presented by communication technologies increases the interest in studies in this field. Specifically social media, using all the opportunities that the digital world has brought to the field of communication, has become a preferred area for individual and social communication. Individuals are able to perform almost all their activities related to everyday social life in this new medium. Undoubtedly, in the digital world that we are in, religious practices have also been greatly influenced by this technology. During this interaction, thanks to the diversity of the new media environment, the increase in religious interactions has brought about new concepts. Especially with the academic studies of Heidi Campbell, the concept of "Digital Religion" has started to be widely used to describe online religious practices. The timeless and spaceless communication media of the Internet have created spaces that facilitate access in religious practices too. Particularly during the Covid-19

pandemic, individuals who need the healing and supportive power of religion have moved their religious practices to digital environments. Individuals who kept away from places of worship due to social and physical isolation despite the increasing need for the spiritual power of religion during this period chose digital environments as a new space for themselves. Social media, in particular, where there is high interaction, has been preferred as the environment in which religious sermons/speeches can be held and religious practices can be performed freely. Thus, people have an environment where they can conduct mutual Q&A activities and also communicate with other users who follow the conversation. This study evaluates the relationship between changes in communication technologies and religious practices in the context of social history and makes a conceptual approach to the relationship between digitalization and religion..

Giriş

21. Medya ve din ilişkisi konusundaki literatür, 2000'li yıllarda yoğun ilgi görmeye başlamış; günümüzde ise ayrı bir araştırma alanı olarak gelişimini de sürdürmektedir. İletişim teknolojilerinin yarattığı olanaklar ve bu teknolojiler üzerinden gerçekleşen bireysel dini pratiklerin artması, bu ilginin önemli sebepleri olarak görülmektedir (Stout & Buddebaum, 2088, s. 226). Medya ve din ilişkisi konusundaki literatüre bakıldığında konuya ilişkin çalışmaların çok disiplinli bir yapıda olması da diğer önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. İlahiyat çalışmaları ve medya çalışmaları dışında sosyoloji, antropoloji, psikoloji alanlarında da konu yoğun bir şekilde ele alınmaktadır. Bu görüşten hareketle bu çalışmanın ana sorusu, "dijital çağda din ve medya ilişkisi disiplinler arası zeminde hangi dinamiklerle biçimlenmektedir?" olarak belirlenmiştir.

Dijitalleşen dünya, hayatımızdaki birçok iletişim biçimini kendisine uyarlayarak, farklı alanlarda gündelik hayat pratiklerimizi de değiştirip dönüştürerek sosyal yaşamımızın bir uzantısı haline gelmiştir. Günümüz dünyasında iletişim alanında teknolojik gelişmelerin geldiği nokta, uzun bir yolculuğun sonucudur. Ama asıl teknolojik ivme Sanayi Devrimi sonrasında artmıştır. İnsanlık tarihinde 1950 senesine kadar gerçekleşen bütün teknolojik gelişmeden ve dolaşımda olan enformasyondan fazlası, sonrasındaki yetmiş yılda yaşanmıştır. Günümüzde gelinen teknolojik altyapı ile iletişim, anlık gerçekleştirilmektedir.

Dijital dünya sadece sunduğu eş zamanlı iletişim olanakları ile değil, aynı zamanda içerikleri ve sunduğu ortamlarla da gündelik hayat pratiklerimizi etkilemiştir. Bireysel ve toplumsal hayatımızdaki birçok pratik, bu hızlı teknolojinin etkisinde değişmiş ve dönüşmüştür. Dijital dünyanın bize sunduğu internet ve sosyal ağlar, sosyal hayata dair bütün bileşenler dijital ortama taşınırken, toplumsal yaşamın önemli bileşenlerinden din olgusu da bu yeni iletişim ortamlarında kendine yer bulmuştur. İnternet zamansız ve mekânsız iletişimi sağlarken, sosyal hayatın önemli bir dinamiği olan dini konularda da erişimi kolaylaştırıcı pratik alanlar sunmaktadır. Ayrıca sadece evrensel bağlamda iletişim olanağı sağlamakla kalmamış aynı zamanda teoloji çalışmalarına destek vermiş, dini eğitim konusunda da yardımcı olmuştur.

Dini iletişimde hatipler, buldukları ortamların ve kullandıkları araçların avantajlarını hedef kitlelerine en etkili biçimde ulaştırmak için kullanırlar. Dini pratiklerin gerçekleştiği cami, havra, kilise, şapel vb. ibadethanelerde iletişim yapıları farklılık gösterebilir. Mekânın tarihi ve mimari özellikleri, hatibin konuşma tekniklerinin belirlemesini sağlamaktadır. Özellikle, mekândaki yankı ve ses dağılımı, vurgunun farklı biçimlerde yapılmasına neden olabilmektedir. Hatip konuşurken, yankı ile kendi sesinin

karışmaması için ara boşluklar vererek söylemini etkin kılmaktadır. Ayrıca nefesi, sesi profesyonelce kullanmak, hitabetin gücünü ve etkisini arttırmaktadır. Yeni medyada ise hatip; sadece ibadethaneye gelen kişilere değil dijital uygulamalar aracılığı ile tüm dünyaya hitap etme olanağı bulabilmiştir. Ayrıca yeni medya, kendi söylem dilini oluştururken, teknoloji ile çeşitli avantajlara sahip olmuştur. Örneğin, sesin ve konuşmanın amaca daha uygun kullanımı, dinleyenler üzerindeki etkisini de artırmıştır. Küresel Covid-19 pandemisi nedeniyle toplumsal ve bireysel olarak çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. İnsanlar bu dönemde kapanan mabetler nedeniyle ibadetlerini gerçekleştirmek ve manevi destek almak için dijital ortamda “online” hizmet alanını tercih etmişlerdir.

Online din pratiklerinin bir diğer önemli özelliği de kurumlardan bağımsız, sınırlandırılmamış ve engellenmemiş bir ortamda demokratik bir katılıma olanak sağlamasıdır. Bu imkân, dini uygulamaların dijital olanakları kullanarak özgürce ortaya koymasını sağlamaktadır. Dini pratiklerin yeni iletişim araçları üzerinden insanlara ulaşması yeni bir kamusal alan da yaratmaktadır. Sosyal medya ile sınırlandırılmamış ve engellenmemiş, tartışarak görüşün üretilebileceği özgür bir ortam ortaya çıkmaktadır.

Dijitalleşme ve farklı iletişim ortamlarının ortaya çıkışı toplumsala dair bütün kavramları derinden etkilemiştir. Geleneksel kavramların bir kısmı biçim değiştirmiş, bir kısmı ise tamamen ortadan kalkmıştır. Dijital dünya, insanların bir araya geldiği ve kendilerini özgürce ifade etme olanağı bulduğu güçlü yaşam alanları sunmaktadır. Dijital dünyada oluşan yeni kamusal ve yaşam alanları, insanların özgürce fikirlerini beyan ettiği ortamlardır. Bu ortamlar bireyleri geleneksel medyanın, araçsal aklı egemen kılan kurumsal mekanizmalarının ve sahiplik ilişkilerinin ön planda olduğu, ekonomi-politik ilişkilerinden kurtarmaktadır. Yeni Medyanın yapısı zaman içerisinde çok değişmiş olsa da; kurumsallaşma hızlanmış olsa da bu özgürlük alanını sağlamaya devam etmektedir. Sosyal medyanın çift yönlü iletişime sahip olması ve kolay erişilebilirliği, insanlara fikirlerini özgürce sunma olanağı sağlamaktadır. Bu değişimi anlayabilmek bu konuda geleceğe yönelik eğilimleri saptamak için önemli bir zemin oluşturacaktır.

Bu çalışma yukarıda belirtilen bütün bu toplumsal süreçler ışığında, iletişim teknolojilerindeki değişimlerle dini uygulamalar arasındaki ilişkileri ele alan kuramsal yaklaşımları haritalandırmayı ve dijitalleşme-din ilişkisi çerçevesindeki kuramsal tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Sözlü İletişimden Dijital İletişime; İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Dönüşüm

İnsanlık tarihi boyunca kullanılan iletişim yöntemleri ve teknolojileri, toplumun gelişiminde önemli belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan iletişim araçları toplum kültürünü de farklı şekillerde ve başat olarak etkilemiştir. İnsanın konuşma ve söz ile başlayan iletişim serüveni, daha fazla insana, daha hızlı şekilde hitap etme olanaklarını arama yolculuğu olarak günümüze kadar devam etmiştir. Matbaanın icadı ile başlayan değişim süreci, sanayi devrimi ile 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşan teknolojik gelişmeler, iletişim alanında da büyük yenilikleri ortaya çıkarmıştır. Takip eden yıllarda ortaya çıkan dünya savaşları, kitle iletişiminin ve kitle kontrolünün önemini daha da artırmıştır. Bu ihtiyacı karşılamaya yönelik geliştirilen yeni iletişim teknolojileri, günümüz medyasının temellerini oluşturmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren internetin de etkin ve aktif kullanımı, zamanla dijitalleşmenin bütün hayatımıza yön vermesine sebep olmuştur. Yaşadığımız bu dijital çağı değerlendirirken, toplumsal

gelişimin her aşamasında iletişim teknolojilerinin toplumsal yapıyı nasıl etkilediğinden bahsetmek gerekir. Bu kültürel değişim ve dönüşüm de uzun bir sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim, toplumun temel bir ögesidir. Bu öge toplumda gerçekleşen bütün etkinliklerin ve davranışların zemini niteliğinde bir görev üstlenir. Bu sebeple iletişim çalışmalarını, toplumbilimsel çalışmalardan ayrı tutmak mümkün değildir. Toplumsala dair ne varsa, iletişim kanalı içerisinde gerçekleşir. İletişim alanı insanlık tarihi kadar eskiyken, 19. yüzyılda teknolojisi yeterince gelişmediğinden kitleleri etkileme gücü sınırlı olan iletişim araçları sosyal teorinin çalışma alanlarında kendisine yer bulamamıştır. Bu yüzyılda sosyal teori, iletişim araçlarının toplumsal etkilerine neredeyse hiç yer vermemiş ya da önemsiz oldukları üzerinde durmuştur (Odyakmaz Acar & Çağlar, 2021, s. 212). Böylece toplumbilimsel çalışmaların temelleri, 19. yüzyıl sonrasında atılmaya başlanmıştır (Tekinalp & Uzun, 2004, s. 5). İletişim, teknoloji ve toplum ilişkisi, iletişim alanının çok disiplinli yapısı içerisinde temel araştırma alanlarından birisi olmuştur. Teknolojik gelişmelerin iletişim süreçlerinin ve toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde kurucu bir rol oynadığı düşüncesi ilgili literatürün öne çıkan yaklaşımlarındandır (Özçetin, 2018, s. 234). Bu yaklaşımları teknokratik yorumlar olarak gören; teknolojinin mistifiye edilmesi olarak yorumlayan yaklaşımlar da mevcuttur (Yaylagül, 2010, s. 68). Bu alanda öne çıkan yaklaşımların ortaya konulması, dijitalleşmenin dini pratiklere etkisi konusundaki literatürü değerlendirmek bağlamında da önem taşımaktadır.

1.1. Walter Ong: Sözlü Kültür-Yazılı Kültür

Walter J. Ong, “Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi” isimli kitabında, sözlü ve yazılı kültürlerin özelliklerini ortaya koyarak, toplumu nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmıştır. Ong, kitabında kültür evrelerini, dilin üretim biçimlerine göre tarihsel çizgiye de bağlı kalarak, üç aşamada değerlendirmiştir: İlk evre sözlü kültür, ikinci evre yazılı kültür ve son olarak ikinci yazılı kültürdür (Ong, 1999, s.23). Önce ‘sözlü kültür’den bahsedilmektedir. Yazının icadı ile başlayan dönem ‘yazılı kültür’ olarak adlandırılmakta ve son olarak da teknolojik gelişmeler ile birlikte dijital dönem karşımıza çıkmaktadır. İletişimde tarihsel olarak incelenen bu dönemler, aynı zamanda insan iletişiminin hızına ve biçimine dair de belirleyici olmakta ve toplumun sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yaşamlarını da dönüştürmektedir.

Medya en kabul gören anlamı ile araç demektir, ancak aynı anlamı taşıyan diğer kelimelerden farkı, direk bağlantı kurmadığınız kaynakla aranızda bağ ve bağlantı kuran araç anlamına gelmektedir. Medya, iletişim etkinliğine aracılık ederek; onu görünür kılarak, işlevsel hale getirerek özgün bir anlam alanı kurar. Bu sebeple bireyler arasında iletişimden bahsedebilmek için bir medyadan bahsetmemiz gerekmektedir (Anık, 2018, ss. 130-131). Toplumsal hayatın bilinen ilk medyası “söz”dür. Bireyler söylemek istedikleri düşüncelerini, seslerle temsil ederek konuşma halini gerçekleştirmişlerdir. Böylelikle sözlü iletişim biçimleri, kendi kültürünü de oluşturmuştur. Sözlü kültürde kültürel değer ve geleneklerin aktarımı da sözlü olarak, folklorik müzik, atasözleri, destanlar, deyimler olarak gerçekleştirilmişlerdir. Sözlü kültür toplumsal hafızayı ve tecrübeyi önemser, korur ve nesilden nesle aktarır. Toplumu bir arada tutan ve onun yapı taşları olan, tarih, hukuk, edebiyat gibi aktarımla gelen bilgilerin kaynağı korunmuş olur (Yücel, 2017, ss. 7-8).

Uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilen yazının icadı, sözlü kültürün dinamiklerinden çok daha farklı bir kültürel yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu kültürel yapı, sadece kültürel değil bilişsel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Ong (2007, s. 205), bu geçişin özellikle bilinç ve algılama düzeyinde

yaşananların kültürü başkalaştırarak, daha geniş bir bakış açısıyla farklı ve yeni gelişimleri de ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Sözlü kültür ve yazılı kültürün yukarıda belirtilen farklılıkları, değişik düşünme biçimlerini benimseyen toplumları da beraberinde getirmiştir. Yazının icat edilmesi, insanlık tarihinde önemli bir aşama olarak düşünülmekte ve medeniyetin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Matbaanın kullanılmaya başlanması da şüphesiz geleneksel toplumdan modern topluma geçişi ifade eder. Bu durum gerek birey gerekse toplumsal düzeyde gerçekleşen bilişsel ve kültürel değişimlerdir. Dolayısıyla iletişimin farklı biçimleri, bilinç ve algılamadaki değişimleri, farklı bakış açısı kurarak yeni toplumsal değişimlere sebep olmaktadır (Ong, 2007, s. 205).

Ong'un bu değerlendirmesi iletişim çalışmaları açısından bu bağlamda önemlidir. Çünkü kullanılan medyanın özellikleri ve kaynağı, sadece iletişimin yapısındaki değişimlere değil aynı zamanda kültürün de yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Örneğin; sözlü kültürün hâkim olduğu dönemlerde, Maalouf'un da belirttiği gibi iletişim kısıtlıdır. Tüm dünyada insanlar benzer hayatları yaşamaktadırlar. Değişim de yenilik de çok yavaş gerçekleşmektedir (Maalouf, 2009, s. 68-69). Günümüzde ise dijitalleşmenin etkisiyle iletişim hızlanmış, bu hız bütün bireysel ve toplumsal hareketlere yansımıştır.

1.2. Teknolojik Belirlemeler: Harold A. Innis ve Marshall McLuhan

İletişim teknolojilerinin gelişimi, toplumdaki yaygın kullanımı, sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiş ve 'iletişim teknolojisinin belirleyiciliği' görüşü önem kazanmaya başlamıştır. Harold Innis ve Marshall McLuhan bu görüşün önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Uygarlık tarihini biçimlendiren ve değiştiren temel belirleyicinin iletişim teknolojisi olduğunu belirten Innis ve McLuhan, iletişimin teknolojik tarihini, uygarlık tarihinin merkezinde değerlendirir (Tekinalp & Uzun, 2004, s. 134).

Innis, tarihçi ve ekonomist olmasına karşın, çoğunlukla iletişim ve teknoloji tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Kitaplarında sıklıkla üzerinde çalıştığı iletişim tarihi ile teknolojinin toplumsal etkileri konuları bunun en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Böylelikle, Innis'in teknoloji ile ilgili görüşleri iletişim bilimcilerince her zaman önemsenmiştir. Innis, sosyal birleşmenin, teknolojik gelişimlerin değişim kaynağı olduğunu düşünür. İnsan kendi teknolojisini var eder, bu teknoloji de onun kültürel yaşamını şekillendirir. İletişim teknolojisindeki gelişmelerin ana kaynakları, toplumsal ve kültürel değişimlerdir (Alemdar & Erdoğan, 1998). İletişim çalışmalarında Innis, "The Bias of Communication" ve "Empire and Communication" eserleriyle tanınmaktadır. Innis'in bu yaklaşımı teknolojik belirlemeci (*determinist*) olarak ele alınmaktadır. Buna göre teknolojik araçların büyük kısmı, insanın fiziksel yeteneklerini geliştirmek için geliştirilmiştir. Teknolojik yenilikler hem toplumsal örgütlenmeyi dönüştürmekte hem de toplum istikrarında belirleyici olmaktadır. Innis teknolojinin ve özellikle de iletişim teknolojilerinin, sosyal hayattaki güç ilişkileri ve organizasyonlarına etkisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Innis, belirli iletişim araçlarının belirli güç ilişkilerini de düzenlediğini düşünmektedir (Oruç, 2020, s. 10). Marshall McLuhan ise Innis'ten farklı olarak iletişim teknolojilerinin bireyler üzerindeki etkilerine odaklanmıştır (Özçetin, 2020, s. 246). McLuhan'a göre uygarlık tarihinde her kültürel dönemde, yaşanan kültürün öncel özelliklerinin aktarılmasında medyanın önemli bir rolü vardır. Medya, çağın kıymetli kültürel bilgisinin kayda alındığı ve aktarıldığı bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır.

“McLuhan'a göre araç insanların uzantısıdır; bu uzantı araç, akla gelen her şeyi kapsar, konuşulan ve yazılı sözcük, giysi, ev, para, saat, basın, yol, araba, tekerlek, bisiklet, uçak, fotoğraf, telgraf, daktilo, telefon, gramofon, sinema, radyo, televizyon, silah... Giysiler derimizin uzantısıdır. Ev sığınak olarak, vücut açısından ısı kontrol mekanizmasıdır. Kentler vücut organlarının, geniş grupların gereksinimlerini sağlamada daha da ileri uzantılardır” (Erdoğan & Alemdar, 2002, s. 171). McLuhan, iletişim araçlarının, kullandıkları teknolojide duyu organlarıyla algılama ve düşünce kazandırma etkileri olduğunu belirtmektedir. Özellikle televizyonun duyuların çoğuna hitap eden görsel-işitsel bir araç olarak bireyler üzerinde düşünsel hakimiyetinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Böylelikle kültür, yerelden küresele doğru evrilerek dünya ‘küresel köy’ haline gelmektedir (McLuhan, 2001).

İletişim teknolojilerinin toplumun odak noktası olduğu konusunda hem fikir olan Innis ve McLuhan, etki konusunda farklı düşünmektedir. Innis’e göre teknoloji, toplumsal örgütlenme ve kültüre etki ederek kültürü değiştirir, biçimlendirir. McLuhan ise bu konudaki düşüncelerini duyu organları ve düşünce üzerinde konumlandırmıştır.

1.3. Manuel Castells ve Ağ Toplumu

Toplumların ve kültürün iletişim teknolojilerinden yoğun olarak etkilendiğini savunan bir diğer toplumbilimci ise Manuel Castells’dir. Manuel Castells, küreselleşen dünyada, iletişim teknolojilerinin de yardımıyla toplumun bir ‘ağ’ biçimini kazandığını belirtmektedir. Castells sadece kültürün değil, ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılanmanın da bu enformasyon teknolojilerinden etkilendiğini belirtmektedir. Teknoloji öyle bir noktaya gelmiştir ki, dünyanın herhangi bir yerindeki toplumsal gelişmeden, dünyanın bütünü viral şekilde etkilenmektedir (Castells, 2006).

Castells’e göre teknoloji toplumsal süreçlerde dışsal bir unsur değildir; toplum teknolojik aygıtlara değinilmeden anlaşılabilir (Özçetin, 2020, s.263). İçinde bulunduğumuz çağın iletişime dayalı ağlardan oluşan bir yapıyı ortaya çıkardığını düşünen Castells’e göre internetin yayılması etkileşime dayalı yeni bir iletişim biçimini de mümkün kılmıştır. Castells bu iletişim biçimine “kitlesele öz iletişim” ismini vermektedir (Özçetin, 2020, ss. 264-265).

1.4. Dijital İletişim ve Dijital Toplum

Dijitalleşme en genel anlamda, “herhangi bir işi, eşyayı veya servisi dijital hale getirmek veya dijital bir mecrada sunmak veya dijital imkânlarla farklı bir iş modeli yaratmaktır” (Aksu, 2018, s. 22). Dijital kelimesinin temelini oluşturan “ikili” sayı sisteminin tarihi M.Ö. 9. yüzyıla kadar gider. Günümüzde kullandığımız ikili sayı sistemi ise 17. yüzyıla Leibniz’e kadar uzanmaktadır. İngiliz matematikçi Boole, 19. yüzyılın ortalarında, ikili sayılarla işlem yapmak üzere geliştirdiği, cebirsel ve mantıksal hesaplama yöntemleri ile bütünsel bir “ikili matematik sistemi” ortaya çıkarmıştır. (Yurtsever, 2019, s. 23).

İletinin hızlı aktarımı her dönem önemli bir amaç olmuştur. İletinin bir yerden bir yere en hızlı aktarımı binlerce yıl atlı ulaklarla gerçekleşmiştir. 1800’lü yılların başında trenin icadı ile birlikte ise iletişim hızı, trenin hızına ulaşmıştır. İletilerin, bu amaç için üretilmiş teknolojik cihazlar ile aktarılması ise ancak telgrafın icadı (1830) ile mümkün olmuştur. Bunu takip eden yıllarda telefon (1880) ve televizyon (1923) da icat edilmiş ve iletişimde önemli bir değişim başlamıştır. Bu bahsettiğimiz süreçler yaklaşık bir asırlık bir dönemde gerçekleşmiştir. Ama asıl teknolojik ivme bu tarihlere kadar kendisini göstermiştir. Sanayileşmenin artması iletişim araçlarını da erişilir kılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki süreç bilişim sektörünün dolayısıyla dijitalleşmenin temellerinin atıldığı dönem olarak kabul edilir. Bu tarihlerde özellikle savaş teknolojilerinin ve propaganda amaçlı iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte birçok alanda teknolojik gelişme ivme kazanmıştır. Bell Laboratuvarlarında 1947 yılında üretilen ilk transistör, hızlı bir biçimde mikroçiplere dönüşmüştür. Bunu takiben Silikon Vadisi'nde bilişim teknolojileri ve kapasiteleri gelişme ivmesini artırmış, bilgisayarların boyutlarını ise küçülmüştür. Böylelikle kişisel bilgisayarlar üretilmeye başlanmıştır. Microsoft şirketi kişisel kullanıma yönelik bilgisayarların, işletim sistem uygulamalarında yenilikler yapmıştır. Arpanet ise, askeri ve akademik hedeflerle yola çıkmış bir proje olmasına karşın, yıllar içinde internete dönüşmüştür (Aksu, 2018).

Günümüzde ise zamansız-mekânsız iletişimi sağlayan birçok program ve uygulama, sadece bilgisayarlarımızda değil kullandığımız birçok eşyada karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni teknoloji, bilgisayar ve mobil telefonlar dışında kolumuzdaki saatler ile, evimizdeki güvenlik cihazları ile hatta evimizdeki süpürge ile bağlantı kurarak gündelik hayatımızı programlama olanağı sağlamaktadır. İletişimdeki bu dijital dönüşüm, sosyal hayatlarımızı da biçimlendirerek bizlere yeni olanaklar ve kanallar sunmaktadır. Dijital dünyanın bu imkânları, bireysel sosyalleşmenin aracı olarak kullanıldığı gibi toplumsal pratiklerde de sıklıkla başvurulmaktadır. Dijitalleşme, çağımızda toplumlar üzerinde önemli etkileri olan ve onların gündelik hayat pratiklerini değiştiren, yeni bir hayat görüşüne dönüştüren önemli bir süreç olarak toplumbilimcilerin çalışma alanı haline gelmiştir.

Gelişen iletişim teknolojilerinin, bireysel ve toplumsal yaşama getirdiği olumlu katkılarının yanı sıra olumsuzlukları da toplumbilimcilerin araştırma konusudur. Birçok araştırma, dijitalleşmenin bireyleri belirli güçlerin manipülasyonuna ve denetimine açık hale getirdiği konusunda benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Şu bir gerçektir ki; dijital medya, insanlara seslerini duyurma, haksızlıklar karşısında tepki gösterme ve tepkiyi organize etme imkânı verse de aynı medya hâkim gruplara, haklarını arayan bu kişileri izlenme ve bastırmada küresel ölçekte güç vermektedir (Odyakmaz Acar, 1919, s. 113).

Kent bilimci ve mimar Paul Virilio, hız odaklı teknolojilerin yaygınlaşmasının yeni bir toplumsal örgütlenme modelini oluşturduğunu belirtmektedir. Virilio'ya göre; modern toplumlarda gizli özne hızdır. Hız odaklı teknolojilerin yaygınlaşması da modern toplumlar için hareketi esas alan yeni bir toplumsal örgütlenme modeline doğru ilerlemektedir. Üstelik hız, sadece toplumları dönüştürmekle kalmaz, insan bedeninin doğasını da radikal bir biçimde dönüştürmektedir (akt.Sadakoğlu, 2020, s. 205). Virilio, eski toplumlardaki 'öteki grup'tan fiziki çalmaya yani taşınabilir zenginliğin el değiştirmesine bağlı savaş geleneğinin, niteliğinin değişmesiyle kredi ve sözleşmeleriyle biçim değiştirmiştir. Böylece toplumlarda hızın artışı ile birlikte 'zaman savaşı' çağına girilmiştir (Virilio, 1996, ss. 50-51).

Günümüz toplumunun iletişim merkezi haline gelen dijital medya "hız" odaklı bir teknolojidir. Hız ve geçiciliğin hâkim olduğu bu ortam üzerinden kurulan ilişkilerde zaman ve mekânın önemi kalmamıştır. Reel dünyada bir arada olamayan insanlar sanal dünyada sosyalleşme ve toplumsallaşma yolunu tercih etmektedir. Bugün artık insanın insanla iletişimi, insanın makinayla iletişimine dönüşmektedir.

Günümüzde iletişimde egemen olan internet ve sosyal medya, enformasyonun üretim ve aktarım aşamalarında geleneksel medyanın hakimiyetini kırmıştır. İnternet teknolojilerinin imkânlarıyla gerçekleşen hızlı, ucuz, kolay erişilebilir çift yönlü iletişim modeli, özgürce iletişim imkânı sağlamaktadır. Sosyal medya, katılım ve ifade özgürlüğü, etkileşim olanakları, zaman ve mekândan

bağımsız erişim imkânlarıyla da toplumsal uzlaşma ve demokratik tartışma zemini olmuştur (Çağlar, 2017, ss. 10-12).

2. Medya ve Din Çalışmaları: Kuramsal Yaklaşımlar

İletişim teknolojilerinin gelişmesi; dini inanışlar, ibadetler ve yaşantıların bu araçlar üzerinden yayılmasını ve temsilini de beraberinde getirmiştir. Dini pratikler kitle medyası da dahil olmak üzere kültürün neredeyse tüm sektörlerinde kendini göstermektedir (Stout & Buddenbaum, 2008, ss. 226). Dini inanç ve pratiklerin kültür alanındaki bu ağırlığına rağmen konunun akademik alanda son derece sınırlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. 2000'li yıllarla birlikte konuya ilişkin ilginin arttığı görülmektedir. Bu süreçte iki önemli gelişmenin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve dijitalleşmeyle birlikte dini pratiklerin ve din eğitiminin bu araçlar üzerinden giderek artan bir şekilde yayılmasıdır. Mega kiliseler, radyo haçlı seferleri, çevrimiçi vaazlar ciddi katılım gösterilen alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise seküler medyada ritüel, derin duygu, inanç, topluluk gibi dini terimlerin sıklıkla kullanılmasıdır (Stout & Buddenbaum, 2008, s. 226). Önümüzdeki dönemde gerek teknolojik gelişmeler gerek dini cemaatlerin bu mecralara artan yönelimi düşünüldüğünde medya ve din alanındaki çalışmaların önemi daha da büyümektedir.

2.1. Kavramsal Olarak Din

Gündelik hayatta önemli bir yer tutan din, sosyal bilimcilerin de önemli çalışma alanlarından biridir. Bu çalışmaların başat tartışmalarından biri 'din' kavramının anlamı üzerine olmuştur. Günter Kehr (1998, s. 17), yüzlerce din tanımı yapılabileceğini vurgulayarak, dinin bütün insanları ilgilendiren yapısı, farklı biçimlerde kendini göstermesi ve heterojenliği nedeniyle yeterli aynı zamanda özenli bir tanım bulmanın çok zor olduğunu belirtmektedir. Yumni Sezen (1993, s. 21) ise yaptığı çalışmada, 'din'in kelime anlamını tartışmış, dinin Arapça ve Latinceye göre kelime anlamlarını incelemiştir. Buna göre; "Arapça'da "din"; yol, hüküm, mükâfat, itaat, hesap verme, saltanat, mülk, adet, baş eğmek, ferman, hal, kaza, tedvir, takva, ma'siyet anlamında kullanılmaktadır. Latince'de ise religare kökünden religion olarak kullanılmakta ve bağlamak/cemaat anlamlarına gelmektedir."

Kur'an'da 'din' kelimesi 92 yerde kullanılmaktadır. Bunlardan 43'ü Mekke'de, 49'u Medine'de inen surelerde yer almaktadır. Din kelimesi Mekke'de inen ayetlerde, 'yevm id din, muhlisine lehu'd-din' tamlamasıyla kullanılmıştır. Bu ifade din günü; hesap-ceza günü/mükâfat günü manasında kullanılmıştır. Buğdaycı'ya (2007, ss. 7-8) göre ise Mekke döneminde inen ayetlerde din olgusu, "tarihin akışına yön veren zaman ve âleme hükmeden, dini ortaya koyan, hesap gününü elinde tutan 'Allah'ın otoritesi'" şeklinde özetlenebilir. Medine'de inen ayetler zamanında ise bu içerik daha geniş anlamda kullanılmıştır. Bireyin Allah'a bağlı bir yaşam geçirmesi, İslam dünyasına karşı sorumluluklarını yerine getirmesi, Allah'ın mutlak tasarruf ve hâkimiyeti de dinin tanımı içine girmiştir.

Tümer (1994) ise bütün dini kültürlerde, din kavramını anlatmak üzere kullanılan kelimelerin anlamlarının ortak noktasının "yol, inanç, adet, bağ, kulluk" olduğunu belirtmektedir. Bahsedilen bu sözcükler, gücünü insanın iç dünyasında yeşeren ve sonuçları çeşitli eylemlerle kendini gösteren köklü aynı zamanda evrensel bir fenomeni ifade etmeyi amaçlamaktadır. Din kişilere bir hayat biçimi sunan, inananları belirli bir dünya görüşü çerçevesinde ortak bir zeminde buluşturan kurumdur. "Yaradan'a gönülden bağlılık duymak, inanç ve emredildiği gibi yaşamak ve davranışta bulunmaktır" demek mümkündür (Vardı, 2012, s. 16). İnsanın hayat mücadelesini üç aşamada kategorize etmek

mümkündür. İnsan doğar, büyür ve yaşlanır, ardından ölür. Din bu üç aşamada da insana sesle nen ve kapsayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. (Okumuş, 2007, s. 1).

2.2. Sosyoloji ve Psikoloji Literatüründe Din Kavramı

Sosyolojik bir kavram olarak din birçok düşünürün temel düşün alanlarından biri olmuştur. İnsanlık tarihinin başından beri var olan inanç sistemleri, sosyolojik bir araştırma konusu olarak da dini önemli bir çalışma alanı haline getirmiştir.

Marx genel hatları itibariyle dini ideoloji olarak değerlendirir ve negatif bir yaklaşım içerisinde dir. Ona göre din, en bilinen ifadesiyle “Kitlelerin afyonudur. Yönetenlerin yönetilen kesimler üzerindeki sömürü ilişkilerini maskeleyen bir araçtır ve insan üretimidir; sosyo-ekonomik koşullar yansıtır ve onlar çerçevesinde değişir” (Marx, Engels, 2007, ss. 121-132). Marx dini bir ideoloji, bir üst yapı kurumu olarak değerlendirir, aynı zamanda din egemen sınıfların imtiyazlarını meşrulaştıran bir araç olarak da görev yapar. Marx dinin kendisine karşı olmadığını, ancak dinin yanlısılarına ihtiyaç duyan bir sisteme karşı olduğunu söyler (Ritzer, 2013, s. 70)

Durkheim’a göre; din olgusunu anlamak için işe ilkel dinleri incelemekle başlanmalıdır. Ona göre, genel olarak dinin kaynağı ve objesi kolektif yaşamdır. Dini anlayışlar, toplumların karakterlerinin birer sembolüdür. Tanrı, kişilik kazanmış toplumdaki başka bir şey değildir. Din toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirir (Öztürk, 2002, s. 41).

Din sosyolojisini ilk defa ele alan Weber ise dini; sadece sosyal yapıyı ilgilendiren bir olgu olarak değil, aynı zamanda kültürün ve ekonominin de işleyişinde önemli bir belirleyici olarak kabul etmiştir. Weber, “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı kitabında, kapitalizmin doğuşunda, Protestan ahlakının önemli etkilerinden bahsetmekte ve bu etkileri sosyo-psikolojik bir açıklama ile değerlendirmektedir. Din sosyolojisini sistematik olarak ilk değerlendiren, dolayısıyla da kurucu olarak kabul edilen Weber, din doğaya ve doğal olana dair yaklaşımlar getirmez, toplumsal olana da kurallar ve kısıtlamalar getirir. Nitekim din, devlet, ekonomi, evlilik, aile, iş ve meslek gibi konulara dair de yaklaşımlar geliştirmektedir. Weber, özellikle ekonomik ilişkiler ve din arasındaki ilişki üzerine çalışmış, dünya üzerindeki büyük dinlerin ahlaklarını inceleme konusu yapmıştır. (Akyüz & Çapçioğlu, 2008, ss. 93-94).

Sosyolojik bir alan olarak din, farklı görüşleri ve tanımları içerisinde barındırmaktadır. Tek tip bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak insanlık tarihi boyunca, farklı dönemlerde farklı etkilerinden bahsetmek mümkün olacaktır. Birçok düşünür, din ile modernizm arasındaki ilişkiyi incelerken, dinin, modernite güçlendikçe etkisini azaltarak kaybolacağı düşüncesini taşımaktaydı. Ancak bugün bu durumu değerlendirdiğimizde bu düşüncenin aksine dinin, meydana gelen birçok toplumsal olayla ve ilişkilerde önemli ve güçlü etkileri olduğu görülmektedir.

Psikoloji bilminde ise insanların ruhsal ve duygusal gelişmeleri değişip, farklılaştıkça; yaratıcı ve din algıları ve dini yaşama pratikleri de biçimsel olarak farklılaşabildiği kabul edilmektedir (Karacoşkun, 2012, s. 37). Batı dünyasında din, “İnsanın Tanrı, metafizik âlem ya da kutsala yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını ifade eden bir sistem” olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, Taylor dini, “manevi varlıklara inanmak” şeklinde tanımlarken, çağdaş teologlardan Hick de, “insanoğlunun Tanrıya verdiği yanıt” olarak tanımlamaktadır. Gertz ise dini, “varlığın genel yapısı konusunda kavramlar formüle ederek bu kavramlara duygu ve motivasyonların eşsiz derecede gerçeklik arz ettiği ve gerçeklikler yüklediği bir semboller sistemi” olarak ifade etmektedir (Aydın, 2011, s. 19-20).

Freud, dini bir yanılsama olarak kabul etmesine rağmen din konusunu görmezden gelmemiş, tersine ilgi ile çalışmalar yapmış ve insan yaşamını nasıl etkilediğini belirleme çabasında olmuştur (Karacoşkun, 2012, s. 36) Freud, dini psikolojik açıdan değerlendirmektedir. Freud, “Dini sembollerin belli iç duyguları bastırmada önemli rol oynadığına” inanmaktadır. Freud, dini davranış biçimleri ile obsesif (saplantılı) davranış biçimlerini birbirine benzer olarak yorumlamış ve dini ibadet ve ritüelleri bir saplantı nevrozu olarak değerlendirmiştir. Onun savunduğu bu düşünce ‘din bireylerde bir tür nevroz oluşturmaktadır ve bu durumdan kurtulmak gerekir’ tezini ortaya çıkarmıştır.

Carl Gustav Jung, dinin insan yaşamında önemli bir rolü ve önemi olduğunun altını çizerek, dinin ve Tanrı inancının kolektif bilinçdışının ve arketiplerin bir ürünü olduğunu belirtmektedir. Jung dini, insanların zor zamanlarda sığındıkları bir kavram olarak ele almıştır. (Karacoşkun, 2012, s. 43).

Adler ise yaklaşımında, dinsel düşünceler ve öğretilerin doğru olup olmaması ile değil; dini görünümünün yaşamın değişik yorumları olması haliyle ilgilenmektedir. Bu çerçevede anlamsal bir işlevinin olduğunu belirtmektedir. Tanrı fikrini ise mükemmeliyetteki sınır olarak kabul ederek, insanların ve toplulukların ulaşmayı hedefledikleri ya da tasarladıkları zirvenin bu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Adler, Tanrı gibi olabilmek arzusunun, kurduğu psikolojinin temel kavramlarından ve insan davranışının altındaki temel dinamiklerden biri olduğunu belirtmektedir (Ferah, 2014, s. 204). Erikson ise çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki aile ilişkilerinin, dini kimliğin oluşumunda etkili bir işlev gördüğünü kabul etmektedir (Karacoşkun, 2012, s. 45).

Fromm, “Sevme Sanatı” isimli kitabında, ‘Tanrı tasavvuru’nun bireylere doğruluk ve bilgelğe olan gereksinimlerini destekleyerek psikolojik bir destek verdiğini, bu nedenle geliştirildiğini ileri sürmektedir. “Tanrılar Gibi Olacaksınız” eserinde ise Tanrı kavramının kabile reislerinin ya da kralların hüküm sürdüğü sosyopolitik bir yapı tarafından empoze edildiğini belirtmektedir. Fromm, din kavramını iki başlıkla incelemektedir: Otoriter din, hümaniter din. İlkinde bütün kuralları kendisinin belirlediği ve koşulsuz itaat bekleyen bir Tanrı tasavvuru vardır. İnananlar sempati duydukları, yakın hissettikleri, sevdikleri için değil, gücünden dolayı Tanrı’ya itikat ederler. Hümaniter din de ise, insanlar önemlidir, bu dinler bireyin evreni ve kendisini tanıyabilmesi için, yaşam tecrübesini geliştirmesine imkân verirler. Kendi aklıyla zayıf ve güçlü yönlerini keşfeden insan, evrenle bir olduğunu hissetmektedir (Çetin, 2018, ss. 86-87).

Maslow, dinle ilgili düşüncelerinde James, Jung ve Fromm’dan etkilenmiştir. Maslow da dini, insanın ürettiği bir olgu olarak ifade eder. İhtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımıyla ifade ettiği insanın temel ihtiyaçlarını açıklamaya çalışmıştır. Bunları fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, aidiyet ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve son olarak da kendini gerçekleştirme ihtiyacı şeklinde sıralamıştır (Karacoşkun, 2012, s. 50).

2.3. Din, Kültür ve İletişim

İnsan hayatı ve karşılaştığı durumları, içinde yetiştiği toplumun kültürü ile değerlendirir; kültürel simgeler aracılığı ile tanımlar. Bu nedenle din ile kültür ilişkisi iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan ve geliştiren kavramlar olarak değerlendirilmelidir. Sosyal bilimciler din-kültür ilişkisini incelerken farklı pencerelerden bakmışlar dolayısıyla tanımlarını da farklı ifade etmişlerdir.

Anthony Giddens (2012) dini, kültürün biçimi olarak tanımlamaktadır. Berger (2015) ise din olgusunu, insan yaşamını düzenleyen temel olgulardan biri olarak tanımlarken; dinin, kültür ile ilişkisine vurgu yapmıştır. Birey, sosyalleşme sürecinde toplum ve diğer bireylerle etkileşim halinde yaşarken dini öğrenmekte ve böylece sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Okumuş, 2016, s. 10). Georg Simmel (1898) ise sistematik olarak din çalışmaları yapmamasına rağmen, eserlerinde sosyoloji ve kültür teorisi çalışmalarının içindeki katmanlardan din teorisi oluşturulabilmektedir. Simmel'e (akt., Aslan, 2021, s.513) göre din, parça ile bütün arasındaki ilişkiyi çeşitli biçimlerde ele alan sosyal ve kültürel bir biçimdir.

İnsan, sosyal bir varlık olarak konuşması, düşünmesi ile diğer canlılardan ayrılmaktadır; ayrıca insan, toplu halde yaşar ve diğer bireyler ve doğa ile de ilişki kurar. İletişimin temel amaçlarından biri de bireyler arasında ortaklık yaratmaktır (Kaya, 1985, ss. 1-2). İnsanoğlu toplumsal bir varlıktır. Bu özelliği ile de toplum içerisinde yaşama, yardımlaşma ve dayanışma gibi davranışları gerçekleştirir. Toplumsal ilişkilerini kurarken aynı zamanda inanç ve inanca ilişkin değerleri de oluşur. İletişim, sadece bireyler arasında ilişki kurma görevini üstlenmez, aynı zamanda kalıcılık, evrensellik ve değişmezlik olguları konusunda katkı sunar. Bir görüşün, ideolojinin ya da dini görüşlerin yaygınlık kazanarak toplumda benimsenmesi ancak etkili bir iletişim ile sağlanabilir (Gümrükçüoğlu, 2013, s. 75).

Dini iletişimden bahsettiğimizde, dini içerikli mesajların paylaşıldığı ve kodlamada diğer göstergelerin yanında dini sembollerin de kullanılabilirdiği bir iletişim düşünülür. Bu iletişimde paylaşım dine dair bir bilgi de olabilir, duygu da olabilir, düşünce ya da tutum olabilir. Bu iletişimde içerik ve semboller dini karakter taşımaktadır. Bu özellik dışında diğer iletişim biçimleri ile aynı şekilde gerçekleştirilirler. Bu nedenle, dini iletişimdeki sembol ve içeriklerin dini karakter taşıması dışında, iletişimin genelinde uygulanan kurallar din iletişimi için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle dini iletişim kavramını tanımlarken iletişim kavramıyla ilgili tanımlarda çizilen çerçeveyi dikkate almak gerekmektedir (Batar, 2020, ss. 422-423).

2.4. Medya ve Din Çalışmalarının Tarihsel Gelişimi

Medya ve din konusundaki akademik çalışmaların üç ana konuda yoğunlaştığı görülmektedir: Dinin medya aracılığıyla yayılmasına ilişkin çalışmalar; izleyici olarak dini cemaatler ve dini içerikleri ele alan medya eleştirileri (Stout & Buddenbaum, 2008, s. 227).

Bütün peygamberler, gönderildikleri toplumlar ile iletişim kurmuşlardır. Din, tebliğler yoluyla yayılmakta ve yaşatılmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2013, s. 77). Dinin topluma yayılması ve bireylerin kabulünün sağlanması, ayrıca toplumsal yaşamda yer etmesi için yapılan her türlü eğitim ve dini misyonerlik faaliyeti bir dini iletişimdir ve dini iletişim kapsamında değerlendirilmelidir. İletişimin en eski şekillerinden biridir. Bu iletişim, Kur'an-ı Kerim'e göre üç varlık türü (ruhani varlıklar, insanlar ve diğer yaratılmışlar) ile Allah arasında gerçekleşebilir (Certel, 2008, s. 141).

Dini sosyalleşme sürecinde medya iki şekilde kullanılabilir. Birincisi, medya aracılığı ile dini bilgilerin yayılması ve aktarılmasıdır. Böylece din geniş kitlelerle buluşmuş olur ve toplum içerisinde benimsenir. İkinci şekli de toplumda rol model olarak tanınan insanların aracılığı ile gerçekleşmektedir. Çeşitli medya ürünlerinde yer alan bu kişiler, izleyenlerin örnek alacağı insanlardır. Bu tarz programları takip eden/izleyen insanlar, o kişilerin davranış ve söylemleri doğrultusunda dini tutum ve davranış eğilimi göstermektedirler. Bu ikinci biçimiyle medya, bir çeşit din eğitimi aracı olarak işlev görmektedir (Arslan, 2016, s. 10-11). TÜİK'in, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile birlikte gerçekleştirdikleri "Türkiye'de

Dini Hayat Araştırması”nda katılımcılara ‘dini bilgilerini geliştirme yolları’ sorulduğunda, 28.2 oranıyla medya ikinci sırada yer almıştır (DİB, 2014, s.137).

Medyada yer alan dini yayınların bir başka etkisi daha vardır: Medya, zaman zaman dini ve dini konuları aktarırken, dini olanı yeniden üreterek, popüler kültürün bir parçası haline getirebilir. Hjarvard bu durumu, dini bilgi ve deneyimleri popüler medya organlarının istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirebilir biçiminde açıklamaktadır. Bu durumda medya, dini sembolleri, ritüelleri ve ibadetleri, bir kurgu malzemesi haline de getirebilir (Hayta, 2020, s. 129).

Medya hedef kitlesine sadece dini sunan bir aracı olmakla kalmaz, aynı zamanda dinselliğe dair temsiller de sunmaktadır. Bu nedenle dini gruplar daha geniş kitlelere ulaşmak için medyayı kullanmaktadır. Medya toplumun dine bakışını yönlendiren bir araç olmakla birlikte bireyler de medyayı bir araç olarak kullanabilmektedirler. Bu durum dijital çağda, internet ortamında daha yaygın görülebilmekte; dini ve dine dair unsurları hem olumlu hem olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Kocabay Şener, 2019, s. 54).

3. Dijitalleşme ve Dini Pratikler

Manuel Castells (2006, s. 500), günümüzde dijitalleşmenin kültürel etkilerine vurgu yaparak, kullandığımız kültürel ifadelerin, yeni medyanın iletişim sistemine dahil edilmesiyle, toplumsal bir dönüşümün yaşandığını ifade etmektedir. Kültür ve dijital sistem arasındaki bu etkileşimde medya, kültür ve bileşenlerini dönüştürerek yeni kültür formları üretmektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi sırasında, sosyal hayatta önemli bir yer tutan din olgusunun, medya ile nasıl bir etkileşimde olduğu ihmal edilmiş olsa da yakın dönem çalışmaları bu açığı kapatma gayretindedir.

3.1. İnternet, Sanal Cemaatler ve Din

Din ile bilgisayar teknolojilerinin beraber anılmaya başlandığı ilk dönem, 1970’li yılların sonlarında gerçekleşmiştir. Christensen ve Randy Suess tarafından 1978 yılında Chicago merkezli olarak BBS (Bulletin Board System/Bilgisayarlı Bilgi Sistemi) ismiyle, siber uzamda dinî fikir ve kanaatlerin paylaşıldığı ve tartışıldığı ilk mecra olarak hayata geçmiştir. Örneğin; CommuniTree adıyla yayın hayatına başlayıp, sonradan ismini değiştiren ORIGINS forum sitesi bir BBS türüdür. Bu forum sitesi, kullanıcıların çeşitli argümanlarla dinlerin ifade ettikleri ve bu çerçevede tartışma olanağı buldukları bir platformdur. Bu platformda her dine mensup insanlar, fikirlerini sınırlanmaksızın yazabilme özgürlüğüne sahiptiler. Sonraki zamanlarda bu online dini aktiviteler USENET sistemi ile de devam etmiştir. USENET, tartışma grupları olarak düzenlenen ve gruplanan bir sistem olarak yayın yapmaktaydı. Böylece dini içerikli tartışmalar bu sistem üzerinden de devam etmişti. 1993 yılında kurulan ilk dini içerikli tartışma grubu, USENET üzerinden yayın yapmaya başlamıştı. (Bu yayınlar günümüzde bildiğimiz anlamda Web (www) sisteminin geliştirilmesine kadar devam etmiştir. Web’in geliştirilmesiyle birlikte farklı tartışma forumları ve e-mail grupları üzerinden etkileşimler devam etmektedir (Dereli, 2019, ss. 94-95).

2000’li yıllardan sonra internet, devrimsel bir etkiyle web 2.0 sistemine geçmiş ve etkileşim önem kazanmaya başlamıştır. Bu yeni sistem her kesimden insanın ya da grubun kendi içeriklerini üretmesine olanak sağlamıştır. Bu çeşitlilik aynı zamanda dini içeriklerin ve etkileşimin de artmasını neden olmuştur.

Günümüzde dijital iletişim teknolojileri, çeşitli teknikleri kullanarak dijital iletişimdeki sosyal ilişkileri daha gerçekçi ve akışkan kılmakta, dinamik bir ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Benzer bir zeminde dini pratiklere sahip olan, maneviyat ve ortak inanca dayalı tartışmalar, online konular ve organizasyonlarla birleşen etkileşimli çevrimiçi bu ağlar, değişik biçimlerde tezahür edebilmektedir. Bu oluşumlar çevirim içi de olabilirler, çevrimiçi toplulukların bir uzantısı da olabilirler. Bazıları ise çevrimiçi başladıkları yolda, ilerleyen aşamalarda çevrimdışı uzama da geçebilmektedir (Haberli, 2020, s. 889).

Aynı mekânı kullanan insanların kendi iradeleriyle bir araya gelmeleri biçiminde ifade edilebilecek cemaat benzeri sosyal örgütlenme anlayışı, teknolojik gelişmelerin, özellikle de internetin kullanımı ile değişmiştir.

Sosyal ilişkilerin fiziksel yakınlık bağlamından çıkarak, ortak değerlerin yakınlığı biçiminde ifade edilmesi yine internet sayesinde gerçekleşmiştir. Sosyal ağlar alanında çalışmalar yapan Barry Wellman 'cemaat' i sadece ortak mekânda bir araya gelen insanlar tanımından çıkartmış; ortak değer ve ilgi alanı şemsiyesi altında toplanmış insan toplulukları olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda Tönnies'in geleneksel cemaat ve cemiyet ayrımı da yeni bir kavram olan sosyal ağlara dönüşmüştür. "Sanal Cemaat" kavramı ise ilk kez Howard Rheingold tarafından kullanılmıştır. Rheingold'un bu kavramı; iletişimlerini yüz yüze değil, internet üzerindeki topluluklarda gerçekleştiren insanları hedefleyerek kullanmıştır. Gerçekleştirdiği diğer çalışmalarında Rheingold, tanımını daha da geliştirmiş, 'birbirinden bağımsız bireylerin belli bir his ve vakit çerçevesinde" internet aracılığı ile iletişim kurmaları olarak kullanmıştır. (Haberli, 2012, ss.122-124).

Yapılan yakın dönemli çalışmaların bir kısmı, online ortamların kişilerde sosyal izolasyona neden olmadığını, hatta insanların sosyal ağlarını zenginleştirerek, genişlettiklerini; grup olma halinin fiziksel mekanla değil, sosyal ağ ile somutlaştırdıklarını ortaya koymaktadır. Aslında bu ilişkiler online ortamlarda gerçekleştiklerinde kolayca gözlenebilecek somut kamusal alanlardan, ekranlara taşınmaktadır. Yine benzer, yakın dönemli çalışmalar, online iletişimin genellikle davranış kalıplarını pekiştirdiğini, sosyal bağlantıları güçlendirdiğini ve doğal olarak da topluluk etkileşimini arttırdığını belirtmektedir. Bir diğer ifade ile, sanal ortam, kişilerin yeni ilişkiler kurmalarına olanak vermekte, topluluk bağlarını devam ettirmelerine katkıda bulunmakta dolayısıyla da topluluğun yeniden inşasına yardımcı olmaktadır (Yanıklar, 2014, s. 179-180).

Haberli'ye göre iletişim bilimciler ve din sosyologları, dinlerin dijital medya ile etkileşimlerini birkaç açıdan sınıflandırmış ve tanımlamışlardır. İnternetin kitleler tarafından yaygın kullanılmaya başladığı 1990'ların ortalarından 2000'li yılların başlarına kadar olan süreçte, dini içeriklerin internette yer alma biçimleri (Cyber / Virtual Religion) "Sanal Din" kavramı ile ifade edilmiştir. Bu kavramın kullanılmasındaki amaç, din olgusunun internet ile ilk kez karşılaşmasına, bireylerin dini ve manevi yaşantılarını dijital dünyaya taşınmasına dikkat çeken bir etkileşim şekli vurgulamaktır. Din/Dinlerin interneti, iletişim ortamı olarak kullanması 'Religion Online' olarak ifade edilirken, din/dinlerin interneti ve dijital ortamı bir etkileşim alanı olarak kullanması 'Online Religion' biçiminde kavramsallaştırılmıştır (Haberli, 2019, s. 310).

Yeni medya ortamının çeşitliliği, dijital teknolojilerdeki gelişmelerle birlikte, din ile etkileşimin artması beraberinde yeni kavramları doğurmuştur. Çevrimiçi din pratiklerini tanımlamak için "Dijital Din" kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Heidi Campbell'in akademik çalışmaları ile, dijital medya ve kültürünü ifade etmek üzere 'Dijital Din' kavramı yaygın olarak kullanılmaya

başlamıştır. Dijital din kavramı, sanal din ve online religion/religion online tanımlarını da içerisinde barındırarak, dijital medya aracılığı ile ortaya çıkan din olgusunu ifade eder (Campbell, 2013, s. 3). Bu çerçevede, din pratiklerinin sadece çevrimiçi ortamda yer almasını ifade etmez, beraberinde söz konusu dijital medya ortamlarının, dini pratiklere etkisine de vurgu yapar. Dijital medya ortamları dini pratikleri şekillendirir ve karşılıklı olarak dijital medya da dini pratiklerden etkilenir (Campbell, 2013, s. 1).

Din ve siber uzam ile ilgili yapılan çalışmalarda, sekülerlik-kutsallık tartışmaları bu bağlamda tartışmaya açılmıştır. İnternet; bir araç, ortam ya da uzam olarak teknolojik bir üründür. Aynı zamanda bu haliyle seküler modern dünyanın modern bir ürünüdür. O zaman “modern düşüncenin zaman zaman görmezden geldiği, zaman zaman da dışladığı “din” kavramı nasıl olur böyle seküler bir kurumun içerisinde yer bulmaya çalışır” tartışmaları gündeme gelmiştir. Campbell geleneksel dinsel öğretilerin seküler yaklaşımlardan uzaklaşması gerektiğini tavsiye ettiğini söylemektedir. Campbell’e göre bu nedenle birçok dini muhafazakâr grup modern ve seküler dünyanın iletişim kanalı olan interneti bir tehdit olarak algılamaktadır. Online din ile ilgili yapılan son dönem çalışmalar, internetin dini yapıları ve ilişkileri nasıl etkilediğine odaklanmıştır. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak internetin yeni online dini otorite biçimlerini nasıl üretebileceği ve bunların geleneksel dini otorite biçimlerini nasıl etkileyecekleri üzerinde durulmuştur (Campbell, 2006, s. 15). Bu konu üzerine gerçekleştirilen erken dönem çalışmaları, farklı çevrimiçi dini topluluklarda internetin geleneksel otoriteyi hem onaylama hem de tehdit etme potansiyeli olduğu iddia edilmektedir. Ancak bu çalışmalar, otorite kavramını tanımlamamakta ve çerçevesini çizmemektedir. Bu çalışmalarda altı çizilen, internetin bir terim olarak, din olgusunu nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle Campbell, otorite teriminin, online bağlamda kullanıldığında ne kastedildiğinin iyi araştırılması ve açıklanması gerektiğini belirtmektedir (2007, s. 1044).

Haberli (2016, s. 1317), bu noktada, iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ile birlikte gerçekleşen hem kamusal otoritenin hem de dini otoritenin zayıflamasını örnek göstererek, günümüzde bütün kitle iletişim araçlarının işlevini bünyesinde toplayan internetin bireyler için sağladığı olanaklara dikkat çekmektedir. Bireyler internet sayesinde, hiçbir örgütsel ya da kamu baskısı hissetmeden kendilerini ifade edebilecekleri bir alan bulabilmektedir.

3.1.1. Covid-19 Pandemisi ve Online Dini Pratikler

Beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan Covid-19 salgını, tüm dünya gibi ülkemizde de etkili olmuş, bütün sosyal kurumları derinden etkilemiştir. Salgın, bütün sosyal alanlarda olduğu gibi dini alanda da önemli etkiler yaratmıştır. Belirsizliklerin içinde bir korku ortamı yaratan bu salgın, bireylerde korku, stres ve bunalım yaratarak, psikolojik sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Belirsizliğin ve korkunun hâkim olduğu bu gibi dönemler, insanların dini ibadetlere daha çok ihtiyaç duydukları dönemlerdir.

Online anket yöntemi ile yapılan bir çalışmada, (Kaplan, Sevinç & İşbilen, 2020, s.590) “Salgın sürecinde katılımcıların %85’i dua ettiğini, %62.3’ü ibadetlerini yerine getirmeye çalıştığını, %52.93’ü Kur’an okuduğunu, %40.26’sı sadaka verdiğini ve %37.70’i zikir/tesbih çektiğini ifade etmiştir. Bir başka çalışmada ise görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu çalışmada salgın sürecinde insanların dine yönelmesinde ve dinî ritüellerini yerine getirmesinde bir artış yaşandığı tespit edilmiştir (Güngör, 2020, s. 423).

Online anket yönteminde yapılan çalışmada "Salgın bana manevi değerlerimizi hatırlattı" diyenlerin oranı %79, "Ölüm gerçeğini daha yakından hissettim" diyenlerin oranı %76.8 ve "Dini duygularım yoğunlaştı" diyenlerin oranı %73.8 olarak tespit edilmiştir (Kaplan, 2020, s. 593). İnsanların salgın döneminde dini uygulamalara daha yakınlaştığı; dua etme oranlarını iki katı çıkardıkları da yine bu araştırmada ortaya çıkmıştır. Hatta ABD’de gerçekleştirilen bir çalışmada, kendilerini “az dindar”ım, “hiç dindar değil”im ve “hiçbir dine mensup değil”im şeklinde ifade eden bireyler bile salgının yarattığı psikolojik krizle başa çıkmak için dua ettiklerini ifade etmiştir. Kısacası din, “salgınların yarattığı korku, panik, stres, endişe gibi psikolojik krizlerle başa çıkmak için güvenli bir liman olma işlevini yerine getirmektedir” (Kalgı, 2021, s. 113).

Covid-19 Pandemisi, bütün dünyada kutsal mekânlardaki dini etkinliklerin aksamasına neden olmuştur. İnsanlar, kalabalık mekânları kullanamadığı için toplu dini etkinlikler gerçekleştirilememiştir. Bu durum, dini vecibelerini yerine getirmek isteyen insanları, interneti kullanmak zorunda bırakmıştır. Birçok dini kurum ve grup, dini faaliyetlerini gerçekleştirmek için dijital ortamlara yönelmiştir. İnsanlar buldukları yerden ayrılmadan, dijital topluluklar ile birlikte dini pratiklerini sürdürebilme olanağı bulmuşlardır.

3.2. Sosyal Medya Vaizliği (Televanjelizm-Tele-Dai)

Medya vaizi, son yıllarda televizyonlarda dini konularda sohbet programları hazırlayan, hedef kitlelerine dini görüşlerini aktaran din adamlarını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Medya vaizi dini konulardaki bilgiye talebi karşılayabilmek, insanların inançlarını taze tutmak ve dini pratiklerin uygulayabilmesini sağlamak amacıyla yayınlarını gerçekleştirir (Şimşek, 2019, s. 132).

Dünyada televanjelizm adı ile anılan medya vaizliği, televizyon ve evanjelizm kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Evanjelistler, Hristiyan vaizlerdir. Bu vaizlerin amacı, Hristiyanlık adına para kazanmaktır. Televanjelizm terimi Hristiyanlığa dayanmaktadır. Evanjelistler, misyoner İncil vaizleridir ve televanjelizm bu yüzden İncil'e ve Hristiyan vahyine karşılık gelmektedir. Televanjelistler, televizyon ve radyo aracılığı ile hedef kitlelerine ulaşmaya çalışmakta ve Hristiyanlık dinine dahil etmeye çaba gösterirler. Amaçları hedef kitleyi Hristiyanlık dinine ikna etmek olduğu için, çeşitli ikna yöntemleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla etkili hitap ve hedef kitleyi etkileme çabaları büyük önem taşımaktadır. (Kayseri, 2019, s.73).

Elbette iletişim araçlarının sunduğu teknik imkânlardan sadece Hristiyan değil Müslüman medya vaizleri de yararlanmışlardır. Tarık Ramazan, Amr Halit ve Abdullah Gymnastiar gibi vaizler popüler olmuşlardır. Ayrıca ‘Küresel Müftüler’ ile, Yusuf el-Karadavi gibi Müslüman kanaat önderleri de geniş kitlelere hitap etme olanağı bulmuşlardır. Günümüzde Müslüman medya vaizleri de iletişimin teknik olanaklarını kullanarak küresel ölçekte kitlelere hitap etmektedir.

Müslüman medya vaizleri, televanjelizm kavramını özellikle bu kelimeyi ilk kullananların Hristiyan din vaizleri olması nedeniyle kullanmayı pek tercih etmemişlerdir. Bu kelime yerine “Tele Dai” veya “Medya Davetçisi” ifadelerini kullanmayı daha uygun bulmuşlardır.

Dai kelimesi davetçi anlamında kullanılmaktadır. Hedef kitleyi İslam dinine yaklaştırarak, tercih etmesini sağlamak amacıyla yapılan etkileme çalışmalarıdır. Bu çerçevede ‘tele dai’ ifadesi ile günümüz medyasında gayriresmi bir tarz ile dini terminoloji kullanarak hedef kitleye seslenen kişiler ifade edilmektedir. Yeni medya ortamlarının hızlı bir şekilde hayatımıza girmesiyle birlikte ‘tele dai’, sadece televizyon ya da radyo ile sınırlı kalmamıştır. Hem televanjelistler hem de medya davetçisi ya da

teledai'ler bütün medya ortamları (geleneksel medyanın yanı sıra, internet siteleri, mobil uygulamalar, sosyal medya ortamları ya da mobil teknolojileri) aracılığı ile bilginin üretimi, dağıtımı ve tüketimini sağlamaktadırlar.

Medya vaizleri, özellikle gençlerin dijital ortamlara gösterdiği ilgiyi göz önünde bulundurarak, bu alanları daha aktif kullanmaya başlamışlardır. Dijital dünya, medya vaizleri için de gündemi daha rahat takip edebilme şansı sağlarken, genç katılımcılarla etkileşimde bulunma imkânını da sağlamaktadır. Böylece gün içerisinde birden fazla paylaşımda bulunma imkânına sahip olmakta, bu paylaşımlara gençlerin tepkilerini, soru ve önerilerini de değerlendirebilmektedirler. Böylece genç nesillerle bağ güçlenmiş ve iletişim akışı da sağlanmış olur. Ayrıca geleneksel vaizlerden farklı olarak, sadece fıkhi kurallar ya da fetvalar vermekle kalmaz, toplumsal konularda da görüş bildirmektedirler. Bazı medya vaizleri dijital ortamdaki bu buluşmaları daha profesyonelce düzenleyebilmek için, sosyal medya uzmanı ekipler ile de çalışmaktadır.

Medya vaizliği kavramına eleştirel yaklaşanlar ise bu tür pratikleri ticarileşme ve dinin yozlaştırılmasına neden olacağını düşünmektedir (Şimşek, 2019, s. 40). Mustafa Arslan'da iletişim teknolojilerinin farklı kesimlere ulaşma imkânı sağlayabileceği gibi negatif etkileri de olduğunu düşünmektedir. Poyraz'a göre dini içeriklerin medyadaki artışı geleneksel dünyadaki güvenlik duvarlarını yıkabileceği; dinsel çözümlü ve anomiyeye neden olabileceğini belirtmektedir (Poyraz, 2016, ss. 16-17).

Dini iletişim her dönemde kendi kitlelerine ulaşmak için teknolojik yeniliklerden yararlanmışır. Din adamlarının en önemli görevleri, dine çağırarak ve tebliğ etmektir. Bu çağırının yerine ulaşabilmesi, güncel teknolojik iletişim araçlarından yararlanmayı gerektirmektedir. Dini metinler nesilden nesile aktarılırken, önceleri sadece söz olarak aktarım gerçekleştirilebiliyordu. Daha sonra yazının icadı ile harfler aracılığı ile iletişim sürdürüldü, matbaa ile daha geniş kitlelere ulaşıldı. Bu süreçte insanlar kitle iletişim teknolojileri ilerledikçe ve çeşitlendikçe, sesli (radyo), görüntülü (televizyon) ve anlık iletişim sağlanabilecek (internet) kanalları kullanmayı sürdürmüştür (Menekşe, 2015, ss. 151-166).

Sonuç

Yükselen bir ivmeyle artan teknolojik gelişme, toplumun bütün katmanlarını etkilemektedir. İnsanlık tarihi kadar eski iki kavram 'din' ve 'iletişim' de bu etkiden payını almaktadır. Özellikle iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler toplumları değiştirmekte ve dönüştürmektedir. İletişim, toplumsal hareketler ve gelişen sanayileşme ile insanlık tarihinin son iki yüzyılı gittikçe artan bir hızla gelişmiştir. Bu teknolojik gelişme, kitleleri ve bireyi düşünsel anlamda etkilemeyi beraberinde getirirken, toplumsal yapıyı da dönüştürmüştür. Günümüzde, anlık interaktif iletişimle sadece bireylere değil; kitlelere de ulaşmayı sağlayan dijital ortamlar dini iletişim için de yeni kanallar açmaktadır.

İletişim, içinde bulunduğu toplum ile sıkı bir etkileşim içerisinde. Toplumun talepleri ve gereksinimleri iletişimin yönünü ve şeklini belirlerken, iletişim alanındaki yenilikler de toplumsal/bireysel iletişimde önemli roller üstlenmektedir. Bu nedenle tarihsel gelişim içinde iletişim biliminin izlediği düşünsel yol, toplumu da belirleyen, değiştiren ve dönüştüren bir etkiye bulunmaktadır. İletişim alanındaki teknolojik yenilikler ve icatlar, içinde bulunduğu toplumsal ve bireysel iletişimi de dönüştürmüş, gündelik pratikleri değiştirmiştir. Din yapısı gereği tarihsel olarak da iletişim süreçlerindeki değişimi; din iletişimi, din eğitimi bağlamında değerlendirmiştir. Dinlerin ilk çıkış zamanlarındaki yayılma ve tanınma gereksinimi, iletişim sayesinde gerçekleşmiştir. Sözlü kültürün

hâkim olduğu dönemlerde din, hafıza gücü ve hitabet yetenekleri sayesinde yayılabilmektedirken, matbaanın icadı ile birlikte yazılı biçime kavuşmuş, böylece daha geniş kitlelere tek kanal ile ulaşma olanağı bulmuştur. Radyo, televizyon ve sinemanın insanlığın hayatına girmesi toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir.

Günümüzde ise dijital dünyanın oluşturduğu sanal topluluk ortamları, din eğitimi ve dini pratikler açısından da önemli bir alanı ortaya çıkarmıştır. Seküler dünyanın ürünleri olan iletişim araçlarına uzun süre mesafeli duran din olgusu, geniş kitlelere hitap edilebilen bu ortamda gittikçe daha fazla yer bulmaktadır. Özellikle Covid-19 pandemisi sırasında cemaatiyle yüz yüze iletişim kuramayan din adamları için önemli bir kanal olmuştur. Gerçek hayatta cemaatiyle aynı mekânda bir araya gelemeyen vaizler dijital ortamlar sayesinde, hedef kitlelerine ulaşabilmişlerdir. Yine aynı şekilde bireyler de sakin kalabilmek için afet dönemlerinin en önemli ihtiyaçlarından biri olan dua ve ibadet gereksinimlerini internet üzerinden sağlayabilmişlerdir.

Bütün bu gelişmeler, online din pratiklerinin önemini artırmıştır. Bireyler gündelik faaliyetlerinin yoğunluğundan ötürü inanç alanlarının daralması nedeniyle, dini ihtiyaçlarını dijital ortamdaki sosyal medya alanları ile telafi edebilmektedir. Yine aynı şekilde din adamları da cemaatlerine bu vasıtayla ulaşabilmektedir. Bu noktada toplum bilimleri alanında medya ve din ilişkisini ele alan çalışmalara yönelik büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır. Teknolojik değişimin hızı, bireylerin dijital mecralara yönelimi düşünüldüğünde akademik alanda yapılacak çalışmaların önemi daha da artmaktadır.

Kaynakça

- Aksu, H. (2018). *Dijitalleşme Nedir?*. Pusula.
- Anık, C. (2018). Medya ve Demokrasi İlişkisinin Bağ ve Bağlantıları Üzerine Yeniden Düşünmek. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*. Özel Sayı, 129-138.
- Aslan, A. (2021). Georg Simmel'in Din Teorisinin Temel Yaklaşımları. *Marifetname*. 8 (2). 503-531. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.995309>.
- Batar, Y. (2020). İletişim Modelleri Işığında Dini İletişimin Doğası/The Nature of Religious Communication in the Light of Communication Models. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches*, Güz 2020 (2), 417-439.
- Berger, P. L. (2015) *Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, (Ali Coşkun, Çev.), 5.Baskı, Rağbet Yayınları.
- Buğdaycı, A. (2007). *Kur'an-ı Kerim'e Göre Üç Semavi Din (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*. (Doktora tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Campbell, H. (2013). *Digital Religion Understanding Religious Practice in New Media*. Routledge.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi* (Ebru Kılıç, Çev.), İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Certel, H. (2008). Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri. Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21(2), 127-158.
- Çağlar, Ş. (2017). *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğe Sosyal Medya Etkisi*. Literatürk.
- Çetin, Ö. (2018). Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 18(3), 75-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/41986/441149>
- Dereli, M. D. (2019). Dinî Kimliklerin Siber Uzamda Akışkanlaşması. *İnsan ve Toplum*. 9(1), 85-116.
- Diyaret İşleri Başkanlığı. (2014). *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: DİB <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/340/ekutuphane3.5.1.2.15.pdf?sequence=1&isAllowed>.
- Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram: Kitle İletişimine Yaklaşımların Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Erk.
- Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*, Edit. Cemal Güzel, 1.Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Haberli, M. (2016). İnternet Çağında Din: Konu ve Yaklaşımlar. 2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı (s. 1314-1320). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- Haberli, M. (2020). Dijital Din Araştırmalarında Konu ve Yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 879-902. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/729581>.
- Hayta, N. (2020). Medya ve Din İlişkisi Bağlamında 'Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu ile Dosta Doğru' Programının İncelenmesi. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 127-150. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mediad/issue/55331/731242?publisher=erciyesmedia>
- Kalgı, M. E. (2021). Koronavirüs Salgını ve Dindarlıkla İlgili Yapılmış Ampirik Çalışmaların Analizleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 53, 111-132.

- Kaplan, H., Sevinç, K. & İşbilen, N. (2020). Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 Salgını Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies*.
- Karaçoşkun, M.D. (2012). Modern Psikolojide Dine Yaklaşımlar. Mustafa Doğan Karacoşkun (Ed.). *Din Psikolojisi*. Grafiker.
- Kaya, R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Teori.
- Kayseri, Z. (2019). Sosyal Medya Vaizliği: Amerika ve Türkiye Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kehrer, G. (1998). Din Sosyolojisi. *Din Sosyolojisi* (Yasin Aktay, M.Emin Köktaş Der.). İstanbul: Vadi.
- Kocabay Şener, N. (2019). Türkiye’de Medya ve Din Araştırmalarını Yeniden Düşünmek: Eksiklikler Nasıl Doldurulabilir?. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*. 2(1), 53-69. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mediad/issue/46406/567279?publisher=erciyes>
- Maalouf, A. (2009). *Çivisi Çıkmış Dünya* (Orçun Türkay, Çev). YKY.
- McLuhan, M.&Powers, B. R. (2001). *Global Köy: 21. Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler* (B. Öcal Düzgören, Çev.). Scala.
- Odyakmaz Acar, N. & Çağlar, Ş. (2021). Media Sociology Under Digital Siege. *Digital Siege*. Sevimece Karadoğan Doruk, Seda Mengü& Ebru Ulusoy (Ed.), 211-246. <https://doi.org/10.26650/B/SS07.2021.002.11>
- Odyakmaz Acar, N. (2019). Yeni Medya Ekolojisinin Dijital Aktivizme Etkisi. *Dijital Aktivizm Üzerine*. Hatun Boztepe Taşkıran & Murat Mengü (Ed.), 103-137. Der.
- Okumuş, E. (2016). Toplum Bağlamında Din-Kültür Etkileşimi. *Electronic Turkish Studies*. 11(7). Erişim: https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=19645 .
- Okumuş, S. (2007). *Kur’an’da Cennet Kavramı*. (Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ong, W. (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür* (Sema Postacıoğlu Banon, Çev). Metis.
- Oruç, M. S. (2021). İletişim Araçları, Siyaset ve Toplumsal Değişim: Harold A. Innis’in Teorik Mirası Üzerinden Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Dergisi*. 11 (1), 1-29. <https://doi.org/10.12658/M0421>
- Özçetin, B. (2018). *Kitle İletişim Kuramları*. İletişim.
- Öztürk, H. (2002). *Sosyolojik Yansımalar*. Nobel.
- Poyraz, M. (2016). Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine. *Birey ve Toplum*, 6(1), 5-26. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/24344/258033>
- Sadakaoğlu, M. C. (2020). Paul Virilio’nun Kuramsal Dünyasına Kısa Bir Giriş Denemesi. *Social Sciences Studies Journal*. 6 (54), 204-214. <https://doi.org/26449/sss/2077>
- Sezen, Y. (1998). *Sosyoloji Açısından Din: Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*. MÜİ FV.
- Simmel, Georg. “Zur Soziologie der Religion”. *Neue Deutsche Rundschau* (Freie Bühne) 9 (1898), 111-123. <https://socio.ch/sim/verschiedenes/1898/religion.htm>
- Stout, D. E. & Buddenbaum, J. M. (2008). Approaches to the Study of Media and Religion: Notes from the Editors of the Journal of Media and Religion with Recommendations for Future Research. *Religion*. 38(3). 226-232. <https://doi.org/10.1016/j.religion.2008.05.011>

- Şimşek, A. (2019). *Dinin Medyatikleşmesi Üzerine Bir Araştırma: Mustafa Karataş-Yusuf Kavaklı, Zekeriya Beyaz Örnekleri*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, İ. (2019). Sosyoekonomik Bir Medya Gerçekliği Olarak Televizyon Vaizliği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*. 2 (1), 123-136. <https://dergipark.org.tr/pub/mediad/issue/46406/562245>
- Tanrıverdi, H. (2018). Din-Kültür ilişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 8(3), 595-601. <https://dergipark.org.tr/en/pub/odusobiad/issue/40617/466884>
- Tekinalp, Ş. & Uzun, R. (2004). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*. Derin.
- Tümer, G. (1994). Din. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>.
- Vardı, R. (2012). İnternet ve İslam: Din Sosyolojisi Açısından Dini Siteler Üzerine Bir Araştırma. (Doktora Tezi). *İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Varol, E. & Varol, M.Ç. (2019). Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan'a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*. 5(1), 137-158.
- Virilio, P. (1996). *Hız ve Politika* (M.Cansever, Çev.). Metis Yayınları.
- Yanıklar, C. (2014). Sanal Topluluklar ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17/1, 158-190. <https://doi.org/10.18490/sad.15629>
- Yaylagül, L. (2010). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Dipnot.
- Yurtsever, E.A. (2019). Dijitalleşmenin Karanlık Yüzü. *Dijitalleşme Değerler ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Dicle Üniversitesi.
- Yücel, R. (2017). Yazılı Kültür-Dijital Kültür Bağlamında Mesajın Değişen Yapısı (Örnek Olay: Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük Karşılaştırılması). *Akdeniz Üniversitesi*.

Batı Akdeniz Bölgesinde Bulunan Üniversitelerin Tanıtım Filmlerinin Analizi

Promotion of Universities in the West Mediterranean Region Analysis of the Movies

Özgür ÖZEN¹

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş tarihi/Received:
11.03.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
28.05.2023

Kabul tarihi/Accepted:
29.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Özen, Ö. (2023). Batı Akdeniz Bölgesinde Bulunan Üniversitelerin Tanıtım Filmlerinin Analizi. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 123-145.
<https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.007.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.007.x

ÖZ

Günümüzde üniversiteler tarafından sıklıkla kullanılan tanıtım filmleri, görsel işitsel etkisinden dolayı hafızalarda yer almakta ve etkin iletişim sağlamaktadır. Çalışmanın amacı, Batı Akdeniz bölgesindeki (Isparta, Burdur, Antalya) illerde bulunan sekiz farklı devlet ve vakıf üniversitesinin tanıtım filmlerindeki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmaktır. Yapılan çalışmada 10.01.2023-31.01.2023 tarihleri arasında Batı Akdeniz bölgesinde bulunan sekiz farklı devlet ve vakıf üniversitenin web siteleri ve sosyal medya hesaplarında (YouTube) yayınlanan üniversite tanıtım filmleri içerik analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgularda üniversite tanıtım filmlerinde ortak özellikler ve farklılıkların olduğu görülmüştür. Batı Akdeniz bölgesindeki üniversitelerin tanıtım filmlerinde kampüs, enstitü, fakülte, meslek yüksekokulu, öğrenci, akademisyen, laboratuvar, kütüphane ve sosyal faaliyetler ile ilgili görüntüler yer almaktadır. Üniversite tanıtım filmleri süreleri (iki dakika ile yedi dakika arasında) ve çekim sayıları (42 çekimle 157 çekim arasında) değişiklik göstermektedir. Kullanılan müzik sözsüzdü. Üniversite tanıtım filmlerinin bazılarında metin hazırlanarak dış ses tarafından okunmuş ve görüntüler sıralanmıştır. Sözsüz müziğin ritmine ve önem sırasına göre görüntülerin yerleştirildiği belirlenmiştir. Bazı görüntülerin üzerinde üniversite logosu, bazı görüntülerde de üniversite ile ilgili açıklayıcı yazılar bulunmaktadır. Ayrıca üniversite tanıtım filmlerinde üniversitenin olumlu yanları ön plana çıkarıldığı görülmüştür. Üniversite tanıtım filmlerinin üniversitelerin tanınırlığını artırmak, diğer üniversitelerle rekabeti sağlamak, tercih etmek isteyen öğrenci ve ailelere üniversite hakkında bilgi vermek amacıyla yapıldıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Tanıtım Filmleri, Tanıtım, Tanıtım Filmi, İçerik Analizi

¹ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Öğr. Gör. Dr., ozgurozen@isparta.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-9676-6390

ABSTRACT

Promotional films, which are frequently used by universities today, take place in the memories due to their audio-visual effect and provide effective communication. The aim of the study is to reveal the differences and similarities in the promotional films of eight different state and foundation universities in the provinces of the Western Mediterranean region (Isparta, Burdur, Antalya). In the study, university promotional films published on the websites and social media accounts (YouTube) of eight different state and foundation universities in the Western Mediterranean region between 10.01.2023 and 31.01.2023 were analyzed by content analysis. In the findings obtained, it was seen that there were common features and differences in university promotional films. In the promotional films of universities in the Western Mediterranean region, there are images of campus, institute, faculty, vocational school, students, academicians, laboratories, libraries and social activities. University promotional films vary in duration (between two minutes and seven minutes) and number of shots (between 42 shots and 157 shots). The music used was wordless. In some of the university promotional films, the text was prepared and read by the external voice and the images were listed. It was determined that the images were placed according to the rhythm of the nonverbal music and in order of importance. Some images have the university logo on them, and some images have explanatory texts about the university. In addition, it was seen that the positive aspects of the university were highlighted in the university promotional films. It has been determined that university promotional films are made to increase the recognition of universities, to ensure competition with other universities, and to inform students and families who want to choose them about the university.

Keywords: University Promotional Films, Presentation, Promotional Film, Content Analysis

Extended Abstract

Promotional films, which are frequently used by universities today, take place in the memories due to their audio-visual effect and provide effective communication. In the study, promotional films of state and foundation universities in the provinces of Isparta, Burdur and Antalya, which are defined as the Western Mediterranean Region, were examined and content analysis was made. The promotional films of the eight universities for which content analysis was conducted were examined using social media or university web pages.

The duration of the promotional films of universities in the Western Mediterranean region varies between two minutes and seven minutes, and the number of images varies between forty-two shots and one hundred and fifty-seven shots. Some university promotional films do not use external sound. In the promotional film of Alanya Hep University, local and foreign students and female academicians have opinions about the university instead of voice-overs. In the promotional film of Alanya Bilim University, there are local and foreign students and their views about the university. The text diction prepared in the promotional film of Akdeniz University is voiced by a decent lady, and the text diction prepared in the promotional film of Mehmet Akif Ersoy University is voiced by a decent male.

In some university promotional films, there are explanatory texts in different colors and sizes on the visuals. There are explanatory texts in twenty-four visuals in Alanya Alaeddin Keykubat University promotional film, and explanatory texts in thirty-four visuals in Antalya Bilim University

promotional film. There is an explanatory text in the promotional film of Antalya Akev University and Süleyman Demirel University.

The logo of the university is used in the promotional films of the university. The use of the logo is at the beginning and end of the promotional film, to the right or left of the images throughout the promotion. University logo is used in promotional films of universities in the Western Mediterranean region. There is no logo of the university in the promotional film of Mehmet Akif Ersoy University. Instrumental (non-verbal) music is used in promotional films in the Western Mediterranean region. It is seen that the images are synchronized and change according to the rhythm of the music.

Universities promotional films are renewed every two years or every year. Promotional films are made by the media or radio TV centers within the university. Universities, which do not have similar units, make up for this deficiency by purchasing services from private companies. In the promotional films of the different universities examined in the study, it is seen that the university, campus, student, faculty, vocational school, laboratories, library, academician, social activity, and opportunities provided to students are shown. The units that university administrations attach importance to are listed in order of importance in the promotional films. The ranking of the faculties in the university promotional films according to their education fields in the promotional film is the best example of these. The location of the university gains importance when determining the fields of specialization of universities. The selection of advantageous areas in inter-university competition makes a difference. In conclusion, university promotional films are free and easily accessible short films that highlight the positive aspects of universities, increase the recognition of universities, provide competition with other universities, provide information about the university to students and families who want to choose.

Giriş

Etkili görünürlük sağlama açısından üniversite tanıtım filmleri, üniversitenin bilinirliğini ve farkındalığını artırması bakımından önem taşımaktadır. Tanıtım filmleri, izleyenler için görsel-işitsel unsurlar taşıması nedeniyle hafızalarda yer almaktadır. Etkin iletişimi sağlamaktadır. Kurumların web sitelerinde ya da sosyal medyadaki üniversite tanıtım filmlerinde izlenen görüntü, seslendirilen metin ve kullanılan müzik duyulmaktadır. Bu iki algılama yöntemi insanlar üzerinde olumlu ve kalıcı etki bırakmaktadır. Böylelikle modern iletişim ve reklam yöntemleri kullanılmaktadır. Profesyonel tanıtım filmine sahip olan üniversiteler rekabet ortamında bir adım öne çıkarmaktadırlar (Demirtaş, 2012, s. 230).

Üniversiteler tanıtım filmlerini etkin kullanılmakla imajlarını yenilemektedirler. Hedef kitlenin tercihinde önemli rol oynayan faktörlerden biri haline gelmektedirler. Tanıtım filmlerini yapan üniversitedeki birimler ya da özel yapım şirketleri, hedef kitlenin hitap ettiği kadar kişilerin duygularına da hitap etmektedirler. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntüleri kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlanmaktadır (Şen & Tomak, 2019, s. 41).

YÖK verilerine göre, 2022 yılında Türkiye’de 208 üniversite bulunmaktadır. Üniversite sayısının artması rekabeti geliştirmektedir. Artan üniversite sayısı kurumsal kimlik oluşturma ve tanıtım faaliyetlerinin önemi artırmaktadır. Devlet üniversiteleri ve vakıf üniversiteleri tanıtım yapmak için büyük çaba ve kaynak harcamaktadırlar (Aydoğan & Karaarslan, 2013, s. 121).

Üniversite tanıtım filmleri üniversite ilgili olarak tanıtım, temsil, ders materyali, algı oluşturma gibi farklı amaçlara yönelik olarak yapılmaktadır. Tanıtımın kısa olması, bilgi vermesi, görsellik ve hareketlilik gibi öğelerin bulunması gerekmektedir. Farklı şekillerde ve biçimde yapılmış olmalarına rağmen tanıtım filmlerinde amaç hedef kitlenin ilgisini, beklentilerini uygun bilgilerin verilmesini sağlamaktır. Tanıtım filminin hedef kitleye ulaşım kolaylığı, etkili ve cazip olması, paylaşım, değerlendirme avantajları üniversitelerin pazarlanmasında ve tanıtımında önemli bir unsur olarak görülmektedir (Ata, Atik & Karaman 2019, s. 103).

Özön (2000, s. 426), tanıtım filmlerini “kısa tanıtı” olarak adlandırmaktadır ve “televizyonda çok kısa süreli sözlü ve görüntülü tanıtım” olarak açıklamaktadır. Tanıtı filmi ise; sinema, televizyonda tanıtı için gösterilen filmlerdir. Herhangi bir şeyin tanıtısını yapmak üzere çevrilmiş kısa filmidir (Özön, 2000, s. 678).

94. Akademi Ödülleri, kısa filmi "tüm jeneriği dâhil, süresi 40 dakika veya daha az olan orijinal sinema filmi" olarak tanımlamaktadır. Anlatı niteliğindeki kısa filmlerde beş temel parametre tanımlanmaktadır: “Nedensellik/Seçim, Tutarlılık/Sürpriz, Görüntü/Ses, Karakter/Nesne ve Sadelik/Derinlik.” Görüntü/Ses, görüntü ve sesin dinamik etkileşimidir. En iyi kısa filmlerin çoğu diyalogu minimumda tutma eğiliminde olduğundan, film daha kısa formatta sözlü iletişim yerine görsel iletişim için daha fazla alan sağlamaktadır. Bu tür görsel iletişim, izleyicilerin konu hakkında daha fazla yorum yapmasına ve derinlemesine düşünmesine olanak tanırken, aynı zamanda daha iyi tartışmaları da teşvik etmektedir (Qin, 2022, ss. 1295-1305).

Üniversiteler kurumsal reklam mesajları ile kurum hakkında olumlu izlenim yaratmak, hedef kitleye program, etkinlik, başarı ve ödüller hakkında bilgi vermek, farkındalık yaratmak, bağışları artırmak, kurum hakkında istenmeyen algıları değiştirmeyi hedeflemektedir (Kittle, 2000, s. 48).

Yükseköğretimde pazarlamanın ortaya çıkışı incelendiğinde, çoğu eğitim kurumu artık üniversiteler için genellikle küresel olan rekabet ortamında kendilerini pazarlamanın farkındadırlar. Pazarlama uygulamalarının ve kavramlarının diğer sektörlerden yükseköğretime aktarılması gerekmektedir. Üniversite yöneticileri ve akademisyenler pazarlamayı iş dünyasından ithal edilen yabancı bir kavram değil, yerel ve uluslararası müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayan yükseköğretim sektörünü geliştirmek için hem geçerli bir felsefe hem de strateji olarak düşünmelidirler (Hemsley-Brown & Oplatka 2006, s. 334).

1. Türkiye’deki Devlet ve Vakıf Üniversiteleri

Yükseköğretim; üniversite, yüksekokul, akademi gibi kurumların verdikleri eğitimi içine alan bir öğretim kademesi olarak görülmektedir. Bu yüzden üniversite ile yükseköğretileri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Yükseköğretim kurumları içinde üniversitelerin diğerlerinden farkı araştırma yapmasından kaynaklanmaktadır. Yüksekokul ve akademiler meslek elemanı yetiştirmek amacıyla kurulmaktadır. Bu kurumlar üniversitelerden farklı bir işlevi yerine getirmektedirler. Üniversite, eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan kurumlardır (Baskan, 2001, ss. 21-22).

Yükseköğretim yetişmiş insan gücünü topluma kazandırmakta, sosyal refahı artırmanın yanında bireylerin gelir düzeyinin artmasını sağlamakta, bireysel refaha katkıda bulunmaktadır. Yükseköğretilimin topluma ve bireye olan faydaları bireylerin yükseköğretilimi olan talebini artırmaktadır (Uysal & Aydemir 2016, ss. 275-284).

Türkiye’de yükseköğretim geçirdiği üç değişim görülmektedir. 1923 yılında modern Türkiye’nin kurulmasından sonra, ilk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk tarafından 1931 yılında yükseköğretimi modernleştirmek için köklü reformlar yapılmıştır. 1981 yılında bugün hala yürürlükte olan 2547 sayılı Yükseköğretim kanunu ile vakıf üniversitelerinin kurulması için hükümler ortaya çıkarılmıştır. Günümüze kadar ihtiyaçlar doğrultusunda 1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu yirmi beş defa değiştirilmiş, seksen altı hüküm tadil edilmiş, yirmi üç madde ve çok sayıda geçici madde eklenmiştir (Avrupa Birliği Kurumsal Değerlendirme Programı, 2008, ss. 41-42).

1981 yılındaki kanunla, Türkiye’de kâr amacı gütmeyen vakıf üniversitelerinin kurulmasına olanak sağlanmıştır. 1983 yılında ilave yasa hükümleri ile ilk vakıf üniversiteleri 1984 yılında faaliyetlerine başlamışlardır. Günümüzde vakıf üniversitelerinin sayısı artmaktadır (Avrupa Birliği Kurumsal Değerlendirme Programı, 2008, s. 83).

Devlet üniversitesi için kanuni davranma zorunluluğu amaç, strateji planlama süreci ise araç olarak kullanılırken, vakıf üniversitesi için piyasa koşullarına bağımlılık amaç, strateji planlama süreci yine araç olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında ortak sorunlar etik, değişim, kurumsallık gibi sorunlar olarak görülmektedir (Eren, Orhan & Dönmez, 2014, s. 140).

Üniversiteler kuruldukları bölgeye, kente, üniversitenin ölçeğine göre farklılıklar göstermektedir (Yavuzçehre, 2016, s. 238). Kampüs üniversitelerinin büyüyebilme ve gelişme imkânları artmaktadır. Kampüs üniversitelerinde fakülteler ve diğer disiplinlerde arasında ilişkiler daha kolay sağlanmaktadır. Kampüs üniversitelerinin en önemli avantajı derslik, laboratuvar, kütüphane, çeşitli sosyal tesisleri ortak kullanabilme ve faydalanabilme özelliğine sahip olmalarıdır (Altınsoy, 2011, s. 101)

Üniversitelere sürdürülebilir eğitimde büyük görevler düşmektedir. Üniversiteler topluma öncü, yenilikçi roller sunmaktadırlar. Toplumda sürdürülebilir bir yaşam tarzının yaygınlaşmasına katkıda bulunan en önemli eğitim kurumlarıdır (Kaya, Daldal & Aşkın, 2019, s. 108).

Türkiye’de 2022 yılı itibarıyla 208 üniversite bulunmaktadır. Üniversiteler Türkiye’nin yedi bölgesinde ve 81 ilinde yer almaktadır. Büyükşehirlerde birden fazla üniversite bulunmaktadır. Bu üniversiteler 129 devlet üniversitesi, 74 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulundan oluşmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Üniversitelerin artması rekabeti oluşturmuş ve tanınırlığını artırmak için tanıtım filmlerine önem verilmiştir.

2. Tanıtım Filmi ve Üniversite Tanıtım Filmleri

Tanıtım, bir konu ile ilgili olarak bilgi akışına sağlama prensibine dayanan maddi güç, sabır, emek, çaba ve eş güdüm gerektiren bir etkinlik olarak adlandırılmaktadır. Her tanıtım kampanyası bir temele dayandırılmakta ve tanıtıcı logoya sahip olmaktadır (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2011, s. 35). Tanıtımda temel amaç; hoş görülen bir imaj, iyi niyet, sempati yaratmanın beraberinde negatif imajın meydana gelmesi önlenmektedir (Kaya, 1992, s. 7)

Tüketicinin satın alma süreci tanıma, bilgi arama, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı, satın alma sonrası davranışı şeklinde beş aşamadan oluşmaktadır. Tanıtım filmleri bu aşamalarından en az ikisinde önemli yer tutmaktadır (File & Prince, 1992, ss. 25–39.)

Tanıtım filmi, kurum ve kuruluşların kendini tanıtmak, şirket anlayışları ve işleyişleri hakkında bilgi vermek, yapabildiklerini anlatmak için hazırlattıkları film türü olarak görülmektedir. Bilgi verirken görsel efektlerden, bilgisayar grafik animasyon tekniklerinden yararlanmaktadır. Akıcı ve hızlı olması

gereken tanıtım filmleri olabildiğince kısa olmalıdır. Tanıtım filmleri diğer film türleri içinde bütçesi en düşük olanıdır. Çekimler gerçek mekânlarda yapılmakta, kurgu çalışmanın yarısını teşkil etmektedir (Toğrul, 1997). Tanıtım filmlerinde anlatım dili görsel efektler, renk, ses, çekim açıları, tipografi biçiminde somut verilere dönüştürülerek görsel bir dil haline gelmektedir (Şen& Tomak, 2019, s. 33). Tanıtım filmlerinde görsel işitsel unsurların aynı anda kullanılması, hazırlanan videoların internet ve paylaşım sitelerine yüklenmesi tüm kesimler tarafından yeniden izlenmesine imkân sağlamaktadır (Yurdigül ve Ayhan, 2017, s. 631).

Tanıtım filmi, görsel iletişim araçları içerisinde yer almaktadır. Tanıtım amaçlı olarak kullanılmakta olan, en etkili araçlardan bir tanesi olarak görülmektedir. Görsel mesajları kullanması etkili ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır. İletişimde kolaylık sağlayarak zaman kaybını önlemekte ve iletişime esneklik kazandırmaktadır (Wood, 1990, s. 15).

Tanıtım filmleri çoğunlukla web sitelerinde yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda diğer kitle iletişim araçları vasıtasıyla çeşitli etkinliklerde ve formatlarda kullanılmaktadır (Dilek, Dilek & Aktaş, 2019, s. 260). Tanıtım filmleri belirli bir kuruluşa olumlu kamuoyu oluşturmak, bir konu hakkında kamuoyunun duyarlılığını artırmak, bir fikri yaymak ya da belirli bir ürünü ve hizmeti satın alması için kitlelere tanıtmak, beğendirmek, bunun sonucunda satılmasını, satın alınmasını, kiralanmasını sağlamak için kullanılmaktadır (Doruk, 2009, s. 2). Farklı sektörlerde tanıtım filmleri kullanılmaktadır. Tanıtım filmlerini aktif olarak kullanan kurum ve kuruluşlardan biri üniversitelerdir.

Üniversite tanıtım filmleri hazırlanırken sözlü ya da yazılı dili, hareketli ya da hareketsiz imgeleri, jestleri, mimikleri kullanılmaktadırlar (Ata, Atik& Karaman, 2019, s. 109).

Tanıtım filminin bir üniversitenin tanınırlığını artırmada büyük etkisi olmaktadır. Aynı zamanda üniversitenin itibarına duyulan güveni teşvik etmede kullanılmaktadırlar. Öğrencilerin ilgisini çeken, onlarla etkileşime geçen ve yankı uyandıran bir tanıtım filmi oluşturmak için hedef kitlenin ihtiyaçlarının bilinmesi gerekmektedir. Bir üniversite filminin başarısı, mevcut öğrencilerinin deneyimini ve görüşlerini içermeye becerisine bağlıdır. Yeni öğrencileri çekmek için üniversite tanıtım filminde kampüs hayatı, üniversitenin tarihi, akademisyenler, üniversite deneyimini vs. yer almalıdır. Başarılı üniversite tanıtım filmi, izleyicilerin ihtiyaçlarını ve sorunlarını öngören ve onlara benzersiz ve yaratıcı şekilde cevap vermelidir. En iyi üniversite tanıtım filmleri, öğrenciler için hayatın nasıl bir şey olduğuna dair gerçeklere dayalı, basit ve ilginç bir bakış açısı sunmaktadır. Üniversite tanıtım filmlerinde, aday öğrencilerin, ailelerinin belirli eğitim programları hakkında birçok bilgiyi ortaya çıkarmalarının ve üniversiteye nasıl uyum sağlayacaklarını görselleştirmenin en iyi yollarından biri haline gelmektedir.

Yükseköğretim kurumları olumlu kurum imajı oluşturmak için yoğun olarak halkla ilişkileri, daha fazla paydaşla iletişime geçmek için reklamları, doğrudan pazarlama için web sitelerini, katalogları, e-postayı kullanmaktadırlar. Kişisel satış çerçevesinde tanıtım fuarlarını, potansiyel öğrenci ziyaretlerini, satış geliştirme kapsamında paydaşlara hediye verilmesi, öğrenci ücretlerinde indirim yapılması, burs verilmesi, ücretsiz eğitim ve seminer gibi etkinlikleri yapmaktadırlar (Yavuzalp Marangoz & Arslan, 2015, s. 138-155).

Yükseköğretimde pazarlamanın yükselişi, genellikle giderek küreselleşen, yönetilen, pazarlanan ve rekabet odaklı yükseköğretim dünyasıyla ilişkilendirilmektedir. Dar bir bakış açısından pazarlama, sağlanan ürün veya hizmetle ilgili iletişim süreçleriyle ilgili olmaktadır. Daha geniş bir

perspektiften bakıldığında, piyasa, “bir kuruluş ile çevresi veya çevresinin bölümleri arasındaki ilişki hakkında soruların sorulduğu ve bu sorulara verilen yanıtlarla bilgilendirilerek eyleme geçildiği bir zihin çerçevesi” olarak da kavramsallaştırılabilmektedir (Litten, 1980, s. 41). Yükseköğretimde pazarlama uygulamalarının çoğalması, yükseköğremin artan taleple birlikte giderek küreselleşmesi ve rekabetçi hale gelmesi gerçeğiyle ilişkilendirilmektedir. Küreselleşme ve küresel bilgi ekonomisi, uluslararası rekabete artan bir önem vermiştir (Rust, Portnoi ve Bagley, s. 2010). İdari hizmetlerin profesyonelleşmesi, küresel pazarda rekabet etmede daha fazla aracı ifade edebilen daha tutarlı ve rasyonel organizasyonlar yaratmanın bir ifadesi olarak adlandırılmaktadır. (Krücken & Meier, 2006).

3. Yöntem

YÖK verilerine göre 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de 208 devlet ve vakıf üniversitesi, 7 bölgede ve 81 ilde bulunmaktadır. Üniversitelerin sayısının artması rekabeti oluşturmada ve tanınırlığı artırmak için tanıtım filmlerine önem verilmektedir. Yapılan çalışmada 10.01.2023-31.01.2023 tarihleri arasında Batı Akdeniz Bölgesinde bulunan sekiz farklı devlet ve vakıf üniversitenin web sitesi ve sosyal medya hesabında (YouTube) yayınlanan üniversite tanıtım filmleri bulunmaktadır. Üniversitelerin beş tanesi devlet üniversitesi, üç tanesi vakıf üniversitedir. Sekiz farklı üniversitenin tanıtım filminin içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi; çeşitli kaynaklardan alınan mesajların sistematik ve objektif olarak tanımlanması adına yapılan bir tekniktir (Nachmias & Nachmias, 2000, s. 6). İçerik analizi kodlama tablosunda üniversite tanıtım filmlerinde tamamı izlenerek, görüntü içeriği, çekim sayısı, çekim ölçeği, kamera açısı yer almaktadır. Ayrıca, tanıtım filmlerinde yapım tekniklerine göre yapım yılı, süresi, toplam çekim sayısı, açıklayıcı yazı, logo, enstrümantal müziğin kategorileri de tabloda görülmektedir.

3.1. Evren, Örneklem

Çalışmanın evrenini; Türkiye’deki vakıf ve devlet üniversiteleri, örneklemini Batı Akdeniz bölgesindeki sekiz üniversite oluşturmaktadır. Batı Akdeniz bölgesindeki üniversite tanıtım filmlerindeki farklılıklar ve benzerlikler incelenmiştir. Çalışma sekiz üniversite tanıtım filmiyle sınırlandırılmıştır. Antalya ilinde bulunan Akdeniz Üniversitesi, Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi devlet, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya Akev Üniversitesi, Alanya Hep Üniversitesi vakıf üniversitesidir. Isparta ilinde bulunan Süleyman Demirel Üniversitesi ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi devlet üniversitesidir. Burdur ilinde bulunan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi ise devlet üniversitesidir. Batı Akdeniz bölgesindeki üniversiteler 1982 yılı ile 2018 yılları arasında kurulmuşlardır.

Tablo 1: Batı Akdeniz Bölgesindeki Üniversiteleri

Üniversitenin Adı	Bulunduğu Şehir	Kuruluş Tarihi	Devlet/Vakıf Üniversitesi
 Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi	Antalya/ Alanya	2015	Devlet Üniversitesi
 Alanya Hep Üniversitesi	Antalya/ Alanya	2011	Vakıf Üniversitesi
 Akdeniz Üniversitesi	Antalya	1982	Devlet Üniversitesi

 Antalya Bilim Üniversitesi	Antalya	2010	Vakıf Üniversitesi
 Antalya Akev Üniversitesi	Antalya/Serik	2015	Vakıf Üniversitesi
 Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Isparta	2018	Devlet Üniversitesi
 Süleyman Demirel Üniversitesi	Isparta	1992	Devlet Üniversitesi
 Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Burdur	2006	Devlet Üniversitesi

Araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir.

1. Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan çekim ölçekleri arasındaki benzerlikler, farklılıklar nelerdir?
2. Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan görüntü içerikleri arasındaki benzerlikler, farklılıklar nelerdir?
3. Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan kamera açıları arasındaki benzerlikler, farklılıklar nelerdir?

3.2. Bulgular

Tablo 2: Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Üniversite logosu	2	Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Alanya	6	Genel Çekim	Üst Aç Normal açı (Göz Seviyesi)
Rektörlük	1	Genel Çekim	Üst Aç
Kampüs	15	Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal açı (Göz Seviyesi)
Tıp Fakültesi	4	Genel Çekim	Üst Aç
Üniversite Hastanesi	5	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Mühendislik Fakültesi	7	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Göğüs çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal açı (Göz Seviyesi) Alt açı
Diş Hekimliği	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim. Bel Çekim Detay Çekim	Alt açı Üst Aç Normal açı (Göz Seviyesi)
Eğitim Fakültesi	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Bel Çekim	Üst açı Normal açı (göz seviyesi)

		Detay Çekim	
Sağlık Bilimleri ve Spor Bilimleri Fakültesi	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Alt açı Üst Aç Normal açı (Göz Seviyesi)
İşletme Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Aç
Laboratuvar	10	Göğüs Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Öğrenci-Akademisyen	12	Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Turizm Fakültesi	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
ALTSO Turizm MYO	2	Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Gazipaşa MRB MYO	2	Genel Çekim Detay Çekim	Alt açı
Kantin	2	Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Yemekhane	4	Yarı Genel Çekim Detay Çekim Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Kütüphane	4	Boy çekim Bel Çekim Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi) Üst Aç
Konferans	2	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Fuar	2	Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Öğrenci Kulüpleri	2	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Konser	12	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi) Üst Aç Alt açı
Mezuniyet töreni	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Detay Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi) Üst Aç
Toplam	127 çekim		

Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi tanıtım filmi 127 çekimden oluşmaktadır. Tanıtım filminin görüntü içeriklerinde üniversitenin logosu tanıtım filminin başlangıç ve bitişinde 2 çekim olarak kullanılmıştır. Üniversitenin logosunda çift başlı kartal sembolü turkuaz renkte, doğan güneş sembolü sarı renkte, bu sembollerin çevresinde iki dikdörtgen motif mavi renkte, bunları Alanya Keykubat Üniversitesi yazısı mavi renkte yuvarlak olarak çevrelemiştir. Alanya limanı, kıyısı ve şehir görüntüsüyle birlikte Alanya'nın bir tatil beldesi olduğunu vurgulamak için palmyeli sahil yolu, sahil yolunda gezen insanlar, Alanya kalesi 6 çekim ile görüntülenmiştir. Rektörlük binası üst açıdan, üniversite öğrencilerinin görüntüsü arka arkaya verilmiştir. Fakülteler ve meslek yüksekokulları tanıtılmıştır. Tanıtım filminde 16 çekim ile kampüs görüntüleri genel çekim ve üst açıdan (insansız hava aracı ile) çekilmiştir. Üniversite öğrencileri ve akademisyenlerle ilgili 12 çekim kullanılmıştır. Farklı fakülteler ve meslek yüksekokullarıyla ilgili 49 çekim görülmektedir. Sosyal, kültürel, bilimsel etkinliklerle ilgili 32 çekim kullanılmıştır. Uluslararası standartlardaki laboratuvar 10 çekimden oluşmaktadır. Kampüs, fakülte, meslek yüksekokulu ilgili bina çekimlerinde genel çekimler, üst açı öğrenci, akademisyen çekimlerinde göz seviyesinde yarı genel çekimler, laboratuvar çekimlerinde göz seviyesinde detay ve göğüs çekimler kullanılmıştır. Tanıtım filminde kampüs ile ilgili görüntülerin çok kullanılması (15 çekim) kampüs üniversitesi olmanın önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Alanya Hep (Hamdullah Emin Paşa) Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Logo	1 Tanıtım filminin her karesinde sağ üst köşede üniversite logosu ve yazısı bulunmaktadır.	Genel çekim	Normal Açı (Göz Seviyesi)
Kampüs	7	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi)
Öğrenci	16	Genel Çekim Yarı Genel Çekim. Boy Çekim. Göğüs Çekim. Bel Çekim. Detay Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi) Alt Aç
Kütüphane	3	Genel Çekim Göğüs Çekim.	Normal Açı (Göz Seviyesi)
Gastronomi bölümü	14	Yarı Genel Çekim Bel çekim Detay Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi)
Sınıf	9	Yarı Genel Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi)
Laboratuvar	8	Yarı Genel Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi) Alt Aç
Akademisyen	10	Yarı Genel Çekim Boy Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi) Alt Aç
Öğrenci Görüşü	6	Omuz Çekim Göğüs Çekim Bel Çekim	Normal Açı (Göz Seviyesi)
Akademisyen Görüşü	1	Göğüs Çekim	Normal Açı (Göz Seviyesi)
Konser	4	Yarı Genel Çekim	Üst açı
Alanya	2	Yarı Genel Çekim Bel Çekim	Üst açı Normal Açı (Göz Seviyesi)
Toplam	81 çekim		

Tanıtım filmi 81 çekimden oluşmaktadır. Tanıtım filminde logo, kampüs, öğrenci, kütüphane, gastronomi bölümü, sınıf, laboratuvar, akademisyen, öğrenci görüşü, akademisyen görüşü, konser, Alanya görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 1-16 çekim arasında değişmektedir. Çekim ölçekleri genel çekim, yarı genel çekim, boy çekim, göğüs çekim, bel çekim, detay çekimdir. Kamera açısı üst açı, normal açı (göz seviyesi), alt açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Üniversitenin öğrenci odaklı olduğu belirtmek için 16 farklı çekim ölçeği kullanılmıştır. Gastronomi bölümünün önemi ve değerli olduğu üniversite tarafından yansıtılması istendiğinden 10 farklı çekim ölçeği kullanılmıştır.

Tablo 4: Akdeniz Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Antalya	2	Genel Çekim	Üst Açı
Kampüs	11	Genel Çekim	Üst Açı
İletişim Fakültesi	1	Genel Çekim	Alt Açı
Öğrenci	5	Genel Çekim	Üst Açı Normal açı (Göz Seviyesi)
Laboratuvar	9	Bel Çekim Omuz Çekim Detay Çekim Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Hukuk Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Yabancı Diller Yüksekokulu	1	Genel Çekim	Üst Açı
Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi Kumluca MYO	1	Yarı Genel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Araştırma Merkezi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Mühendislik Fakültesi	1	Detay Çekim Boy Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Diş Hekimliği Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Tıp Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Eğitim Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Akademisyen	3	Bel Çekim	Normal açı (Göz Seviyesi)
Ziraat Fakültesi	1	Genel Çekim	Üst Açı
Sosyal Bilimsel Etkinlik	7	Genel Çekim	Üst Açı
Logo	Tanıtım filminin her karesinde sol üst ve sağ alt karede bulunmaktadır	Genel Çekim	Üst Açı
Toplam	48 Çekim		

Tanıtım filmi 48 çekimden oluşmaktadır. Antalya, kampüs, iletişim fakültesi, öğrenci, laboratuvar, hukuk fakültesi, yabancı diller yüksekokulu, Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kumluca MYO, araştırma merkezi, mühendislik fakültesi, iktisadi idari bilimler fakültesi, diş hekimliği fakültesi, tıp fakültesi, eğitim fakültesi, akademisyen, ziraat fakültesi, sosyal bilimsel etkinlik, logo görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 1-11 çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst açı, normal açı (göz seviyesi), alt açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Tanıtım filminde üniversitenin köklü ve tecrübeli üniversite olduğunu vurgulamak için en fazla kampüs (11 çekim), laboratuvar (9 çekim), sosyal ve bilimsel etkinliklerle (7 çekim) ilgili çekimler kullanılmaktadır.

Tablo 5: Antalya Bilim Üniversitesi Türkçe Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Kampüs	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç
Bina	2	Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Laboratuvar	5	Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi) Üst Aç
Sınıf	2	Yarı Genel Çekim Bel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Akademisyen	3	Yarı Genel Çekim Boy Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Öğrenci Görüşleri	3	Yarı Genel Çekim Bel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Pilotaj Programı	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Öğrenci	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Omuz Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Bilimdent Ağız Diş Sağlığı Tedavi Merkezi	9	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Öğrenme Yönetim Sistemi (LMS)	4	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Sosyal Sportif Aktiviteler	5	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Üniversite Logosu	1 Tanıtım filminin sonunda logo bulunmaktadır.	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Toplam	54 çekim		

Tanıtım filmi 54 çekimden oluşmaktadır. Tanıtım filminde kampüs, bina, laboratuvar, sınıf, akademisyen, öğrenci görüşleri, pilotaj programı, öğrenci, Bilimdent Ağız Diş Sağlığı Tedavi Merkezi, Öğrenme Yönetim Sistemi (LMS), sosyal sportif aktiviteler, üniversite logosu görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları bir çekim, dokuz çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst aç, normal aç (göz seviyesi), alt açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Tanıtım filminde üniversite Bilimdent Ağız Diş Sağlığı Tedavi Merkezine (9 çekim), Pilotaj Programına (8 çekim) önem verdiği gözlenmiştir.

Tablo 6: Antalya Akev Üniversitesi 2020 Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Antalya	3	Genel Çekim	Üst Aç
Serik	3	Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Kampüs	2	Genel Çekim	Üst Aç
Üniversite ana bina	2	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
120 yatak kapasiteli yurt	3	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Kütüphane	2	Yarı genel çekim Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Sınıf	2	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Konferans Salonu	1	Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Gastronomi	3	Diz Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)

		Genel Çekim	
Mezuniyet töreni	2	Genel Çekim	Üst Aç
Protokol	3	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç
Akademisyenler	2	Genel Çekim	Üst Aç Alt Aç
Öğrenciler	5	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Diz Çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Rektör	4	Omuz Çekim Genel Çekim Göğüs Çekim Boy Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Konser	3	Boy Çekim Genel Çekim	Üst Aç
Üniversite logosu	2	Detay Çekim Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Toplam	42 çekim		

Tanıtım filmi 42 çekimden oluşmaktadır. Antalya, Serik, kampüs, üniversite ana bina, 120 yatak kapasiteli yurt, kütüphane, sınıf, konferans salonu, gastronomi, mezuniyet töreni, protokol, akademisyenler, öğrenciler, rektör, konser ve üniversite logosu görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 1-5 çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst aç ve normal açıdır (göz seviyesi). Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Tanıtım filminde hareketli görüntülerin yanında sabit görüntüler de kullanılmıştır. Üniversitenin öğrenci odaklı olduğu (5 çekim), üniversitenin gelişiminde rektörün önemi (4 çekim), barınma problemi olmadığı (3 çekim) ve gastronomi (3 çekim) bölümünün önemli olduğu vurgulanmıştır. Tanıtım filminde genel ve yarı genel çekimler sıklıkla kullanılmıştır. Kampüs görüntülerinde drone ile üst aç, öğrenci, rektör, eğitim ile ilgili birimlerde normal kamera açısı kullanılmıştır. Öğrenci tercihlerinde lokasyonunun önemi bilindiği için Antalya ve Serik ile ilgili görüntüler tanıtım filmde yer almıştır.

Tablo 7: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Kampüs	14	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Öğrenci	11	Bel Çekim. Göğüs Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Akademisyen	5	Yarı Genel Çekim Bel Çekim Göğüs Çekim Omuz Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Sınıf	5	Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Laboratuvar	10	Bel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Mezuniyet Töreni	8	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Kütüphane	1	Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Sosyal Etkinlikler	3	Yarı Genel Çekim Boy Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)

Burdur Gelişim Merkezi	2	Yarı Genel Çekim	Üst Aç
Makü Baka Teknokent	2	Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Makü Diş Hastanesi	3	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Spor Tesisleri	7	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Diz çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Lavanta Tepesi Otel	3	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Bilimsel Etkinlikler	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
MKÜ Hayvancılık Alanı	66	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Omuz Çekim Göğüs Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi) Alt Aç
Mehmet Akif Ersoy	2	Genel Çekim Detay Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Protokol	4	Yarı Genel Çekim Bel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)
Uluslararası Bilim Sanat Ödülleri	5	Boy Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Aç Normal Aç (Göz Seviyesi)
Toplam	157 çekim		

Tanıtım filmi 157 çekimden oluşmaktadır. Kampüs, öğrenci, akademisyen, sınıf, laboratuvar, mezuniyet töreni, kütüphane, sosyal etkinlikler, Burdur Gelişim Merkezi, Makü Baka Teknokent, Makü Diş Hastanesi, spor tesisleri, Lavanta Tepesi Otel, bilimsel etkinlikler, MKÜ Hayvancılık Alanı, Mehmet Akif Ersoy, protokol, Uluslararası Bilim Sanat Ödülleri görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 1-66 çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst aç, normal aç (göz seviyesi) ve alt açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Hayvancılıkla ilgili (66 çekim) görüntüler çoğunlukla kullanılmıştır. Bunun nedeni üniversitenin hayvancılık alanında çalışmasıdır. Kampüsün modern binalara sahip olduğu (14 çekim), öğrenci odaklı olduğu (11 çekim), laboratuvara ve araştırmaya önem verdiği (10 çekim) görülmektedir. Analiz edilen üniversitelerden farklı olarak üniversitenin adını taşıyan Mehmet Akif Ersoy ile ilgili (2 çekim) görüntüsü kullanılmıştır.

Tablo 8: Süleyman Demirel Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Aile/ Yolculuk	7	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim.	Üst Aç
Kampüs	3	Genel Çekim	Üst Aç
Öğrenci	15	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim.	Normal Aç (Göz Seviyesi) Üst Aç
Sınıf	7	Genel Çekim Bel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi) Üst Aç
Akademisyen	3	Omuz Çekim Genel Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi) Üst Aç
Öğrenci Projesi	7	Yarı Genel Çekim Boy Çekim Göğüs Çekim	Normal Aç (Göz Seviyesi)

		Bel Çekim Detay Çekim	
Kütüphane	3	Diz Çekim Detay Çekim	Normal Açık (Göz Seviyesi)
Konser	5	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Detay Çekim	Normal Açık (Göz Seviyesi)
Sosyal Sportif Etkinlikler	10	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Göğüs Çekim Detay Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Mezuniyet Töreni	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Göğüs Çekim Detay Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Toplam	64 çekim		

Tanıtım filmi 64 çekimden oluşmaktadır. Tanıtım filminde aile/yolculuk, kampüs, öğrenci, sınıf, akademisyen, öğrenci projesi, kütüphane, konser, sosyal sportif etkinlikler ve mezuniyet töreni görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 3-15 çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst açı, normal açı (göz seviyesi) ve alt açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. Üniversitenin öğrenci odaklı üniversite (15 çekim) olduğu vurgulanmaktadır. Üniversitenin sosyal sportif etkinliklere önem verdiği (10 çekim) gösterilmektedir. Analiz edilen üniversitelerden farklı olarak tanıtım filminin giriş kısmında üniversite kazanan bir öğrencinin üniversiteye ailesiyle birlikte yolculuğu, ailesinden ayrılışı, üniversite heyecanı vurgulanmaktadır.

Tablo 9: Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Tanıtım Filmi Analizi

Görüntü İçeriği	Çekim Sayısı	Çekim Ölçeği	Kamera Açısı
Logo	1	Genel Çekim	Normal Açık (Göz Seviyesi)
Rektörlük	3	Genel Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi)
Kampüs	2	Genel Çekim	Üst Açık
Orman Fakültesi	1	Yarı Genel Çekim	Alt Açık
Ziraat Fakültesi	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Açık Alt Açık
Teknoloji Fakültesi	2	Yarı Genel Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi)
Su Ürünleri Fakültesi	2	Yarı Genel Çekim	Alt Açık
Teknik Bilimler MYO	1	Genel Çekim	Normal Açık (Göz Seviyesi)
Öğrenci	16	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi)
Öğrenci Uygulamaları	18	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Sosyal Etkinlik	6	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Laboratuvar	11	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim	Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık

		Bel Çekim Detay Çekim	
Akademisyen	10	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Bel Çekim Detay Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Konser	3	Genel Çekim Yarı Genel Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi) Alt Açık
Mezuniyet Töreni	4	Genel Çekim Yarı Genel Çekim Boy Çekim Bel Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi)
Rektör	3	Genel Çekim Boy Çekim	Üst Açık Normal Açık (Göz Seviyesi)
Toplam	87 çekim		

Tanıtım filmi 87 çekimden oluşmaktadır. Tanıtım filminde logo, Rektörlük, kampüs, orman fakültesi, ziraat fakültesi, teknoloji fakültesi, su ürünleri fakültesi, teknik bilimler myo, öğrenci, öğrenci uygulamaları, sosyal etkinlik, laboratuvar, akademisyen, konser, mezuniyet töreni ve rektör görüntüleri kullanılmıştır. Çekim sayıları 1-18 çekim arasında değişmektedir. Kamera açısı üst açı ve normal açıdır. Tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamaktadır. “Uygulamalı Eğitimde Ortak Akıl” sloganını desteklemek için fakültelerin, meslek yüksekokulların uygulama alanları, laboratuvarları, akademisyenlerin bu alanlarda öğrencilerle yaptıkları uygulamalar, farklı birimlerde yapılan uygulamalar öne çıkarılmaktadır. Uygulamaya dayalı (öğrenci uygulamaları 18 çekim), öğrenci odaklı (16 çekim), modern laboratuvarlara sahip (11 çekim) bir üniversite olduğu vurgulanmıştır.

Tablo 10: Batı Akdeniz Bölgesi Üniversitelerinin Tanıtım Filmlerinin Yapım Teknik Özelliklerine Göre Karşılaştırmalı Analizi

Üniversite	Süresi, Yapım Yılı	Çekim Sayısı	Dış Ses	Açıklayıcı Yazı	Logo	Enstrümantal Müzik
Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi	04.13 dakika 2020	127 Çekim	Yok	Var 24 çekimde Kullanılmış	Üniversite logosu tanıtım filminin başlangıç ve bitişinde kullanılmış.	Var
Alanya Hep Üniversitesi	05.38 dakika 2021	81 Çekim	Yok. Yerli yabancı öğrencilerin ve kadın akademisyenin üniversite hakkında görüşleri var.	Var	Tanıtım filminin başlangıç jeneriğinde ve tanıtım boyunca sol üst köşede üniversite logosu bulunuyor.	Var
Akdeniz Üniversitesi	02.15 dakika 2020	48 Çekim	Var, kadın seslendirmiş.	Yok	Tanıtım filmi boyunca sol üstte ve sağ altta üniversite logosu bulunmaktadır.	Var
Antalya Bilim Üniversitesi	01.58 dakika 2020	54 Çekim	Yok Yerli yabancı öğrencilerin üniversite hakkında görüşleri var.	Var. 34 çekimde Kullanılmış	Tanıtım filmi sonunda üniversite logosu bulunuyor.	Var
					Tanıtım filminin başlangıç	

Antalya Akev Üniversitesi	02.44 dakika 2020	42 Çekim	Yok	Var	jeneriğinde ve tanıtım boyunca sağ alt köşede ve tanıtım filminin sonunda üniversite logosu bulunuyor.	Var.
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	02.46 dakika 2022	87 Çekim	Yok	Var	Tanıtım filminin başlangıç jeneriğinde ve tanıtım boyunca sol üst köşede üniversite logosu bulunuyor	Var
Süleyman Demirel Üniversitesi	03.31 dakika 2017	64 Çekim	Yok	Var	Var Tanıtım filminin sonunda üniversite logosu bulunuyor.	Var
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	07.01 dakika 2021	157 Çekim	Var Erkek seslendirmiş.	Yok	Yok	Var

Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinin süresi 2 dakika ile 7 dakika arasında değişkenlik göstermektedir. Üniversite tanıtım filmleri 2017-2022 yılları arasındaki tarihlerde yapılmıştır. Tanıtım filmlerindeki görüntülerin sayısı 42-157 çekim arasında değişmektedir. Üniversite tanıtım filmlerinin bazılarında dış ses kullanılmamıştır. Dış ses kullanılan üniversite tanıtım filmleri ise Alanya Hep Üniversitesi tanıtım filminde yerli yabancı öğrencilerin ve kadın akademisyenin üniversite hakkında görüşleri vardır. Alanya Bilim Üniversitesi tanıtım filminde yerli-yabancı öğrencilerin ve üniversite hakkında görüşleri bulunmaktadır. Akdeniz Üniversitesi tanıtım filminde hazırlanan metin, diksiyonu düzgün kadın tarafından seslendirilmiştir. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi tanıtım filminde ise hazırlanan metin, diksiyonu düzgün erkek tarafından seslendirilmiştir.

Üniversite tanıtım filmlerinin bazılarında görüntülerin üzerinde farklı renklerde, boyutlarda açıklayıcı yazılar bulunmaktadır. Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi tanıtım filminde yirmi dört görüntüde açıklayıcı yazı bulunmaktadır. Antalya Bilim Üniversitesi tanıtım filminde otuz dört görüntüde açıklayıcı yazı vardır. Antalya Akev Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi tanıtım filminde açıklayıcı yazı bulunmaktadır.

Üniversite tanıtım filmlerinde üniversitenin logosu kullanılmıştır. Logonun kullanımı tanıtım filminin başlangıç ve bitiminde, görüntülerin sağ ya da sol kısımlarında tanıtım boyunca kullanılmıştır. Batı Akdeniz bölgesindeki üniversitelerin tanıtım filmlerinde üniversite logosu kullanılmıştır. Sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi tanıtım filminde belirgin olarak üniversite logosu kullanılmamıştır.

Batı Akdeniz bölgesindeki sekiz üniversitenin tanıtım filmlerinde enstrümantal (sözsüz) müzik kullanılmıştır. Müziğin ritmine göre görüntülerin senkron oluşturduğu ve değiştiği görülmüştür.

Sonuç

Üniversiteler tanıtım filmlerinde özelliklerini, yerleşkelerini (kampüslerini), eğitim fırsatlarını, öğrenci yaşamını, mezunlarının başarılarını vurgulamak isterler. Üniversitelerin tanıtım filmleri, kendi web sitelerinde ya da sosyal medyada yer almaktadır. Bu çalışmada; Batı Akdeniz bölgesinde bulunan sekiz üniversitenin tanıtım filmleri izlenerek içerik analizine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın “Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan çekim ölçekleri arasındaki benzerlikler farklılıklar nelerdir?” biçiminde geliştirilen birincil sorusu şu şekilde cevaplanmıştır: Tanıtım filminde çeşitli çekim ölçekleri görülmektedir. Genel çekimler üniversite kampüsünün genel görünümünü göstermek, kampüsün büyüklüğünü ve güzelliğini vurgulamaya yardımcı olmaktadır. Yakın çekimler, üniversitenin öğrencileri ve öğretim üyeleri hakkında bilgi vermek için kullanılmaktadır. Bu tür çekimler, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin yüz ifadelerini ve mimiklerini göstererek, üniversitenin samimi bir ortam sağladığını vurgulamaktadır. Hareketli çekimler, öğrencilerin kampüs içinde gezinirken aktiviteleri ve etkinlikleri göstermek için kullanılır. Bu tür çekimler, üniversitenin canlı ve aktif bir topluluk olduğunu vurgulamaktadır. Kuşbakışı çekimler ya da insansız hava aracıyla üst açıdan yapılan çekimler üniversitenin kampüsünün büyüklüğünü ve düzenini göstermek için kullanılmaktadır. Bu tür çekimler, kampüsün genel planını ve düzenini göstererek, öğrencilere kampüs içinde rahatça gezinme fırsatı sunmaktadır. Üniversite tanıtım filminde kullanılan farklı çekim ölçekleri, üniversitenin güzelliklerini, samimiyetini, canlılığını ve düzenini vurgulamaya yardımcı olmakta ve öğrencilerin üniversiteye ilgi duymasını sağlamaktadır.

Çalışmanın “Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan görüntü içerikleri arasındaki benzerlikler, farklılıklar nelerdir?” biçiminde geliştirilen ikincil sorusu ise şu şekilde cevaplanmıştır: Üniversiteler tanıtım filmlerinde görsel içerikler kullanılmaktadır. Tanıtım filmlerinde benzerlikler, farklılıklar bulunmaktadır. Tanıtım filmlerinde üniversitenin bulunduğu şehir/yer, kampüs, fakülte, myo, akademisyen, öğrenci, sınıf, laboratuvar, kütüphane, bilimsel etkinlikler, sosyal etkinlikler, mezuniyet töreni gibi görüntü içerikleri benzerlik taşımaktadır. Üniversite tanıtım filmlerinde farklı görüntü içerikleri kullanılmaktadır. Her görüntü içeriğinin çekim sayısı belirlenmektedir. Çekim sayısı en yüksek görüntü içeriği, tanıtım filmde önemli olan konuyu öne çıkarmaktadır. Öne çıkan konu tanıtım filminin farklılıklarını oluşturmaktadır. Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi tanıtım filminde kampüs üniversitesi olmanın önemi vurgulanmaktadır. Alanya Hep (Hamdullah Emin Paşa) Üniversitesi tanıtım filminde üniversitenin öğrenci odaklı olduğu, gastronomi bölümünün önemi ve değeri belirtilmektedir. Akdeniz Üniversitesi tanıtım filminde üniversitenin köklü ve tecrübeli olduğunu vurgulanmaktadır. Antalya Bilim Üniversitesi tanıtım filminde Bilimdent Ağız Diş Sağlığı Tedavi Merkezi (9 çekim), pilotaj programına önem verildiği görülmektedir. Antalya Akev Üniversitesi tanıtım filminde öğrenci tercihlerinde lokasyonun önemi bilindiği için Antalya ve Serik ile ilgili görüntüler tanıtım filmde yer almaktadır. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAKÜ) tanıtım filminde üniversitenin hayvancılık alanında çalışmaları, kampüsün modern binalara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi tanıtım filminde öğrenci odaklı üniversite olduğu, öğrenci projelerine ve sosyal sportif etkinliklere önem verildiği görülmektedir. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi tanıtım filminde Üniversitenin uygulamaya dayalı, modern laboratuvarlara sahip olduğu belirtilmektedir.

Araştırmanın “Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinde kullanılan kamera açıları arasındaki benzerlikler farklılıklar nelerdir?” biçiminde oluşturulan üçüncül sorusu ise şu şekilde cevaplanmıştır: Tanıtım filmdeki kamera açıları yoğunluk olarak normal açı (göz seviyesi), üst açı, alt olarak sıralanmaktadır. Normal açı, göz seviyesinden alınan çekimlerdir. Doğal görüntü elde edilmek için kullanılmaktadır. Üst açı, kamera yukarıdan aşağıya doğru çekim yaptığı açıdır. Bu açıdan nesnelere küçük görünebilmektedir. Alt açı, kameranın aşağıdan doğru çekim yaptığı açıdır. Bu açı nesnelere büyük, karakterin otoritesini ve güçlülüğünü göstermektedir. Tanıtım filmlerinde üniversite

ile ilgili kampüs görüntülerinde insansız hava aracı kullanılarak kitlenin alana hâkim olması ve kampüste geziyor duygusunu hissetmesi sağlamakta, benzerlikleri göstermektedir.

Analiz sonucunda; üniversite tanıtım filmlerinde görüntü/müzik kullanımı oranının %75; görüntü/müzik /seslendirilen metin oranının %25 olduğu saptanmıştır. Demirtaş (2012, s. 230) çalışmasında; tanıtım filminde gözlerle izlenen görüntü, seslendirilen metin ile birlikte müziğin kullanıldığı; görsel ve işitsel algılama yönteminin insanlar üzerinde olumlu ve kalıcı etki bıraktığını belirtmektedir.

Batı Akdeniz bölgesi üniversite tanıtım filmlerinin %100 ünde kampüs görüntülerinde drone (üst açı) kullanıldığı saptanmıştır. Şen & Tomak (2019, s. 41) çalışmasında; tanıtım filmlerinde üniversite ile ilgili kampüs kullanılarak kitlenin alana hâkim olduğunu ve kampüste geziyor duygusu hissetmesini sağladığını belirtmektedir.

Bu çalışmada; Batı Akdeniz bölgesi üniversite tanıtım filmlerinin olmasının tanıtım faaliyetlerine önem verildiği saptanmıştır. Tanıtım filmleri üniversitelerin kendi bünyesi içerisinde bulunan Medya ya da Radyo TV Merkezleri tarafından yapılmaktadır. Buna benzer birimleri olmayan üniversitelerin bu eksikliği özel şirketlerden hizmet satın alarak sağladıkları belirlenmiştir. Aydoğan & Karaarslan (2013, s. 121) çalışmasında, artan üniversite sayısının kurumsal kimlik oluşturma ve tanıtım faaliyetlerinin önemini artırdığını, devlet ve vakıf üniversitelerinin tanıtım yapmak için büyük çaba ve kaynak harcamadığını ifade etmektedir.

Tanıtım filmlerinin sürelerinin 01,58 dakika ile 07,01 dakika arasında değiştiği görülmüştür. Üniversite tanıtım filmlerindeki görsellik, çekilen görüntülerle sağlandığı ve hareketli görüntüler kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmada; Antalya Akev Üniversitesi tanıtım filminde hareketli görüntülerin yanında sabit görüntülerde kullanıldığı saptanmıştır. Ata, Atik & Karaman (2019, a. 103) çalışmasında; tanıtım filmlerinin kısa olması, bilgi vermesi, görsellik ve hareketlilik gibi öğelerin bulunması gerektiğini belirtmektedir.

Batı Akdeniz bölgesinde bulunan sekiz farklı devlet ve vakıf üniversitesinin tanıtım filmlerinin %50'sinde sözlü iletişim yerine görsel iletişim kullanılmıştır. Qin (2022, ss. 1295-1305), en iyi kısa filmlerin çoğunun diyalogu minimumda tutma eğiliminde olduğundan, filmim daha kısa formatta, sözlü iletişim yerine görsel iletişim için daha fazla alan sağladığını belirtmektedir.

Batı Akdeniz bölgesinde bulunan 8 farklı devlet ve vakıf üniversitesinin tanıtım filmlerinde üniversiteler kurumları hakkında reklam mesajları verdikleri saptanmıştır. Bu mesajların üniversite ile ilgili tanıtıcı yazılar, kullanılan görüntüler, her üniversite tanıtım filmde olmayan metinlerin dış sese okuması sonucu olduğu görülmektedir. Üniversiteler programlarını, sosyal, kültürel, bilimsel etkinliklerini, başarılarını ve ödülleri tanıtım filmleriyle hedef kitleye bilgilendirdikleri belirlenmiştir. Kendi üniversiteleri hakkında olumlu mesajlar kullandıkları saptanmıştır. Kittle (2000, s. 48), üniversite tanıtım filmlerinin amacının, üniversite ile ilgili olumlu izlenim yaratmak, hedef kitleye program, etkinlik, başarı ve ödüller hakkında bilgi vermek, farkındalık yaratmak, bağışları artırmak, kurum hakkında istenmeyen algıları değiştirmek olduğunu ifade etmektedir. Yapılan bu çalışmada da benzer bulgular elde edilmiştir.

Türkiye'de 2022 yılı itibarıyla 208 üniversite bulunmaktadır. Üniversiteler Türkiye'nin yedi bölgesinde ve 81 ilinde yer almaktadır. Büyükşehirlerde birden fazla üniversite bulunmaktadır. Bu üniversiteler 129 devlet üniversitesi, 74 vakıf üniversitesi ve 4 vakıf meslek yüksekokulundan

oluşmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Üniversitelerin artması rekabeti oluşturmuş ve tanınırlığını arttırmak için tanıtım filmlerine önem verildiği saptanmıştır. Hemsley-Brown & Oplatka (2006, s. 334), yükseköğretimde pazarlamanın ortaya çıkışı incelendiğinde, çoğu eğitim kurumu artık üniversiteler için genellikle küresel olan rekabet ortamında kendilerini pazarlamanın farkında olduğunu belirtmektedir.

Üniversitenin köklü ve tecrübeli olması, buldukları lokasyon, öğrenci, akademik personel sayıları, kampüs üniversitesi ya da kent üniversite olması, ekonomik imkânları, bilimsel, sosyal etkinlikleri gibi özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir. Tanıtım filmleri üniversiteler olumlu yanlarını ve farklılıklarını ortaya koymak için farklı kamera açıları kullanılmaktadır. Batı Akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinin %87,5'inde normal açı kullanıldığı saptanmıştır. Bu oran tanıtım filmlerinde doğal görüntülerin elde edilmesini sağlamaktadır

Sonuç olarak; görüntü içerikleri, çekim ölçekleri, kamera açıları üniversite tanıtım filmlerinde üniversitelerin olumlu yanlarını ön plana çıkaran üniversitelerin tanınırlığını artıran, diğer üniversitelerle rekabeti sağlayan, tercih etmek isteyen öğrenci ve ailelere üniversite hakkında bilgi veren, ücretsiz, kolayca ulaşılan kısa filmlerdir.

Kaynakça

- Akdeniz Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=3f7QQPRhTVM> ErişimTarihi: 10.01.2023
- Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi Tanıtımı. https://www.youtube.com/watch?v=uK3Y_qGbF6c ErişimTarihi: 10.01.2023
- Alanya Hep Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=GEZoilvFHZ4&t=179s> ErişimTarihi: 10.01.2023
- Altınsoy, S. (2011). Yeni devlet üniversitelerinin gelişimi: Sorunlar ve politika önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*
- Antalya Akev Üniversitesi Tanıtım. https://www.youtube.com/results?search_query=antalya+akev+%C3%BCniversitesi+tan%C4%B1t%C4%B1m ErişimTarihi: 10.01.2023
- Antalya Bilim Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=mwSE6O2nH18> ErişimTarihi: 10.01.2023
- Ata, A., Atik, A. & Karaman, G. (2019). “Üniversite Tanıtım Filmlerinde Dikkat Çekme Unsuru Olarak Hareketliliğin Çekim ve Kurgu Açısından İncelenmesi”. *Kesit Akademi Dergisi*, (18), 101-115.
- Ata, Atik, Karaman, “Üniversite Tanıtım Filmlerinde Dikkat Çekme Unsuru Olarak Hareketliliğin Çekim ve Kurgu Açısından İncelenmesi”, *Kesit Akademi Dergisi*, 5(18), 109.
- Avrupa Üniversiteler Birliği (2008). *Türkiye’de yükseköğretim: eğilimler, sorunlar ve fırsatlar*.
- Aydoğan, D. & Karaarslan, M. H. (2013). “Üniversiteler Kendini Nasıl Tanımlıyor? Üniversite Tanıtım Filmleri Üzerine Söylem Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1), 119-146
- Baskan, G. A. (2001). Türkiye De Yükseköğretimin Gelişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21-32
- Bilgin N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi. Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Siyasal Kitapevi.
- Bilgin, V., Erdem, T., Çetinkutsi, Ş., Kartal, F., Aslan, H., Yıldız, E., Maviş, O. (2009). *Türkiye’de Üniversite Sorunu ve Üniversite Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Türk Eğitim-Sen Yayınları Üniversite Araştırması.
- Demirtaş, M. (2012), “Vakıf Üniversitelerinin Tanıtım Faaliyetlerinin Öğrenci Tercihleri Üzerindeki Etkileri: İstanbul Aydın Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”. *e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Humanities*. 7, (4).
- Dilek, S.E., Dilek, N. K. & Aktaş, E.B. (2019). “Destinasyon Tanıtım Filmleri Ne Anlatır?” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (34).
- Doruk, A.T. (2009). *Uçan Süpürge Uluslararası Kadın Filmleri Festivali için tanıtım filmi uygulaması*. acikbilim.yok.gov.tr

- Eren, V., Orhan, U., & Dönmez, D. (2014). Üniversitelerde stratejik planlama süreci: Devlet ve vakıf üniversitelerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*. 47(2), 121-143.
- File, K. M. ve Prince, R. A. (1992). Positive word of mouth: Customer satisfaction and buyer behaviour. *The International Journal of Bank Marketing*. 10, 25–39.
- Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=b5PvMXqEs5I>
ErişimTarihi: 10.01.2023
- İldem, M. (2014). Vakıf Üniversitelerinde Maliyet Yönetimi ve Bir Bütçe Raporlama Uygulaması Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Jane, H.S. & Oplatka, I. "Universities in a competitive global marketplace: A systematic review of the literature on higher education marketing." *International Journal of public sector management* 19,4 (2006): 334
- Kaya, B. (1992). "Tanıtmanın Tanımları, Boyutları ve Amaçları", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 7.
- Kittle, B. (2000). Institutional advertising in higher education. *Journal of Marketing for Higher Education*, 9(4), 37-52.
- Krücken, G., & Meier, F. (2006). Turning the university into an organizational actor. In G. S. Drori, J. W. Meyer, & H. Hwang (Eds.), *Globalization and organization: world society and organizational change*. Oxford University Press.
- Litten, L. H. (1980). Marketing Higher Education: Benefits and Risks for the American Academic System. *The Journal of Higher Education*, 51 (1), 40-59.
- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=CCaLT50KwFg>
ErişimTarihi:10.01.2023
- Nachmias- Frankfurt, C & Nachmias, D. (2000). *Research Methods in the Social Sciences*. Worth Publishers.
- Özön, N. (2000). *Sinema, Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü*. Kabalıcı Yayınevi
- Qin, T. (2022, June). Visualizing Education: Utilizing Short Films in the Post-Pandemic World. In *2022 8th International Conference on Humanities and Social Science Research (ICHSSR 2022)*. (pp. 1295-1305). Atlantis Press.
- Rust, V., Portnoi, L., & Bagley, S. (2010). *Higher education, policy, and the global competition phenomenon*. Springer.
- Süleyman Demirel Üniversitesi Tanıtım. <https://www.youtube.com/watch?v=JG9UDmB4IC0>
ErişimTarihi: 10.01.2023
- Şen, E & Tomak, A. (2019). "Ulusal ve Uluslararası Kapsamda Üniversite Tanıtım Filmleri". *Medeniyet Sanat Dergisi*, 5(1), 41.

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı (2011). “Halkla İlişkilerin İlişkili Olduğu Alanlar”. *Halka İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri*.
- Wood, D. (1990). *Types of Media, The Practise of Public Relations*, [Third Edition]. Oxford Heinemann Publication.
- Yavuzalp Marangoz, A. ve Arslan, F. M. (2015). Üniversitelerin Pazarlanmasında Tutundurma Boyutu: Kavramsal Bir İrdeleme. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (4), 138-155.
- Savaş Yavuzçehre, P. (2016). Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 235-250.
- Yurdigül, Y. ve Ayhan, N. (2017). Tanıtım Filmlerinde Bişkek Şehir İmajı. 3. *Uluslararası Türk Dünya Turizm Sempozyumu*, 627-628.

The Evolutionary Transformation of Games: Digital Games and Children's Cyber Security

Oyunun Evrimsel Dönüşümü:
Dijital Oyunlar ve Çocukların Siber Güvenliği

Ümit Ünsal KAYA¹

Nezahat Hamiden KARACA²

Derleme Makale
Review Article

Geliş tarihi/Received:
31.03.2023

Son revizyon teslimi/Last
revision received: 27.05.2023

Kabul tarihi/Accepted:
29.05.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atf/Citation:

Kaya, Ü. Ü. ve Karaca, N.H.
(2023). The Evolutionary
Transformation of Games: Digital
Games and Children's Cyber
Security. *TAM Akademi
Dergisi*, 2(3), 146-159.
[https://doi.org/10.58239/
tamde.2023.03.008.x](https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.008.x)

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.008.x

ABSTRACT

In the digitalized world, there are changes in people's behaviours and reactions. A good example of this is observed in children in the context of digital games replacing traditional games. Today, children tend to meet their entertainment needs through digital games outside of school, usually in closed and safe spaces. Although digital games have positive aspects associated with cognitive development and intelligence, excessive playing of these games or not paying attention to age criteria can threaten children's physical and mental health. In addition, children may have poor academic performance and behavioural problems. Unfortunately, children's cyber security can also be jeopardized in digital games played over the network without supervision. In this context, this study was carried out considering the need for a study that compiles the types of digital games, the positive and negative effects of digital games on children, the criteria that can guide parents in the selection of digital games, and awareness-raising initiatives in the field of digital games in Turkey based on the current literature. It is aimed that the study will contribute to educators and parents in terms of obtaining information and developing attitudes and contribute to this literature.

Keywords: Game, Digital Games, Children, Cyber Security, Awareness Raising Initiatives

- ¹ Afyon Kocatepe University, Lecturer., ukaya@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7662-8089
- ² Afyon Kocatepe University, Assoc. Prof., nhkaraca@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7424-7669

Öz

Dijitalleşen dünyada insanların davranış ve tepkilerinde değişimler yaşanmaktadır. Bunun güzel bir örneği de geleneksel oyunların yerini alan dijital oyunlar bağlamında çocuklarda gözlemlenmektedir. Günümüzde çocuklar okul dışında genelde kapalı ve güvenli alanlarda dijital oyunlar aracılığıyla eğlence ihtiyaçlarını karşılama eğilimindedir. Her ne kadar dijital oyunların bilişsel gelişim ve zekâ ile ilişkilendirilen olumlu yönleri olsa da oyunların aşırı oynanması ya da yaş ölçütlerine dikkat edilmemesi fiziksel ve ruhsal açıdan çocukların sağlıklarını tehdit edebilmektedir. Bunun yanında çocuklarda akademik performans düşüklüğü ve davranışsal sorunlar da görülebilmektedir. Denetimsiz şekilde ağ üzerinden oynanan dijital oyunlarda çocukların siber güvenliği de ne yazık ki tehlikeye girebilmektedir. Dijital oyun türleri, dijital oyunların çocuklardaki olumlu ve olumsuz etkileri, dijital oyun seçiminde ebeveynlere rehber olabilecek ölçütler ile dijital oyun alanında Türkiye'deki bilinçlendirme çalışmalarını toplu halde güncel alanyazını temel alarak derleyen bir çalışmanın ihtiyaç haline geldiği düşünülerek bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın eğitimcilere ve ebeveynlere bilgi edinme ve tutum geliştirme bakımından katkı sağlayacağı ve alanyazına katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oyun, Dijital Oyun, Çocuk, Siber Güvenlik, Farkındalık Yaratma Çalışmaları

Introduction

21. Children's gaming habits date back to the depths of history. Even early humans spent a great deal of their time playing games. However, with the advancement of technology, children's game preferences have begun to change. Today, children's relationships with games have become almost entirely digital (Clements, 2019). Digital games have become an indispensable part of our lives as technology has rapidly developed. Children's toys, outdoor activities, and games they can play with friends have mostly become digitized (Clements, 2019). This has led to an increase in children's interest in the digital world.

Children's play activities in the past varied depending on the cultural and social environment of the time, as well as the available resources and technology. Outdoor activities, board and card games, toys, storytelling, and role-playing were some of the most common forms of play for children (Christensen & Prout, 2005; Huizinga, 1950; Opie & Opie, 1959). Outdoor activities, such as running, climbing trees, jumping rope, and playing games like tag, hide and seek, and capture the flag, were popular among children in the past (Opie & Opie, 1959). Board games and card games, such as chess, checkers, and Go Fish, were also commonly played with family members or friends (Huizinga, 1950). Children played with a variety of toys, including dolls, stuffed animals, toy cars, and building blocks (Christensen & Prout, 2005). Storytelling was an important part of play in many cultures, with children gathering together to listen to stories told by adults or older children (Christensen & Prout, 2005). Finally, children engaged in imaginative play, often taking on different roles and pretending to be characters from books or movies, or inventing their own stories (Opie & Opie, 1959). Overall, children's play in the past was shaped by the cultural and social environment of the time, as well as the resources and technology available to them (Christensen & Prout, 2005; Huizinga, 1950; Opie & Opie, 1959).

Social, cultural and technological factors in the environment where children live affect children's play conditions and play behaviours (Roopnarine et al., 1994). Today, the rapid development of technology has changed children's games and play materials by affecting the social life and cultures of societies (Işıkoğlu Erdoğan, 2019). Thanks to technological devices such as computers, tablets and

smartphones, children are introduced to digital games at a younger age. This widespread use of technology has led to the emergence of terms such as technological play, contemporary play, and digital games. Hence, the general definition of digital gaming is the use of technology for gaming. (Marsh et al., 2016).

Digital games have become a huge part of children's lives and these games can contribute to the development of intelligence as well as having fun. However, there are some risks associated with digital games. One of these risks is cyber security dangers. Cybersecurity means that users' personal information, financial information and even their lives can be jeopardized on the internet. Since digital games also require an internet connection, children need to be aware of cyber security. Because children can encounter people who can harm them on the internet, be exposed to malicious software and become the target of cyber criminals by sharing their personal information.

This review article is based on the present academic literature. Numerous studies regarding the effects of digital games on children's development and mental health have been done and published in the literature. (e.g., Şahin & Gençöz, 2019; Subrahmanyam & Smahel, 2011). However, it was thought that there was a need for a study that compiles the types of digital games, the negative effects of digital games on children, the criteria that can guide parents in the selection of digital games, and awareness-raising activities in the field of digital games in Turkey based on the contemporary literature. In line with this need, this study aims to contribute to the digital game literature and guide researchers, parents and educators. Definition of digital games will be made and types of digital games, points to be considered when choosing digital games, positive and negative effects of digital games and attempts to raise awareness about digital games in Turkey will be discussed.

1. Digital Games

Digital games can be briefly defined as software that allows individuals playing digital games to interact with each other or with artificial intelligence (Sayın, 2016). According to Frasca (2001), a digital game is a leisure time activity software on digital software that one or more people can physically use alone (against artificial intelligence) or mutually (with a friend/acquaintance) over an online network by installing game tools. Deterding et al. (2011), on the other hand, define a digital game as a competition or competition for the participants to perform certain tasks, results or goals through technological tools. Games which are played on personal computers, game consoles like the Microsoft Xbox, Sony Playstation, and Nintendo Wii, tablets like the iPad, and mobile devices like smartphones are referred as "digital games". (Sağlam & Topsümer, 2019). Digital gaming, which is very difficult to limit, includes all gaming activities on video and computer games, Internet sites, electronic toys, smartphones, and tablets. Digital game is a unique activity that is difficult to define and is even positioned against traditional game types (Mustola et al., 2016).

It can be said that young people who follow technology closely are more interested in digital games and these games are a part of the youth's popular culture today (Yalçın Irmak & Erdoğan, 2016).

With a budget of 24.75 billion dollars and more than a billion users, the digital game industry, which began with the release of the first commercial game Computer Space in 1971, now plays a significant role in the media world (Entertainment Software Association, 2013). The game industry has witnessed remarkable growth over the past few decades, particularly since the 1990s, resulting in the emergence of various kinds of digital games that are being rapidly consumed by gamers. This growth

has led to the development of newer versions of games, which are released in quick succession to cater to the increasing demand of the gamers. There are many different types of games shaped in line with player preferences today.

2. Types of Digital Games

Researchers disagree how to classify the various types of video games but Adams and Rollings (2006) identified seven game genres: tactical, puzzle, adventure, action, sports, role-playing and simulation. Also there are digital games that can be played offline or online in four different platforms: console, computer, mobile and arcade game machine. These games can be multi-player or single-player depending on the number of participation. Table 1 shows examples of digital game types.

38% of the most popular games sold in 2013 were tactical games, and 31.9% of them were action games, according to market research from the Entertainment Software Association (ESA). According to Phan (2011), 341 participants between the ages of 18-51 preferred tactical (47%), action (39%) and role-playing (39%) games respectively.

Table 1: Types of digital games (Adams & Rollings, 2006)

Genre	Objective	Sample
Strategy	Strategic planning and exclusive tactics are required to win. Players plan a series of actions to eliminate the opposing forces managed by rival gamer(s).	Chess, Dune 2, Tycoon Series, Warcraft, StarCraft, Age of Empires, etc.
Puzzle	Players make plans to win on their own, i.e. there is no competitor. Players manage shapes, colors, or symbols in a certain pattern.	Angry Birds, Diamond Crush, Tetris, Frozen Bubble, Luxor, Sudoku Gridmaster, etc.
Adventure	Players try to find the route, collect objects, and solve puzzles in a mysterious world/story.	The Longest Journey, Indiana Jones, Myst and Riven, etc.
Action	Action games require several physical challenges, such as hand-eye coordination, good timing, high reaction time, and precision. These are games involving a lot of actions and speed. Players try to win the game against one or more players via bodily/physical actions along with mental efforts. Players are required to complete levels, collect various rewards, overcome obstacles, and survive the attacks.	Pac-Man, Call of Duty: Advanced Warfare, Grand Theft Auto, Far Cry, Dragon Age: Inquisition, Assassin's Creed, etc.
Sports	These are sports games requiring a lot of physical movements and techniques.	FIFA, NBA, Skating, Tennis, Championship Manager, etc.
Role-playing	Players assume the role of a character for a certain situation. The problems these characters face are solved using the contextual hints. Among the games in this genre, massively multiplayer online role-playing games (MMORPGs) allow a very large number of players interact with each other in an online medium where they assume various characters.	Dungeons & Dragons, EverQuest, Diablo, World of Warcraft, etc.
Simulation	These are never-ending games involving the creation of a virtual world, or practicing an action or the operation of a vehicle.	SimCity, The Sims, flight simulators, Trauma Center, etc.

3. Positive Effects of Digital Games on Children

It can be said that digital games, which have gained popularity among all age groups, have positive effects on children's development (Talan & Kalinkara, 2020). The opportunity to interact with individuals with different learning styles and behaviours can be created with digital games designed for educational purposes. In addition, quality learning can be provided in all formal and informal learning environments, both one-on-one and in groups (Turner et al., 2018). Digital games that can be effectively integrated into the learning process can provide an effective mechanism to facilitate meaningful learning of transferred information and individualized classroom learning experiences (Sykes, 2018). By contributing to individuals in many aspects such as physical, social, cognitive, and psychological; it helps to raise successful individuals who take responsibility, self-confident, sociable, courageous, self-aware and successful individuals (Gündoğdu, 2021). By reshaping learning pathways,

digital games can provide the power to provide a more attractive learning mode and encourage deeper learning (Li et al., 2020). It provides many benefits to the learning process at the point of cognitive development such as strategic thinking, creating correct and active decisions, and solving problems (Hazar & Hazar, 2017). It can also be stated that it has a positive effect on cognitive goals such as reasoning, critical thinking, and receptivity (Granic & Lobel, 2013; Sykes & Reinhardt, 2012).

4. Negative Effects of Digital Games on Children

Despite the positive effects of digital games, researchers and parents have concerns about them. The primary defense of digital games is that children need "free play" to develop, and that need cannot be satisfied by limited interaction and screen time (Gray, 2012; Levin, 2015). Technology's potential to harm children's development is a crucial counterargument. Particularly, there are worries that children who use technology excessively could develop addiction, inactivity, and posture issues (Agger & Shelton, 2007; American Academy of Pediatrics, 2016). On the other hand, supporters of digital games argue that it offers the same learning opportunities as non-digital games and even new learning opportunities for children (Fleer, 2014; Marsh, 2010; Miller et al., 2012; Stephen & Plowman, 2014; Wohlwend, 2015).

Digital gaming is accepted as normal in moderation as part of a healthy lifestyle, and that it can even be beneficial for things like emotional release and relaxation (Green & Bavelier 2003, Prot et al. 2014). According to various studies (Griffiths et al. 2005, Gel 2012, Young 2009), uncontrollable desire to play games that leads to changes in emotions, thoughts, and social life is considered a problem or addiction. Digital game addiction, as defined by Lemmens et al. (2009), refers to the excessive and compulsive use of computer or video games despite the negative social and emotional consequences and the player's inability to control their usage. The concept of game addiction is referred to differently in various publications, such as "excessive use of games" by Charlton & Danforth (2007) and Grüsser et al. (2007) or "game addiction" by Charlton & Danforth (2007), Chiu et al. (2004), Lemmens et al. (2009) and Wan & Chiou (2006). Other studies named it as "obsessive-compulsive gaming" (Grüsser et al. 2007), "problematic gaming behaviours" (Desai et al. 2010), and "pathological gaming behaviours" (Gentile, 2009). However, clinicians are cautious about using the term "gaming addiction" and prefer alternative definitions. Digital game addiction is addressed as Internet Gaming Disorder in the third research supplement of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-5 (DSM 5) created by the American Psychiatric Association (APA, 2014) and released in May 2013. The American Psychiatric Association recommended that more research be conducted to support the clinical diagnosis and to define this disorder as a mental illness in order to add it to the manual.

Several studies have investigated the potential negative effects of playing violent video games. For instance, some studies have found that individuals who play violent video games may experience feelings of loneliness (Wack & Tantleff-Dunn, 2009), low levels of life satisfaction, and depression (Mentzoni et al., 2011). Additionally, some studies have linked playing violent video games to increased levels of anxiety (Gentile et al., 2004; Mentzoni et al., 2011), aggressive behaviour (Anderson & Carnagey, 2009; Anderson et al., 2004; Bartholow et al., 2005), and violent tendencies (Fischer et al., 2010; Williams et al., 2011). Other studies suggest that playing violent video games may lead to a decrease in prosocial behaviours (Greitemeyer & Müge, 2014) and attention deficit (Chan & Rabinowitz, 2006; Gentile et al., 2012). Furthermore, some studies have linked playing violent video

games to increased aggressive feelings and desensitization to violence (Gentile et al., 2004; Anderson & Bushman, 2009; Engelhardt et al., 2011).

In addition to the potential mental health concerns, excessive gaming has been associated with academic underperformance by many studies such as the ones carried out by Anand (2007) and Gentile (2009) while Foti et al. (2011) and King et al. (2013) pointed out irregular sleep patterns. Excessive gaming is also linked to a sedentary lifestyle with little physical activity by Ballard et al. (2009) and Fullerton et al. (2014). In addition, it has been asserted that game addiction is closely related with unhealthy diet leading to obesity (Ballard et al., 2009; Fullerton et al., 2014), and skeletal issues together with inadequate self-care (Manteghi, 2002).

5. Criteria for Digital Game Selection

The evaluation and classification of media content, including digital games, is a matter of a society's unique moral, religious and cultural values. The general rationale for the evaluation and classification of media content is related to the protection of individuals, especially young people, and children, from inappropriate content, as well as the principle of respect for human dignity (Özhan, 2011). The aim of evaluation and classification is to minimize the exposure of individuals, as consumers, to unwanted visual, audio, or written elements in media content and to ensure that they are informed about the content of the media products they wish to consume.

When games first appear on the market, they are evaluated by various institutions and organizations according to their content. As a result of this evaluation, there are classifications that inform individuals and parents with children about the age-appropriateness and negative content of the game. Two of the most striking of these are the Entertainment Software Rating Board (ESRB) and the European Game Information System.

Figure 1: Symbols and their meanings as defined by the Entertainment Software Rating Board (2023)

As indicated in Figure 1, parents should take into account the content characteristics corresponding to these smart cues when providing games to their children. It is also recommended to consider PEGI (Pan European Game Information) as another globally inclusive rating standard.

Figure 2: European Game Information System Classification

PEGI is a rating system that classifies digital games not only in terms of suitability for age groups, but also in terms of different elements such as violence, vulgar language, and fear. According to this classification system, it has been determined that there are 8 different determining factors as criteria in games:

VIOLENCE: The game contains violence.

BAD LANGUAGE: The game uses coarse language.

FEAR: The game is frightening and may cause anxiety in young children.

SEX: The game contains sexual content, behaviour or nudity.

DRUGS: The game contains content that encourages drug use.

DISCRIMINATION: The game contains content that encourages and discriminates.

GAMBLING: The game's content contains gambling-related elements.

ONLINE GAME: The game allows online gaming.

Considering these factors, PEGI groups are classified as follows:

PEGI 3: Games with this label are suitable for almost all ages. The comic figures in the content are fictitious and children should not confuse these characters with real life.

PEGI 7: Same content as PEGI 3, but some content may frighten young children.

PEGI 12: Game content is generally similar to PEGI 7, but fantasy characters, some slang and some sexual content are more prominent.

PEGI 16: Game content is more explicit and one level higher, including sexual content, tobacco and drug use, and more foul language and slang.

PEGI 18: Content includes language so bad as to create a new class, violent content, immediate reaction, and disgust.

6. Awareness Initiatives on Digital Gaming in Turkey

The Information and Communication Technologies Authority (ICTA) attaches great importance to digital games. We can list some of the studies on raising awareness on digital games as follows:

Digital games were designed for children to play safely on the *guvenlicocuk.org.tr* website. There are also various activities and e-book content on the website. *guvenlioyna.org.tr* portal was put into service. The portal includes blog posts about digital games, current news, scientific studies and reports, parental supervision tools and reviews of popular games on the market. *guvenliweb.org.tr* portal includes presentations, guides, and reports as well as blog posts about digital games to raise awareness about digital games.

Güvenli İnternet Merkezi Mobil Uygulaması -GİM (Safe Internet Center Mobile Application): GİM Mobile Application was launched for the whole society to benefit from the internet awareness-raising content network Safe Internet Center. The application provides access to news, blog posts and other resources containing information and advice on the Internet and technology. In response to parents' growing concerns about finding and selecting reliable media content for their children on the Internet, the GİM Mobile App includes information on reliable media content that has passed the "Rating System". With the Internet Help in the application, there are questions and solution suggestions on 8 main topics (illegal content on the Internet, Internet and privacy, information security and shopping on the Internet, social networking platforms, Secure Internet Service, digital games, cyberbullying, Internet, and health) regarding the problems experienced by users in digital environments within the scope of conscious, safe and effective use of the Internet. In addition, with the "Safe Net" profile management in the application, the Safe Internet Service profile can be learned. Families can protect themselves and their children from harmful content on the internet by choosing the Safe Internet Service, which consists of two profiles: Family Profile and Child Profile. Some of the awareness-raising activities on digital games conducted by ICTA are as follows:

cocukinicerik.com: Founded in 2017 by the "Content for Children Association", *cocukinicerik.com*, also known as Çiçek, is a portal where digital game reviews are made as well as movie and book reviews that may appeal to children and that children may be exposed to. In digital game reviews, issues such as how the game is played, what its content is, etc. are addressed and advice is given to parents. The association also has a channel on YouTube called Content for Children Association. It aims to evaluate the content that children can watch, read, and play and to guide parents and experts working in this field.

Farkındayız The farkındayiz.gov.tr portal, which was commissioned against the risks of the digital world, was prepared by the Ministry of Youth and Sports of the Republic of Turkey to raise awareness in all segments of society against the risks and dangers of the digital world, especially digital games. Providing training to young people and parents on the risks they face on virtual platforms such as online harassment, cyberbullying, propaganda, insulting religious and cultural values, violence and sexual content, internet addiction, the ministry aims to reach all segments of society through seminars organized across Turkey and the *farkındayiz.gov.tr* website.

The main objective of the *SİBERAY* (Department of Combating Cybercrimes) program is to guide users and citizens for safe internet use. By raising awareness on issues such as cyber security, technology use, social media use, cyberbullying and technology addiction on national and international

platforms, the program aims to combat habits that harm individuals and society such as internet, screen and technology addiction, cyberbullying, and all kinds of cybercrimes before they occur. The aim of the program is to contribute to raising the awareness and consciousness of our citizens by developing activities, content, workshops, online and offline conferences and products to ensure that every member of society uses the internet and technology in a safe, useful, and effective way.

Conclusion and Suggestions

Digital games and children's cyber security are discussed in this review study. The types of digital games are examined and their effects on children's development and possible negative effects are discussed. In addition, criteria that can guide parents in choosing digital games are presented. In the literature, there are studies suggesting that digital games contribute to the development of children's cognitive, social, and motor skills. However, excessive use of digital games also has negative effects, especially in terms of physical health, academic performance, and behavioural problems. Therefore, it is important for parents to limit children's use of digital games and to select games within the appropriate age range. Researchers conducting research in this area can compare awareness-raising and cybersafety measures in different countries with initiatives in Turkey.

Last but not the least, in light of the ever-changing digital landscape, it is imperative to emphasize the importance of regular updates and timely recommendations in the field of children's digital content. Websites like the Children's Content platform mentioned in this study often struggle to keep pace with the rapid advancements, leaving their latest recommendations outdated by one or two years. This issue warrants critical attention, as it highlights the phenomenon where projects initially show promise but eventually experience a decline. Unfortunately, the pace of digital progress surpasses the ability of many initiatives in Turkey to keep up.

References

- Adams, E., & Rollings, A. (2014). *Fundamentals of Game Design*. 3.Baskı, Prentice Hall, s.67-81.
- American Academy of Pediatrics, Council of Communications and Media (AAP). Policy statement (2016). Media and young minds. *Pediatrics*, *138*(5). doi:10.1542/peds.2016-2591
- American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5. Baskı, 2013. <http://www.dsm5.org/Documents/Internet%20Gaming%20Disorder%20Fact%20Sheet.pdf> adresinden 9 Aralık 2022'de alınmıştır.
- Agger, B., & Shelton, B. (2007). *Fast families, virtual children: A critical sociology of families and schooling*. Boulder, CO: Paradigm.
- Anand, V. (2007). A study of time management: The correlation between video game usage and academic performance markers. *Cyberpsychol Behav*, *10*, 552-559.
- Anderson, C.A., & Bushman, B.J. (2009) Desensitizing effects of violent media on helping others. *Psychol Sci*, *20*, 273-277.
- Anderson, C.A., Funk, J.B., & Griffiths, M.D. (2004). Contemporary issues in adolescent video game playing: Brief overview and introduction to the special issue. *J Adolesc*, *27*,1-3.
- Anderson, C.A., & Carnagey, N. (2005). The effects of reward and punishment in violent video games on aggressive affect, cognition and behavior. *Psychol Sci*, *16*, 882-889.
- Anderson, C.A., Sakamoto, A., Gentile, D.A. et al., (2008) Longitudinal effects of violent video games on aggression in Japan and the United States. *Pediatrics*, *122*, e1067-72.
- Bartholow, B.D., Sestir, M.A., & Davis, E.B. (2005). Correlates and consequences of exposure to video game violence: Hostile personality, empathy, and aggressive behavior. *PersSoc PsycholBull*, *31*, 1573-1586.
- Ballard, M., Gray, M., Reilly, J. et al., (2009). Eating behaviors correlates of video game screen time among males: Body mass, physical activity, and other media use. *Eat Behav* *10*, 161-167.
- Chan, P.A., & Rabinowitz, T. (2006). A cross-sectional analysis of video games and attention deficit hyperactivity disorder symptoms in adolescents. *Ann Gen Psychiatry*, *5*, 16-26.
- Charlton, J.P., & Danforth, I.D.W. (2007). Distinguishing addiction and high engagement in the context of online game playing. *Comput Human Behav*, *23*, 1531-1548.
- Chiu, S., Lee, J., & Huang, D. (2004). Video game addiction in children and teenagers in Taiwan. *Cyberpsychol Behav*, *7*, 571-581.
- Christensen, P., & Prout, A. (2005). Childhood and the cultural construction of the rural. In P. Christensen & A. Prout (Eds.), *Changing contexts of childhood and youth* (pp. 71-86). Routledge.
- Clements, J. (2019). Digital games in the twenty-first century. In J. Suess, D. C. Cavanaugh, & R. L. Morris (Eds.), *Handbook of research on the societal impact of digital media* (pp. 147-167). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-7432-3.ch008>

- Desai, R.A., Krishnan-Sarin, S., Cavallo, D. et al., (2010) Video-gaming among high school students: Health correlates, gender differences, and problem aticgaming. *Pediatrics*, 43, 173–183.
- Deterding, S., Khaled, R., Nacke, L. E., & Dixon, D. (2011). Gamification: Toward A Definition, <http://gamificationresearch.org/wp-content/uploads/2011/04/02-Deterding-Khaled-NackeDixon.pdf>.
- Engelhardt, C.R., Bartholow, B.D., Kerr, G.T. et al., (2011) This is your brain on violent video games: Neural desensitization to violence predicts increased aggression following videogame exposure. *J Exp Soc Psychol*, 47, 1033- 1036.
- Entertainment Software Association (2013). Essential Facts About Computer and Video Industry 2012. Washington D.C, USA: Entertainment Software Association.
- European Software Rating Board (2023). <https://www.esrb.org/ratings-guide/>
- Fischer, P., Kastenmüller, A., & Greitemeyer, T. (2010). Media violence and the self: The impact of personalized gaming characters in aggressive video games on aggressive behavior. *J Exp Soc Psychol*, 46:192-195.
- Fleer, M. (2014). The demands and motives afforded through digital play in early childhood activity settings. *Learning Culture and Social Interaction*, 3(3), 202–209.
- Foti, K.E., Eaton, D.K., Lowry, R. et al., (2011) Sufficient sleep, physical activity, and sedentary behaviors. *Am J Prev Med*, 41, 596-602.
- Frasca, G. (2001). Rethinking agency and immersion: Videogames as A means of consciousness-raising. *Digital Creativity*, 12(3), 167-174.
- Fullerton, S., Taylor, A.W., Grande, E.D. et al., (2014) Measuring physical inactivity: Do current measures provide an accurate view of “sedentary” video game time? *J Obes* 2014, 287013.
- Gentile, D.A., Lynch, P.J., Linder, J.R. et al., (2004). The effects of violent video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors and school performance. *J Adolesc* 27, 5-22.
- Gentile, D.A. (2009). Pathological video game use among youth 8 to 18: A national study. *Psychol Sci*, 20, 594-602.
- Gentile, D.A., Swing, E.L., Lim, C.G. et al., (2012) Video game playing, attention problems, and impulsiveness: Evidence of bidirectional causality. *Psychol Pop Media Cult*, 1, 62-70.
- Gentile, D. A. (2009). Pathological video game use among youth 8 to 18: A national study. *Psychol Sci* 20, 594-602.
- Granic, I., Lobel, A., & Engels, R. C. (2014). The benefits of playing video games. *American psychologist*, 69(1), 66. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0034857>
- Gray, P., (2012). The decline of play and the rise of psychopathology in children and adolescents. *American Journal of Play*, 3(4).
- Green, C.S. & Bavelier, D. (2003). Action video game modifies visual selective attention. *Nature* 423, 534–537.

- Greitemeyer, T. & Müge, D. O. (2014). Video games do affect social outcomes: A meta-analytic review of the effects of violent and prosocial video game play. *Pers Soc Psychol Bull*, 40, 578–589.
- Griffiths, M.D., Davies, M.N.O., & Chappell, D. (2005) Demographic factors and playing variables in online computer gaming. *Cyberpsychol Behav*, 7, 479-487.
- Grüsser, S.M., Thalemann, C., & Griffiths, M. (2007) Excessive computer game playing: Evidence for addiction and aggression? *Cyberpsychol Behav* 10, 290-292.
- Gündoğdu (2021). Dijital oyun kavramına yönelik: Bir meta-sentez betimleme. [Master's thesis, Yozgat Bozok Üniversitesi].
- Hasan, Y., Bègue, L., Scharnow, M. et al., (2013) The more you play, the more aggressive you become: A long-term experimental study of cumulative violent videogame effects on hostile expectations and aggressive behavior. *J Exp Soc Psychol* 49, 224–227.
- Hazar, Z., & Hazar, M. (2017). Çocuklar için dijital oyun bağımlılığı ölçeği. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203-216. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i1.nnnn>
- Huizinga, J. (1950). *Homo Ludens: A study of the play-element in culture*. Beacon Press.
- Işıkoğlu Erdoğan, N. (2019). Dijital oyun popüler mi? Ebeveynlerin çocukları için oyun tercihlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 1-17. <https://doi.org/10.9779/pauefd.446654>
- King, D.L., Gradisar, M., Drummond, A. et al., (2013). The impact of prolonged violent video-gaming on adolescent sleep: An experimental study. *J Sleep Res* 2, 137–143.
- Lemmens, J.S., Valkenburg, P.M., & Peter, J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. *Media Psychol*, 12(Suppl.1), 77-95.
- Li, Q., Tay, R., & Pustaka, A. (2020). Let us save lives using games! A study of the effect of digital games for traffic education. *Journal of Educational Technology Systems*, 49(2), 199-218. <https://doi.org/10.1177%2F0047239520926152>
- Manteghi, M. (2002). Study The Consequences Computer and Video Games. Publisher: contemporary culture. Tehran, Iran.
- Marsh, J. (2010). Young children's play in online virtual worlds. *Journal of Early Childhood Research*, 8(23). <https://doi.org/10.1177/1476718X09345406>.
- Marsh, J., Plowman, L., Yamada-Rice, D., Bishop, J., & Scott, F. (2016) Digital play: a new classification. *Early Years*, 36(3), 242-253. <https://doi.org/10.1080/09575146.2016.1167675>.
- Mentzoni, R.A., Brunborg, G.S., Molde, H. et al., (2011). Problematic video game use: Estimated prevalence and associations with mental and physical health. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*, 14, 591–596.
- Miller, D., Robertson, D., Hudson, A., & Shimi, J. (2012). Signature pedagogy in early years education: A role for cots game-based learning. *Computers in the Schools*, 29(1–2), 227–247. <https://doi.org/10.1080/07380569.2012.651423>

- Mustola, M., Koivula, M., Turja, L., & Laakso M.L., (2016). Reconsidering passivity and activity in children's digital play. *New Media ve Society*. <https://doi.org/10.1177/1461444816661550>.
- Opie, I., & Opie, P. (1959). *The lore and language of schoolchildren*. Oxford University Press.
- Ögel, K. (2012). İnternet Bağımlılığı, İnternetin Psikolojisini Anlamak ve Bağımlılıkla Başa Çıkmak. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.47-60.
- Özhan, S. (2011). Dijital oyunlarda değerlendirme ve sınıflandırma sistemleri ve Türkiye açısından öneriler. *Aile ve Toplum*, 7(25), 21-33.
- Phan, M.H. (2011). Video gaming trends: violent, action/adventure games are most popular, *Usability News*, 13(2).
- Prot, S., Anderson, C.A., Gentile, D.A. et al., (2014) The Positive And Negative Effects Of Video Game Play. Children And Media. A. Jordan, D. Romer (Eds) New York. Oxford University Pres, p.109-128.
- Roopnarine, J., Johnson. J., & Hooper. F. (Eds.). (1994). Children's play in diverse cultures. Albany. NY: State University of New York Press.
- Sağlam, M., & Topsümer, F. (2019). Üniversite öğrencilerinin dijital oyun oynama nedenlerine ilişkin nitel bir çalışma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Aralık (32), 485-504.
- Sayın, M. E. D. (2016). Dijital Oyunların Bilişsel Yeteneklere Etkileri: Faktör Referanslı Bilişsel Test Kiti ile Oyuncu ve Oyuncu Olmayan Grupların Karşılaştırılması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Stephen, C., & Plowman, L. (2014). Digital play. In L. Brooker, M. Blaise, ve S. Edwards (Eds.), *The SAGE handbook of play and learning in early childhood* (pp. 330-341). London: Sage.
- Subrahmanyam, K. & Smahel, D. (2011). *Digital youth: The role of media in development*. Springer.
- Sykes, J., & Reinhardt, J. (2012). Language at play: Digitalgames in second and foreign language teaching and learning. In J. Liskin-Gasparro & M. Lacorte (Series Eds.), *Theory and practice in second language classroom instruction* (pp. 1– 157). New York: Pearson-Prentice Hall.
- Sykes, J. M. (2018). Digital games and language teaching and learning. *Foreign Language Annals*, 51(1), 219-224. <https://doi.org/10.1111/flan.12325>
- Şahin, N. H., & Gençöz, T. (2019). Dijital oyun oynamanın çocuk ve ergenlerin psikolojik sağlığına etkileri: Bir literatür taraması. *Journalof Cognitive-Behavioral Psychotherapyand Research*, 8(1), 5-14.
- Talan, T., & Kalinkara, Y. (2020). Ortaokul öğrencilerinin Dijital Oyun Oynama Eğilimlerinin ve Bilgisayar Oyun Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi: Malatya İli Örneği. *Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 9 (1), 1-13.
- Turner, P. E., Johnston, E., Kebritchi, M., Evans, S., & Heflich, D. A. (2018). Influence of online computergames on theacademicachievement of nontraditionalundergraduatestudents. *CogentEducation*, 5(1), 1437671. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1437671>

- Wack, E, Tantleff-Dunn, S. (2009). Relationships between electronic game play, obesity, and psychosocial functioning in young men. *Cyberpsychol Behav* 12, 241-244.
- Wan, C.S., & Chiou, W.B. (2006). Psychological motives and online games addiction: A test of flow theory and humanistic needs theory for Taiwanese adolescents. *Cyberpsychol Behav* 9, 317-324.
- Williams, D., Kennedy, T.L.M., & Moore, R.J. (2011). Behind the avatar: The patterns, practices, and functions of role playing in MMOs. *Games and Culture* 6, 171-200.
- Wohlwend, K. E. (2015). One screen, many fingers: Young children's collaborative literacy play with digital puppetry apps and touchscreen technologies. *Theory into Practice*, 54, 154-162, doi: 10.1080/00405841.2015.1010837.
- Yalçın Irmak, A., & Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128-37.
- Young, K.S. (2009). Understanding online gaming addiction and treatment issues for adolescents. *Am J Fam Ther*, 37, 355-372.

**Critical Mass Theory and Participation in Social Movements:
The Case of Gezi Protests in Turkey**
Kritik Kitle Teorisi ve Toplumsal Hareketlere Katılım:
Türkiye'de Gezi Eylemleri Örneği

Özge KULAK¹

Araştırma Makalesi
Review Article

Geliş tarihi/Received:
14.01.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
10.03.2023

Kabul tarihi/Accepted:
23.03.2023

Yayın tarihi/Published:
31.05.2023

Atıf/Citation:

Kulak, Ö. (2023). Critical Mass Theory and Participation in Social Movements: The Case of Gezi Protests in TurkeyTaraması. *TAM Akademi Dergisi*, 2(3), 86-95. <https://doi.org/10.58239/tamde.2023.03.009.x>

DOI:

10.58239/tamde.2023.03.009.x

ABSTRACT

The meeting organized in Gezi Park on May 27th, 2013 to protest the construction of a mall in the historical park has turned into a nationwide collective movement with a gradual increase in the number of participants from different ages, classes, and political backgrounds in an era in which the young were claimed to be apolitical in comparison to the 1968 generation of Turkey. The phenomenon did not only draw the attention of the international press and news during those times but also turned into an outstanding and popular topic for academic studies. Therefore, there are several publications analyzing the Gezi Uprising and the profile, psychology, and motivation of Gezi participants. Using critical mass theory to analyze the data collected through literature review, this study examines the collective action and interdependence of the heterogeneous participant profiles with different motivations in order to understand how the Gezi protests of 2013 emerged as the largest social movement of Turkish political and social history. This study does not aim to fully answer why there are no large-scale demonstrations despite the rate of discontent in today's Turkey being much higher than that of 2013; however, critical mass theory certainly provides sufficient background to interpret participation in social movements en masse in the post-Cold War era when there is no political leader and organization leading the uprisings.

Keywords: Critical Mass, Gezi Protests, Social Movement, Collective Action

¹ Southern Illinois University, School of History and Philosophy, ozge.kulak@siu.edu, ORCID ID: 0000-0003-3123-1912

Öz

27 Mayıs 2013'te Gezi Parkı'nda tarihi parka AVM yapılmasını protesto etmek için düzenlenen miting, gençlerin 1968 Türkiye kuşağına göre apolitik olduğunun iddia edildiği bir dönemde farklı yaş, sınıf ve siyasi görüşten katılımcı sayısının giderek artmasıyla ülke çapında kolektif bir harekete dönüştü. Bu olgu, o dönemlerde sadece uluslararası basın ve haberlerin ilgisini çekmemiş, aynı zamanda akademik çalışmalar için öne çıkan ve tercih edilen bir konu haline gelmiştir. Bu sebeple, Gezi Ayaklanması'nı ve Gezi katılımcılarının profilini, psikolojisini ve motivasyonunu inceleyen çok sayıda yayın bulunmaktadır. Literatür taraması yoluyla toplanan verileri analiz ederken Kritik Kitle teorisini kullanan bu çalışma, 2013 Gezi protestolarının Türk siyasi ve toplumsal tarihinin en büyük toplumsal hareketi olarak nasıl ortaya çıktığını anlamak için farklı motivasyonlara sahip heterojen katılımcı profillerinin kolektif eylemini ve karşılıklı bağımlılığını incelemektedir. Bu çalışma, günümüz Türkiye'sindeki hoşnutsuzluk oranının 2013'ten çok daha yüksek olmasına rağmen, neden büyük çaplı bir gösteri olmadığını tam olarak cevaplamayı amaçlamamaktadır. Ancak Kritik Kitle teorisi, Soğuk Savaş sonrası, ayaklanmalara önderlik eden bir siyasi lider ve örgütün olmadığı bir dönemde toplumsal hareketlere kitlesel katılımı yorumlamak için kesinlikle yeterli altyapıyı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kritik Kitle, Gezi Eylemleri, Toplumsal Hareket, Toplu Eylem

Introduction

On May 27th, 2013, a protest began against the construction of a shopping mall in Istanbul's historic Gezi Park. This demonstration has turned into the largest social movement in Turkish political history with the increasing participation of many citizens who were discontented not only because of the increasing negative impacts of the neoliberal economy, but also authoritarianism and intervention into the social lives by *Adalet ve Kalkınma Partisi* (AKP), the Justice and Development Party. The Gezi Uprising, which was given wide publicity by the international press, may also be related to the Occupy movement observed in several global capital cities against strong capitalism, authoritarian political powers, privatization, corruption, urban transformation and violation of "right to the city" following the Arab Spring triggered in Tunisia in 2010; however, hosting a social movement in Taksim Square is not novel in Turkish history. While Turkey is famous for its riots, a generation accused of being apolitical finally broke their silence in the Gezi protests and sparked a fire in millions of people after long-term anger and discontent. Therefore, the Gezi uprising is worth evaluating under critical mass theory to understand the growing participation and collective action during the protests in the country. Using this theory, which explains the role of a small group of the population and their contributions to the collective action, the success of a social movement, heterogeneity, and interdependence among participants to solve the free-rider issue, this study aims to examine the factors that made the Gezi protests the largest social movement of the country. The absence of a unified movement despite the growth of discontent in the country beyond its appearance in 2013 merits deeper historical investigation and methodologies to understand why the protest movement's focus has dissipated rather than remained allied. Even if this study does not answer why there are no collective protests in Turkey recently, it will assist in understanding a successful organization of social movements today.

1. The Background

Before evaluating the participants in the Gezi protests in terms of the heterogeneity of identities, ages, and motivations under critical mass theory, it is necessary to understand the meaning

of protests in Turkey. While somewhat similar to the protests in Europe and the Middle East, several protests in the country emerged in the post-1960 process of the Cold War. As David Harvey explains, social conflict in the 1970s was a result of the increasing number of migrations from rural to urban areas. Since this was a process that started with the withdrawal of the rural population to the newly developing industrial zones as cheap labor that could not meet the costs of urbanization, this turned the cities into conflict zones (2009, as cited in Sallan Gül et al., 2015, p. 4). This was also the case in Turkey with those migrating to urban areas. Taksim Square has hosted several events, movements, and riots throughout the history for the groups varying from 1 May meetings in the 1970s to Islamists in the 1990s, and Kemalist meetings since 2007 (Sallan Gül et al., 2015, p. 3). Different from Cold War movements which were mainly based on working-class rights and revolution, today several classes and groups make their voices heard, including unemployed youth, housewives, students, and LGBTQ members from varying ages, genders, and education levels. In other words, while previous movements represented the movement of the working class against the bourgeoisie, new movements broaden to the area of the cultural sphere, environment, race, gender, ethnicity, and identity. In this vein, Gezi has also hosted several different ethnic, identity groups and political profiles. Furthermore, the motivation behind the participation today is based not only on a fair distribution of capital but also creating equal citizenship rights, which was also seen in Gezi with several discontented groups unifying under one identity “Çapulcu,” meaning marauders, a term used for protesters by Recep Tayyip Erdoğan, who was prime minister during the protests and is also the current president in Turkey.

The reasons for the Gezi protests can be summarized as AKP’s increasing neoliberal economic policies and the negative effects of privatization, authoritarianism, suppressive politics, and construction policies on cities based on political allegiance. Also, at issue was intervention into the private lives of people such as time limits for alcohol sales, increasing rhetoric for the embeddedness of Islam and its ethics in Turkish society despite the fact that The Turkish Constitution (1982) indicates in Article 5 that democracy is one of the most important purposes of the Republic of Turkey and in Article 34 that protests are the right of citizens. Asef Bayat (2017) describes AKP with Post-Islamism, which is a desire of the state to be secular rather than being an Islamic state but also to enact religious ethics and values in social life (p. 73). This is not different from other Muslim countries attempting to promote a neoliberal economy and to justify the economic model through the press, religious orders, and associations. In this regard, even a year before Gezi, the country experienced several protests and meetings by Alevis, Kurds, workers, women and LGBTQ members against the undemocratic nature of the party (Yörük, 2014, p.421). It is also noteworthy to indicate at this point that the AKP government could not bring influential change for minority rights, multiculturalism, and stronger democracy despite the Alevi, Kurdish and Armenian Openings held in the democratization process and negotiations with the EU.

Istiklal Street and Taksim Square are the places of alternative lifestyles and elite culture with their stores, cultural venues and bars, which makes it a symbolic location for anything that is criticized by the AKP as a lifestyle (Bayat, 2017, pp. 127-128). The triggering phase of the Gezi protests was the project on the reclamation of the Topçu Barrack and plans to turn it into a shopping mall and conference hall by cutting trees in Gezi Park in Taksim. In this regard, “collaborative planning” based on involving people in local decision-making processes allows individuals to be more included in projects and policies that affect their own lives under the legitimacy and accountability of democratic institutions, which leads to the improvement of public services (Ökten et al., 2013, p. 47). Just after

AKP's victory in the 2002 elections, several projects were prepared for the transformation of metropolitan cities and in September 2011, the Taksim project was among them. Eventoday, everyone who is politically close to the government gets their share of the profit from city transformation and construction projects. NGOs, associations and foundations set the Taksim platform and applied to Istanbul Protection Board No. 1 regarding the protection of Gezi Park (Sallan Gül et al., 2015, p. 10). Despite the decision by Istanbul Administrative Court No. 6 and the Cultural and Natural Heritage Preservation Board, the reconstruction of the Topçu Barrack was going to be initiated under the Taksim Pedestrianization Project in 2013. The critics of the Taksim Square and Gezi Park plans demanded the correct operation of the planning institution and legal processes be opened to discussion before and after the resistance. The administration's aversion, without any effort to negotiate or to reduce the quality of the discussions to polemics in the media, has been an attitude that has closed the channels of participation and forced the citizens of the city into civil resistance (Ökten et al., 2013, p. 49). In the end, the meeting starting with an interest group consisting of people who passively sat under trees and read books to prevent the project turned into the unification and collective action of different interest groups under the title *Gezici* in not only metropolitan cities but also small towns across Turkey.

2. Critical Mass Theory and Gezi Participants

"Critical mass" is a term used to indicate the minimum amount or a particular point for an action, reaction, or result. Critical mass theory is used not only in the positive sciences such as physics and chemistry but also in the social sciences and humanities, including economics where its use is calculating contribution and surplus distribution at the microeconomics level. Gerald Marwell and Pamela Oliver, the leading names of theorizing social action, draw attention to the effects of social preferences in collective action and gain, but they also do not deny their consistency with the microeconomic approach since the equations contain these subjective preferences (Marwell & Oliver, 1993, p. 7). However, this study does not offer empirical formulas used to calculate gains, its allocation among investors and "free riders." Rather, it will conceptually focus on subjective factors leading to participation in social movements of today such as different motivations and different perceptions of "common good," solidarity and interdependence in the movement, and different identity profiles rather than the exclusively class-based organization of the past.

While the term "critical mass" originated in nuclear physics to refer to the minimum amount of fissile material for a nuclear chain reaction, the term has diffused into popular culture and social science as a certain number of people working together for change (Oliver, 2013, p. 285). When the term "critical mass" is used for theorizing collective action and social movements, it refers to the critical number of participants in a social movement who attempt to achieve a particular aim by collective action. Critical mass theory in social movements is a "formal theory about how interdependent decisions accumulate into collective action..." (Oliver, 2013, p. 285). "Collective action," in this sense, means "... any and all activity aimed at the provision of a collective good..." (Marwell & Oliver, 1993, p. 4).

Critical mass theory advocates the idea that the choice of a small segment of the population makes large contributions to the collective action while the majority does little or nothing (Oliver et al., 1985, p.524). One issue is always more important for someone than the others. For example, the demand for clean air is more important for those with health issues. As indicated, there were several interest groups such as Alevi, Kurds, or trade unions organizing their meetings separately before Gezi.

Similarly, the very beginning of Gezi has been constituted by a small activist group that actually follows the projects of government for environmental reasons rather than only being anti-current government as a political identity.

The Oliver-Marwell model assumes that there is a direct proportion between the size of the contributing groups and their resulting gain since collective action provides more than one can accomplish alone (Macy, 1990, p. 814). Thus, “heterogeneity” is a major factor for the success of collective action (Oliver et al., 1985, p. 524). In this regard, the bandwagon effect based on the participation of other groups one by one has also been observed in the Gezi protests. New social movements are already inconsistent due to their flexible organizational structure with no decision-making leader or groups (Sallan Gül et al., 2015, p.16). When groups are heterogeneous in terms of interests, the effects of networking groups on collective action are harder to understand (Marwell et al., 1988, p. 520). However, even if the government did not resign in the end, the Gezi protests were successful in proving that heterogeneous groups are capable of uniting under a common goal despite differing individual concerns. In this sense, they proved to the world that the citizens of the Turkish Republic were unsatisfied with the policies of the AKP government who had good relations with the EU at this time.

Different groups became united during the Gezi protests, including Armenians, Kurds, Turkish nationalists, anti-capitalist Muslims, LGBTQ community, Beşiktaş Football Team Fans-Çarşı, Union of Chamber of Turkish Engineers and Architects-TMMOB, Platform to Stop Femicides and trade unions. Even those with different political views from the Republican People’s Party to the Nationalist Movement Party participated despite the fact that the media reflected it as a fight for democracy between the main secularist opposition party and Islamists. It was observed that some participants defined their political views as “humanist” or “liberal,” while other participants either said that they did not have a political view or defined their political identities as “center-right” and “communist” (Erdoğan, 2015, p. 43). According to the research by Sallan Gül et al. (2015), the description of triggering events were based on not only the negative effects of neoliberal policies, but also right to the city and common life areas, pressure, intervention and rhetoric of non-democratic politicians on social values such as criticizing mini skirts, abortion and alcohol consumption (p. 15). The narratives of interviewees also showed that the environmental and urban issues transformed into general discontent about AKP policies and ideologies (Sallan Gül et al., 2015, p. 16). Thanks to technology as an organizational tool for social movement, the Gezi protests grew to include a plethora of identities with different motivations. However, as indicated, the interest level towards an issue may vary among identities. For example, while libertarians and secularists have similar concerns about the environment, democracy, and women's rights, the former is more concerned about minority rights, including those of both the ethnic and LGBTQ communities. According to Gülseli Baysu (2017), the primary difference between the two groups stems from the secularists’ perception of religious and ethnic threats. Observations of the actions of both groups showed their support of the protests and their active participation in them as well as their use of social media. However, conservatives, as the group least likely to support the protests, most often did not feel value-based concerns. They also had less empathy for other protest-based concerns, namely police brutality, and the authoritarian attitude of the government; therefore, social media was more widely used as a protest space for them (Baysu, 2017, p. 85). Consequently, the Gezi protests were more significant for those who felt the pressure of

the intervention of the state into their social lives, rather than anti-capitalist Islamists who still had some ties to the government.

The heterodoxy in the Gezi protests was observed not only in regard to the ideologies, motivations and political views of the participants, but also their differing ages. Besides those who had participated in previous protests, many adolescents also attended to demonstrate their opposition to the current political order for the first time. Fifty four percent of the Gezi participants indicated that they had never attended any protests before; seventy percent also declared their non-affiliation with any particular political party (Baysu, 2017, p. 79). Emre Erdoğan (2015) also described the Gezi protests as a sizeable event in Turkish political history since only ten percent of participants indicated that they had ever attended protests, boycotts, or any other political participation except for voting (p. 31). Furthermore, the majority of the participants consisted of those in their 20s and middle class professionals in their 30s (Sallan Gül, 2015, p. 17). There are also studies showing that the education level of citizens is the most influential determinant of political participation; with more education, self-confidence increases resulting in more participation in politics (Erdoğan, 2015, p. 34). In this regard, the presence of the middle class in the protests can be explained through demands and expectations shaped by education level.

As Marwell et al. (1988) indicate, the strong density of "social ties" in a group increases the chance of collective action (p. 502). In the case of the Gezi protests, participants united under the identity of "çapulcu" with the hope that they could effect change. The photo of three men side by side with the different soccer team jerseys of famous rivals, Beşiktaş, Fenerbahçe and Galatasaray, is not the only symbolic image from the protests (Viynis, 2014, 0:10). Three different hand gestures as the symbol of different political ideologies are depicted in another image: the victory sign of social democrats, the wolf figure of Turkist ultranationalism, and the fist of the communists (Akpınar, 2016, 0:23). These prove that different identities are united under one umbrella as "Gezici/Çapulcu." Most analyses of collective action agree that overcoming the free-rider problem requires organizing potential contributors, thus making their decisions "interdependent" (Marwell et al., 1988, p. 502). Therefore, witnessing police violence in media ended with people being bound to those who were actually exposed to violence and who they began to see as their brothers. According to Emre Erdoğan (2015), who questioned the political psychology and narratives behind the participants through "Grounded Theory," for young people, those who faced the unjustified violence of the police were also their peers, so it was easy to identify with them. When the "group" became "part of me," the anger became much greater (pp. 33-46). This can be explained with Klandermans's emphasis on emotions and their role to accelerate and amplify motivation to participate in political protests: The most important emotion discussed is anger; and the greater the degree of resentment individuals feel for the victimization of their group, the greater their motivation to participate (Erdoğan, 2015, p. 40). In this regard, anger provokes unity and interdependence.

The Gezi protests were the collective result of individual behavior, and to understand this, it is necessary to examine the mechanisms behind individual decisions to participate. Relative poverty, feelings of competence in regards to effecting change, identity politics, emotions, ideologies, and victimization, are the main factors that push individuals to participate in protests, but no factor is independent of the others. Compared to the Cold War era, people today do not necessarily need to be activists or members of a particular social identity, rather, the common ground of discontent brings people together. As Bülent Eken (2014) indicates, the generation described as selfish, anti-intellectual,

consumerist, and apolitical also proved the opposite by revolting against these attributes (p. 431). Erdoğan (2015) uses the term “political competence” to explain the alienation of participants from politics for a long period. “Political competence” means group competence, the belief of individuals that their group can influence politics; however, the perception that politics is useless and corrupt tends to inspire low political competence when it is accompanied with distrust of the government (p. 44). When individuals believe that their political efforts will relieve their grievances, they have a higher sense of political competence and thus become more inclined to participate in political protests (Erdoğan, 2015, p. 39). There is a widespread agreement that the most important reason behind the unforeseen growth of the Gezi protests is the violence perpetrated by the police against the demonstrators. In fact, according to the research held by Konda Research Agency, 49,1 percent of participants attended after seeing the police violence (Konda, 2014, as cited in Sallan Gül et al., 2015, p.20). These events aroused a sense of injustice among young people. One of the interviews among the participants indicated that “...even just because of human feelings, a lot of people just wondered how the police could do such a thing to a person” (Erdoğan, 2015, pp. 45-46). Another participant stated that they were horrified due to the scenes of police blatantly dragging girls by their hair and wanted to join the protests no matter what happened (Erdoğan, 2015, p. 46). The impression that the group has the power to redress their grievances through their political actions is a major factor that pushes individuals to participate in protests.

Several people lost their lives during the protests and there were many more arrests of students and others resulting in criminal records. The police also engaged in other forms of extreme violence during the protests. Not only did they mistreat those who were arrested, but they also violently woke people who were staying in tents to occupy the public area at all times, in order to burn the tents. Therefore, both before and after, political concerns about equality, democracy, and human rights were also important factors for the growing protests even beside economic concerns like the right to the city, anti-neoliberalism or resentment at its impacts. However, in order to answer why people would leave their warm sofas and go to squares for the collective good, it is necessary to return to critical mass theory. According to critical mass theory, for an individual facing a situation and attempting to make a rational decision, the first question they ask is how much of a return can be expected from some specified level of contribution (Oliver et al., 1985, p. 525). When considering cost-calculation in a social movement, participants must accept that the cost might be their lives, exposure to police brutality, or criminal registration. A report by the Human Rights Association indicated that five people were killed, more than eight thousand injured, and three thousand were detained during the Gezi protests (Eken, 2014, p. 427). The European Parliament Resolution on the Situation in Turkey (2013) also refers to the direct shooting of tear gas canisters and plastic bullets at the protesters and the serious injury they caused. Direct release of pressurized water by cannon, direct shooting of plastic bullets and tear gas canisters at people, which were extremely overused, can also be seen in the symbolic footages of the protest (Akpınar, 2016).

However, if people thought of only their own lives, there would be no collective action. Oliver et al.(1985) indicate that individuals reach a decision after their evaluation of whether or not their contribution will be immediately profitable to them (p. 533). Marwell and Oliver (1988, as cited in Macy, 1990) focuses on “rational choice” assumption in critical mass theory, which means that actors seek to “spend wisely” regarding estimates of “cost-effectiveness;” however, full rationality cannot be accepted by actors all the time; and, they may not have the analytic skill to calculate the investment

to the public good (p. 810). The assumption that individuals prefer isolation is usually wrong; instead, participation in collective action is rational for individuals as a result of interdependence (Marwell et al., 1988, p. 504). When independent actors are not in a network, they tend to take the role in collective action only when some "social resolution" possibilities are seen (Marwell et al., 1988, p. 509). Therefore, the participation by anti-capitalist Muslims is not surprising even though it was limited and it can be explained by "free riding" thanks to the initial contributions of the most interested groups. Additionally, some young people participated not only after witnessing what happened to their peers but also because the protests were turning into a considerable event with growing participation, which they hoped to join themselves. One of the previous participants who was interviewed in Emre Erdoğan's research (2015) stated that "I always wondered if the government would take a step back, but as the days passed, my hope dwindled. But when events happened all over the country, the sense of unity became much more dominant. I felt like I had thousands of brothers" (p. 47). Another interviewee said "Everyone realized that they could do something. I can do something too, and I should be there too. Even if I didn't do anything, passive or active, I ultimately had to make a physical contribution to that crowd" (Erdoğan, 2015, p. 48). These narratives prove that the growth of the event led to new participants in the protests. Furthermore, the participation in the Gezi protests had increased day by day with the people who used to prefer only indirect participation such as hanging the Turkish flag on the balcony, honking car horns, posting on social media, or "cacerolazo" (making noise with pans and pots). Sixty nine percent of participants indicated that they participated in the protests after finding out about them on social media (Baysu, 2017, p. 81).

According to Oliver et al. (1985), people are most likely to take action for the causes they believe are worth it, and it is possible that others expect them to do so (p. 541). As Charles Kurzman (2005) indicates, critical mass theory expects "free riders" or non-participants to attend in cases of increasing expectation of victory and safety due to crowd size (p.132). Upper-middle-class neighborhoods are quicker and more effective at requesting resolution regarding issues with municipality services; it can be seen afterward that many other residents of the neighborhood with less interest in the issues and resources to devote to neighborhood protection will then start to free ride (Oliver et al., 1985, p. 540). Similarly, Gezi had started with the gathering of a small group in Gezi Park on 27th May and participation grew day by day with people feeling safe in the crowd after realizing that it was no longer a small gathering of particular interest groups but a critical historical event.

In critical mass theory, the "free rider" concept is an issue because in the end, people who do nothing can also benefit from surplus. This can be illustrated by multiple people calling municipality services when the lights go out or when there is a pothole (Oliver et al., 1985, p. 541). However, social movements and gain are different from economic surplus and its distribution. "Free riders" are the issue in the process of social movements since the passivity of less interested groups may create the opinion that there are few people who are discontented by particular issues and the majority is satisfied with the status quo. Eventually, the Gezi uprising demonstrated the bandwagoning of several different identities, which does not constitute a surplus share issue in social movements. In fact, it shows exactly the opposite in terms of proving country-wide dissatisfaction of citizens.

Conclusion

The Gezi uprising is the moment when millions of people broke their silence in 2013 regarding their ongoing discontent about a government that came to power in 2002. Even if there were small-scale gatherings in 2021 against increasing femicide and a drastic decrease in the value of the Turkish lira against the American dollar, there had not been a protest in the size of Gezi. The reason for this silence necessitates deeper research, but this study shows that critical mass theory is relevant in examining how a protest that began in a park with a small group became the largest social movement in Turkish history. This theory in conjunction with solidarity of different identities and interest groups resulting in the ties of common identity, increasing participation and the solving of the free-rider issue demonstrates how social movements today emerge in the presence of individual demands, varying identities and discontent despite the absence of strong polarization among ideologies, classes, organizations and leaders representing larger groups rather than individuals in the post-Cold War era. In the case of Gezi, the main motivation that brought the participants against the government and beyond the protection of the trees in the park was the perception that police action was unfair and unjust. Especially when the participants realized that those who have been treated unlawfully were people similar to them, their feelings of victimization and anger increased. Therefore, the common motivation for the Gezi participants was based on the continuation of protests and government which refused to resign in a country that was supposed to be democratic. Just after the early 2010s' "democratic" openings by the AKP in the EU harmonization process, European countries declared the AKP as the source of "democratization" due to the party's weakening of military power and their legalization of the headscarf in governmental public spaces. However, the Gezi protests successfully made people's voices heard and proved to the world that the citizens of the Turkish Republic were not happy, even if the protests did not lead to the falling of the government. In the end, many people with different motivations became one under the "Gezici" title proudly.

Acknowledgements

I would like to express my sincere thanks to my supervisor, Dr. Hale Yılmaz, and my colleague and friend, Lindsey Craig, for their support and valuable contributions to my article.

References

- Akpınar, T. [@TaylanAkpınar]. (2016, May 31). *Hasta Siempre - Comandante Che Guevara (Gezi Parkı Direnişi)* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=yJbyJh18BCs>.
- Bayat, A. (2017). *Revolutions without Revolutionaries: Making Sense of the Arab Spring*. Stanford University Press.
- Baysu, G. (2017, April). Gezi Protestolarına Katılanların Politik Profilleri ve Demokratik Tutumları/ Political Profiles and Democratic Attitudes of the Participants in the Gezi Protests. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(1), 78-91.
- Constitution of the Republic of Turkey*, 7 November 1982, <https://www.refworld.org/docid/3ae6b5be0.html>.
- Eken, B. (2014). The Politics of the Gezi Parkı Resistance: Against Memory and Identity. *South Atlantic Quarterly*, 113(2), 427-436.
- Erdoğan, E. (2015). Siyasal Psikoloji Siyasal Katılım Hakkında Ne Öğretebilir? Gezi Protestoları'na Katılanlar Üzerinden Bir Değerlendirme/ What Can Political Psychology Teach About Political Participation? An Evaluation of Participants in the Gezi Protests. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3(1), 31-58.
- European Union: European Parliament, *European Parliament Resolution on the Situation in Turkey*, 13 June 2013, RC-B7-0305/2013, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2013-0277_EN.html
- Kurzman, C. (2005). *The Unthinkable Revolution in Iran*. Harvard University Press.
- Macy, M.W. (1990). Learning Theory and the Logic of Critical Mass. *American Sociological Review*, 55(6), 809–826.
- Marwell, G. & Oliver, P. (1993). *The Critical Mass Theory in Collective Action: A Micro-Social Theory*. Cambridge University Press.
- Marwell, G., Oliver, P. E., & Pahl, R. (1988, November). Social Networks and Collective Action: A Theory of the Critical Mass. III. *American Journal of Sociology*, 94(3), 502-534.
- Ökten, A. N., Kurtarıcı, E., & İnal Çekiç, T. (2013). Katılımın Yokluğunda Gezi'de Direniş / Gezi Resistance in the Absence of Participation. *Tmmob Şehir Plancıları Odası*, 23(1), 45-51.
- Oliver, P. (2013). Critical mass theory. In D. A. Snow, D. D. Porta, B. Klandermans, & D. McAdam (Eds.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* (pp. 285-289). New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Oliver, P., Marwell, G., & Teixeira, R. (1985, November). A Theory of the Critical Mass. I. Interdependence, Group Heterogeneity, and the Production of Collective Action. *American Journal of Sociology*, 91(3), 522-556.
- Sallan Gül, S., Sezer, M., & Kahya Nizam, Ö. (2015). Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri/ Taksim Gezi Park Protests as a Social Movement and a Demand for the Right to the City through the Eyes of Activists. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 1-28.
- Viynis. (2014, January 25). *Grup Yorum - Çav Bella (GEZİ PARKI)* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=yIc6SymJYKs>
- Yörük, E. (2014). The Long Summer of Turkey: The Gezi Uprising and its Historical Roots. *South Atlantic Quarterly*, 113(2), 419-426.

TAM | A K A D E M İ D E R G İ S İ

J O U R N A L O F T A M A C A D E M Y

www.tamde.org
www.tamuskon.org
www.toplumsalarastirmalarmerkezi.org

TAM | TOPLUMSAL
ARAŞTIRMALAR
MERKEZİ